

ศึกษาปริกษาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ : ศึกษาเฉพาะกรณี
พิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

พระสมุห์มงคล เกตุโร (ดีมาก)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามระดับศึกษาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานิตยปริชา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๐

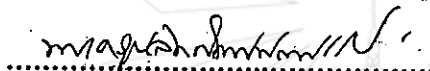
**ศึกษาปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ : ศึกษาเฉพาะกรณี
พิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร**

**วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๑**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาปรีศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ : ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
ชื่อนักศึกษา : พระสมุห์มงคล เกสโร (ดีมาก)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร. ระมัด โชชัย
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ดร. ชีร์คม์ แสงแก้ว

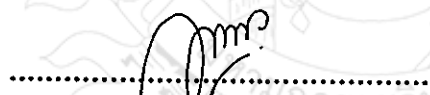
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์)

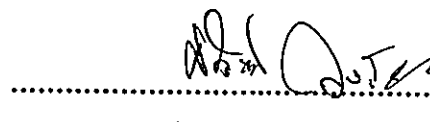
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. ระมัด โชชัย)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร. ชีร์คม์ แสงแก้ว)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : **Enigmatic Interpretation from Funeral Ceremony : A Case Study of Klongklung District, Kamphaengphet Province**
Student's Name : **Phrasamu Mongkol Kesaro (Deemak)**
Department : **Buddhism and Philosophy**
Advisor : **Assoc. Prof. Dr. Ramad Chochai**
Co- Advisor : **Dr. Theerat Saengkaew**

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of Requirements for Master' s Degree.

P. Sampipattanaviriyajarn
.....
(Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn) **Dean of Graduate School**

Thesis Committee

P. Sampipattanaviriyajarn
.....
(Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn) **Chairman**

R. Chochai
.....
(Assoc. Prof. Dr. Ramad Chochai) **Advisor**

Theerat S.
.....
(Dr. Theerat Saengkaew) **Co- Advisor**

S. Chaimdsik
.....
(Asst. Prof. Emeritus Dr. Sukit Chaimdsik) **Member**

Saran W.
.....
(Assoc. Prof. Dr. Saran Wongkhamchantra) **Member**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ : ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีกรรม
งานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

ชื่อนักศึกษา : พระสมุห์มงคล เกศโร (ศิมาก)

สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา

อาจารย์ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร. ระมัด โขชัย

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ดร. ชีรวัฒน์ แสงแก้ว

ปีการศึกษา : ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาพิธีกรรมงานศพทั่วไป ๒) เพื่อศึกษาปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ ๓) เพื่อศึกษาพิธีกรรมงานศพและปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร วิทยานิพนธ์นี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยได้ศึกษาจากหนังสือ พิธีกรรมในงานศพ เป็นข้อมูลเบื้องต้น และได้ศึกษาข้อมูลจากปริศนาธรรมในหนังสือต่างๆ เช่น ปริศนาธรรมในงานศพ, ปริศนาธรรมในคำกลอน และได้รวบรวมข้อมูล ปริศนาธรรมในงานศพที่นักปราชญ์ได้กล่าวไว้ รวมทั้งเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์ตามลำดับ

ผลจากการวิจัยพบว่า :

พิธีการจัดการกับศพในแต่ละขั้นตอนให้กับผู้ตายที่เป็นญาติ การจัดงานศพให้แก่ผู้ตายนับเป็นประเพณีสุดท้ายเกี่ยวกับชีวิต จัดขึ้นตามพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถือ โดยการจัดการศพให้สะอาดเรียบร้อย เพื่อไม่ให้ผู้จากตาแก่ผู้พบเห็น หรือให้ผู้มาร่วมงานมองแล้วไม่รู้สึกราวคกแล้ว การนำศพลงโลง การตั้งนำศพขึ้นตั้งบำเพ็ญกุศลศพ การบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม การฃาปนกิจศพ การลอยอังคารและการทำบุญอุทิศให้ในวันสำคัญตามประเพณีนิยม

ปริศนาธรรมในงานศพ หมายถึง การบอกเหตุผล ความเชื่อ หรืออธิบายถึงวิธี การปฏิบัติในพิธีกรรมงานศพของพุทธศาสนิกชนในพิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องความตายนักมีปริศนาธรรมและปรัชญาซ่อนอยู่เสมอ และในรูปแบบของปริศนาธรรมในงานศพนี้ เป็นแง่ให้คิดตรិตรง โดยใช้ปัญญาเป็นหลักให้แก่เงื่อนงำทั้งหลายที่ได้ผูกเอาไว้ เช่น การอาบน้ำศพ เป็นการทำความสะอาดร่างกายของผู้ตายให้สะอาดบริสุทธิ์ เพื่อที่ผู้ตายจะได้ไปสู่ภพอื่น โดยมีลักษณะหมวดจด ปริศนาธรรม สอนให้รู้ว่าคนเรานั้นต้องเอา คีล สมาธิ ปัญญา เป็นน้ำอาบกายวาจาและใจให้สะอาด แต่ผู้ที่ตายไปแล้วไม่สามารถจะอาบได้ แม้แต่อาบน้ำเองก็ยังไม่ได้อาศัยผู้อื่นอาบให้ การอาบน้ำคือการเอา คีล สมาธิ และปัญญา มาปฏิบัติ จะต้องปฏิบัติเองและต้องปฏิบัติในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

จากการศึกษาปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง ซึ่งผู้วิจัยทำได้รวบรวมไว้เป็นพิธีกรรมที่คล้ายกับพิธีกรรมงานศพทั่วไป มีเรื่องที่น่าศึกษา คือ การนำนามพุทธานามารองพื้นโลงก่อนนำศพใส่โลง และการเรียกดวงวิญญาณของผู้ตายนั้นตายอย่างไม่ปกติ (ตายโหง) ประกอบกับบทสัมภาษณ์ ที่ให้ข้อคิด หลักปฏิบัติ ในลักษณะเชิงศึกษา

คุณค่าที่ได้จากปริศนาธรรมในงานศพ เป็นการอธิบายความเป็นจริงของชีวิตได้เป็นอย่างดีตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ในเรื่องของกฎแห่งกรรม เช่น คนที่ทำดีก่อนตายเมื่อตายแล้วก็มีญาติมิตรทำพิธีศพให้อย่างสมเกียรติ และพิธีกรรมอีกมากมายที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปสู่สุคติ หรือคติที่ดีตามความดีที่ผู้ตายได้ทำไว้ก่อนตาย อีกประการ คือ ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนแน่นแฟ้นมั่นคงยิ่งขึ้น ต่างก็ได้คบหาสมาคมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เนื่องจากญาติมิตรที่มาร่วมงานศพนั้นจะทำให้เจ้าภาพอบอุ่นไม่ว่าวันไม่ว่าแห้วเดียวตาย รู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ญาติมิตรมาให้กำลังใจในยามทุกข์ และเมื่อถึงคราวที่คนอื่นประสบเหตุการณ์เช่นนี้บ้าง เรายังก็ต้องตอบแทนความมีไมตรีจิตในทำนองเดียวกัน

**Thesis Title : Enigmatic Interpretation from Funeral Ceremony : A Case Study
Case Study of Klongklung District, Kamphaengphet Province**

Student's Name : Phrasamu Mongkol Kesaro (Deemak)

Department : Buddhism and Philosophy

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Ramad Chochai

Co-Advisor : Dr. Theerat Saengkaew

Academic Year : B.E. 2550 (2007)

ABSTRACT

The objectives of this thesis were to study the general funeral ceremony, to study the Dhamma remarks derived from the funeral ceremony, and to study the funeral ceremony and the Dhamma remarks derived from the funeral ceremony in Klongklung District, Kamphaengphet Province. This is the documentary qualitative research, which all data were collected from funeral documents as the primary source, other documents, i.e., funeral Dhamma signs, funeral poetries as well as the relevant books. All data were descriptively analyzed.

The results were found that :

The funeral ceremony is the last ritual in which the relatives performed for those who died. It is performed dealing with their religion. Firstly they have to dress the corpse properly before filling in the coffin in order to reduce their fear. The procedure of ceremony is gradually performed as follows, dedication, Abhidhamma chanting, cremation, ash flowing and merit dedication in the holy days.

The Dhamma sign derived from funeral ceremony means reasonable telling or explanation of the steps in performing the corpse which contained the Dhamma sign and the philosophy of death. Those who perform the funeral ceremony always spend their wisdom to show the Dhamma sign as the view of realizing for others. For example why do they have to take a bath for the corpse? Because they would like to clean the death body in order to be good in the next life. It refers that the living ones have to clean their lives with moral, meditation and wisdom before death, otherwise they could do anything even taking a bath. This is the Dhamma sign.

In case of the funeral ceremony in Klongklung District, they used to put the thorn under to corpse in the coffin and they have to call back the spirit of those who died in the accident.

The value of Dhamma sign in the funeral ceremony is able to be obviously explained the truth of life according to Buddhist doctrine, especially the law of kamma. Those who accumulated good kamma when they were alive will be performed the funeral ceremony honorably. There are other ceremonies in which they performed in the purpose of taking birth in the good realm. Beside that the funeral ceremony designates to the good relation in the community, helping each other, condolatory gathering in the funeral place. They believe that when they face the same situation, they must be done as the way.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วย ความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จาก รองศาสตราจารย์ ดร. ระมัด โขชัย รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดเห็น ในการค้นคว้า ตลอดจนตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ขออนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณ และระลึกถึง ดร. ชีรัตม์ แสงแก้ว รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ช่วย ให้คำแนะนำแก้ไขด้วยดีเสมอมา ขออนุโมทนา

ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่ประจำบัณฑิตวิทยาลัย และศูนย์การศึกษากำแพงเพชรทุกท่าน และผู้ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูล อธิบายปริศนาธรรม และให้ความสะดวกแก่ผู้ทำวิทยานิพนธ์

คุณค่าและประโยชน์ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้จัดทำขอขออน้อมถวาย เป็นพุทธบูชาพระบรมศาสดาผู้เป็นบรมครูของโลกและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อเป็นแสงสว่างแก่มวล มนุษยชาติ ขออุทิศส่วนบุญนี้แด่ บิดา มารดา และขออุทิศคุณความดีนี้แด่ญาติพี่น้อง ผู้มีอุปการคุณ ทุกท่าน ที่ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนด้วยดีเสมอมา บุญกุศลอันใดของหนังสือเล่มนี้ขออุทิศ ให้แก่เปรตปิณฑนทั้งหลาย ทั้งที่เป็นญาติและมีไชญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า จงมีความสุขความเจริญ ทั้งปัจจุบันชาติและอนาคตชาติด้วย เทอญ

พระสมุห์มงคล เกสโร (ดีมาก)

มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
บทที่ ๒ พิธีกรรมงานศพทั่วไป	๘
๒.๑ พิธีกรรมงานศพ	๘
๒.๒ พิธีศพอายุและพิธีกรรมงานศพเบื้องต้น	๑๑
๒.๓ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล	๓๗
๒.๔ การนำศพออกจากบ้านและการเผาศพ	๕๐
๒.๕ การเดินสามหาบและการทำบุญอุทิศ	๗๓
บทที่ ๓ ปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ	๘๒
๓.๑ ความหมายของปริศนาธรรม	๘๒
๓.๒ อุปมาชีวิต ตามคติพระพุทธศาสนา	๘๔

๓.๓ ตัวอย่างปริศนาธรรม	๕๕
๑. น่องรี ๓ ครั้ง เป็นธัญญาณ	๕๕
๒. การอาบน้ำศพ	๕๖
๓. การนุ่งผ้าให้ศพ	๕๖
๔. การห่มผ้าให้ศพ	๕๖
๕. การนำเงินใส่ปากศพ	๕๗
๖. การตราสังศพ	๕๗
๗. เครื่องสักการะในมือศพ	๕๘
๘. ปิดปาก-ปิดตาศพ	๕๘
๙. การเบิกลัง	๕๘
๑๐. บันได ๓ ชั้น ๔ ชั้น	๕๘
๑๑. การหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก	๑๐๐
๑๒. ตามตะเกียงปลายเท้าศพ	๑๐๐
๑๓. การตั้งศพบำเพ็ญกุศล	๑๐๑
๑๔. การตรวจพระอภิธรรมหน้าศพ	๑๐๒
๑๕. การเลี้ยงศพ	๑๐๒
๑๖. การเคาะโลงศพ	๑๐๓
๑๗. เครื่องที่ต้องใช้ในการปลงศพ	๑๐๓
๑๘. นำศพออกจากบ้าน	๑๐๔
๑๙. ประธูป่า	๑๐๔
๒๐. การค้ำมือน้ำหม้อไฟ	๑๐๔
๒๑. บวชน้ำศพหรือบวชงูศพ	๑๐๕
๒๒. การโปรยข้าวตอก	๑๐๕
๒๓. การเวียนรอบจิตกาธาน ๓ รอบ	๑๐๕
๒๔. การล้างหน้าศพ	๑๐๖
๒๕. การทิ้งเบ้า ๓๒-๓๓ เบ้า	๑๐๖
๒๖. ดอกไม้จันทร์และรูปเทียนเผาศพ	๑๐๖
๒๗. การเผาศพ (ประชุมเพลิง)	๑๐๗

๒๘. กลับจากเผาศพ	๑๐๘
๒๙. ฌาปนกิจพิธีกรรมหน้าไฟ	๑๐๘
๓๐. การซักฟืน ๓ ถัง	๑๐๙
๓๑. การแปรรูปเก็บอัฐิ	๑๐๙
๓๒. การเดินตามหาบ	๑๐๙
๓๓. การเรียกดวงวิญญาณ	๑๑๐
๓๔. ทำบุญ ๗ วัน ภายหลังกวันเผา	๑๑๑
๓๕. ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน	๑๑๑
๓๖. วันที่ถือ	๑๑๒
๓๗. การบรรจุอัฐิ	๑๑๒
๓๘. การลอยอังคาร	๑๑๓

บทที่ ๔ พิธีกรรมและพิธีนาธรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง	๑๑๔
๔.๑ ประวัติความเป็นมาของอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร	๑๑๔
๔.๒ บริบททางสังคมของอำเภอคลองขลุง	๑๑๖
๔.๓ จารีตประเพณี	๑๑๗
๔.๔ พิธีการทำศพในอำเภอคลองขลุง	๑๒๓
๔.๔.๑ พิธีต่ออายุ	๑๒๓
๔.๔.๒ รูปเทียนในมือศพหรือบอกหนทาง	๑๒๖
๔.๔.๓ การอาบน้ำศพ	๑๒๘
๔.๔.๔ นุ่งผ้าศพและรดน้ำศพ	๑๓๐
๔.๔.๕ การห่มมิให้ศพหรือแต่งตัวศพ	๑๓๑
๔.๔.๖ การนำเงินไปใส่ปากศพ	๑๓๓
๔.๔.๗ ปิดหน้าศพ	๑๓๔
๔.๔.๘ การตราสังศพ	๑๓๕
๔.๔.๙ เครื่องสักการะในมือศพ	๑๓๗
๔.๔.๑๐ การเบิกโลงและการนำศพลงโลง	๑๓๘
๔.๔.๑๑ บันได ๓ ชั้น หรือ ๔ ชั้น	๑๔๐

๔.๔.๑๒	การตั้งศพและหันหัวศพในทางทิศตะวันตก	๑๔๑
๔.๔.๑๓	ตามตะเกียงปลายเท้าศพ	๑๔๒
๔.๔.๑๔	การตั้งศพบำเพ็ญกุศล	๑๔๔
๔.๔.๑๕	พระศวกพระอภิธรรม	๑๔๕
๔.๔.๑๖	เตียงศพ (เข่นศพ)	๑๔๖
๔.๔.๑๗	เคาะโถงศพให้รับศีล	๑๔๗
๔.๔.๑๘	เครื่องที่ต้องใช้ในการปลงศพ	๑๔๗
๔.๔.๑๙	นำศพออกจากบ้าน	๑๔๘
๔.๔.๒๐	ประคูป่า	๑๔๙
๔.๔.๒๑	การบวชน้ำศพหรือบวชอุทิศ	๑๕๑
๔.๔.๒๒	โปรยข้าวตอก	๑๕๑
๔.๔.๒๓	เวียนรอบฉัตรกาธาน ๓ รอบ	๑๕๒
๔.๔.๒๔	เอาโถงกระแทกเชิงตะกอน	๑๕๓
๔.๔.๒๕	มะพร้าวล้างหน้าศพ	๑๕๔
๔.๔.๒๖	ทิงเบ็ย ๓๒ เบ็ย	๑๕๕
๔.๔.๒๗	ดอกไม้จันทน์และรูปเทียนเผาศพ	๑๕๖
๔.๔.๒๘	การชักฟืน ๓ คู่	๑๕๘
๔.๔.๒๙	ข้อห้ามวันเผา	๑๕๘
๔.๔.๓๐	การแปรรูปเก็บอัฐิ	๑๕๙
๔.๔.๓๑	เดินสามหาบ	๑๖๑
๔.๔.๓๒	การเรียกดวงวิญญาณ	๑๖๒
๔.๔.๓๓	ทำบุญ ๗ วัน	๑๖๓
๔.๔.๓๔	ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน	๑๖๔
๔.๔.๓๕	การบรรจุอัฐิ	๑๖๕
๔.๔.๓๖	การลอยอังคาร	๑๖๖

บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๖๗
---------	------------------------------	-----

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๖๗
-----	----------------	-----

๕.๑.๑	พิธีกรรมงานศพ	๑๖๗
๕.๑.๒	ปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ	๑๖๗
๕.๑.๓	พิธีกรรมและปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง	๑๖๘
๕.๑.๔	คุณค่าที่ได้จากปริศนาธรรมในงานศพ	๑๖๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๖๘
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๖๘
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๗๐
บรรณานุกรม		๑๗๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๗๖

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๘) วัฒนธรรมจากชาติตะวันตกได้หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย คนไทยได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมจากชาติตะวันตก ซึ่งมีพลานุภาพในการทำสงครามสูงมากและเมื่อเปลี่ยนชื่อประเทศสยามมาเป็นประเทศไทยอย่างสมบูรณ์เมื่อปี ๒๔๘๒ เพื่อประกาศตัวว่าประเทศไทยจะเอาอย่างชาวต่างชาติที่คนไทยยกย่องว่าเป็นอารยประเทศ ประเทศไทยก็เปิดประตูทุกบานรับเอาอารยธรรมของชาติตะวันตก และเมื่อผ่านมาจนถึงปัจจุบัน คนไทยก็ปรับตัวกับวัฒนธรรมตะวันตกได้เป็นอย่างดี

แต่มีสิ่งหนึ่งที่สังคมไทยยังยึดมั่นไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ ประเพณีปฏิบัติที่ทำให้แก่ผู้ตายที่เป็นบุพการีหรือญาติพี่น้องมิตรสหาย แม้จะเป็นพิธีกรรมและศาสนา แต่นั่นเป็นการแสดงความกตัญญู ความอาลัยเศร้าโศก ความสูญเสียครั้งสำคัญที่สุดในชีวิต เพราะโอกาสที่จะได้พบเหตุการณ์อย่างนี้ในชีวิตไม่มีครั้งที่สองอีกแล้ว และพิธีมิได้มีเฉพาะการฌาปนกิจ แต่จะมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทำให้แก่ผู้ตายไปตลอดกาลนาน ของผู้ที่เป็นลูกหลานเหลน

การตาย ความแตกดับของร่างกาย เป็นเรื่องของธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นเช่นนั้นมนุษย์ผู้มีชีวิตอยู่ควรจะต้องเข้าใจเรื่องของธรรมชาติว่าเป็นอย่างไร แล้วก็ไม่ต้องเสียใจในสิ่งที่ต้องถึงแก่ความตาย แต่ควรรู้เห็นชัดในใจของตัวเองว่า ธรรมดามันเป็นเช่นนั้นเอง ไม่มีใครหนีกฎเกณฑ์นี้ไปได้ ทุกคนต้องเป็นเช่นเดียวกัน ถ้านึกได้อย่างนี้จิตใจก็จะสบาย คิดอย่างนี้เรียกว่า คิดโดยธรรม ก็จะไม่มีปัญหา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้อง ความทุกข์ ความเคียดแค้นใจก็จะลดน้อยลงไป คนไทยส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา ไม่ควรจะอยู่ด้วยความทุกข์ งานศพและความตาย เป็นสิ่งที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า คนทั่วไปไม่อาจถือเอาประโยชน์ทางธรรมะได้เท่าที่ควรจะได้จากสิ่งนี้ ตรงกันข้ามกลับปล่อยให้สิ่งนี้ย่ำยจิตใจให้เป็นทุกข์ จิตใจถูกครอบงำด้วยอกุศลต่าง ๆ เป็นต้นว่า ความกลัว ความเศร้าโศกเสียใจ ความสรวลเสเฮฮา ความประมาทมัวเมา ตลอดจนความเฉเมย ไม่รับรู้หรือคิดพิจารณาไตร่ตรองธรรม ให้เกิดสติปัญญา อธิปมาทธรรมและความพากเพียรในการปรับปรุงพัฒนาชีวิตของตน ดังนั้นเมื่อมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นสังคมไทยก็นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปแทรกและเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก

เริ่มตั้งแต่ป่วยหนักมีอาการเป็นที่น่าวิตก ลูกหลานก็จะนิมนต์พระมาเพื่อให้ได้ทำบุญต่ออายุ โดยให้ไหว้พระรับศีลบ้าง ฟังเทศน์บ้าง ถวายสังฆทาน ปล่อยนก ปล่อยปลา และเมื่อเห็นว่าถึงวาระสุดท้ายแน่แล้ว ลูกหลานก็จะพยายามเตือนสติคนป่วยให้นึกถึงคุณพระรัตนตรัย เข้าไว้ หรือนึกถึงคุณงามความดี บุญกุศลต่าง ๆ ที่ได้ทำเอาไว้ ให้พยายามทำจิตใจให้เป็นสมาธิ และหลังตายแล้วพิธีการจัดงานศพล้วนแต่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามากมาย เช่น การสวดพระอภิธรรม การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ตาย (มตกถ) การสวดมาติกาบังสุกุล การแสดงธรรม อานิสงส์หน้าศพ การสวดมนต์ การฃาปนกิจ การเก็บอัฐิ การบรรจุอัฐิ การลอยอังคาร การบังสุกุลอัฐิ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลในวาระครบรอบวันตามประเพณีต่าง ๆ เช่น การทำบุญ ๗ วัน การทำบุญครบรอบ ๕๐ วัน การทำบุญครบรอบ ๑๐๐ วัน การทำบุญในวาระครบรอบปี เป็นต้น^๑

คนเราที่เกิดมาทุกชีวิต ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่หรือตายจากกันไป ย่อมมีความผูกพัน มีสิ่งที่ควรจะทำ จะจดจำ หากที่จะลืมเลือนกันไปได้ง่าย ๆ ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วยังคงมีความหมายสำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เสมอ การตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหรือใครก็ไม่ปรารถนา แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่อาจหนีพ้นไปได้ และทำให้ผู้อยู่เบื้องหลังเศร้าโศกอาลัย ฉะนั้น ผู้ที่อยู่เบื้องหลังควรที่จะปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพให้เหมาะสมตามฐานะของแต่ละครอบครัว เริ่มตั้งแต่หมอลมหายใจ คนไทยก็มีพิธีกรรมกับร่างที่ไว้วิญญาณเป็นประเพณีที่มีความหมายมากที่สุด เป็นหน้าที่สำคัญของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่สมควรที่จะปฏิบัติเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดให้แก่ผู้วายชนม์ได้ สิ่งที่น่าสนใจคือหลากหลายความเชื่อและความเข้าใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของพิธีกรรมงานศพ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาสำหรับพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร นั้นมีลักษณะที่หลากหลาย เนื่องจากประชาชนในอำเภอคลองขลุงเป็นผู้อพยพมาจากหลายพื้นที่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยมาจากทางภาคอีสานเกือบทุกจังหวัดและภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ จึงมีประเพณี วัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป และมีการหลอมรวมกันเข้าเป็นพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอำเภอคลองขลุง ตัวอย่าง เช่น การรองศพด้วยหนามพุทราทับใบตองกล้วยในโลงศพ การทำบันได ๑ ชั้น วางหลังทับศพ ฯลฯ ในพิธีกรรมเหล่านี้ได้ซ่อนปริศนาธรรมซึ่งมีความสำคัญต่อคนไทยและศาสนาพุทธเป็นอย่างมาก เพราะมีความเชื่อว่าหากได้ทำอย่างถูกต้องตามหลักความเชื่ออย่างนี้แล้วจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติ และเป็นความสบายใจของญาติผู้วายชนม์ด้วยอีกทางหนึ่ง ซึ่งในเรื่องนี้คนไทยส่วนใหญ่ยังมีความรู้ในเรื่องนี้น้อยมากหากขาดการสืบสานประเพณีพิธีกรรมงานศพ อาจทำให้เกิดความขัดแย้งกันภายในสังคมได้หากคนรุ่นต่อไปไม่ได้เรียนรู้ปริศนาธรรมนี้ ผู้วิจัยจึง

^๑รศ. สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้ง, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

ต้องการศึกษาปริศนาธรรมตามความเชื่อดังกล่าวเพื่อให้ได้ความรู้ที่ลึกซึ้ง และเผยแพร่แก่คนรุ่นหลังต่อไป^๒

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพิธีกรรมงานศพทั่วไป
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาพิธีกรรมงานศพและปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ได้แก่ ปริศนาธรรมในพิธีกรรมงานศพ อาทิ การบอกเหตุผล ความเชื่อ การปฏิบัติในพิธี

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ได้แก่ พื้นที่อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ได้แก่ พระเถระ จำนวน ๑๐ รูป ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน ๒๐ คน ในอำเภอคลองขลุง

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๔.๑ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปริศนาธรรมในพิธีกรรมงานศพ

๑.๔.๒ สัมภาษณ์พระมหาเถระและ ปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละตำบล โดยผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว

๑.๔.๓ นำเนื้อหาสาระที่ได้มาทำการศึกษา และสรุปประกอบความเห็นของพระมหาเถระ นักปราชญ์ในเขตอำเภอคลองขลุง และความคิดเห็นของผู้วิจัย

^๒ศรัทธา สันติ, **เทียนดับแสง**, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ประชาชนพระภิกษุ มีความรู้ความเข้าใจเรื่องปริศนาธรรมและพิธีกรรมงานศพ

๑.๕.๒ ทำให้เข้าใจปริศนาธรรมในพิธีกรรมงานศพที่สัมพันธ์กับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

๑.๕.๓ ทำให้พระสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถอธิบายถึงความจำเป็นในหลักการปฏิบัติพิธีกรรมงานศพได้อย่างถูกต้องหลักทางพระพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรม

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศ.ธรรมภักดี ได้กล่าวถึง วิธีการปฏิบัติเพื่อเตรียมการให้กับผู้ป่วยใกล้ตายว่า ก่อนที่ผู้ป่วยจะหมดลมหายใจ คือเห็นว่าผู้ป่วยมีอาการหนักเต็มที่แล้ว ญาติมิตรสหายหรือผู้ที่รักษาพยาบาล จะต้องคอยเตือนให้ผู้ป่วยระลึกถึงพระพุทธคุณ เช่น ให้ภาวนาว่า “อะระหัง อะระหัง อะระหัง หรือ พุทโธ พุทโธ พุทโธ” เป็นต้น เรียกว่าบอกหนทางให้ คือบอกทางไปสู่ที่ดีเมื่อเห็นว่าผู้ป่วยใกล้จะหมดลมหายใจอยู่แล้ว ควรจะอัญเชิญพระพุทธรูป หรือนิมนต์พระสงฆ์มาต่อชะตาชีวิตให้ เพื่อจะได้ตักเตือนสั่งสอนแก่ผู้จะถึงซึ่งความดับขันธไปนั้น จิตใจจะได้ผ่องใสไม่มีความกระวนกระวาย จะได้ตั้งใจไปต่อหน้า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เปรียบเสมือนพระท่านมาชี้ช่องทางสว่างให้วิญญูณ ไปสู่สุคติ ในขณะที่คนเจ็บใกล้จะถึงมรณะ ควรเอาดอกไม้รูปเทียน ใส่มือให้ขณะที่จะสิ้นลม (เพราะถือกันว่า จะได้อธิปไตยไปนั้สการบูชาพระจุฬามณีพระเจี๊วแก้ว บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์)”

ศรัทธา ธนติ กล่าวถึงวิธีการปฏิบัติให้กับศพก่อนสวดพระอภิธรรมว่า

การอาบน้ำศพ

น้ำต้องคั้นด้วยมือ ใสใบไม้สดจะเป็นใบอะไรก็ได้ เตรียมก่อนเส้ามาไว้ ๓ ก้อน เมื่อน้ำเดือดแล้วนำหม้อวางบนก้อนเส้า แล้วอาบด้วยน้ำร้อนพอประมาณก่อนแล้วอาบด้วยน้ำเย็น เอาขมิ้นสดพร้อมผิวมะกรูดคั้นเอาแต่น้ำทาให้ทั่ว แล้วเอาผ้าผืนเท่าฝ่ามือเช็ดหน้าซบที่หน้าและให้ลูกหลานเก็บไว้เป็นที่ระลึก

การนุ่งผ้าให้ศพ

การนุ่งผ้าให้ศพนั้นให้เอาชายพกไปไว้ข้างหลัง การที่เอาชายพกไปไว้ข้างหลังนั้นเป็นการนุ่งสำหรับคนตาย ส่วนคนเป็นนั้นจะนุ่งเอาชายพกไว้ข้างหน้า

การรดศพด้วยน้ำหอม

เมื่ออาบน้ำแต่งตัวให้ศพเสร็จแล้ว จึงยกศพขึ้นนอนบนที่อันเหมาะสมคลุมศพด้วยผ้า หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เขี้ยวมือขวาออกไปทางด้านข้าง มีหมอนรองก็จะเป็นการดี เตรียมภาชนะรองรับน้ำหอม โดยรดน้ำหอมลงไปบนมือของผู้วายชนม์

บรรจุเงินเข้าปากศพ

การที่เอาเงินหรือทองบรรจุไว้ในปากนั้น กล่าวกันว่า ผู้ตายจะได้เอาไปใช้ในเมืองผี หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวว่า การที่เอาเงินทองใส่ไปในปากผู้ตายนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าถึงแม้จะเอาเงินใส่ปากให้ไปแล้วก็ไม่สามารถนำเอาไปใช้ที่ไหนได้ต้องทิ้งไว้กับกองกระดูกหมด^๔

นอกจากนั้น **ศรัทธา สันติ** ยังได้กล่าวถึง พิธีกรรมงานศพที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ และวิธีการธรรมเนียมปฏิบัติกับผู้ตาย ว่า

พระสงฆ์ ๔ รูป ավคพระอภิธรรม

ในระหว่างเวลาดังศพบำเพ็ญการกุศลอยู่ที่บ้านหรือวัดนี้ ตกถึงเวลากลางคืน ให้นิมนต์พระภิกษุสาวคพระอภิธรรม ๔ รูป เรียกกันว่าสำรับหนึ่ง ก่อนที่จะตั้งคั่นสวดนั้น เจ้าภาพศพจะจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย เคาะที่ข้างโลงให้ศพรับศีล เป็นการเตือนผู้มาร่วมงานให้เห็นว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้ทำบุญรักษาศีล เพราะเมื่อตายไปแล้วจะได้ไม่ต้องมีใครมาเคาะโลงบอกให้รับศีล

ครั้นรุ่งเช้าก็จะมีการนิมนต์พระภิกษุ ๔ รูปบ้าง ๕ รูปบ้างมาฉันมคะหรืออาหารสำหรับผู้ตายหน้าศพ แล้วบังสุกุล^๕

ขุติพร สุสุวรรณ – สุจิราภรณ์ บริสุทธิ ได้กล่าวถึง ประเพณีการจัดงานศพ การบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน ไว้ว่า

การบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน คือ การทำบุญกุศลเพิ่มให้แก่ผู้ตาย ถ้าทำ ๗ วัน เรียกว่า สัตมวาร, ๕๐ วัน เรียกว่า ปัญญาสมวาร, ๑๐๐ วัน เรียกว่า สตมวาร^๖

^๔ศรัทธา สันติ, **เทียนดับแสง**, อ่างแล้ว, หน้า ๖.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^๖ขุติพร สุสุวรรณ – สุจิราภรณ์ บริสุทธิ, **บทธรรมนิยมและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๓.

ว.วชิรเมธี กล่าวถึงลักษณะและอาการของความตายเอาไว้ว่า

คำว่า “ตาย” หรือ “มรณะ” นั้น อาการอย่างไรจึงเรียกว่าตาย ในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ถ้าสมองตาย เส้นกราฟสมองนิ่งสนิท จึงเรียกว่าตาย ส่วนในทางธรรมนั้นบอกว่า เมื่อไรก็ตามที่จิต จิต หรือจิตดวงสุดท้ายเคลื่อนจากภพแล้วมีปฏิสนธิจิตมารองรับต่อไป อาการที่จิตจิตดวงสุดท้าย เปลี่ยนเป็นปฏิสนธิในปัจจุบัน แล้วอินทรีย์คือชีวิตมันขาดตอนลง ท่านเรียกว่า สันตติ (ความต่อเนื่องของชีวิต) ขาด นั่นคือ ความตาย^๑

ประจิด สกุณะพัฒน์ กล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เอาไว้ว่า

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตายนั้น เป็นประเพณีที่ผู้อยู่ข้างหลังได้จัดพิธีให้กับผู้ที่ตายไปแล้ว โดยมุ่งหวังให้คนตายไปสู่ภพหน้าอย่างมีความสุข และเพื่อให้คนเป็นทั้งหลายได้สติข้อคิดเกี่ยวกับการตาย จะได้ไม่มัวหลงระเริงอยู่กับความโลภ โกรธ หลง พยายามสร้างแต่ความดีงาม เพื่อจะได้พบแต่ความสุข ความเจริญ ทั้งในภพนี้และภพหน้า^๒

๑.๗) นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ปริศนาธรรม หมายถึง ศาสนาธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักแห่งความรู้และความจริง ที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนงำเพื่อให้แก้ให้หาย ในพิธีกรรมงานศพปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ จึงหมายถึง การบอกเหตุผล ความเชื่อ หรืออธิบายถึงวิธีการปฏิบัติในพิธีกรรมงานศพของ พุทธศาสนิกชนในแต่ละขั้นตอนให้ถูกต้องตามหลักธรรมนั้นๆ

พิธีกรรม หมายถึง งานที่จัดขึ้นเพื่อบูชา สักการะ การจัดงานอันเป็นแบบอย่างหรือตาม ธรรมเนียมของคนกลุ่มหนึ่ง หรือคนในสังคมนั้นได้กำหนดจัดให้มีขึ้น เพื่อเป็นวิธีการนำไปสู่ ผลสำเร็จที่สังคมต้องการ อันเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดมาแต่อดีต มีบางส่วนที่ได้รับมาแต่คน ที่มาตั้งถิ่นฐานจากภาคต่าง ๆ และได้หล่อหลอมจนกลายเป็นพิธีกรรมของสังคม โดยการยอมรับ ของคนส่วนมาก

การประกอบพิธีกรรมงานศพ หมายถึง พิธีการจัดการกับศพในแต่ละขั้นตอนให้กับผู้ตาย เช่น การอาบน้ำศพ, การมัดตราสังข์, การนำศพลงโลง ฯ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้ถูกต้องตาม

^๑ว.วชิรเมธี, **ตบถกับความตาย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^๒ผศ.ประจิด สกุณะพัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓.

ประเพณีนิยม มีความเชื่อว่าหากทำอย่างถูกต้องแล้ว ดวงวิญญาณของผู้ตายจะไปสู่ภพหน้า อย่างมีความสุข

กคิธรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด ความเสียสละ ความสามัคคี ความซื่อสัตย์ การตรงต่อเวลา การใช้ปัญญาในทางที่ถูกที่ควร

บทที่ ๒ พิธีกรรมงานศพทั่วไป

๒.๑ พิธีกรรมงานศพ

ประเพณีและพิธีการทำศพของไทยเรานั้น ย่อมมีวิธีทำหลายวิธีด้วยกัน ในที่นี้จะขอกล่าวแต่เฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณีที่นิยมทำกัน และได้ทำสืบ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้

ก่อนที่ผู้ป่วยจะหมดลมหายใจ คือเห็นว่าผู้ป่วยมีอาการหนักเต็มที่แล้ว ญาติมิตรสหายหรือผู้ที่รักษาพยาบาล จะต้องคอยเตือนให้ผู้ป่วยระลึกถึงพระพุทธคุณ เช่น ให้ภาวนาว่า **“อะระหัง อะระหัง อะระหัง หรือ พุทโธ พุทโธ พุทโธ”** เป็นต้น เรียกว่าบอกหนทางให้ คือ ให้ไปสู่สุคติที่ดี อากาตตายของคนเรามี ๒ อย่าง คือ ตายปราศจากองค์ ๔ เรียกว่าตายอย่างอนาถาหาที่พึ่งมิได้ อย่างตายพร้อมด้วยองค์ ๔ เรียกว่า ตายอย่างไม่อนาถา เพราะได้ที่พึ่งพิงนั้นอย่างหนึ่ง

ที่ว่า ตายพร้อมด้วยองค์ ๔ ได้ที่พึ่งพิงนั้น คือ การละความห่วงใยภายนอก เช่น สวีญญาณกทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่มีวิญญาณครอง ได้แก่ สามี บุตร ภรรยา ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น และอวิญญาณกทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณครอง ได้แก่ เภสสถาน ที่ไร่นา เรือกสวน รถยนต์ เรือยนต์กลไฟ โรงสี และภาชนะสิ่งของที่เรเคยได้ใช้สอยนั้น เช่น เงินทองเป็นต้นนี้เรียกว่าละห่วงใยภายนอก ส่วนการละห่วงใยภายในนั้น คือ พิจารณาให้เห็นจริงว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวง อันบังจัญปรุงแต่งแล้ว ย่อมเป็น ไปในอำนาจแห่งกรรม ตกอยู่ในอนิจลักษณะ คือความไม่เที่ยงแท้ถาวร มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความซำรุดทรุดโทรมไปในท่ามกลางและ มีความแตกสลายสิ้นสุดไปในเบื้องปลาย นี้แหละถือว่าประกอบด้วยองค์ ๔ ซึ่ง ตรงกับพระพุทธพจน์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **“อะนิจจา วะตะตังขารา อุปปาทวะยะธัมมิโน อุปปัจจิตกะวา นิรุณันติ”** แปลว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา

เมื่อเห็นว่าผู้ป่วยจนจะหมดลมหายใจอยู่แล้ว ควรจะอัญเชิญพระพุทธรูป หรือนิมนต์พระสงฆ์มานั่งเป็นประธาน เพื่อจะได้ตักเตือนสั่งสอนแก่ผู้ที่ถึงซึ่งความดับขันธินั้น ถึงหาจะไม่ได้ยินแต่ตาอาจจะมองเห็นอยู่บ้าง เมื่อผู้กำลังจะตายได้เห็นพระ จิตใจจะได้ผ่องใสไม่มีความกระวนกระวาย และจะได้สิ้นลมหายใจไปต่อหน้า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จิตใจจะได้นึกประวัติไปสู่หนทางที่ดี เปรียบเสมือนพระท่านมาชี้ช่องทางให้วิญญาณไปสู่สุคติ ภรรยา สามี และลูกหลานไม่ควรร้องไห้ หรือแสดงกิริยาอาการเศร้าโศกเสียใจ ให้คนเจ็บนั้นได้เห็นทุก ๆ ครั้งที่อยู่

ต่อหน้า ในขณะที่คนเจ็บนั้นจะถึงแก่ความตาย และควรเอาดอกไม้รูปเทียนใส่ในมือให้ขณะที่จะสิ้นลม มีความเชื่อว่า จะได้อัปไปนมัสการบูชาพระเยซูแก้วจุฬามณีบนดาวดึงส์สวรรค์

ในเวลาเช่นนี้ ผู้ที่จะเป็นเจ้าภาพ จะต้องเตรียมจัดหาเทียนขี้ผึ้งหนัก ๔ บาท ใส้ ๕ เส้น ไว้สำหรับจุด เมื่อเวลาที่ผู้นั้นสิ้นลมหายใจ เมื่อจุดแล้วเอาตั้งไว้ทางศีรษะ เมื่อหมดเทียน จึงมัดตราสังลงโลงได้ เป็นอันไม่พินแล้ว ส่วนศพนั้นใช้ผ้าคลุมตั้งแต่ศีรษะตลอดปลายเท้าให้มีมิดชิด ไม่ให้เห็นหน้าตา ในสมัยโบราณระวางกันนั้ก ที่จะไม่ให้แมลงเข้าศพได้ เพราะมีคำกล่าวลือกันมาว่า ศพนั้นจะลุกขึ้นได้ และปีศาจจะคะนอง เพราะฉะนั้น จึงต้องปิดประตูหน้าต่างห้องที่มีศพอยู่ในนั้น ไว้ให้มีมิดชิด ป้องกันแมลงไม่ให้เข้าไปได้ ถ้าศพอยู่เรือนที่ไม่มีฝาครอบขอบชิด ก็ต้องป้องกันด้วยการกางมุ้งครอบศพไว้ หรือให้คนคอยนั่งเฝ้า แต่มาสมัยนี้จะไม่มีใครทำอย่างนั้น เพราะเชื่อกันว่าถึงแมลงจะเข้าศพ ศพก็ลุกไม่ได้ คงนอนแข็งอยู่ตามสภาพเช่นนั้นเอง ปีศาจที่จะคะนองก็คงไม่มีเช่นเดียวกัน ที่จริงก็เป็นการตัดธุระกังวลไปได้อย่างหนึ่ง ที่จะให้มีโอกาสเตรียมข้าวของอื่น ๆ ที่จำเป็นจะต้องใช้ต่อไป จะได้ไม่ต้องมานั่งเศร้าโศกอยู่ที่ใกล้ ๆ ศพ ของที่จะต้องใช้มีดังนี้

๑. ขมิ้นชันสด มะกรูดปอกเอาแต่ผิว แล้วโขลกคั้นเอาน้ำไว้ชโลมศพเมื่ออาบน้ำศพเสร็จแล้ว
๒. ดม่น้ำไว้อาบศพ
๓. ผ้าซักรอยหน้า รอยมือ รอยเท้า ๕ ผืน จะใช้ผ้าเช็ดหน้าผ้าขาวธรรมดาาก็ได้
๔. เสื้อผ้า ถุงเท้า ไม้เท้าตัวศพ เมื่อรดน้ำเสร็จแล้วควรเลือกเอาของที่ผู้ตายรักและชอบ ส่งการ์ดให้กับผู้ที่ชอบพอสุนเคยกับผู้ตาย
๕. ดอกบัวเล็ก ๆ ๑ ดอก ถ้าไม่มีจะใช้ดอกไม้อื่นก็ได้ รูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม เย็บกรวยใส่ไว้ ๑ หลอด ๑ กำ พลุ ๑ จีบ ใส้ไว้ให้ถือ เมื่อเวลาตราสังเสร็จแล้ว
๖. ทองปิดหน้าหรือสีผึ้งก็ใช้ได้ สีผึ้งเมื่อทำเป็นรูปหน้า และปิดทองคำเปลวแล้วจะดูงามดี
๗. ผ้าขาวเป้ง ๑ ไม้ ฟ้านุ่นขาว ๒ ผืน ผ้าห่มขาว ๒ ผืน
๘. ด้ายดิบ ๒ เช็ด ด้ายเย็บผ้า เข็ม กรรไกร รวม ๑ ถาด สำหรับจะได้ใช้เย็บเสื้อ กางเกง ถุง สวมศีรษะให้ศพ
๙. หีบใส่ศพ
๑๐. ไม้ไผ่ยาว ๑ วา ๑ ถ้า ใบตองสดทั้งยอดอย่าให้แตกรวม ๓ ยอด
๑๑. กระทงเล็ก ๆ ๔ ใบ เทียน ๘ เล่ม ขันน้ำ ๑ ขัน สำหรับเบิกโลง
๑๒. ควรไปบอกสนมหรือสัปเหร่อเตรียมไว้

๑๓. เต็มเล็ก ๆ สำหรับวางศพ เมื่อเวลาจะรดน้ำควรมีที่นอน หมอนหนุนศีรษะ หมอนเล็ก ๆ รองมือที่จะรดน้ำ และที่นอนเมื่อใส่ในหีบศพแล้ว

๑๔. ขมิ้นผง กระจายฟาง ใบชา จี๊รูป จี๊เลื้อย ยาดับกลิ่น

๑๕. เช็บดูงเล็ก ๆ ใส่เงินบาท หรือของมีค่าอื่น ๆ ซึ่งจะใส่ปากศพเตรียมไว้ในพานจี๊ฝั่งปิดหน้า ของใส่ปาก หมากคำ ๑ ห่อ กรวยดอกไม้รูปเทียนที่เตรียมไว้รวมใส่เป็นพานเดียวกัน ตั้งไว้ที่หน้าศพ เวลาห้องจะใช้ของเหล่านี้

๑๖. ขันรองมือศพที่จะรับน้ำรด ๑ ขัน

๑๗. โต๊ะวางขวดน้ำอบไทย ๑ โต๊ะ น้ำอบ ๑ ขวด

๑๘. หวี ๓ หวี ใส่พานวางไว้ข้างหน้าศพ

๑๙. ม้าหรือโต๊ะเตี้ยๆ ๒ ตัว สำหรับจะไ้ตั้งของเหล่านี้

๒๐. ผ้าสำหรับบังสุกุล

๒๑. หีบพระธรรม

๒๒. เครื่องตั้งหน้าศพ มีพานดอกไม้ แจกัน เชิงเทียน กระจ่างรูป เป็นต้น ถ้าจะมีสิ่งอื่น ๆ อีกก็ยิ่งดี

๒๓. จัดหาเครื่องเช่น กาว หวาน ใส่สำหรับศพ

๒๔. รูปเทียน ดอกไม้ ตั้งหน้าศพ

๒๕. เครื่องบูชาศพ มีพุ่มเล็ก ๓ พุ่ม เชิงเทียนเล็ก ๒ อัน ที่ปักเทียน ๑ ที่เทียน ๑ ดอก รูป ๑ ดอก รวมใส่พานตั้งไว้ข้างหน้าศพ^๒

๒.๒ พิธีต่ออายุและพิธีกรรมงานศพเบื้องต้น

เมื่อผู้ใดป่วยไข้ได้หนัก เห็นว่าจะมีทางรอดได้น้อยก็ทำพิธีต่ออายุคือนิมนต์พระสงฆ์ มาสวดบทโพชฌงค์ พระสงฆ์สวดจบแล้ว ชักบังสุกุลเป็น

ชักบังสุกุลเป็น คือ เอาผ้าคลุมคนเจ็บทั้งตัว แล้วพระสงฆ์จับชายผ้า กล่าวคาถาว่า

อจิริ วคฺย กายो ปฐวี อธิเสสฺสติ

ภูทุโธ อเปตวิญญาโณ นิรตุถํ ว กลิงฺครํ

^๒เมฆพัสดุ, หมอหลวง, อาจารย์ทอง, **พิธีมงคลต่างๆ และประเพณีโบราณไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยาคาร, ๒๕๑๓), หน้า ๓๒๑.

แปลว่า กายนี้ไม่นานหนอ จักเป็นของเปล่า ปราศจากวิญญูณทับลมแผ่นดิน ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น

โพชฌงค์ แปลว่า องค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ เป็นหลักธรรมชั้นสูง ซึ่งพระอรียเจ้าเมื่อระลึกถึง สามารถคลายความทุกข์เวทนาในเวลาอาพาธได้ ดังมีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระมหากัสสปและพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าครัสเทศนาโพชฌงค์โปรด พระอรียเจ้าทั้งสองก็คลายความทุกข์เวทนาหายอาพาธ อีกคราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประชวร ตรัสให้พระมหาจุนทะแสดงโพชฌงค์ เมื่อพระมหาจุนทะแสดงจบ พระพุทธเจ้าก็ทรงบันเทิงพระทัยหายประชวร เนื่องด้วยเหตุนี้ เนื่องด้วยเหตุนี้ จึงนำมาใช้สวดให้แก่ผู้ป่วยหนัก โดยนัยที่ว่าเมื่อผู้ป่วยระลึกถึง ก็จะคลายทุกข์เวทนา ส่วนชักบังสุกุล ถ้าจะดูความในคำแปล ก็ตกอยู่ในเรื่องเตือนสติให้รู้เท่าถึงสังขาร จะได้บรรเทาห่วงใยอาลัยรักซึ่งเป็นเครื่องทำให้เศร้าหมองใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่า ถ้าทำแล้วจะไม่ตาย แต่ต่อมา การสวดโพชฌงค์และบังสุกุลเป็น จะกลายเป็นเพียงลัทธิพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งคนป่วยหนักโดยมากจะฟังไม่เข้าใจ เพราะสวดเป็นภาษาบาลีอย่างเดีวก็ดี แต่ถ้าผู้ป่วยหนักมีจิตเลื่อมใส อาจทำให้ใจคอสบายขึ้น นับว่าเป็นยาคำลึงทางใจช่วยให้โรครักษบางอย่างอาจหายได้ ทั้งส่วนคนเป็นก็พลอยมีหวังไปด้วย ถึงแม้เมื่อสวดแล้ว โรคจะไม่กระเดื่อง ซึ่งโดยมากก็มักเป็นเช่นนั้น เพราะถ้ายังไม่เจ็บหนักจริง ๆ ก็มักจะยังไม่ทำกัน แต่ว่าการทำนั้นนับว่าดี ด้วยคนป่วยหนักมีโอกาสทำบุญสุนทานตามลัทธิ เดริยมตัวเป็นครั้งสุดท้ายในเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หรืออย่างน้อยก็ทำให้สบายใจ บรรเทาทุกข์เวทนาได้ ความประสงค์ในการสวดโพชฌงค์ชั้นเดิมผู้ฟังเห็นจะเข้าใจความหมาย ครั้นมาภายหลังจะฟังกันไม่ออก เพราะกลายมาเป็นเพียงลัทธิประเพณีเท่านั้น แต่คำความประสงค์เดิมยังเหลืออยู่ เช่นถ้าผู้ป่วยหนักเป็นคนมีอายุจึงจะสวดโพชฌงค์ ถ้าเป็นเด็กหรือคนหนุ่มก็ไม่ใช้สวด คงจะเป็นเพราะคนสองจำพวกนี้ ตามปกติยังไม่มีความรู้พอจะเข้าใจซาบซึ่งในพระธรรมที่พระสงฆ์สวดให้

ย่อมเป็นธรรมดา เราไม่อยากให้ผู้ที่เราเคารพรักใคร่มาตายจากเราไป หากจะต้องตาย เหนียวรังไว้ไม่อยู่ ก็ยังคิดหวังถึงโลกหน้าว่าจะไป райดีมีทุกข์สุขอย่างไรบ้างก็ไมรู้ ถ้ามีอุบายอย่างไรแม้จะเป็นอย่างเส้นหญ้าแห้งในสุภายิตฝรั่ง ที่ว่า คนกำลังจะจมน้ำตาย ก็ยังคว้าเกาะเอาไว้ที่ถึงเส้นหญ้าแห้งจะอาศัยเป็นเครื่องพยุงตัวไม่ให้จมน้ำไม่ได้ก็ช่าง ขอแต่ให้ได้เกาะไว้ก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นมนุษย์ชาติต่าง ๆ จึงต้องมีลัทธิที่พึ่งกระทำ ในขณะที่รู้ว่าตายไปตามคติลัทธิที่เชื่อถือกันอยู่

ประเพณีภาคอีสานถ้ามีคนป่วยหนักต้องทำพิธีสวดขวัญ คือให้จัดไข่เป็ดหรือไข่ไก่ต้มสุกแล้วฟอง ๑ ข้าวสุกปั้น ๑ เทียน ๒ เล่ม รูป ๒ ดอก และดอกไม้ เหล่านี้บรรจุในกรวยใบตองกรวยหนึ่ง ด้วยผูกข้อมือทบสามรวม ๔ เส้น ของเหล่านี้จัดบรรจุในกล่องข้าว (ภาชนะใส่ข้าวสุก) เลื่อหรือผ้าห่มของคนเจ็บตัว ๑ หรือผืน ๑ เทียนขนาดยาววัดเท่ารอบศีรษะคนเจ็บเล่ม ๑ เทียน

ขนาดยาวแต่ไหลถึงสะคือคนเจ็บเล่ม ๑ เทียนขนาดยาววัดแขนแค่ศอกเล่ม ๑ เทียนเหล่านี้พร้อมด้วยดอกไม้และกลองข้าวที่บรรจุของซึ่งกล่าวมาแล้ว เอาใส่ลงในพานนำไปถวายพระสงฆ์ บอกชื่อคนเจ็บและอาการไข้หนักให้พระท่านทราบ พระจะรับของไว้ เวลากลางคืนก่อนเข้าจำวัดพระสวดมนต์ ก็จะได้สวดขวัญให้ พร้อมกับจุดเทียนที่วัดขนาดตัวคนเจ็บ ๓ เล่ม ทำอย่างนี้มีกำหนด ๓ วัน ๗ วัน เข้าภาพจึงไปวัด พระจะบอกถึงอาการไข้ว่าจะหายหรือไม่หายให้ทราบ จะบอกอย่างไรก็ตามต้องนำกองข้าวหรือเสื้อผ้าของคนเจ็บกลับมา นำเสื้อผ้าหรือนั้นให้คนเจ็บถือไว้แล้วเอาไข่และก้อนข้าวดอกไม้รูปเทียนวางลงบนเสื้อผ้าที่คนเจ็บถือไว้ได้สักครู่หนึ่ง จึงเอาออกจากมือคนเจ็บเอาไข่ไปทุบเปลือกให้แตก แล้วแกะคว้านเนื้อในของไข่ยังคืออยู่หรือว่าบุบแตกสลายอย่างไรหรือไม่เป็นการเสี่ยงทาย ถ้าไข่ยังคืออยู่ ไข่นั้นจะหาย ถ้าเป็นอย่างอื่นก็แสดงว่าไข้หนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ห้ามไม่ให้บอกแก่เจ้าตัวคนเจ็บทราบ แต่จะหายหรือไม่หายก็ต้องเอาด้วยขวัญ ๔ เส้น ผูกข้อมือและข้อเท้า เป็นการผูกขวัญไว้ ต่อไปเมื่อเสี่ยงทายด้วยไข่เห็นว่าหนัก ต้องทำพิธีค้ำตันโพธิ์ และพิธีดวงข้าว เป็นการต่ออายุไว้

พิธีค้ำตันโพธิ์ ให้จัดหาไม้ขนาดเล็กมีง่ามยาวได้ศอกหนึ่งของคนเจ็บมีทางมะพร้าวยาวเท่าศอกหนึ่งของคนเจ็บเหมือนกัน เอาไม้ไผ่มาจักผ่ายาวองคุลี ๑ และตัดเป็นรูปขนมเปียกปูน เสียบลงที่ปลายทางมะพร้าวเสียบนอนอัน ๑ ตั้งอัน ๑ ไม้นี้เรียกว่าช่อ ทำธงด้วยกระดาษสีรูปสามเหลี่ยมเสียบบนก้านมะพร้าวยาวศอกหนึ่ง ๑ ของคนเจ็บ ช่อและธงนี้ มีจำนวนเกินกว่าอายุคนเจ็บปี ๑ เอาข้าวสารทะนาน ๑ เทใส่ลงในถาด มีเครื่องถวายพระเช่นหมากพลูตามสมควร แล้วนำของเหล่านี้ไปวางไว้ในมณฑลด้วยสายสิญจน์ซึ่งจัดทำข้างตันโพธิ์ นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มาสวดมนต์ตามกำลังวัน สวดเสร็จแล้วเอาไม้ง่ามค้ำตันโพธิ์ ไม้ช่อและธงพิงไปที่ตันโพธิ์ ส่วนข้าวสารเอากลับบ้าน ไปหุงให้คนเจ็บกิน ถ้าทำพิธีนี้แล้วคนเจ็บยังไม่กระเดื่องขึ้น ต้องทำพิธีซ้ำเรียกว่าพิธีต่ออายุด้วยดวงข้าวคราวนี้ไม่มีไม้ค้ำตันโพธิ์ มีแต่ไม้ช่อและธงอย่างละพันอัน ข้าวสารที่จะเอาไปเข้าพิธีต้องให้คนไข้ดวง ถ้าดวงไม่ไหว ก็ต้องช่วยดวง เครื่องดวงนั้นทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ยาวเท่าช่วงนิ้วกลางของคนไข้ เอาเครื่องดวงใส่ถาดไปกับข้าวสาร ของเหล่านี้นำไปเข้าพิธีมณฑลและนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป สวดให้เหมือนกัน สวดจบครั้งหนึ่งพระสงฆ์จะเอาระบอกระเบอกเครื่องดวงดวงข้าวในถาดย้ายมาเทไว้ในอีกถาดหนึ่ง เป็นจำนวน ๑๐ กระบอกลงแล้วพระสงฆ์สวดอีกครั้งหนึ่ง สวดจบแล้ว ดวงข้าวใส่ถาดใหม่อีกถาดหนึ่ง ถ้าข้าวซึ่งดวงครั้งที่ ๒ ยังอยู่บริบูรณ์ครบ ๑๐ กระบอกลงให้ทราบว่าคุณเจ็บนั้นจะไม่ตาย ถ้าขาดแม้แต่ครั้งกระบอกลง ก็แสดงว่าไม่รอด ถ้าเป็นเช่นนี้ก็นิมนต์พระมาสวดโพชฌงค์ เข้ารูปพิธีที่กล่าวมาแต่ต้น ในการทำพิธีที่กล่าวมานี้มีการปล่อยน

ปล่อยสัตว์ด้วย ซึ่งตามคติทางกรุงเทพฯบางรายที่เคยทำ คือไปคอยดักซื้อนกปลาหรือสัตว์ที่กำลังจะ ถูกฆ่า นำเอามาปล่อยเป็นการไถ่อายุ^๖

- บอกรายทางและเผ่าศพ

เมื่อคนเจ็บหนักใกล้จะตายเต็มที่ ต้องจัดดอกไม้ธูปเทียนบรรจุกรวยใบตอง ให้ผู้ตายพนมมือถือไว้ สำหรับบูชาระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยหรือมิฉะนั้นก็นำไปบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ มีนิยายเกี่ยวกับเรื่องกรวยดอกไม้ธูปเทียนเรื่องหนึ่ง ว่าพรานป่วยหนักจนจะตาย เห็นเป็นสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งตนไปล่าฆ่าชีวิตมาแล้วมากต่อมาก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ก็ให้หวาดสะดุ้งต่ออกุศลกรรมซึ่งได้ทำไว้ ได้บอกเรื่องแก่ภิกษุรูปนั้นจึงจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่ไว้ในมือพรานผู้เป็นบิดา บอกให้ตั้งจิตฟังดูดอกไม้ธูปเทียนนั้น เป็นเครื่องระลึกบูชาพระรัตนตรัย เมื่อพรานผู้ป่วยหนักได้ทำตามภิกษุผู้บุตรแนะนำก็บังเกิดปิณฑิเลื่อมใส มีใจผ่องแผ้วเป็นกุศล ครั้นดับจิตแล้วก็ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะฉะนั้นคนภายหลังจึงทำเป็นประเพณีสืบกันมา บางทีก็เค็มพิธีเชิญพระพุทธรูปมาตั้งไว้ เรื่องจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียนให้คนกำลังจะตายถือพนมไว้ ดูจะเป็นการซ้ำกับที่ทำในขณะตราสัง บางทีจะเป็นพิธีเดียวกันจะเอาไว้พิจารณาเมื่อถึงตอนนั้น

อีกอย่างหนึ่ง คือ ครั้นผู้ป่วยกำลังจะสิ้นใจ ผู้ที่อยู่ใกล้ตะโกนบอกว่า อรหิ ๆ ให้ผู้ป่วยได้ยิน เป็นเครื่องช่วยเตือนสติให้ระลึกถึงพระศาสนาครั้งสุดท้ายจะได้เป็นเนื่อนานูญคิดตัวไปโลกหน้า เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจแล้วให้จุดเทียนไว้ข้างศพบางตำราว่าต้องใช้เทียนจี๊ซึ่งหนักบาทหนึ่ง มีไส้ ๗ เส้น กล่าวกันว่า ถ้าเทียนที่จุดตามไว้หมดเมื่อใดก็เป็นเครื่องหมายว่าตายแน่เอาศพเข้าโลงได้

เมื่อคนป่วยตายแน่นอนแล้ว แต่จัดแจงเรื่องศพยังไม่ทัน เพราะเป็นเวลากะทันหันมีค่าเสียแล้ว ก็มักเอาผ้าคลุมศพไว้ และต้องอยู่ยามตามไฟ ระวังอย่าให้แมวกระโดดข้ามศพได้ ถือกันว่าถ้าแมวข้ามศพ ศพนั้นจะลุกขึ้น หรือไม่ก็ว่าปีศาจคะนอง จึงต้องปิดประตูหน้าต่างให้มีมิดชิด อย่านำแมวพลัดเข้าไปถ้าศพอยู่ในเรือนไม่มีฝารอบขอบชิด ก็ต้องกางมุ้งครอบศพไว้ หรือมิฉะนั้นก็ต้องมีคนเฝ้า บางถิ่นเช่นทางอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มักเอาศพนอนไว้ตรงรอดตรงข้อ ให้หันหัวศพไปทางทิศตะวันตก และกางมุ้งเพียงสองหุ่ครอบศพไว้ ประเพณี เวลาศพยังไม่เข้าโลงต้องเอาศพนอนเอานอนไว้ตามทางยาวของเรือนให้หัวศพไปทางฝาเรือน เลื่อหรือที่นอนซึ่งคนนอนตาย ถ้าจะใช้ปูรองศพต้องกลับเอาด้านล่างขึ้นบนทันที แล้วเอาผ้าคลุมครอบอีกที

มนุษย์สมัยโบราณ เมื่อครั้งยังไม่เจริญถึงกับมีเหย้าเรือนเป็นฝารอบขอบชิด และยังไม่มิดที่นอนหมอนมุ้งกางนอน ถ้ามีผู้ใดตาย ผู้อยู่จะละทิ้งศพและหนีไปที่อื่นไม่ได้ ก็เห็นจะต้องตามไฟ

^๖เสถียร โกเศศ, ประเพณีเนื่องในการตาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๐.

ไว้ในเวลาค่าคืน นี่เป็นความจำเป็นด้วยเหตุนี้อาจเป็นไปได้ จึงได้มีประเพณีตามไฟศพนันทุกชาติ ทุกลัทธิภานะที่ตามไฟตามทีสอบสวน ได้มาจากถิ่นต่าง ๆ ก็มี กะลามะพร้าวทั้งเนื้อ เปลือกคุมกา แห่ง เปลือกมะตูม กระจบอก จานด้วยแก้ว ตะเกียง ตลอดจนกระป๋องนมวัวก็ใช้ได้ เรื่องระวังแมว ผู้สูงอายุเล่าว่าเขาให้ระวังแต่แมวแม่ลูกอ่อนเท่านั้น แมวอย่างอื่น ไม่ห้าม ทำไมจึงเจาะจงระวังแต่ แมวแม่ลูกอ่อน ก็ไม่ทราบ อย่างไรก็ตาม เรื่องถือกันอย่างนี้เป็น โรคติดต่อชอบกลสักแต่ว่าอะไร ๆ ที่ เห็นว่าจะป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดเชื้อคร้อนได้ ในขณะที่มีความสะเทือนใจอยู่แล้ว ก็ยอมจะคว่ำ เอมารถันที ชาวประหล่องระวังสุนัขและแมวไม่ให้กระโดดข้ามศพ ว่าจะทำให้ศพลุกขึ้น เกิด เป็นผีคู่ร้าย เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยเฝ้าศพระวังไม่ให้แมวพลัดเข้ามา แยกอินดูก็ระวังแมวไม่ให้มา ถูกต้องศพ แต่เขาอธิบายว่าแมวเป็นสัตว์สกปรก ถูกต้องศพจะเป็นมลทิน หากใช้ถือว่าถ้าแมว กระโดดข้ามศพแล้วศพจะลุกขึ้นไม่ ถึงคิตที่ถือจะไม่ตรงกัน แต่ข้อใหญ่ในความพอลงกันได้ คือ กลัวแมวนั่นเอง

กลับมาพูดเรื่องแมวใหม่ทำไมจึงถือว่าแมวกระโดดข้ามศพ ศพนั้นจะลุกขึ้น แมวมีอำนาจ อะไร จะมาทำให้ศพลุกขึ้นได้ หรือจะเป็นความเชื่อถือสืบมาแต่โบราณกาล ความคิดจึงมาพ้องกัน มากมนุษย์สมัยโน้นคงจะเห็นแมวเป็นสัตว์ป่า ยังไม่เป็นสัตว์เลี้ยง ออกหากินในเวลากลางคืน ชอบ ค้อมและข่องกริบไปในที่มืด ตาลูกวาวน่ากลัวดูประหนึ่งว่าเป็นผี หรือตัวอะไรเห็นคำมืดแล้วยังส่ง เสียงร้องหง่าว ๆ ในเวลาคึกคักเงียบสงัดด้วย ใครบ้างเมื่อกำลังหัวเหวใจคอไม่สู้ดีจะไม่หวาดกลัว เมื่อไม่รู้ตัวอัยหง่าวนั้นคือแมว ถ้ามนุษย์ครั้งกระโน้นถือว่าแมวคือผี หรือเป็นสัตว์ผีสิง อำนาจที่ ข้ามศพอาจทำให้ศพลุกขึ้นได้เอง ก็พอฟังแต่เป็นคำอธิบาย ที่ยังไม่ตลอดปอดไปร้งนัก ผู้สูงอายุ เล่าให้ฟังว่า มีศพอยู่ในบ้าน ยังไม่ทันเอาเข้าโลง เป็นแต่เอาผ้าคลุมไว้ ตกคึกคนเฝ้าศพเห็นผ้าที่ คลุมศพเคลื่อนไหวได้ผิดสังเกต ขึ้นต้นพอนึกว่าผีใจหายวาบทันทีนึกว่าผีหลอก แต่ด้วยฤทธิ์เหล่าที่ กินไว้ยังไม่สร้าง ทำให้ใจยังกล้าอยู่ แจ็งใจเข้าไปเปิดผ้าคลุมศพตอนที่เคลื่อนไหว จึงพบแมวนอนอยู่ ในนั้น คงได้ความว่าตอนคึกอากาศหนาว แมวเห็นในนั้นเหมาะจึงถือโอกาสมุดเข้าไปนอน คิตที่ กลัวแมว อาจจะเป็นเพราะเรื่องอย่างนี้ได้บ้างกระมัง

อย่างไรก็ดี แมวนั้นเป็นสัตว์ออกจะชอบกล ชาติต่าง ๆ ถือว่าแมวเป็นสัตว์มงคลก็มี ไม่เป็นมงคลก็มี เช่น ชาวอียิปต์สมัยโบราณนับถือแมวเพราะได้เคยพบศพแมวอาบยารักษาเนื้อ ไม่ให้เน่า อยู่ในอุโมงค์ที่บรรจุพระศพกษัตริย์อียิปต์ ชาวบ้านฝรั่งเศสบางแห่ง ถือว่าฆ่าแมวจะ เเคราะห์ร้ายหลายหลาก ชาวป่าบางพวกในทวีปแอฟริกา นับถือแมว ถ้าใครฆ่าแมวว่าไม่ใครก็ใคร จะต้องเจ็บป่วย ต้องแก้ด้วยงูแเกาะเดินรอบ ๆ ตัวคนเจ็บสิ่รอบแล้วฆ่าแเกาะนั้น เอาหัวแเกาะฝังดิน แล้วไปจับแมวมาตัวหนึ่ง เอาหัวใจแเกาะที่ฆ่าบางส่วน ทาน้ำผึ้งและไขมันให้แมวกิน คนป่วยก็จะหาย ชาวนิโกรทวีปแอฟริกาทางไกลโคสต์ นับถือแมวมีลักษณะดี ถึงกับนำสิ่งของไปบูชาแมวและ

ถือว่าวิญญาณของผู้ตายจะเข้าไปสิงอยู่ในแมว เรื่องแมวในคติของเราก็ไม่ผู้ผิดอะไรกับคติของชาติต่าง ๆ ที่เล่ามาข้างต้น เช่น เวลาจะเอาเด็กลงอุ้หรือเปล ต้องเอาแมวใส่เปลและแกว่งไกวครั้งเสียดก่อน จึงเอาเด็กลงบนเปลได้ ในขณะที่นอนบ่าวสาว ผู้ปู่ต้องมีแมวแก่อายุมาก ๆ อุ้ม ไปไว้ในห้องด้วยเพื่อเอาเคล็ดที่ว่า ให้อยู่เรือนเหมือนก้อนเส้าให้เฝ้าเรือนเหมือนแมวอายุยืนตัวนั้น ปราชญ์ชาวบ้านอธิบายว่าแมวคราวเป็นสัตว์ติดถิ่น ไม่ยอมย้ายถิ่นเป็นอันขาด แม้เจ้าของจะย้ายไปที่อื่นก็ตาม แมวแก่อาจหมายความว่า เป็นแมวใหญ่ มีหนวดมีเคราแล้วเท่ากับที่จัดคนว่าเป็นผู้ถึงนิติภาวะ จะใช้ลูกแมวไม่ได้ แต่ก่อนนี้เมื่อเด็กคนใดซุกซนไปรังแกแมว เคยได้ยินคนแก่ร้องห้ามว่าอย่าไปตีมัน หม่าแมวตายเท่ากับหม่าพระ รู้สึกว่าแมวมีค่าสูงมากอยู่ เห็นจะเทียบด้วยคำของพราหมณ์ที่ว่า หม่าวัวเหมือนหม่าพราหมณ์ เป็นด้วยเห็นว่าแมวเป็นสัตว์มีประโยชน์ปราบหนูได้ ที่ใดหนูซุกซมทำอันตรายแก่ข้าวของให้เสียหายได้อาศัยใช้แมวปราบอย่างเดียว ก็เป็นการสมควรอยู่ที่จะถือว่าเป็นสัตว์มีคุณแต่ที่เอาไปเทียบค่าของแมวเท่ากับพระ ดูออกจะเกินไปมากที่เดียวบางทีก็พูดว่า หม่าแมวเท่ากับหม่าเณร นี่เห็นจะเกรงใจพระจึงลดลงมาเป็นเณร นอกจากสัตว์ป่าที่มีกำลังและดุร้าย ซึ่งมนุษย์สมัยดั้งเดิมบูชาด้วยความกลัวเกรง (อย่างที่เคยบูชาจระเข้และงูใหญ่ ว่าเป็นจระเข้เจ้าและพญางูเป็นต้น) มนุษย์ยังนับถือบูชาสัตว์ที่ให้คุณประโยชน์แก่ตน (เช่น ชาวฮินดูนับถือวัว) นอกนั้นก็ยังมีสัตว์บางชนิด ที่เห็นจำเป็นต้องบูชากราบไหว้ เช่น จำพวกตัวแมลงทำอันตรายให้พืชพันธุ์และสัตว์เลี้ยง เพื่อกำจัดแมลงเช่นนี้ พวกชาวนาจะหาวิธีกำจัดเป็นไปในเรื่องเช่นว่านี้ ตักแตน เช่นชาวนาประเทศเอสโทเนียในยุโรป กลัวแมลงชนิดหนึ่งที่ทำอันตรายแก่เมล็ดข้าวเสียหายมาก ได้ให้ชื่อตัวแมลงชนิดนี้เสียใหม่อย่างเพราะฝรั่ง เป็นการประจบประแจงตัวแมลง ถ้าเด็กคนใดจะฆ่าตัวแมลงนี้ก็ถูกห้ามว่าอย่าทำ ถ้าทำอันตรายเขา (คือแมลง) มากเท่าใด เราก็จะได้รับอันตรายมากเท่านั้น ถ้าพบตัวแมลงชนิดนี้เป็นไม่กล้าฆ่า นอกจากเอาฝังดินเท่านั้น บางคนเอาไว้ได้หิน ซ้ำหาเมล็ดข้าวไปให้กินด้วยถือว่าตัวแมลงชอบใจ จะทำอันตรายแก่พืชผลน้อยลง ดังนี้ ที่มนุษย์นับถือแมว ถึงกับเอาไปเปรียบเทียบว่าดีกว่าเณรก็ได้กับเรื่องวัวชาวฮินดูซึ่งใครฆ่าวัวก็เท่ากับฆ่าพราหมณ์ แต่ที่ฝรั่งนับถือแมลงนี้ ออกจะหนักไปกว่านั้น

ส่วนแมวที่ถือไปในทางอัปมงคล ก็มีอยู่มากชาติ เช่น ฝรั่งเศสในแคว้นโบฮีเมีย จะฆ่าแมวเอาไปฝังไว้ในทุ่ง เพื่อป้องกันผีร้ายไม่ให้มาทำอันตรายพืชผลให้เสียหาย ในประเทศโปแลนด์ชายพ้อหม้ายเมื่อแต่งงานอีกจะต้องตีกระจกหน้าต่างให้แตกแล้วขว้างแมวทิ้งออกไป เท่ากับได้ขว้างความจัญไรออกไปแล้ว ในประเทศอินเดีย ถือว่าแมวเป็นสัตว์ผี กลัวเกรงกันมาก ไม่มีใครกล้าทำอันตราย เพราะแมวเป็นพาหนะของยักษิณี ซึ่งเป็นผีแม่ซื้อประจำตัวเด็กในวันที่ ๖ ในประเทศเยอรมนี ประเทศสกอตแลนด์ และในสหรัฐอเมริกากลางแคว้น ถ้าเห็นแมวคำผ่านหน้าไปเป็นกลางร้าย แต่ในสหรัฐอเมริกาก็ถือต่อไปว่า ถ้าแมวคำตามมา กลับเป็นโชคดี ในแคว้นอาคันธี

ประเทศฝรั่งเศส ชาวบ้านจะจุดไฟสุ่มไว้เป็นกองโตในวันอาทิตย์แห่งวันต้นของเทศกาลถือศีลตาม
ลัทธิศาสนาคริสต์ง แล้วจับแมวโยนลงไป บางทีก็ทำทารุณยิ่งไปกว่านั้น เอาแมวผูกปลายไม้แห่
เข้าไปในกองไฟ จนกว่าแมวจะตาย ถือว่าแมวคือปีศาจ ทรมานสักเท่าไรก็ไม่เป็นทารุณ ฝรั่งเศส
บางชาติและชาวอินเดีย เวลาคลอดลูกจะวางไม้ให้แมวล่วงล้ำเข้าไป

เรื่องแมวนี่ ได้ฟังจากท่านผู้รู้ว่ามีคนนั้นน่าจะเป็นสองนัยแมวเชื่องคือแมวเลี้ยง อันได้
อบรมให้รู้ตัวชั่วแล้วถือว่าเป็นมงคล แมวเปรี้ยวคือแมวป่า หรือที่เรียกว่าแมวขโมย อันไม่ได้รับความ
อบรมให้รู้ตัวชั่ว นับถือว่าเป็นอมงคล การขึ้นเรือน เอาเต็กลงแปล แต่งงานบ่าวสาวหมคนั้น
เป็นงานเดียวกัน มีถุงข้าวเปลือก ถั่ว งา ผลพริก ทั้งหีบคยาด้วยบางรายก็น้อยลง บางรายก็มีอะไร
ต่ออะไรมากขึ้นอีก เอาแน่ไม่ได้หมายเป็นเครื่องเรือน เครื่องทำกินแก่ผู้ที่มาใหม่ทั้งนั้น แมวนั้นจะ
ได้ประจำเรือนคอยจับหนู ส่วนแมวขโมยนั้นเห็นจะนึกกันว่าเป็นแมวผี เพราะย่องมาในเวลาเงียบ
ดึก ๆ มืด ๆ กลัวจะมาทำลายละลาบละล้วงแก่ศพ

เรื่องเฝ้าศพเป็นของมีอยู่แทบทุกชาติ แต่เหตุผลที่เฝ้าเป็นต่าง ๆ กันประเพณีชาวออสเตรเลีย
ผู้เฝ้าศพต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่รอบรู้ในคติประเพณีเพราะเขาถือว่าคนตายไป ตามตามธรรมชาติไม่มี ที่
คนต้องตายเพราะถูกผีหรือคนกระทำให้ตายทั้งนั้น ที่เฝ้าเพื่อดูว่า จะมีอาการอะไรแปลกประหลาด
เกิดขึ้นกับศพบ้าง จะได้ทราบว่ามีใครทำร้ายให้ตาย ชาวคาโรลินในแคว้นฮัสสัม ใช้คนหนุ่ม ๆ แต่งตัว
สวมหัวโชนเป็นสัตว์ป่า เดินกันเข้าไปในบ้าน เพื่อขับไล่ผีร้ายที่จะมาเอาวิญญาณผู้ตายไป ชาว
อินเดียแดงบางพวกก็ถืออย่างเดียวกัน ประเพณีเฝ้าศพของฝรั่ง เฝ้าตั้งแต่วันตายจนถึงวันฝังเพื่อดูว่า
จะฟื้นหรือไม่ นี่ก็เป็นธรรมดา เพราะลูกหลานญาติมิตรของผู้ตายที่เฝ้ารักษาพยาบาลอยู่ เมื่อผู้ป่วย
เจ็บมาตายไปพลัด ๆ ไม่อยากจะทิ้งศพไปจนกว่าจะรู้แน่ที่ตายจริง ต่อมา ความประสงค์ที่ว่าเป็น
เลื่อนมาเป็นแต่ทำเป็นประเพณีเท่านั้น การเฝ้าศพบางราย มีเล่นสนุกเพื่อแก้กังวลเหงาที่ศพคนใหญ่
คนโตมีทหารประจำขึ้นนั่งไม่กระดุกกระดิกตัวอยู่ล้อมที่ฝังศพก็น่าจะรับเอามาจากกาการเฝ้าศพ
ของเด็ก

เรื่องให้เอาศพนอนไว้ที่รอดตรงชื่อ และให้กางมุ้งไว้แต่เพียงสองหูของประเพณีชาวอำเภอ
ลับแล แสดงให้เห็นว่าเป็นประเพณีสืบมาแต่เมื่อครั้งโบราณ ซึ่งคงใช้ไม้ต้นเล็ก ๆ ปลูกเรือนตากไม้
ไว้ให้แบนทำเป็นรอดและเป็นดง (บางครั้งจะใช้ไม้ไผ่ด้วยซ้ำ เพราะไม่ต้องตากต้องเกล้าให้ลำบาก
สำเร็จมาในตัว) เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้ จึงกำหนดเป็นประเพณีให้เอาศพนอนไว้ตรงรอดตรงชื่อ
เพราะเป็นตอนที่แข็งแรง ถ้าเอาไว้ตอนอื่นจะไม่มั่นคงพอเรื่องกางมุ้งสองหูและเรื่องกลับเสื้อหรือที่
นอนคนตายของประเพณีภาคอีสาน เห็นจะเป็นเรื่องทำให้ตรงข้ามหรือทำให้กลับให้ผิดกับของคน
เป็น เป็นอย่างเดียวกับนุ่งผ้ากลับสวมเสื้อกลับ และหวีผมกลับให้แก่ศพเท่านั้น ซึ่งคิดเป็นประเพณี
สืบมาจนในสมัยที่อาจใช้มุ้งหรือเครื่องคลุมอย่างที่ดีกว่าได้แล้ว แต่ยังรักษาประเพณีเดิมอยู่

มีคติดึงกันอยู่อย่างหนึ่ง คือยาที่ใช้รักษาโรคของคนที่ตายจะต้องเททิ้งให้หมด เพราะยาเหล่านั้นถูกผีทับแล้วใช้ไม่ได้ ผู้เป็นแพทย์มารักษาถ้าเห็นคนไข้กำลังสิ้นใจ ก็จัดแจงรีบเอาล้ามยาออกไปเสียบนอกชายคาเรือน เพราะกลัวว่ายาในล้ามจะถูกผีทับใช้ไม่ได้ บางแห่งถือจนกระทั่งเลขยันต์คาถาซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์นับถือ ก็ต้องเอาออกไปถ้าเอาออกไม่ทัน ถือว่าถูกผีทับเสื่อมหมดต้องเอาไปถวายวัด เลขยันต์คาถานั้นจึงจะไม่เสื่อม หรือมีจะนั้นต้องนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญปลุกเสกเสียใหม่จึงจะกลับขลังอย่างเดิม ที่ถือกันอย่างนี้คล้ายกับคติของชาวอินเดียซึ่งถือว่าอะไร ที่มีอยู่ในเรือนของคนตาย เป็นมลทินใช้ไม่ได้ทั้งนั้นต้องนำเอาไปทิ้งเสีย หรือไม้เช่นนั้นถ้าเป็นของที่ระทั่งไม่ได้ ก็ต้องแก้ไขด้วยทำพิธีชำระมลทินตามลัทธิเสียก่อน จึงจะนำไปใช้สอยได้ต่อไป ว่าถึงข้างของบ้านเรา เสื้อผ้าของผู้ตาย ถ้าไม่จำเป็นก็มักจะให้ทานคนยากจน ส่วนบ้านเรือนก็ชำระล้างทำความสะอาด เมื่อเสร็จการปลงศพแล้วก็ต้องมีการทำบุญสวดมนต์เย็น เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคล หรือถ้าทำได้ บางทีก็รื้อเรือนเอาไปปลูกถวายวัดเอาบุญกันอีกชั้นหนึ่ง

- การอาบน้ำศพ

น้ำที่อาบศพ ใช้ต้มด้วยหม้อ และเก็บใบไม้สดจะเป็นใบอะไรก็ได้ ใส่ต้มลงไปด้วย แล้วหาก่อนเส้า ๓ ก้อน มาเตรียมไว้ เมื่อน้ำเดือดแล้ว ยกหม้อน้ำวางบนก้อนเส้านั้น การอาบน้ำศพต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น ฟอกด้วยสบู่ชะล้างสิ่งโสโครกให้สะอาดหมดจด แล้วเอาขมิ้นสดผิวมะกรูดตำคั้นเอาแต่น้ำ ทาให้ทั่วไปตามร่างกายตลอดถึงฝ่าเท้า เอาผ้าขาวสี่เหลี่ยมโตขนาดผ้าเช็ดหน้าซับที่หน้า ฝ่ามือ ฝ่าเท้า ถอดเอาอรอยรูปไว้แจกลูกแจกหลานให้เก็บไว้เป็นที่ระลึก ถ้าจะให้ดี ควรให้ลูกหลานอาบกันเองเสียก่อนจึงจะดี ส่วนสัปเหร่อมาก็เพียงแต่แต่งตัวเพื่อไม่ให้เป็นที่บัดสีแก่ศพ การอาบน้ำศพให้สะอาดมีความสำคัญและจำเป็นต้องทำก่อนอย่างอื่น ในสมัยก่อนมีวิธีการหลาย ๆ อย่าง การอาบน้ำศพถือว่าเป็นเรื่องของคนในบ้าน ญาติเท่านั้นที่จะต้องอาบน้ำศพ ไม่ควรเชิญแขก เรื่องการอาบน้ำศพ เป็นเรื่องของความสะอาด เป็นความเชื่อที่จะนำไปสู่โลกอื่น โดยมีลักษณะสะอาดบริสุทธิ์หมดจด ในปัจจุบันนี้ การอาบน้ำศพนั้นอาบกันจริง ๆ อาบทั้งตัวโดยญาติทำให้ด้วยความเคารพรักในผู้ตาย และเมื่ออาบน้ำศพเรียบร้อยแล้วจะเป็นเรื่องของพิธีกรรมที่จะทำให้แก่ผู้ตายอีกครั้ง แต่ว่าครั้งนี้ไม่ได้เป็นการอาบน้ำให้ศพ แต่เป็นการรดน้ำศพ โดยการวางศพบนเตียงที่เหมาะสมแล้วใช้ผ้าคลุมศพไว้ ที่มุมหัวเตียงจัดโต๊ะหมู่บูชาชุดเล็ก ด้านขวาของเตียงวางภาชนะรองรับน้ำ ณ จุดที่มือขวาของศพที่จัดให้ยื่นแบมือออกมาเพื่อรองรับน้ำอาบศพของแขกผู้ที่มีความเคารพนับถือผู้ตาย ผู้ที่มาเป็นเกียรติรดน้ำศพทุกคนตั้งอยู่ในอาการสงบ เมื่อรดน้ำ ไปที่

มือของผู้ตายพร้อมอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติและขอโศกกรรมต่อกันในเรื่องที่แล้วมา ซึ่งอาจมีความแค้นส่วนตัวหรือความไม่พอใจในกันและกันก็ขอโศกกันไว้ตรงนี้

การอาบน้ำศพ มีการทำกันมาช้านาน บางชาติก็จัดทำกันอย่างพิเศษพิสดาร ถ้าจะคิดถึง ความมุ่งหมายของการอาบน้ำศพ เห็นจะเกี่ยวกับเรื่องทำความสะอาด สำหรับผู้ตายจะได้ ไปสู่สถานที่ในโลกอื่น โดยมีลักษณะบริสุทธ์หมดจด อย่างประเพณีโบราณท่านว่าอาบน้ำศพ เพื่อเตรียมตัวไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ อย่างไรก็ดี การอาบน้ำเป็นของจำเป็น ไม่ใช่แค่เรื่องอาบน้ำศพ เท่านั้น ถึงพิธีอื่น ๆ ก็มีเหมือนกัน เช่น พิธีสงฆ์และพิธีรดน้ำผู้สูงอายุ ประสงค์เดิม คงเนื่องจากช่วยกันทำความสะอาดให้แก่ผู้ที่นับถือในเวลาเข้าฤดูร้อน คือสงกรานต์ เรื่องรดน้ำ แต่เดิมคงอาบรดกันจริง ๆ ภายหลังย่อลงเป็นแต่รดที่มีมือพอเป็นพิธีเหตุจะเป็นด้วยความจำเป็น บังคับ จะอาบรดกันจริง ๆ เหมือนแต่ก่อนไม่สะดวก เมื่อรดน้ำผู้ใหญ่แล้วก็คงมารดรดกันเอง กลายเป็นพิธีประจำปีขึ้น แต่ด้วยเหตุการณ์บังคับเกิดความจำเป็นอีก การรดน้ำสงกรานต์จึง ต้องห้ามในที่ที่ไม่สมควรเพราะผิดกาลเทศะ

พรหมณ์เมื่อจะเข้าพิธี ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดจึงจะเข้าพิธีถ้าเราคิดว่ามีเคราะห์ร้าย เราก็รดน้ำมนต์เพื่อล้างจัญไร และโรคภัยให้ปลดเปลื้องไป เมื่อเราได้รดอาบแล้วก็รู้สึกชุ่มชื้น นับว่าเป็นสิริมงคลด้วยอย่างหนึ่ง ขณะยังเป็นอยู่ มนุษย์ยังต้องอาบน้ำชำระกายให้บริสุทธ์ ในเมื่อ จะทำการสำคัญใด ๆ ก็ไฉนเล่าที่ผู้ตายไป เข้าใจกันว่าต้องไปสู่โลกอื่นจะไปร้ายคืออย่างไรก็ทราบได้ ยาก นับว่าเป็นตอนสำคัญที่สุดของคนเมื่อตายไป จะไม่ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดหรือ^๕

- การนุ่งผ้าให้ศพ

การนุ่งผ้าให้ศพนั้น ใช้ผ้าขาวนุ่ง ๒ ชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วนุ่งทับข้างนอก อีกทีหนึ่ง เอาชายพกไว้ข้างหน้า ส่วนผ้าห่ม นุ่งขาวห่มขาว ฉะนั้น การที่นุ่งผ้าเอาชายพกไปไว้ข้าง หลังนั้น เป็นการนุ่งสำหรับคนตายที่นุ่งเอาชายพกไว้หน้านั้น นุ่งสำหรับคนเป็น หมายถึงการ เกิดต่อไป แสดงว่าคนเราเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องตาย ตายแล้วก็เกิดอีก ทนทุกข์เวทนา เวียนเกิดเวียน ตายอยู่ไม่รู้จักสิ้นสุด คนเราเกิดมาด้วยทฐิ คือความเห็นและก็ตายด้วยทฐิ มีวิชาคือความไม่รู้ปิด หน้าปิดหลัง และการนุ่งผ้าให้กลับหน้ากลับหลังนั้นเป็นการแสดงทางที่จะหนีทุกข์ คือยามเมื่อยังมี ชีวิตอยู่ให้รักษาศีลปฏิบัติธรรม รักษากาย วาจาใจ ให้บริสุทธ์ ประพฤติตนให้เป็นอุบาสกอุบาสิกา ในพระพุทธศาสนาจึงจะพ้นจากความทุกข์ได้

^๕เมฆพัตร, หมอหลวง, อาจารย์ทอง, **พิธีมงคลต่าง ๆ และประเพณีโบราณไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๕.

เรื่องนุ่งห่มศพด้วยเสื้อผ้าเป็นสองชั้น เห็นจะเป็นคติเกิดขึ้นในภายหลัง เพราะก่อนนั้นจีนไป ถ้าจำเป็นจะต้องทำอย่างนี้ จะไปหาผ้าขาวที่ไหนได้ง่าย ๆ อย่างดีก็ใช้ฝ้านุ่งของเดิม ส่วนเสื้อไม่ต้องพูดถึงเป็นอันว่าประเพณีแต่งศพ คงจะไม่เหมือนกันทุกถิ่น สุดแล้วแต่เสื้อผ้าที่นุ่งห่มตามที่นิยมใช้กันของถิ่นใดสมัยใด เรื่องแต่งตัวกลับและเรื่องต้องทำตาคหิเครื่องแต่งตัวให้ฉีกขาด เสียบ้างเล็กน้อย เข้าทำนองของผีใช้ ต้องทำให้เสียหายบ้าง เป็นเรื่องทำให้กลับ อย่างกลับอะไรเสียต่าง ๆ ตลอดถึงหิวผกกลับเพื่อทำให้ผิดกับของคนเป็นนั่นเอง เสื้อผ้าหลังซึ่งผู้หญิงสมัยใหม่นิยมใช้อยู่สมัยหนึ่ง ถ้าว่าในประเพณีเก่าของไทยและของจีน เขาถือว่าเป็นเสื้อคนตาย ไม่สมควรคนเป็นจะใช้

การแต่งศพ ถ้าเป็นชาติที่ถือชั้นวรรณะหรือยศศักดิ์ ก็ต้องแต่งตัวให้เต็มยศของคนตาย เช่นพระศพพระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องทรงเครื่องเต็มทีอย่างจริง เป็นเรื่องต้องเปลืองทรัพย์จับจ่ายซื้อเครื่องแต่งตัวกันมากอย่างธรรมเนียมจีน นอกจากใช้เครื่องแพรสำหรับแต่งศพสวมพอกเข้าไว้หลายชั้น ยังต้องจัดหาเสื้อผ้าสำรองไว้อีก เรื่องคนตายชายคนเป็น ซึ่งคนเป็นทำเอง เพียงแต่ค่าเครื่องแต่งตัวและค่าโลงของจีนเท่านั้น ถ้าผู้ตายเป็นคนมั่งมีก็ต้องเสียเงินนับเป็นหมื่น ๆ ถ้ากล่าวในสมัยนี้ ของฝรั่งก็ไม่ใช่น้อย ต้องจัดหาเสื้อผ้าแต่งศพเป็นพิเศษกว่าปกติ คือใช้อย่างดีที่สุดซึ่งผู้ตายจะแต่งได้ตามฐานะ สำหรับแต่งไปสู่โลกหน้าให้สมเกียรติยศ ในประเทศเยอรมนีบางแห่ง ต้องใช้เสื้อผ้าแต่งอย่างแต่งงานและต้องใส่รองเท้า เพราะจะต้องเดินทางไกล

รวมความ เรื่องพิธีอาบน้ำศพให้สะอาดและแต่งตัวให้สมฐานะของผู้ตาย จะเป็นประเพณีที่มีมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ตายไปจำเป็นต้องแต่งตัวให้ดีให้สมฐานะแก่ที่ไปสู่โลกหน้า ซึ่งในครั้งนั้นคงไม่แพงมากเหมือนกับทุกวันนี้ มนุษย์ภายหลังรับเอาประเพณีความคิดนี้สืบต่อ ๆ มา ก็ดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับความจริงตามกาลสมัยเช่นการแต่งศพในปัจจุบัน ก็ใช้เครื่องแต่งตัวตามชั้นยศของผู้นั้น ถ้าจะอธิบายตามคตินิยมของศาสนาคริสต์ตามทีฝรั่งอธิบายก็ว่าได้เข้าเฝ้าพระเจ้าเป็นเจ้าผู้สร้าง ให้สมกับฐานะของผู้เฝ้า อธิบายอย่างนี้ฟังง่ายแต่เข้าใจยาก เพราะคนยากไร้เจ็บใจเสียเปรียบมาก ชำประเพณีฝรั่งบางแห่ง เช่นในประเทศกรีซ ตามลัทธิคริสต์นิยมนิยายกรีกเขาไม่แต่งศพ นอกจากมีผ้าพาดอกไว้ชนิดเดียวเท่านั้น ส่วนในที่อื่นบางแห่ง ก็ใช้ผ้าผืนเดียวพันศพหรือในประเทศอังกฤษสมัยโบราณ ถ้าเป็นศพคนจนก็ฝังเปลือย

เมื่อแต่งศพเสร็จแล้ว ตามประเพณีในปัจจุบัน ก็ให้ศพนอนอยู่บนเตียง ทอดแขนยื่นออกมา สำหรับให้ผู้มาอาบน้ำ หยอดน้ำลงที่มือศพด้วยน้ำหอม ตามปกติหยอดที่ฝ่ามือขวา แต่ถ้าจำเป็นโดยที่ทางบังคับมือซ้ายก็เห็นจะใช้ได้ ผู้รดบางครั้งก็ว่าคาถา **อิท มคเธรีวิ อุกท เวยโยโฮติกรมม** คือขมาศพขอให้โอโสิกรรมกันเสีย และว่าการรดน้ำนี้เป็นปริศนาธรรมว่า คนตายแล้ว

ถึงใครจะเอาน้ำอบน้ำหอมมาขุบสักเท่าไร ก็ไม่กลับฟื้นขึ้นได้ เป็นทางให้สังเวชสลดใจ กันความประมาทมัวเมาในชีวิต

อันที่จริงการอาบน้ำศพตอนนี้ เห็นจะเนื่องมาจากการอาบน้ำศพครั้งแรกนั่นเอง แต่เป็นเวลากุหลาบดอกบอกลูกปาวกันไม่ทัน จึงได้เลื่อนมาอาบน้ำศพกันในตอนนี้ก็อีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นการอาบน้ำหรือพูดให้ตรงรอดมื่อผู้ตายพอเป็นพิธี ผิดกับตอนแรก ซึ่งอาบชำระล้างจริง ๆ ที่ใช้วิธีรดน้ำลงในมือผู้ตาย แล้วเรียกว่าอาบน้ำศพ เพื่อให้ผิดกับรดน้ำแต่งงานก็เห็นจะเนื่องด้วยมาอาบน้ำเมื่อภายหลังแต่งตัวแล้ว จึงทำขยับย่อลงเพียงแต่ทำเป็นสังเขปที่ควรแก่เหตุ สมมติว่าได้อาบน้ำให้แล้ว การอาบน้ำศพ เป็นเรื่องลูกหลานและคนในบ้านทำความสะอาดให้แก่ศพเท่านั้น^๖

- หวีมศพ

การหวีมให้ศพนั้น บางสถานที่ก็หวีมแบบคนเป็น แต่ต้องแบ่งหวีให้กลับมาข้างละครึ่ง การหวีกลับมาเช่นนี้ก็แสดงว่า หวีมสำหรับคนตาย และหวีมสำหรับคนเกิดข้างละครึ่งหนึ่ง ทำนองเดียวกันกับนุ่งผ้าเอาชายพกไว้ข้างหลังข้างหน้ากลับกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อหวีมเสร็จแล้ว ก็หักหวีออกเป็น ๒ ท่อน ทิ้งลงไปในโลงด้วย เพื่อไม่ให้คนนำหวีนั้นมาใช้ได้อีก เช่นเดียวกันกับชีวิตของมนุษย์ ข่อมแตกดับเป็นธรรมดา

เรื่องหวีมกลับก็คือทำให้กลับจากคนเป็น ส่วนเรื่องหักหวีพอจะเทียบได้กับคดีของชาวโตกาสนในทวีปแอฟริกา ซึ่งเมื่อฝังศพ จะเอาเครื่องใช้ไม้สอยของผู้ตายฝังไว้ด้วย แต่ต้องทำเครื่องใช้เหล่านั้นให้แตกหักเสียบ้างเพราะของดีคนใช้ ผีใช้ไม่ได้ ที่นำเอาของใช้ให้ผู้ตาย จะได้อาไปประกอบอาชีพในโลกผีเป็นต้นว่ากระบุงตะกร้ามีดพร้าจอบเสียม ของที่จะนำไปให้ผีต้องทำให้มีตำหนิเสียหายก่อนทุกชิ้น ของเหล่านี้ให้วางไว้ข้างโลงเมื่อเวลายกศพไปวางบนเมรุหรือกองพอน ประเพณีพวกนี้ ชาวข่าทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทำกันเป็นปกติ ไทยอีสานที่อยู่แถบนั้น จะได้แบบอย่างมาแล้วนำติดตัวมาด้วย ก็อาจเป็นได้ ประเพณีของฝรั่งประเทศสวีเดน ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามี เขาจะเอากระจกเงาฝังไว้ด้วย สำหรับจะได้ส่องแต่งตัว ดูเสื้อผ้าให้ดี เตรียมตัวในวันสิ้นโลก เมื่อคนที่ตายจะกลับเป็นขึ้นมา ศพหญิงสาวชาวอินเดียบางพวกทางเมืองบอมเบย์ ต้องเขียนคิ้วเอาเขม่าเขียนขอบตาและหวีมให้เรียบร้อยมีดอกไม้เสียบประดับด้วย ตกลงเป็นเรื่องแต่งตัวให้สวยด้วยกันทั้งนั้นเป็นเรื่องธรรมดา เพื่อว่าเมื่อเกิดขึ้นมาใหม่จะได้สวยงามนั่นเอง^๗

^๖ ส.ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับมหาวิทยาลัย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑), หน้า ๒๘๗.

^๗ เสถียร โกเศศ, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**, อ่างแก้ว, หน้า ๕๒.

- การใส่เงินเข้าปากศพ

เรื่องเอาเงินใส่ปากศพ คือให้เอาเงินพดด้วงหรือเงินเหรียญบาทหนึ่งหรือจะเป็นเหรียญสลึงสองสลึงไม่กำหนด ห่อผ้าขาวผูกเชือกไว้หางยาว หย่อนลงไปปากศพ ให้เชือกห้อยออกมานอกปาก ถ้าไม่ผูกเชือก จะห่อให้โตพอไม่ให้เลื่อนลึกลงไปในลำคอก็ได้ เพราะเวลาจะเผา จะได้เอาออกมาได้ และเก็บไว้เป็นที่ระลึกเป็นเครื่องรางของขลัง แต่เดี๋ยวนี้ เงินบาทหายากจะใช้ของมีราคา เช่นแหวนหรือสร้อยคอทองคำ บรรจุนั้นก็ได้ ประเพณีอย่างนี้เกือบทุกภาคก็ทำเช่นเดียวกัน

ต้นเหตุของการเอาเงินใส่ปากศพ จะขออธิบายอย่างปริศนาธรรมด้วยกันทั้งนั้น คือกล่าวว่าการเอาเงินหรือของบรรจุนั้นใส่ปากศพ ก็เพื่อผู้ตายจะได้เอาทรัพย์ติดตัวไปใช้สอยในเมืองผี อธิบายนี้ฟังดูก็เข้าที แต่ทำไมไม่ให้ไปใช้แต่บาทเดียวผู้ของเงินไม่ได้ เผาเงินกระดาษส่งไปให้ได้มาก ๆ บางชาติอธิบายเรื่องเอาเงินใส่ปากศพ ว่าให้เป็นค่าจ้างผีซึ่งเป็นผู้พาผู้ตายไปส่งในเมืองผี

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เอาเงินใส่ปาก เพื่อเป็นทางพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ที่สะสมไว้แม้มากสักเท่าไร ตายแล้วก็เอาไปด้วยไม่ได้เขาขอมควักเอาออกเสีย จะเอาไปได้ก็แต่กรรมที่ได้ทำไว้ ซึ่งขอมติดตามไปคล้ายเงาคน และจะส่งผลให้ได้รับทุกข์หรือสุข ก็ตามควรแก่กำลังของกรรม อันคนได้กระทำไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้น คนเราเกิดมาอย่าได้ลุ่มหลงอยู่ด้วยทรัพย์สมบัติ และทะเยอทะยานชวนชวายนหาทรัพย์มาแต่ในทางไม่สุจริต เพราะทรัพย์เหล่านี้ ตายไปแล้วก็เอาไปไม่ได้ ด้วยเป็นทรัพย์ภายนอก ควรบำเพ็ญชวายนหาแต่ทรัพย์ภายใน คืออริยทรัพย์นี้แหละจะเป็นสิ่งที่ติดตามตัวไปได้ในปรโลก อธิบายอย่างที่สองนี้ เป็นอธิบายชนิดปริศนาธรรม

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เงินใส่ปากศพ เพื่อให้เป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อที่จะนำศพไปเผา แปลกเมื่อจะให้เงินค่าจ้างทำไมจึงมัดไว้ในปากผี แก้วว่าเพราะสะดวกแก่การค้นหา ถ้าเอาไว้ที่อื่น ขอมจะหมกปนเปื้อนอยู่กับศพหาพบได้ยาก แปลกอีก ก็จะทำให้ค่าจ้างกันตามธรรมดาจะไม่สะดวกกว่าหรือ แก้วว่าถ้าเจ้าภาพจะสัญญาให้ค่าจ้างภายหลัง โดยไม่ใส่เงินไว้ในปากศพก่อน น่ากลัวสัปเหร่อจะไม่ยอมทำในเวลาฉับพลันเพราะเกรงเจ้าภาพจะเกิดบิดพลิ้วภายหลัง โดยสมัยนั้น เงินเป็นของมีค่ามากกลางคนกว่าจะหาได้ถึงบาทหนึ่งก็ทั้งยาก จึงจำเป็นต้องมีใส่ปากศพไว้ให้เสร็จทีเดียว

ตอนนี้ จะได้เล่าถึงประเพณีเอาเงินใส่ปากศพของชาติอื่น มาประกอบเปรียบเทียบ

ตามคติกรีกโบราณ ถือว่าผู้ที่ตายไป วิญญาณจะไปสู่เมืองผีเมืองนี้อยู่ที่เมืองมนุษย์ ทางทิศตะวันตกอันไกลแสนไกล มีแม่น้ำปันแดนความสว่างและความมืด ชื่อว่าแม่น้ำสติคัส (แปลว่า ค้ำมืด) วิญญาณของผู้ตายไปสู่เมืองผีได้ก็ต้องข้ามแม่น้ำนี้ มีมนุษย์ชื่อการน รูปร่างเป็นคนแก่ผมหยิกกำหนดเครารุงรัง แจวเรือรับส่งวิญญาณให้ข้ามไป โดยคิดค่าจ้างรับส่งเป็นราคาเงินอะบะลัสหนึ่ง เหตุนี้เมื่อผู้ตายไป กรีกสมัยโบราณตลอดมาจนปัจจุบัน จึงเอาเงินอะบะลัสหนึ่งใส่ปากศพตรงได้ลิ้น (ดีกว่าผูกเชือกห้อยออกมานอกปาก เพราะจะไม่เลื่อนเข้าไปในลำคอเลย) สำหรับเป็น

ค่าจ้างข้ามส่งให้แก่มนุษย์การณ ถือกันว่าถ้าวิญญาณของผู้ใดไม่ได้รับการทำศพตามพิธีและไม่มีเงินค่าจ้างติดตัวไปด้วย การณจะไม่ยอมรับข้ามส่งวิญญาณจะต้องร่อน ได้รับความเคียดแค้นเป็นอย่างฝืดจืด เดินเลาะอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำเป็นเวลานานตั้งหลายร้อยปี

เมื่อเผ่าการณพาวิญญาณข้ามน้ำสติกษ์ไปขึ้นฝั่งฟากโน้นแล้ววิญญาณจะไปสู่ศาลเมืองผี และถูกไต่สวนถึงบาปบุญที่ได้ทำไว้แต่ครั้งยังอยู่ในโลกมนุษย์ ถ้าปรากฏว่าวิญญาณได้ทำบุญไว้ ศาลเมืองผีจะพิพากษาให้ไปสู่สถานบรมสุขเรียกว่า อีลีเซียม ซึ่งเป็นแดนปลอดด้วยสิ่งอันร้นรมย์ทุกอย่าง หากแต่ไม่มีนางฟ้าเหมือนอย่างสวรรค์ของแขก เมื่อวิญญาณเสวยสุขอยู่ในสถานอีลีเซียมได้พันปี (ไม่ใช่ปีในเมืองสวรรค์อย่างของอินเดีย) วิญญาณจะกลับมาเกิดในเมืองมนุษย์อีก ก่อนที่จะวนเวียนมาเกิดใหม่ วิญญาณจะต้องค้ำน้ำในแม่น้ำลีสซี (แปลว่าลิม) เพื่อให้ลิมความหลังในเมื่อมาเกิดแล้ว เป็นอย่างเดียวกับนรกของจีน ซึ่งก่อนวิญญาณจะมาเกิด ต้องถูกผลัดลงแม่น้ำ หรืออีกอย่างหนึ่งว่าให้ค้ำน้ำชา เพื่อให้ลิมความหลังจำความอะไรไม่ได้หมด ขึ้นปล่อยให้จำความกันได้เรื่องจะยุ่งใหญ่

ส่วนวิญญาณที่ทำความบาปจะถูกพาตัวไปสู่นรกเรียกว่า ฮาติสไปรับโทษถูกรทมานต่าง ๆ ไม่ผิดกว่านรกของชาติอื่น

พวกยิวซึ่งเอาเหรียญเงินใส่ในปากศพ ชาวยุโรปนับถือลัทธิคริสเตียนที่สืบประเพณีโบราณมา จะเอาเบี้ยทองแดงเพนนีหนึ่งวางไว้ตรงกระบอกตาของคนที่ตาย ก็ยังมีทำเป็นอันมาก ประเพณีนี้มีอธิบายสืบต่อมาจากคติของลัทธิที่เชื่อถือกันมาแต่ครั้งโบราณ ก่อนลัทธิศาสนาคริสต์นิกายเพื่อวิญญาณจะได้ใช้จ่ายเป็นค่าจ้างข้ามแม่น้ำแห่งความตาย

เรื่องเล่ามานี้เป็นคติของชาวต่างชาติ ในส่วนชาติอยู่ใกล้บ้านเราก็มีเช่นชาวฮินดูเอาเงินและข้าวสารเล็กน้อยใส่ปากศพเมื่อศพถึงที่เผาพวกสิงโ (ชาวป่าพวกหนึ่งอยู่ในประเทศพม่า เป็นตระกูลภาษาเดียวกับพม่า) เมื่ออาบน้ำและแต่งตัวศพเสร็จแล้ว จะเอาเนื้อหมูข้าวและเห็ดแล้วเอาเงินใส่ปากศพเพื่อวิญญาณผู้ตายไปจะได้ใช้เป็นค่าโดยสารข้ามแม่น้ำ ถ้าผู้ตายเป็นชั้นหัวหน้าจะเอาหินแก้วอันมีค่าใส่ไว้ใต้รักแร้ศพข้างละเม็ดแล้วจึงเอาศพเข้าโลง

ชาวประหล่องหาเงินปลีกผูกข้อมือศพ บางครั้งก็เอาใส่ปากไว้ใต้ลิ้นศพ สำหรับเป็นค่าจ้างข้ามสะพานไปสู่ฟากโน้น หรือสำหรับให้ผีที่ประจำอยู่ในป่าช้า ถ้าไม่มีเงินให้ค่าจ้างข้ามสะพาน วิญญาณจะต้องร่อนเร่และกลับมารบกวนที่บ้าน

พวกละหุหรือมุเซอร์ ทางเมืองเซียงตุง เอาเงินใส่ปากและใต้รักแร้ศพทั้งสองข้างเพื่อช้อนไว้ไม่ให้นายประตูเมืองผลักเอาเงินไปได้ หนังสือเรื่องชาติละว้าในประเทศไทยฝ่ายเหนือ กล่าวว้าชาวละว้าเอาเงินใส่ปากศพ พอลงศพได้ว่าคงเป็นคติเดียวกับชาติอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

พวกไทยใหญ่ เชื่อเหมือนกับชาวฮิบต์โบราณ ว่าคนตายไปแล้ว วิญญาณจะไปสู่แม่น้ำ (ใน ภาษาอาหมเรียกว่า น้ำเข้ขันที่ทำน้ำ แปลว่าน้ำวิเศษไหลแรง) พวกไทยมีคติถือว่ามีเมืองผี

อยู่พื้นแม่น้ำแห่งความตายไป แม่น้ำนั้นมีผีรับจ้างพาวิญญาณข้ามเพราะฉะนั้น จึงต้องเอาเงินรูปีหนึ่งใส่ไว้ในมือศพ

เงินใส่ปากศพ ได้ความว่าพม่าก็มี เรียกว่า กาโคอะก่า ใส่ไว้ระหว่างฟัน ว่าเป็นค่าจ้างข้ามปากไปเมืองผี พวกปหาเรียแคว้นลิจิม (อยู่ระหว่างอินเดียกับทิเบต) เอาเงินไปใส่ปากคนกำลังจะสิ้นใจ ว่าเป็นเงินที่ผู้ตายใช้สำหรับเบิกทางขึ้นสวรรค์ พวกหมิพก็ใช้เงินปากศพเหมือนกัน ยังแถมเอาสตางค์วางปิดตาศพทั้งสองข้างด้วย

ตามคติของจีน ใช้ธูปเผาใส่ปากศพ ธูปชนิดนี้ถือว่าเป็นของขลัง ซึ่งบางครั้งใช้แก้วแหวนเงินทองของมีค่า ใส่ไว้ในปากแทนธูปเผาก็มี เรียกว่า ห่า นอกจากเงินใส่ปาก จีนยังเผากระดาษทอง สำหรับเป็นค่าหนังสือเดินทางไปเบิกด่านเมืองผีกำกับไปอีกด้วย

เรื่องที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าการเอาเงินใส่ปากศพ เป็นประเพณีซึ่งทำกันอยู่มากชาติด้วยกัน จะว่าเอาอย่างกันก็ฟังไม่ขัดเพราะไม่ได้มีแต่ชาติที่อยู่ใกล้เคียงกัน แม้ชาติอยู่กันคนละทิศห่างไกลกันมากก็มีคติความคิดร่วมกันได้ คือเห็นว่า ผู้ตายจะต้องข้ามน้ำข้ามท่าจึงไปสู่แดนเมืองผีได้ คิดไปก็ออกจะเป็นธรรมดา เมื่อพูดถึงโลกอื่นแดนอื่นซึ่งไม่ใช่โลกมนุษย์ ก็จะต้องมีอะไรเป็นเครื่องกีดกันป็นแดนกันซึ่งคนเป็นไปไม่ได้เครื่องกีดกันที่เห็นได้ง่ายก็คือน้ำ เพราะฉะนั้น วิญญาณจะไปสู่แดนของคนตายได้ จึงต้องข้ามน้ำข้ามทะเล เป็นความคิดที่ร่วมกันในขั้นต้น การข้ามน้ำข้ามท่าที่สะดวกและไปถึงได้ง่าย ก็ต้องใช้เรือ เมื่อจำเป็นต้องใช้เรือก็ต้องมีเงินติดตัวเป็นค่าจ้างไปด้วย ที่ซึ่งเหมาะแก่การบรรจุเงินไปได้ ก็ในปากจะเป็นด้วยเหตุนี้กรรมมัง ลักษณะพิธีเอาเงินเข้าไว้ในปากศพ จึงพ้องกันมากกลางชาติมีความคิดเรื่องข้ามน้ำไปสู่เมืองผี ไม่ใช่ใช้เรือข้ามก็ต้องหาอุบายข้ามให้จนได้ เช่นพวกไทยไท้โนแคว้นตังเกี๋ย เอาขนเป็ดใส่ไปบนที่หามศพด้วยเพื่อพุงตัวผู้ตายในเวลาว่ายน้ำไปสู่เมืองผี

ชาวฮินดูเมื่อตายไปสู่ยมโลก จะต้องข้ามแม่น้ำป็นแดน ระหว่างมนุษย์โลกกับยมโลก ชื่อว่าแม่น้ำไวครณิ แม่น้ำนี้มีแต่เลือดหนองของโสโครกและไหลแรง บางทีก็ว่าเป็นแม่น้ำไฟ เพราะฉะนั้น ก่อนตายเมื่อได้ทำพิธีก่อนเสร็จแล้ว เขาจะจูงวัวเข้ามา มักเลือกวัวแก่ซากุดและเกคุมะเหรก ประดับประดาด้วยพวงมาลัย มีผ้าใหม่คลุมตัว ให้ผู้จะตายจับหางวัวไว้ พราหมณ์จะอ่านมนต์ตรา เพื่อขอให้วัวพาผู้ตายข้ามไปสู่โลกหน้าด้วยสวัสดิ์เสร็จแล้วทำบุญโดยถวายวัวแก่พราหมณ์ เป็นการอุทิศเรียกว่าโคทาน วัวนี้เรียกชื่อว่าวัวอนุสตรณิ สำหรับเมื่อตายไปจะได้ยึดหางวัวว่ายน้ำข้ามแม่น้ำไวครณิได้^๕

^๕ แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๑.

- เครื่องสักการะในมือศพ

กรวยดอกไม้รูปเทียนนี้ใช้ดอกไม้ดอกหนึ่ง เทียนเล่มหนึ่งใส่ในกรวยใบตอง บางแห่งก็มีหมากพลูด้วย ให้ศพพนมมือถือไว้ ว่าสำหรับนำขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นกรวยดอกไม้รูปเทียนรายเดียวกับที่จัดใส่มือศพขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ๑ ถ้าจัดทำมาแต่แรกก็ใช้กรวยรายนั่นเอง ประเพณีนี้เห็นจะทำกันทั่วไปจึงมีทั้งพิธีของหลวงและทางภาคอีสาน ซึ่งก็ใช้กรวยมีเมี่ยงด้วย และการที่ศพต้องมีกรวยดอกไม้รูปเทียน ก็ว่าสำหรับไปไหว้บูชาพระธาตุเขมแก้วจุฬามณี ประเพณีบางแห่ง จะจัดกรวยดอกไม้รูปเทียนในขณะที่คนกำลังจะสิ้นใจ สำหรับเป็นหนทางให้ผู้ตายจะนำไปบูชาพระธาตุเขมแก้วจุฬามณีเหมือนกัน ประเพณีไทยถือ นอกจากมีดอกไม้รูปเทียน ยังมีเรือทำด้วยขี้ผึ้งใส่ไว้ในมือศพด้วยว่าสำหรับให้ผู้ตายใช้เป็นยานพาหนะข้ามห้วงแห่งสังสารวัฏไป และให้ได้ไปกราบสักการะพระจุฬามณีบนสวรรค์

พระจุฬามณีเจดีย์มีเรื่องใน ปฐมสมโพธิ ว่าเมื่อแรกพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรรมตรึงศตพระเกศาแล้วโยนขึ้นไปลอยบนอากาศ พระอินทร์รับเอาไปใส่ผอบเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ เพราะฉะนั้นพระจุฬามณีเจดีย์จะต้องสร้างขึ้นไว้ก่อนพระอินทร์ได้พระเกศาธาตุไป ถ้าพระเจดีย์นี้สร้างไว้ก่อนแล้ว จะสร้างไว้ให้เป็นที่ระลึกแก่ใครหรือสำหรับพระพุทธองค์ก่อน ๆ พระเจดีย์องค์นี้ตามรูปที่เขียนไว้เป็นทาสีเขียว มีเทวดาหะมาบุญชากันเป็นกลุ่ม ๆ และมีพระศรีอารีย์เทวโพธิสัตว์เสด็จมาไหว้ด้วย ทำไมจึงจำเพาะเจาะจงไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ พระเจดีย์อื่น ๆ มิถอมไป แม้ไหว้จะไม่ได้ผลเสมอกันหรือ ท่านผู้รู้สันนิษฐานว่า ที่ไหว้พระจุฬามณี เจดีย์ ก็เพื่อจะได้อัปพระศรีอารีย์เทวโพธิสัตว์ด้วย หนังสือเรื่อง พระมาลัย ซึ่งกล่าวถึงพระมาลัยขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็แต่งขึ้นเพื่อจะสรรเสริญคุณพระศรีอารีย์เทวโพธิสัตว์คนจะได้ทะเยอทะยานอยากพบพระศรีอารีย์บ้าง ดังนี้โดยทำให้นึกถึงคติทางมหายานที่เขามีพระกษิติครรภโพธิสัตว์ผู้มีหน้าที่ไปโปรดสัตว์ในนรกและมีเรื่องเกี่ยวข้องกับพระศรีอารีย์ มีเค้าคล้ายคลึงกับเรื่องพระมาลัยอรหันต์ของเรา ในพุทธศาสนาอนันตนิภายในประเทศไทย เรียกพระกษิติครรภโพธิสัตว์ว่า พระมาลัยเหมือนกัน บางทีให้ศพไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์จะเกี่ยวข้องกับเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้บ้าง

- ปิดปาก - ปิดตาศพ

เมื่อเสร็จจากการตราสังแล้ว จึงนำขี้ผึ้งมาแผ่ออกให้บาง แล้วปิดตา ปิดปากศพผู้ที่มั่งมีบางคนก็ปิดด้วยทองคำ แล้วปิดตลอดทั้งหน้าด้วย เมื่อเผาแล้วก็เอาทองนี้สร้างพระเป็นการกุศลอีกส่วนหนึ่ง การปิดตา ปิดปากศพนี้ กล่าวกันว่าเป็นปัญหาธรรม คือ แสดงว่าตาปากนี้เป็นช่องทางให้เกิดอกุศลกรรมต่าง ๆ เช่น ตาเห็นรูป เกิดความกำหนัด หลงรัก หลงชัง เป็นเหตุให้เกิดความโลภ

^๑พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย, มหาวารวรรค, เล่ม ๕, ภาค ๑, หน้า ๑๕๕.

ความโกรธ ความหลง ส่วนปากนั้นพูดปด ล่อลวง ส่อเสียดยุยง พูดคำหยาบ คำแข็งและพูดคำเพื่อจ้อ ล้วนแต่เป็นอกุศลกรรมจึงปิดมันเพื่อสังวรระวังอย่าให้อกุศลกรรมเข้าทางปากได้ ไข่จะสังวรแต่ตาแต่ปากได้เท่านั้นเมื่ออายคนะ ทั้ง ๖ ก็ควรสังวรเช่นเดียวกัน อีกประการหนึ่ง ทางโลกเมื่อขกศพออกจากหีบศพนั้นและจี๊ผึ่งปิดไว้เสียยังไม่เนาโทรมก็กลัวว่าศพนั้นจะมีลักษณะน่าเกลียด น่ากลัวแก่ผู้ที่ได้พบเห็น เป็นต้นว่านัยน์ตาลนกลืนแลบออกมา เป็นการอุจาด จึงได้ให้มีทองเพื่อป้องกันมิให้เป็นไปดั่งนั้น^{๑๑}

ชาวประหล่องใช้จี๊ผึ่งอุทวารต่าง ๆ ในร่างกาย ดังเล่ามาแล้วถ้าเป็นศพหัวหน้าเผ่า ใช้จี๊ผึ่งกับทองคำผสมกัน พวกฝรั่งในสมัยกลางของประวัติศาสตร์ยุโรป ใช้ปิดตาและปากศพเหมือนกัน อธิบายเหตุว่า ปิดตาเพื่อป้องกันไม่ให้คนตายได้เห็นความเป็นไปอันไม่บริสุทธิ์ในโลกนี้อีก เพราะต่อไปจะได้เห็นแต่โลกสวรรค์อันรุ่งเรืองเท่านั้น ที่ปิดปากก็เพื่อไม่ให้ลิ้นได้ลิ้มรสใด ๆ ในโลกนี้ต่อไป ควรจะใช้ลิ้มสรรเสริญพระบารมีพระเจ้าบนสวรรค์ เท่านั้น อธิบายอย่างนี้เป็นชนิดปริศนาธรรมอย่างของคนไทยอธิบายว่า ตากับปากเป็นช่องทางอกุศล ตาเห็นรูปทำให้เกิดกำหนดคิดินดี หลงรักหลงชัง เป็นเหตุให้เกิดโลกโกรธหลง ส่วนปากก็พูดปดล่อลวงส่อเสียดยุยงให้พูดหยาบคาย คำแข็งและปนเพื่อจ้อจึงปิดมันเสีย อย่าให้อกุศลกรรมเหล่านี้เข้ามาทางตาทางปากได้^{๑๒}

- การเบิกโลง

โลงหรือหีบ สำหรับใส่ศพ ก่อนยกศพลงบรรจุต้องทำพิธีเบิกเสียดก่อน วิธีทำเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อหรือผู้รู้ เอาไม้ไผ่มาจักเป็นซีกเล็ก ๆ ทำเป็นบันได ๔ ชั้น หรือมี ๓ ช่องกว้างยาวเท่าโลงสำหรับวางบนปากโลง เอาเฟือกผืนหนึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ๘ ซีกถักติดกันเหมือนแร้ง วางกันโลงเอาผิวไม้ขึ้น ไว้ระยะให้ห่างกันพอควรสำหรับรองรับอย่างเสื่อ แล้วเอาไม้ไผ่มากรีกโตขนาดนิ้วก้อย ยาวประมาณ เกือบหนึ่ง ผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะ ๆ จนครบ ๔ อัน เป็นทำนองไม้ดัดบั้งปลา และผ่าอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบค้ำสายสิญจน์วางขวางขวางก่อนให้รอบโลง ไม้นี้เรียกว่า ไม้ปากกาจับโลง เอาเทียน ๘ เล่มติดพาดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง ๘ ช่องกับมีกระทงใบตองขนาดเล็กใส่กึ่งพลาปลาอย่า หรือจะเป็นอาหารอย่างอื่นก็ได้ แล้วแต่ท้องถิ่นวางบนปากโลงทั้ง ๘ ช่องใกล้ ๆ กับเทียนที่ติดไว้ ว่าเป็นเครื่องสังเวททั้ง ๘ ทิศ (บางแห่งวางในโลงไม่ถึง ๘ กระทงก็มี) ส่วนฝาโลงนั้นเอาฟางไว้ข้างโลงเตรียมชั้นไว้สำหรับทำน้ามนต์ มีเทียน

^{๑๑} ส.ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหากษัตริย์**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๐.

^{๑๒} ประชิต สกฤษณ์พัฒน์, **วัฒนธรรมที่นับและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๘.

ติดปากขันเล่มหนึ่ง เงินค่ากำนัลสำหรับสี่ปหรือผู้ทำ ๖ สลึง ลงมือจุดเทียนเป็นคู่ๆ แต่ด้านปลายเท้าขึ้นไปหาศีรษะ แล้วตั้งต้นทำน้ามนต์ธรรมสาร

คาถาน้ามนต์ธรรมสารมีต่าง ๆ กัน **ศัพทกมฺมา ปติทฺธิ เม** เป็นเพียงคาถาครึ่งเท่านั้นก็ควรพอแล้ว สำหรับเข้ากรรมทำน้ามนต์ ต่าง ๆ อันเป็นความว่าเชิญ พระพุทธ พระพรหม พระนารายณ์ พระบรมศวร พระวิศวกรรรม มาเข้าสิงกายให้ทำกรรมต่าง ๆ สำเร็จ ส่วน **ติทฺธิกิจฺจ** ฯลฯ นี้เป็นคำโหราเขาใช้ให้พระเจ้าเรือน แต่ก็ไม่ใช่คำของโหรคิดขึ้นเอง ไปเอาคำตอนพระถวายอดิเรกมาต่อใช้อีกทีหนึ่งแล้วว่าคาถาจบแล้ว วิกน้ามนต์ลูบหน้าเสยผม ๓ ครั้งและประพรมโลง ๓ หน (ประทีปหลังก็มี) ฉนวนใช้พระสงฆ์เอาน้ามนต์พรมที่ศพและที่โลง แล้วหยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้วยสายสิญจน์ที่วางรอบโลง ให้เอาเทียนจุดเป็นคู่ๆ แต่ด้านปลายเท้าให้ไหม้ขาดทุกช่อง เว้นช่องด้านสกัดที่จะใช้เป็นหัวโลงแล้วเอามืดหมอ (เห็นใช้มีดธรรมดาก็มี) กดด้วยสายสิญจน์ที่กลางหัวโลงเสก คาถาว่า **พุทธ ปัจจกขามิ ธมฺม ปัจจกขามิ ธงฺง ปัจจกขามิ** ๓ หนแล้วถามว่าโลงใคร มีคนตอบว่า โลงของ (ออกชื่อผู้ตาย) หรือถามเองตอบเองก็มี ถามตอบเสร็จแล้ว เอามืดหมอสับปากโลง ๓ ที สับกลางก่อนแล้วสับซ้ายสับขวา บางครั้งก็สับเป็นรูปกากบาท ทางที่มีรอยสับนี้เป็นเครื่องหมายว่าให้ศีรษะศพอยู่ทางนี้ แล้วผลึกเครื่องเช่น ไม้ ปากกา เทียน และด้วยสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปโลงหมด แล้วเลือกเอาใบตองตานีที่ใบแตกก้านไม้หัก ๓ ยอด ปลูกตามยาวทับของที่ผลกลงไปกัน โลงเป็นเสร็จพิธีเบิกโลง บางทีปลูกใบตองไว้ในโลงก่อนก็มี (ใบตองที่นำไปใช้ในการอื่นต้องหักยอดเสียก่อน ถือกันว่าถ้าไม่ทำเช่นนั้นเป็นใบตองรองผี ตรงข้ามกับของอย่างอื่น ซึ่งถ้าเป็นของผีทำให้เสียหายเสียบ้าง) ต่อจากนี้ยกโลงเข้าไปในเรือนคอยรับศพต่อไป ในกรุงเทพฯ บางเขตมีปูนขาว ใบชา ขมิ้นผง ใบสาเก ใบฝรั่ง ใบบัวหลวง ใส่ไปในโลงด้วย ว่าขับน้ำเหลืองกันกลิ่นเหม็นหรือให้ศพล่อนไม่ติดเสื้อผ้า

ทำไมผู้เบิกโลงจึงต้องถามว่าโลงใคร และตอบว่าโลงของคนนั้นคนนี้ มีผู้อธิบายว่า เพื่อบอกกล่าวให้ผู้อื่นรู้ว่าโลงนี้มีเจ้าของแล้ว ดูประหนึ่งว่าผีชอบเข้าไปแย่งอยู่ในโลง

เรื่องใบตองและหนามพุทราที่ปักเฟือก ว่ายังเป็นปริศนาให้ผู้อยู่ยังมีชีวิตอยู่พิจารณาว่าธาตุที่ประกอบขึ้นหมดสิ้นไปแล้ว จึงต้องนอนอยู่อย่างศพ ฉะนั้นเพื่อให้เกิดกรรมสังเวชขึ้นในใจ เคยซักถามผู้ทำหน้าที่เบิกโลงว่าทำไมจึงใช้ใบตอง ๓ ใบ ก็อธิบายไปในแบบว่า หมายถึง ๓ ภพ เหตุผลง่ายซัดต่อไปว่าทำไมวางใบตองเอาก้านมาทางเดียวกันหมด มีกำหนดวิธีว่าอย่างไรบ้างก็ตอบว่า ต้องวางกลับเสียใบหนึ่ง สงสัยว่าไปหักเข้าผู้ทำกลับโยกด้วยเสียใบหนึ่ง เป็นที่ว่าถูกต้องตามตำราแล้ว ที่จริงเห็นจะวางอย่างไรก็ลงได้ทำไมจึงต้องปลูกหนามพุทราและรองด้วยเฟือก และทำไมจึงต้องมีหนามพุทรารองกันโลง จะต้องนึกไปถึงสมัยโบราณเสียก่อน แล้วพิจารณาสาเหตุที่ทำอย่างนั้นได้พอเข้าใจ อาจเป็นเรื่องที่ให้คนอยู่ ได้พิจารณาไปตามพิธีกรรมอาจเป็นได้ ครั้น

เมื่อมีโลงใช้ชุด การทำโลงชุดเป็นความลำบาก เพราะต้องไปโค่นต้นไม้ต้นยางขนาดโตมาตัดตาก และชุดเบิก เป็นเรื่องลำบากทั้งนั้น แม้แต่ฝาโลงก็ต้องตากให้เป็นแผ่นกระดาน ซึ่งถ้าในสมัย ยังไม่มีเลื่อย ก็เป็นความลำบากเพิ่มขึ้นอีก เพราะฉะนั้น ฝาโลงทางภาคอีสาน จึงเอาไม้ไผ่มาสาน เป็นอย่างขัดแตะ ทาด้วยยางบงให้หนาปิดโลงก็มี จึงน่าจะเข้าใจว่าบันไดไม้ไผ่ ๔ ชั้น ก็เห็นจะได้ ขนาดตามกว้างของโลงเป็น ๓ ช่องพอดีกับขนาดยาวของโลง ถึงตอนมีโลงค่อขึ้นแล้ว ที่ทำปากโลง ให้ผาย ก็เห็นจะเอาแบบโลงชุดนั่นเอง โลงในชั้นนี้ครั้งแรกจะมีแต่ ๔ ด้าน ก้นโลงและปากโลง คงไม่มีจึงต้องเอาเฟือกกรองไว้ฝาก็คงเป็นบันไดไม้ไผ่วางทับฝาคกลมปากโลงอีกที่ไม่ต้องกลัวศพจะ ขึ้นเหม็นเพราะ โบราณเขาฝังหรือเผาศพอย่างช้าไม่เกิน ๓ วัน คราวนี้ถึงเรื่องใบตองปูไปได้ความ จากประเพณีเผาศพในอำเภอคลองขลุงจากปราชญ์ชาวบ้านว่า เวลาเผาเขาคว่าศพเอาหน้าลงล่าง เผาตรงท้องก่อน เขาไม่ได้เทศพออกจากโลงเหมือนที่ทำกันในกรุงเทพมหานครทุกวันนี้ เมื่อไม่ เทศพออกจากโลง ทำอย่างไรจึงจะคว่าศพได้เล่าได้ความว่าก่อนปูเฟือกเขาวางเส้นหวายไว้ก่อน สองเส้น กระยะให้ห่างกันตามสมควร เมื่อปูเฟือกทับเส้นหวายแล้ว ปลายหวายทั้งสองข้างจะเลย เฟือกขึ้นมามาก แต่เลยขึ้นมาสั้นข้างหนึ่งยาวข้างหนึ่ง เมื่อจะคว่าศพก็ดึงปลายข้างยาวยกเฟือกให้ สูงเทไปอีกข้างหนึ่ง และต้องมีคนคอยดึงปลายหวายข้างสั้นไว้ ไม่ให้เส้นหวายหลุดขึ้นมาจาก เฟือก จึงต้องให้ผิวไม้เฟือกอยู่ข้างบน เพื่อช่วยให้ศพสิ้น เมื่อทำให้เฟือกมีลักษณะเทไปข้างหนึ่ง ศพก็จะกลับคว่าหน้าแต่จะไม่ว่าได้สะดวกนัก เพราะศพอาจติดซี่เฟือก เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้จึง ต้องหาอะไรรองเฟือกเพื่อให้สิ้น กันติดขัด สิ่งที่รองเฟือกอะไรจะสะดวกและง่ายเท่าใบตองเป็น ไม่มี เพราะหาง่ายมีปลุกไว้ทุกที่ใช้ ๓ ใบเห็นจะพอกับที่จะปูก้นโลงไว้ได้ตลอด นับว่าประเพณี ชาวบ้านเบิกโลงและพิธีอะไรที่ทำหมคนั้นเป็น โบราณวัตถุได้ชิ้นหนึ่งที่เหลือสืบมาถึงปัจจุบัน เหตุผลที่ทำมองไม่เห็นแล้ว จึงต้องอาศัยปริศนาธรรมเป็นคำอธิบาย

เมื่อยกศพลงในโลงปิดฝาผนึกเสร็จแล้ว เอาบันได ๓ ชั้นหรือ ๔ ชั้นที่กล่าวมาแล้ววางลง บนหลังโลง อธิบายอย่างปริศนาธรรม ว่าสัตว์โลกต้องเวียนว่ายอยู่ในภพทั้งสาม คือในกามภพ รูปภพ และอรุภพ ต่อเมื่อได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขีด ได้บรรลुพระอมตธรรมแล้วเท่ากับเป็น บันไดขั้นที่ ๔ จึงจะข้ามพ้นโลกทั้งสามไปได้ หรืออธิบายเป็นปริศนาธรรมได้อีก คือ เป็นอริยสัง ๔ ก็ได้ แปลกอยู่น้อย ถ้าจำนวนคู่เป็นของดี เช่นเปรียบเท่ากับพระอมตธรรมหรือพระอริยสัง ๔ โฉนบันไดเรือนคนเป็นของคนเป็นจึงกลับใช้บันไดดี เพราะอะไร เจ๊กทำเรือนไม่ต้องบอกก็ทำบัน ไดดีให้เสมอ แต่เคยสังเกตมาตามวัดที่เป็นบันไดคู่นี้

เรื่องไม่เก็บศพไว้นานเหมือนทุกวันนี้ สอบถามประเพณีชาวชนบทได้ความว่าโลงนั้น ถึง มีฝาก็ไม่ปิด จนกว่าจะถึง ๓ วัน เห็นจะรอดูเผื่อศพจะฟื้นบ้าง แต่ตามปกติไม่ทำฝา ใช้ฝา ปิดปากโลงเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องมีฝาโลง เพราะไม่อยากเก็บไว้ในบ้านเรือน ด้วยที่ทางบนเรือน

คับแคบกะกะ วัดที่อยู่ใกล้ เอาไปไว้วัดดีกว่า หรือจำเป็นจะต้องเอาไว้บนเรือนอย่างมากก็เพียงสามวันเท่านั้น ก็เอาไปเผา แต่กระนั้นก็ได้เต็มที่อยู่แล้วศพส่งกลิ่นทนไม่ไหว เมื่อยังไม่ต้องการเผา ในสามวันก็ไม่เอาไว้บ้าน แต่เอาไปไว้วัด ถึงเอาไว้วัดก็ไม่ใช่ว่าเอาศพเก็บไว้ในที่เก็บซึ่งเรียกกันว่า กุฉังศพ เอาไปก็ฝังทีเดียว ถ้าไม่ฝังก็ปลุกปั้นขกพื้นมีหลังคามุงจากมุงแฝกเอาศพเก็บไว้ในนั้นอีกที บางทีบันไดนั้นจะใช้เป็นคานรับผ้าที่ปิดปากโลงไม่ได้คกห้องข้างแล้วหลุดลงไปในโลงด้วยก็อาจเป็นได้ แต่บางชาติเขาทำบันไดสำหรับให้ผู้ตายจะได้ปีนป่ายขึ้นสวรรค์ เช่นชาวเนปาล เวลาจะกลบหลุมฝังศพต้องมีไม้ขนาดยาวราว ๓ สอก ๒ อัน บักลงไปในหลุม ไม้อันหนึ่งหักเป็น ๕ ชั้น หักเตรียมมาก่อน แต่อีกอันหนึ่งผู้ไปช่วยฝังช่วยกันหัก ณ ที่ฝังศพ เพื่อให้ผู้รู้ว่าได้มาช่วยงานฝังด้วย ผู้เป็นจะบอกและรำลสาศพ ขอร้องให้วิญญาณไต่บันไดที่ทำไว้ขึ้นไปสวรรค์ทันที เสร็จแล้วจึงจะเอาดินกลบหลุม ถอนบันไดขึ้นแล้วหักเป็นสองท่อน ขว้างทิ้งเสียให้ไกลพวกภิล (ชาวป่าในอินเดีย) ใช้ปอดักเป็นบันได ๗ ชั้น สำหรับให้วิญญาณไต่ขึ้นสวรรค์ พวกคองซ์ (ชาวป่าในอินเดียอีกพวกหนึ่ง) ไม่ใช้บันได แต่ปั้นเป็นรูปม้า สำหรับให้วิญญาณขี่ขึ้นสวรรค์ ชาวปหารเรีย ในแคว้นลิจิม เมื่อศพลงหลุมแล้วผู้เป็นนายพิธี ตัดไม้มา ๔ กิ่ง ลิดใบแล้วเอามัดสับหักกิ่งไม้ เหล่านั้นเป็น ๓-๗ หรือ ๕ หัก สมมติว่าเป็นบันได ไปปักไว้ ๔ มุมหลุม แล้วว่ามนต์สักครู่หนึ่ง ถอนกิ่งไม้ทางด้านหัวศพ ๒ กิ่ง ขว้างทิ้งไป ปากก็กล่าวคำว่า วิญญาณเฮ้อออกมาเถิด หมายความว่า ปีนบันไดขึ้นมาดูซิ จะได้ว่าใครเขามาช่วยฝังศพกันบ้าง ส่วนกิ่งไม้ที่เหลืออยู่สอง กิ่ง ถอนไปวางไว้ข้างหลุมสำหรับผู้ตายจะได้ปีนขึ้นสวรรค์ ตามที่เล่ามานี้ จะเห็นว่าบันไดศพของชาติต่าง ๆ เป็นชนิดที่ทั้งนั้น ผิดกับของคนไทยเป็นชนิดดู^๒

- การตราสังศพ

เมื่อแต่งตัวศพตามพิธีเสร็จแล้ว ถึงตอนมัดศพเรียกว่า ตราสังก่อนตราสัง บางศพมีถุง ผ้าขาวสวมศีรษะและสวมมือสวมเท้าทั้งสองข้างแล้วให้ถือกรวยดอกไม้รูปเทียน เครื่องตราสังใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้นขนาด ๓ หุน เพื่อให้เหนียวดีงไม่ขาด ยาวต่อกันตั้ง ๓-๔ เจ็ด ทำเป็นห่วงคล้องคอก่อน เดินคาถาว่า **ปุกุโต คิว** (คีเว ก็มิ) หมายความว่า ห่วงลูกผูกคอ รัศรีงตรงหัวใจเรา อยู่เสมอ รัศคอกเป็นห่วงที่หนึ่ง บางแห่งว่ามัดหัวแม่เท้าก่อน ไม่เข้ากับคาถาที่ขึ้นต้นว่า **ปุกุโต คิว** เวลามัดว่าคาถารัดประคคอก แล้วเอาเชือกโยงมากลางตัว ทำห่วงตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือแล้วรวบรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก เดินคาถาว่า **ธมฺ หตุเถ** หมายความว่า ห่วงทรัพย์กุศลและอกุศลเป็นเงาตามตัวของผู้นั้น เพื่อพิจารณาเป็นกรรมฐานใจส่วนเรา แล้วว่าคาถารัดประคคอก

^๒ธีรานันโท, **การตายและพิธีการทำบุญศพ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

นับว่าเป็นห่วงที่สอง แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกแม่เท้าทั้งสองแล้วรวบรัดผูกข้อแม่เท้าทั้งสองให้ติดกัน เดินคาล่าว่า **ภริยา ปาเท** หมายความว่า ห่วงภรรยาผูกติด นับว่าเป็นห่วงที่สาม (ถ้าเป็นศพผู้หญิงสำหรับห่วงที่สาม คงใช้คาล่าว่า **ภริยา ปาเท** เหมือนกัน)

กาลาดราสังนี้ควรสังเกตุว่า ห่วงบุตรเอาไว้คั่น ห่วงทรัพย์เอาไว้กลาง และห่วงเมียเอาไว้ปลาย เป็นเรื่องแสดงความคิดของบุคคลสมัยหนึ่งแต่จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง บางทีจึงย้ายที่ของคาล่าเป็น **บุคโต คิว ธนึ ปาเท ภริยา หตุเต** ดังในโคลงโลกนิติ ว่า

มีบุตรห่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาลอ	ห่วงไว้
ภรรยาขึงบ่วงปอ	รัดรัด มือนา
สามบ่วงใครพันได้	จึงพันสงสาร

ที่มีค่มือว่าห่วงภรรยา บางตำราอธิบายว่า เมียบเปรียบเหมือนเชือกอันผูกจะสลัดขาดเสียเมื่อใดก็ได้ไม่สู้ยากนัก อธิบายอย่างนี้ ไม่สู้เข้าที่หน้อย ถ้าจะอธิบายว่าเมียบเป็นเหมือนบาทบริจาริกาผู้บำเรอเท้า ดูเหมือนจะดีกว่าเพราะเข้าเรื่องกันได้

อธิบายเหตุตราสังชนิดปริศนาธรรมว่า ห่วงทั้งสามนี้ ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห้วงทุกข์แห่งสังสารวัฏไม่ให้หลุดพ้นไปได้ ต่อเมื่อได้ตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ได้

สอบถามผู้มีความรู้ในพิธีของหลวง ก็อธิบายว่าค้ายที่ใช้มัดต้องทำเป็นตะกรุดเบ็ด และว่าคาล่า **ธนึ ปาเท** ไม่ใช่ **ภริยา ปาเท** แล้วจึงสวมที่หัวแม่เท้า มัดแล้วโยงมามัดข้อศอก และมัดศอกแล้ววกกลับมามัดที่หัตถ์ให้พนม ประเพณีภาคอีสานและอำเภอคลองขลุง ก็ตราสังเป็น ๓ เปลาะเหมือนกัน เห็นจะเป็นประเพณีที่ทำกันทั้งประเทศ

เสร็จตราสัง ใช้ผ้าขาวผืนใหญ่ยาว ๕ แขน ห่อศพให้มิดตัว ให้ชายผ้าสำหรับขมวดอยู่ทางศีรษะแล้วเอาค้ายคิบขนาดนิ้วมือนิ้วเป็นเปลาะ ๆ ร้อยมัดให้แน่นเป็น ๕ เปลาะ บางตำราว่ามัด ๘ เปลาะจากปลายเท้าขึ้นไปที่ใช้ผ้าขาวพันลำคอศพอย่างพันธนมพระศพก็มี แล้วจึงเอาเชือกคอยแต่เท้าขึ้นไปบรรจบศีรษะ (พันธนม เป็นผ้าขาวแถบยาวพันม้วนไว้คูด้ายพันแผลฉะนั้นเวลาห่อศพด้วยแถบผ้าขาวซึ่งเรียกว่าไบเมียงแล้วเอาเชือกค้ายคิบคดต้องเป็นเปลาะ ๆ แต่ล่างขึ้นไปหาบนคือคอย หางเชือกนั้นเหลือไว้สำหรับพาดลอดออกมานอกพระโกศผูกพระภูษาโยง เมื่อคอยเสร็จแล้วจึงเอาผ้าพันธนมเป็นเกลียวขึ้นไป เห็นจะเพื่อปิดเชือกคอยอันรุงรังให้เห็นเรียบร้อย) บางทีก็ว่าคาล่า **ยนต์ ธนคํ วิภคิ กเต** (ที่ถูกเห็นจะเป็นจริง เพี้ยนเป็นกริ่งแล้วเป็นกลิ้งอีกที) ซึ่งเป็นคาล่าใช้บริกรรมเวลาชักยันต์ จะแปลว่าอะไรไม่ได้ความชัด ถ้าได้ความชัดคานันนั้นก็ไม่ว่า ท่านจึงห้ามแปล แล้วเหลือชายเส้นค้ายที่มัดปล่อยไว้ยาวพอควร เพื่อให้เป็นสายขาวออกมานอกโลง ผู้รู้อธิบายว่า การห่อมัดและมีสายขาวออกมานอกโลงเป็นของเทียบเปรียบว่า เป็นกระเพาะและสาขรก

ที่ห่อหุ้มตัวอยู่ในครรภ์มารดา ดังลูกวานรนั่งคู่เข่าอยู่ในโพรงไม้ฉะนั้น แล้วยกศพที่มัดไว้วางลงในโลงในท่านอนตะแคงก็มี การห่อศพนี้เรียกว่า สั่งคอย หรือ คอยนอก ทางอำเภอลับแลเรียกว่า ห้างคอย ส่วนตราสั่ง เรียกว่า คอยใน

อธิบายอย่างปริศนาธรรม ว่าที่ผูกมัด ๕ เปลาะ เพื่อเตือนสติให้รู้ว่าเครื่องกางกั้นสัตว์โลก ให้เวียนว่ายอยู่ในห้วงทุกข์ ก็เพราะนิรณันต์ ๕ หรือขันธ ๕ ใน มหาชาติภาคอีสาน ถิ่นทมิฬตรีพระเวสสันดรตรัสกับนางมัทรีว่า

เจ้ามัทรีเอ๋ย อาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ตัณหารักคุณนี้เหมือนดังเชือกผูกคอ ตัณหารักเมียเหมือนดังปอผูกศอก ตัณหารักวัตถุข้าวของเหมือนดังปลอกสวมตีน ตัณหา ๓ ประการนี้ ประคองดังเชือกผูกไว้ในวิญญูสงสาร เหมือนดังปลาเที่ยวเทศเข้าสู่เขตไซคีเคียนคาบัพพ้นจากที่ซึ่ง เหตุดังนี้พิ้งจึงได้ให้สองนงคราญแก่พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า อันข่มเท่ามาขอแต่วันวานนี้ แท้ฮีหลีแลนา ดุราเจ้ามัทรี เจ้าจงหายใจคิดคั่งเก่า อย่าโศกเศร้าขึงนักหนา เห็นแก่สองพิมพาลูกเค้า เจ้าจงเห็นแก่เราพี่ผู้เดียวเทอญ

เรื่องตราสั่งผูกมัดศพ อธิบายกันอย่างไม่ใช่ปริศนาธรรมก็ว่าเมื่อศพขึ้นพองจะดันโลงแตก จึงต้องมัดศพเสียให้แน่น ข้อนี้ก็อาจเป็นจริงได้บ้าง เพราะเวลาเอาศพเข้าโลงก็ยั้งวางตะแคงข้าง ทั้งเทียบได้จากศพที่จะเอาไปฝังเขาไม่มัด เป็นแค่เอาผ้าขาวห่อเท่านั้น ในการเอาเชือกมัดออกมานอกโลง ก็เพื่อผูกผ้าโยงให้พระบังสุกุล จะได้เล่นเข้าไปถึงตัว แต่โลงไม่ใช่มีขนาดหรือ ๆ กับศพ ย่อมมีที่ว่างพอด้านทานการดันของศพที่ขึ้นเนาได้ นอกจากเป็นศพอ้วนเกินปกติ แต่การตราสั่งรู้สึกว่าเป็นของเก่าแก่สืบมาแต่โบราณ มีอ้างในเรื่อง ถิลิตพระลอ แห่งหนึ่งว่า ฐ ให้สามกษัตริย์จัดสรรภูษา ตราสั่งทั้งสามองค์ ผงงโลงทองหนึ่งใหญ่ ใส่สามกษัตริย์แล้วไซร์ดังนี้ แม้แต่คำพูดเช่นตราสั่งและสั่งคอย ก็เป็นคำที่ไม่ได้ใช้เป็นภาษาพูดโดยปกติ จะเป็นภาษาไทยโบราณภาษาถิ่นหรือภาษาอย่างไร และแปลว่าอะไรก็ไม่สู้ชัดเจน หรือจะเลื่อนมาจากตราสั่งคือมัดซากผี ถ้าเป็นของสืบมาแต่โบราณ ก็ยังมองไม่เห็นว่าจะต้องวิตกเรื่องศพจะแบ่งให้โลงแตกได้อย่างไรเพราะโลงสมัยโบราณใช้ขุดไม้ทั้งต้น ย่อมหนาพอจะต้านทาน ความดันของศพได้ดี สอบประเพณีในชนบทบางถิ่นและทางภาคอีสาน ก็ว่าเวลายกศพเข้าโลงเขาไม่ได้มัด แต่จะไปมัดกันก็เมื่อเผา ถ้าเป็นศพตายร้ายถึงจะเผาไม่ได้มัด ยิ่งคิดคั่งขึงเต็มที ไปมัดกันทำไมในเวลาเผา ศพถูกไฟเชือกที่มัดก็ขาดหลุดทันที คูไม่ได้ประโยชน์อะไรนัก อย่างไรก็ตาม การผูกมัดศพนั้นชาติอื่นเขาก็ทำเหมือนกัน เช่นชาวอินเดียไม่เฉพาะแต่พวกฮินดูก็ใช้เชือกมัดหัวแม่เท้าศพให้แน่น แล้วเอาผ้าห่อมัดให้กระชับอีกที จะตัดเชือกออกแต่เมื่อจะฝังหรือเผา ชาวทมิฬในกรุงเทพฯ ก็ทำเช่นนั้น ตามลัทธิของญวนใช้ผ้าขาวฉีกเป็นแถบผ้า ๓ ผืนวางไว้ในโลงเป็นระยะ ๆ พอดีกับศพ เมื่อเอาศพลงโลง ศพจะนอนทับผ้าแถบเหล่านั้น แล้วพระสงฆ์ซึ่งยืนอยู่รอบโลงจะหยิบปลายริ้วผ้าทั้งสอง

ข้างขึ้นมัดศพเป็นเปลาะ ๆ ทำอย่างนั้นคนไม่ได้มุ่งหมายจะกันศพเมื่อขึ้นจะเบ่งให้โลงแตก ซาติที่ใช้ฝิ่งและไม่ได้เก็บศพไว้นาน ก็ใช้มัดศพเหมือนกันเช่นพวกข่าระแด เอาด้ายมัดมือเท้าศพ แล้วเอาเสื้อห่อมัดด้วยเส้นหวายนำไปฝิ่ง พวกข่าพนาร์ มัดโยงคางศพล้ามขึ้นไปผูกไว้บนศีรษะและมัดหัวแม่เท้า เสร็จจึงเอาเสื้อห่อนำไปฝิ่ง ชาวอาหรับมัดคางและมัดตีนศพให้แน่น เอามือศพวางประสานที่หน้าอก ชาวบ้านในประเทศอังกฤษบางแห่งก็ใช้มัดศพก่อนเอาเข้าโลงไปฝิ่ง แต่เขาอธิบายว่า ถ้าไม่มัดตีนให้แน่นผีจะกลับมาหลอกหลอนทำให้คนที่อยู่เคียดรื้อน หรือบางทีอาจถึงตาย ในยุโรปบางแห่งใช้วิธีมัดศพเหมือนกัน ชาวแอฟริกาตอนใต้ เช่น พวกบาซูดและพวกเบกูอานา ไม่ใช้มัดแต่ข้อเท้าศพ เพราะยังไม่ไว้ใจกลัวผีจะกลับมาได้เท่านั้น ยังต้องตัดเอ็นมองของศพเสียด้วยจึงจะวางใจได้บางพวกทารุณแก่ศพบยิ่งกว่านี้ มีเอากระบอบอกทูปตีศพให้กระดูกหักแหลกเหลวเสียก่อน บางทีก็คว้านพุงเอาหินยัด เป็นเรื่องถ้าว่าตามความเห็นของเราก็อุจาดทุเรศเต็มที ที่ทำกับศพถึงเพียงนี้ ก็ตกอยู่ในเรื่องกลัวผีรังควาน เมื่อนำมาเทียบกับเรื่องตราสัง ก็ชวนจะให้เกิดว่าเป็นเรื่องมีความมุ่งหมายในทำนองเดียวกันคือไม่ต้องการให้ผีเดินมาได้ ถ้าถือว่ามัดศพต้องการไม่ให้ผีเดินได้^{๓๓}

- บันได ๓ ชั้น ตั้งศพและการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก

เมื่อห่อศพเสร็จแล้ว ยกศพใส่หีบปิดฝาผนึกเสร็จแล้วจึงเอาบันได ๓ ชั้น วางบนหลังหีบศพ บันไดนี้ทำด้วยไม้ไผ่ซี่เล็ก ๆ ขนาดไม้ดับจากก็ได้ ให้กว้างยาวเท่ากับปากหีบศพ บันได ๓ ชั้นนี้ เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ต้องท่องเที่ยวเวียนอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ

เมื่อบรรจุศพลงในโลงเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพไว้ที่บ้าน เพื่อบำเพ็ญการกุศลก่อนก็ดี จะไปตั้งที่วัดหรือจะไปบรรจุ ไปฝิ่งหรือเผาก็ดีต้องหันหัวโลงไปทางทิศตะวันตกเสมอไป

เรื่องห้ามไม่ให้หอนเอาหัวไปทางตะวันตก ดูเหมือนจะรู้กันทุกคนไม่ใช่แต่เรื่องศพถึงคนเป็นก็ถือ จะปรากฏว่าที่นอนไม่ว่าบ้านใดเรือนใดที่จะหันหัวนอนไปทางตะวันตกนั้นหาขาดูเหมือนจะสืบเป็นประเพณีรู้กันทั่วไป เพราะสิ่งใดที่ว่ามีดีไม่เป็นมงคล ถึงจะไม่สู้เชื่อก็ยังไม่หาหวาดกลัว ไม่ทำศึกว่า เป็นเรื่องแก้ไม่ค่อยไหว ชื่อและลักษณะของทิศก็ชวนจะให้ไม่สบายใจ เพราะเป็นทิศตะวันตก มีแต่ตกถ่าเดียว และเป็นทิศดวงตะวันจมหายไปนขอบฟ้า ดันเหตุที่ห้ามไม่ให้เอาหัวนอนไปตะวันตกว่ามาจากเรื่องพระอินศวร (อิศวร) ใช้ให้พระเพชฌกูศกรรม (พระวิศวกรรม) ไปหาศีรษะมนุษย์หรือสัตว์ที่นอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก มาต่อหัวพระ

^{๓๓}เมฆพัสดร, หมอหลวง, อาจารย์ทอง, พิธีมงคลต่าง ๆ และประเพณีโบราณไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๒.

จินตจินาย (พระคเนศ พระวินายก) ซึ่งถูกพระอังกการโกรธตัดหัวไปทิ้งเสียในแม่น้ำเหตุเพราะพระอิศวรไม่เชิญพระอังกการไปร่วมในพิธีตัดจุกของพระจินตจินาย พระเพชฌกูศกรมไปหามนุษย์ที่นอนเอาหัวไปทางตะวันตกไม่พบ พบก็แต่ข้าง ๒ ตัว นอนหันหัวไปทางทิศนั้นจึงได้ตัดหัวข้างนำมาต่อให้พระจินตจินาย เพราะด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงได้ถือ ไม่กล้านอนเอาหัวไปทางตะวันตก

เรื่องตัดหัวข้างมีคำอธิบายต่าง ๆ กันหลายสำนวน เนื้อเรื่องเป็นลักษณะเดียวกัน ต่างกันแต่ความหมาย ด้วยที่มีเรื่องหลายอย่าง เรื่องที่เล่าจึงไม่เหมือนกัน ทั้งเมื่อเล่าต่อ ๆ กันมา และทำให้มองเห็นว่า คนตายก็เหมือนกับพระอาทิตย์ตกลงไปแล้ว ย่อมไม่ย้อนกลับมาขึ้นทางทิศตะวันตกอีกครั้งในวันเดียวกัน หรือไม่เคยมีพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันตก จะขึ้นทางทิศตะวันออกในวันใหม่เท่านั้น ร่างกายคนเราก็เหมือนกัน เมื่อตายไปแล้วจะไม่วันฟื้นกลับขึ้นมาในร่างเดิมได้อีก ต้องไปเกิดใหม่ในภพหน้า เหมือนกับพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก นอกจากทิศตะวันตก ยังทิศได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งห้ามไม่ให้นอนหันศีรษะไป เรื่องก็เห็นจะเกิดจากคติของอินเดีย ที่ว่าพระยายมเป็นโลกบาลประจำทิศนั้น ขึ้นชื่อว่าพระยายม ใคร ๆ ก็กลัว เพราะเป็นนายผี มีหน้าที่มาคร่าเอามนุษย์และสัตว์ที่ถึงกำหนดตายไปสู่ยมโลก ซึ่งเป็นโลกที่ใคร ๆ ไม่สมควรไป แท้จริงทิศใด พวกอินเดียภาคใดถือว่าเป็นทิศหัวนอน (ตรงข้ามกับแขกฮินดูซึ่งถือทิศเหนือ) ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ก็ยังใช้เรียกทิศได้ว่าหัวนอน คู่กับทิศเหนือซึ่งเป็นทิศตีนนอน ไทยไชยภาคอีสานและปักได้ก็ยังมีถือสืบกันอยู่ เพราะฉะนั้นเรื่องทิศได้ว่าไม่ควรหันหัวนอนไป น่าจะเป็นของเกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง

เรื่องหันศีรษะศพไปทางทิศเหนือ ถึงว่าชาติต่าง ๆ จะมีความคิดร่วมกันมาก (เว้นแต่พวกอิสลาม จะต้องหันหัวไปทางเมืองเมกกะ) แต่วิธีถวหันหัวศพไปทางทิศใด บางทีก็ไม่เหมือนกัน หากเหมือนกัน ว่าตะวันตกเป็นทิศตาย คือหันหัวคนตายไปทางทิศตะวันตก ความคิดก็ไปทางหนึ่ง เช่น ฝรั่งเศสศพเอาหัวไปทางตะวันตก ก็โดยถือว่าเมื่อถึง วันพิพากษา ครั่งสิ้นโลก มนุษย์ที่ตายไปก็จะกลับเป็นขึ้นมา ถ้านอนหันหัวไปตะวันตก เมื่อกลับเป็นขึ้นมา เวลาลุกขึ้นหน้าก็จะหันไปทางตะวันออกซึ่งเป็นทิศรุ่งเรื่องเกิดใหม่อยู่ในตัว คนตายแล้ว ถือกันว่าวิญญาณจะละโลกคนเป็นไปสู่โลกคนตายแล้วจะมีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นเรื่องที่เห็นจะเคยคิดอธิบายกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ สืบต่อความคิดมาจนถึงมนุษย์ที่เจริญแล้วในปัจจุบัน ถ้าจะรวบรวมเรื่องราวด้วยแดนที่อยู่ของคนตายของชาติต่าง ๆ ก็จะเป็นเรื่องใหญ่ได้อีกเรื่องหนึ่ง มนุษย์ในครั้งเดิม คงจะคิดเห็นว่า คนที่ตายแล้วภาวะความเป็นอยู่จะไม่สิ้นสุดลงเพียงตามิฉะนั้น คงไม่มีอุปเท่ห์ป้องกันต่าง ๆ ในเมื่อมีผู้ใดตายไป เพื่อไม่ให้ผีรังควานมารบกวนต่อแยะจะคิดว่าตายไปแล้ว วิญญาณของผู้ตายจะเร่ร่อนอยู่ในโลกมนุษย์ชั่วขณะหนึ่ง แล้ววิญญาณนั้นจะไปสู่โลกของคนตายซึ่งเป็นแดน ไกลแสนไกล ทางที่ไป ทูรกันดารต้อง ข้ามน้ำข้ามทะเลหรือข้ามภูเขาไป บางครั้งก็มีสะพานจะต้องข้าม สะพานนั้นไม่ใช่

ธรรมดา เป็นสะพานงูบ้าง มีลักษณะคมเหมือนมีดโกนบ้าง (อย่างคติอิสลาม) ถ้าทางที่ไปมีทะเล ขวางหน้าก็ต้องอาศัยเรือวิเศษสำหรับนำข้ามไป (อย่างพวกไทยลือทำเรือด้วยจี๋ผึ้งใส่ในมือศพ) จึงต้องจัดหาเสบียงอาหารเครื่องใช้และพาหนะให้ไปด้วย โลกของคนตาย ดูเหมือนจะมีความคิดร่วมกันมาก ว่าอยู่ทางตะวันตกนี้ก็ไม่แปลก เพราะอาทิตย์ลับดวงตกไปทางทิศนั้นทุกวัน เพื่อไปส่องในแดนอื่น มนุษย์ที่ยังล่าหลังต่อความเจริญ มีชาวเกาะในทะเลใต้และในทวีปออสเตรเลีย และชาวอินเดียนแดงเป็นต้น ย่อมคิดเห็นว่าโลกของผู้ตายนั้นเป็นสถานสุขดีกว่าในเมืองมนุษย์ เสียอีก ถึงจีนและกรีกสมัยโบราณก็มีความคิดเช่นเดียวกัน เรื่องที่จะมาเกิดแบ่งปันส่วน โลกคนตาย เป็นส่วนอยู่บนฟ้าเป็นแดนสว่าง และมีความเป็นอยู่แตกต่างกัน เห็นจะเป็นคติเกิดภายหลัง ในเมื่อมนุษย์มีความคิดเห็นเรื่องบุญบาปประณีตขึ้นแล้ว คดีที่หันหัวศพไปทางตะวันตก ถ้าว่าทางทิศนั้นเป็นแดนมืด หรือถ้าจะพูดให้ชัดว่าเป็นแดนนรก เราจะหันหัวศพไปให้ทำไมเพราะเราคงไม่ต้องการช่วยให้ผู้ที่เรารักนับถือไปสู่สถานเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพราะในชั้นเดิมเห็นจะเชื่อถือกันว่าแดนไปทางตะวันตกเป็นแดนของผู้ตายจะต้องไปเท่านั้น ซึ่งในคติมหายานถือว่าเป็นแดนสวรรค์สุขาวดีของพระอมิตาพุทธ คงจะไม่ใช้สถานที่ที่ทรมาณอย่างนรก

ดูแต่พระยมของลัทธิฮินดู ในพระเวทว่าพระยมเป็นมนุษย์คนแรกที่รู้จักตาย เมื่อพระยม มนุษย์ตายไปเป็นพระยมผี ก็ไปสู่ยังแดนไกลแสนไกล ว่าอยู่สุดโห่งของโลกทางทิศใต้ ที่นั่นจึงเรียกว่ายมโลก มนุษย์คนหลัง ๆ ตายไป ก็ไปสู่แดนนั้นด้วย และว่าคนเหล่านั้นก็มีความสุขสบาย ไม่ผิดกว่าเมืองมนุษย์ หรือจะดีกว่าด้วยซ้ำ เค้ายังมีอยู่ ชาวฮินดูถือว่าบรรพบุรุษของเขาต้องตายไปเป็นเปรต เปรตในที่นี้ แปลตามพยัญชนะก็ว่าผู้ไปก่อน คือเป็นผู้ล่วงหน้าไปอยู่ในเปรตโลก การทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปก่อนแล้วก็เรียกเปตพลี ถ้าเปรตเป็นสัตว์นรกอย่าง ที่เข้าใจกันอยู่ก็เข้มาก หาผู้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ที่มาเกิดคิดว่า ผู้มีบุญกุศล เมื่อตายไปเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ นักปราชญ์ชาวตะวันตกว่าเป็นความคิดรุ่นหลังน่าจะเกิดขึ้นด้วยการเผาศพเพราะควันไฟจะพาวิญญาณขึ้นไปเมื่อคนตี ๆ ขึ้นสวรรค์ไปก็เป็นเทวดากันเสียหาย ยมโลกก็เหลือแต่คนเลว ๆ ตายไปเกิด เพราะพวกเหล่านี้บาปหนา พราหมณ์ของวัก็ไม่ให้เป็นทักษิณานอกจากนี้ในขณะที่ยังเป็น คนอยู่ยังทำความชั่วอื่น ๆ อีกมาก เมื่อตายไปเป็นเปรตคำว่าเปรตก็เลยเสียชื่อ ไปด้วย กลายเป็น ไม่ดีไปหมด ตลอดจนพระยมก็พลอยเดือดร้อน ต้องรับหน้าที่ปกครองพวกเหล่านี้ แล้วในที่สุด พระยมเองก็ถูกลดฐานะลง เป็นผู้ปกครองเมืองผีแต่แดนหนึ่งเท่านั้น ที่พวกทมิฬหันหัวนอนไปทิศใต้

เห็นจะแสดงว่า เขาต้องการให้ศพไปสู่แดนของพระยมซึ่งถือว่าเป็นแดนตาย ทุกคนต้องไป ไม่ใช่เป็นแดนที่ไปแล้วหรือว่าที่ต้องไปกันทุกคนนั้น ก็เพื่อให้ได้ส่วนบาปบุญ^๔

- ตามตะเกียงปลายเท้าศพ

ศพยังอยู่ในบ้านเรือน จะเอาเข้าโลงแล้วหรือยังก็ตาม ให้ตามไฟศพวางไว้ทางปลายเท้า ไฟนั้นใช้จุดด้วยน้ำมันมะพร้าวใส่ในกะลามะพร้าวมีเนื้อพร้อมซี่กหนึ่ง ใช้นมไม้ทองหลางร้อยด้วยคิบบเป็นไส้ บางครั้งก็ใส่เกลือด้วย มีภาชนะบรรจุข้าวเปลือกกรองรับตะเกียงกะลามะพร้าวอีกที่บางตำราก็ก็นมหม้อใส่น้ำ ๓ หม้อ ไม้ฟาก ๓ อัน ตั้งและวางไว้ด้วย ปัจจุบันใช้ตะเกียงหรือเทียนใหญ่จุดไว้เพียงเล่มเดียว

การตามตะเกียง หรือ โคมไฟไปปลายเท้าศพนั้น เป็นปัญหาธรรมอย่างหนึ่ง คือ กล่าวถึงมนุษย์ ๔ จำพวก คือ พวกที่ ๑ มาสว่าง ไปสว่าง พวกที่ ๒ มาสว่าง ไปมืด พวกที่ ๓ มามืด ไปสว่าง พวกที่ ๔ มามืด ไปมืด

พวกที่ ๑ มาสว่าง ไปสว่าง

ก็คือพวกที่เกิดมาได้พบพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่ามาสว่าง ไปสว่างนั้น คือ เลื่อมใสนับถือในพระศาสนา บำเพ็ญทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญภาวนาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระศาสดา คนจำพวกนี้มีแต่จะรุ่งเรืองทั้งภพนี้และภพหน้า จึงได้ชื่อว่า มา สว่าง ไปสว่าง

จำพวกที่ ๒ มาสว่าง ไปมืด

คือ คนจำพวกที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา อันนับว่าพบแสงสว่างแล้ว แต่ตนไม่เลื่อมใส ไม่ปฏิบัติตามพระพุทธศาสนานวาท ได้แก่ประพฤติกายวาจาใจ เป็นทุจริต เมื่อละจากอัตภาพนี้แล้ว ก็จะต้องไปสู่ทุกข์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นที่มืด จึงได้ชื่อว่ามาสว่าง ไปมืด

จำพวกที่ ๓ มามืด ไปสว่าง

คือคนจำพวกที่เกิดมาในตระกูลมิจฉาทิฐิ ไม่นับถือพระพุทธศาสนา แต่กลับเป็นคนสัมมาทิฐินับถือพระพุทธศาสนา ได้บำเพ็ญทานศีลภาวนาคนพวกนี้ได้ชื่อว่า มามืด ไปสว่าง

จำพวกที่ ๔ มามืด ไปมืด

คือพวกคนที่เกิดมาในตระกูลมิจฉาทิฐิ ทั้งก็เป็นมิจฉาทิฐิตามตระกูล ไม่ได้สะสมการบุญ การกุศลอันเป็นทางสัมมาปฏิบัติไว้ คนจำพวกนี้ได้ชื่อว่า มามืด ไปมืด

การที่ตามตะเกียง ไม้ปลายเท้าศพนั้นเป็นปัญหาธรรม เครื่องเตือนสติผู้ยังมีชีวิตอยู่ให้ดำเนินชีวิตของตนไปในทางสว่าง แม้นต้นจะเกิดมาในที่สว่างหรือที่มืดก็ดี ขอให้ไปสว่าง คือ เกิด

^๔แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๖.

มาแล้ว อย่ามีความประมาทในการบุญการกุศล ให้อุตสาหกรรมบ้างบำเพ็ญทาน คีต ภาวนา ประพฤติ ภาวจา ใจ แต่ในทางสัมมาปฏิบัติ อันจะนำคนไปสู่ความรุ่งเรือง ฉะนั้น ครั้งโบราณจึงนิยมใช้มะพร้าวซีก เติมน้ำมันตะเกียงตั้งไว้บนภาชนะอันบรรลุด้วยข้าวเปลือกซึ่งเป็นปัญหาธรรมว่า บุญกับบาป ๆ ก็ส่งผล ตามควรแก่กรรมที่ตนได้ทำไว้ บุญและบาปย่อมผลัดเปลี่ยนกันให้ผลวนเวียนอยู่เมื่อบาป ให้ผลก็เป็นทุกข์ เมื่อบุญให้ผลก็เป็นสุข การบรรจุข้าวเปลือกเข้าไว้ในภาชนะนั้น เป็นปัญหาธรรม ว่า ใครหว่านข้าวกล้าลงในนาแล้ว ข้าวกล้าย่อมจะงอกขึ้นเป็นต้นข้าว แล้วจะส่งผลให้ตามควรแก่ พันธุ์ข้าว และพื้นที่นา นั้น ๆ ต้นข้าวจะไม่กลายเป็นต้นหญ้าฉันทาทำบุญแล้วบุญนั้นก็ต้องเป็นบุญ จะไม่กลับกลายเป็นบาปไปได้ ฉะนั้น อธิบายอย่างหนึ่งว่า ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ คือเมื่อยังมีชีวิต อยู่ธาตุทั้ง ๔ ยังมีอยู่พร้อม ครั้นธาตุทั้ง ๔ ก็แยกกันไป จึงจุดไฟตามไว้ให้เห็นเป็นพยาน น้ำมัน ในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์จุดบุญกุศลที่บุคคลก่อสร้าง ส่วนเกลือเปรียบด้วยบาปอกุศล เป็นคน ละอย่างปนเคล้าเข้ากันไม่ได้

อธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า บุญบาปเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมันย่อมไม่เข้ากัน (ไม่ทราบว่าจะเข้า กับเรื่องตามไฟศพได้ทางไหน)

ผู้รู้อธิบายว่า จุดไว้แทนไฟธาตุของผู้ตาย บ้างก็ว่า จุดไฟเพื่อให้วิญญาณไปสู่ที่สว่าง ถ้า ไม่ตามไฟไว้จุดรูปเทียนไหว้พระก็มี แต่ทำไมจึงต้องไปวางไว้ที่ปลายเท้าศพ

ถ้าเหตุผลที่ตามไฟศพ เป็นเรื่องปริศนาธรรมดังกล่าวมาข้างต้นมีเพียงสอนคนเป็นให้รู้ว่า คนที่ตายไป มีไปมีดไปสว่าง หรือมามีคมมาสว่างหรือเพื่อให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ที่สว่างดังนี้ ทำไม จึงต้องใช้กะลามะพร้าวมีเนื้อใส่น้ำมันมะพร้าวตามไฟต่างตะเกียง ถ้าความประสงค์มีเพียงจะตาม ไฟให้มีแสงสว่างเท่านั้น จะใช้อะไรจุด เช่น ไฟฟ้าเป็นต้น แทนกะลามะพร้าวไม่ได้หรือ แล้ว ทำไมจึงจะต้องให้มีเนื้อมะพร้าวอยู่ด้วย ต้องวางไว้ปลายเท้าศพ และต้องมีข้าวเปลือกรองกะลา ด้วยทำไม และเพราะอะไร พิธีทำก็อย่างเดียวกัน แต่ทำไมจึงเป็นปริศนาธรรมหลายอย่างนัก ถ้าเหตุที่ทำไมเนื่องด้วยปริศนาธรรม ก็ควรจะเป็นอย่างเดียวกัน ถ้าเป็นหลายอย่างก็ตกอยู่เรื่องคิดเห็น ไปเอง ถ้าที่ทำไมต้องการจะสอนคนเป็น ทำไมจึงต้องทำเป็นปริศนา และปริศนานั้นก็คิดไปได้ มากมายหลายทาง ข้าผู้ที่ไม่รู้ตีปริศนาไม่แตก สอบถามผู้ที่เคยรู้ ก็เป็นการแก้ปริศนาเป็นต่าง ๆ ก็ เมื่อต่าง ๆ กัน คำอธิบายอันไหนที่เป็นของเดิมและแท้จริง สอบถามประเพณีท้องถิ่นได้ความว่า ภาชนะตามไฟศพทางภาคอีสาน นอกจากใช้กะลามะพร้าวดังกล่าวมาข้างต้น จะใช้เปลือกลูก ตุมกาหรือกระบอกไม้ไผ่ก็ได้บางแห่งใช้กระป๋องนมวัวเปล่า หรือใช้ใ้จุดก็มี สอบถิ่นชนบท ก็ได้รับคำอธิบายว่า ใช้ถ้วยแก้วโคมหรือตะเกียงตามไฟ สุดแล้วแต่สะดวก ส่วนน้ำมัน นอกจาก น้ำมันมะพร้าวใช้น้ำมันละหุงและน้ำมันปลา ก็มี เห็นจะเป็นเรื่องมีอย่างไรรู้ใช้อย่างนั้น ใ้สำหรับ จุดทางภาคอีสานใช้ค้ายดิบพ่นเป็นเกลียวแล้วทำเป็นดินกาวางลงกลางภาชนะต่างใ้หรือเอาใ้

หญ้าปล้องแทนด้วยคืบก็มี แต่ของเขาเอวาวงไว้ข้างหัวโลง เห็นจะไม่มีกำหนดกฏตายตัว จะวางที่ตรงไหนก็คงได้

เมื่อได้ความดังนั้นก็พอคาดคะเนได้ว่า การตามศพหรือจุดไฟหน้าศพ ไม่ใช่แค่กะลามะพร้าว เท่านั้นที่ใช้ต่างภาชนะสำหรับจุด จะใช้อะไรก็ได้ ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่าการจัดศพได้ที่ อย่างดีแล้ว มีขันใส่ขันใส่ข้าวสารปักแวนติดเทียบตั้งไว้ด้วยกะลามะพร้าวตั้งบน มีอะไรครบทุกอย่าง ขาดแต่เทียนไม่ได้จุดไฟก็เพราะไฟอื่นมีมากอยู่แล้ว ตะเกียงกะลามะพร้าวปักบนข้าวเปลือก นั้นก็ไม่ใช้อะไรทำไปอย่างง่าย อันจะพึงทำได้โดยปัจจุบันเท่านั้น คือขึ้นตามต้นมะพร้าวปลิดลูก มาปอกเอากะลาผ่าออกใช้ภาชนะใส่น้ำมัน จะจุดเอาเนื้อออกเสียเวลา กะลาตั้งโคลงเคลงทำให้น้ำมันหกได้ ก็เอาอะไรตักข้าวเปลือกมารองตั้งเสียไม่ให้โคลงเคลงเท่านั้น

ทำไมจึงต้องตามไฟหน้าศพ ในชั้นเดิมเห็นจะเกิดจากหวาดกลัวก่อน ทำเพราะความมืด เข้ามาช่วยให้กลัว จะเห็นผีกันก็ตอนมืด มองไม่เห็นอะไรนั่นเอง จำเป็นต้องจุดไฟให้สว่าง ไฟในชั้นต้นคงจะสุ่มเป็นกองขึ้นไว้ แล้วจึงมาถึงขั้นได้น้ำมันจนมาเป็นไฟฟ้า ที่การตามไฟหน้าศพโดยปกติ ไม่สู้ใช้ได้จุด ก็เพราะต้องกังวลเขี่ยได้กันอยู่เสมอ ไม่เป็นความสะดวกเลย การตามไฟหน้าศพ ออกจะทำเป็นประเพณีอยู่มากชาติ เช่นจีนจุดตะเกียงตามไฟไว้บนโต๊ะ ว่าเพื่อให้ผีกลับเข้ามาสู่ร่าง ได้เพราะหนทางจากนรกมาถึงเมืองมนุษย์มืดนัก หรือใช้เทียนสองเล่มและรูปจุดก็ได้แต่รูปที่จุดต้องปักเอน ถ้าใครทำให้ไฟที่ตามไว้ดับ ถือว่าบาปหนัก เพราะจะทำให้ผีเดือดร้อน ต้องหลงทาง กลับมารับเครื่องเช่นไม่ได้ จะหมกที่พำนักอาศัย ต้องเร่ร่อนเป็นผีจรจัด บางชาติว่าจุดไฟไล่ผีร้ายไม่ให้เข้ามาเพราะผีกลัวสว่าง เป็นอย่างเดียวกับคนกลัวความมืด กลับตรงกันข้ามในลัทธิคริสเตียน นิกายโรมันคาทอลิก ใช้เทียนจุดไว้ข้างศพ ถ้าจุดได้มากเล่มก็ยิ่งดี ประเพณีอินเดียถือคติอย่างเดียวกับจีน จะต่างกันแต่รายละเอียดย่อย เช่นจุดไฟไว้ข้างศพมีกำหนด ๑๐ วัน บางพวกเมื่อคนกำลังสิ้นใจตายไป ก็จุดไฟไว้ใกล้ศีรษะ อธิบายว่าจุดไฟไว้ให้สว่าง ผีจะได้กลับมารับเครื่องเช่นได้สะดวก ตอนหัวค่ำ นอกนี้ยังมีมะพร้าวอ่อน ๒ ผล วางไว้ข้างศพด้วย ทำอย่างนี้ ๓ คืนจึงเลิกเอาศพไว้ในเรือนไม่ทันข้ามวันก็เอาไปฝังหรือมา^{๑๕}

๒.๓ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ควรจัดเตรียมการดังนี้

๑. ชั้นสำหรับตั้งหีบศพ

^{๑๕} สุขพัฒน์ อนนท์จรรย์, **ปริศนาศรีอยุธยาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ศ.ธรรมภักดี, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๕.

๒. ดอกไม้ประดับตามชั้น

๓. เครื่องบูชาศพ เช่น กระจ่างรูป, รูปเทียน, ไม้ขีด
๔. เครื่องที่จะให้ศพบูชาพระ เช่น ชุดเครื่องทองน้อย มีพุ่ม ๓, เทียน ๑, รูป ๑
๕. รูปถ่ายของผู้ตาย
๖. เครื่องแบบเต็มยศ หรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของผู้ตาย
๗. ชุดกรวดน้ำ
๘. โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธและเครื่องสักการะ
๙. เครื่องสักการะในการสวดพระอภิธรรม
๑๐. อาสนสงฆ์
๑๑. เครื่องดื่มและของรับรองพระและแขก
๑๒. อาหารคาวหวานสำหรับเลี้ยงแขกในงาน
๑๓. ไทยธรรม, ผ้าบังสุกุล, อาหารคาวหวานสำหรับศพ วันละ ๓ เวลา
๑๔. นิมนต์พระสวดพระอภิธรรม ๔ รูป
๑๕. เชิญแขก ญาติมิตรมาร่วมพิธี^{๑๖}

- การสวดพระอภิธรรมหน้าศพ

ต่อจากนี้ก็จัดตั้งเครื่องบูชา ตั้งเตียงสำหรับพระสวดอภิธรรมในเวลากลางคืนไว้ การสวดอภิธรรมนี้ นิมนต์พระสงฆ์สำหรับหนึ่งมี ๔ รูป มาสวดพระอภิธรรม (พิธีของหลวง ตั้งศพแล้ว นิมนต์พระบังสุกุลเสียก่อน) เจ้าภาพจุดรูปเทียนเครื่องสักการะแล้วอาราธนาศีล แล้วเคาะข้างโลง บอกให้ศพรับศีล เช่น พ่อ ๆ รับศีล พระสงฆ์ให้ศีลแล้วตั้งต้นสวดพระอภิธรรม สวดนี้มีการสวด ๓ จบ จะสวดตอน ๒ พุ่ม แล้วแต่ความต้องการและความสะดวกของเจ้าภาพ ไม่มีกำหนด ถ้าสวด ๓ จบก็เป็นการสวดปกติ บางรายสวด ๔ จบรุ่งเช้าจะมีนิมนต์พระที่มาสวดมาฉันทกภัตตร (ภัตเพื่อผู้ตาย) เพื่ออุทิศกุศลให้ผู้ตาย หรือไม่นิมนต์ก็แล้วแต่เจ้าภาพ

การสวดพระอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็น สำหรับจะได้พิจารณาในมรณานุสติก็มีกฎฐาน แต่ความประสงค์ที่ตื้นนี้กลายเป็นพิธีเท่านั้นเพราะการสวด คนส่วนมากไม่เข้าใจคำแปล ลงที่อาจจะเข้าใจผิดคิดไปว่าสวดให้แก่ผู้ตายก็มี ที่จริงก็ไม่ผิด เพราะเมื่อไม่มีใครตายก็ไม่มีสวดกันกลาง ท่านเห็นว่าที่มีพระสวด ต้องการไม่ให้เงียบเหงา เป็นการเฝ้าศพนั่นเองการสวดนั้นมีทำนองแบบ ชื่อ เช่น สวดกะ (แบบราชการ) สังคหะ พระธรรมใหม่ (อย่างที่สวดกันตามชาวบ้าน) เป็นต้น ในลัทธิคริสต์เตียน เมื่อศพยังอยู่ในบ้าน ก็เชิญสัปบุรุษมาสวดมนต์ภาวนาอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย

^{๑๖} ศ.ธรรมภักดี, ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๒.

เจ้าภาพจะแจกของสมนาคุณตามสมควร การสวดไม่มีกำหนด ดูเหมือนสวดพอสมควรแก่เวลาไม่ตึกนักก็เลิก ได้อ่านพบคำอธิบายว่า คนตายใหม่ๆ วิญญาณต้องการปลอบโยน เพราะกำลังเสียใจที่จะไปโลกอื่น ญาติมิตรจึงพากันมาสวดมนต์อุทิศบุญกุศลนับว่าเป็นการเผาศพในทางอ้อม^{๑๑}

- การเลี้ยงศพ (เครื่องเซ่นศพ)

ในระหว่างนับตั้งแต่วันตาย ต้องจัดหาน้ำใส่สำหรับมาตั้งไว้ข้างโลงวันละเวลา คือเช้าและเย็น เป็นการเซ่นศพ เวลาจะเซ่นให้เคาะโลง ๓ ครั้ง บอกศพให้รับประทานอาหาร ถ้าผู้ตายเป็นปู่ก็บอกว่า ปู่กินข้าว บอกดังนี้ทุกคราวไป ตั้งอาหารเช่นตลอดเวลาจนถึงเวลาเปลี่ยนอาหารใหม่จึงยกอาหารเก่ากลับ บางแห่งทำอาหารเช่นถึง ๗ วัน ผู้ตายจะได้กินหรือไม่ได้กินเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เราอดนึกไม่ได้ว่าถ้าเราไม่เซ่น ผู้ตายจะอดอยากใจพะวงเป็นห่วงอยู่อย่างนี้ บางทีลืมเซ่นไหว้ นึกขึ้นมาได้เกิดวิตกกังกับนอนไม่หลับ และมักจะฝันเห็นผู้ตายมาหาบอกว่าอดอยากเต็มที ทำให้เราใจไม่สบาย นี่ก็เป็นเพราะใจเรารู้สึกว่าทำอะไรบกพร่องไป จึงเป็นการสมควรที่จะมีการเซ่นเครื่องเซ่นเป็นการเคารพ

เรื่องเซ่นศพก็เข้าหลักที่พูดมาแล้วว่า สิ่งใดมีอยู่ ก็ย่อมคงอยู่ และจะมีอยู่ต่อไป เพราะฉะนั้นผู้ตาย เมื่อก่อนเคยกินอย่างไร เมื่อบอกตายก็ยังคงกินอย่างนั้น ฝรั่งว่าต้องเซ่นเพราะกลัวผีจะโกรธ ข้อนี้อาจจะเป็นได้แต่เรื่องสำคัญจะเกิดด้วยความนับถือและรักใคร่อาลัยในผู้ตาย เมื่อคิดขึ้นมาที่ไร ใจก็เต็มตื่นจึงต้องทำ แต่อาหารที่นำเอามาเช่นเป็นสิ่งละอันพันละน้อย ข้าวชนิดแกงหน้อย ดูเหมือนว่าถ้าจะกินคำเดียวก็หมด ไม่พอผัดกับอาหารที่กินเช่นเจ้า ซึ่งมีจำนวนมาก ๆ อันที่จริงก็ไม่ควรจะคิด เพราะการเซ่นก็เป็นเครื่องแสดงเคารพและคิดถึงผู้ตาย เป็นสิ่งที่ควรทำอยู่ อย่างกับเราถวายข้าวพระ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่าพระพุทธรูปสวยได้หรือไม่ได้ ที่เราถวายก็เป็นอย่างพุทธรูปชานี้เท่านั้น แต่เวลาชกมาบูชา ต้องเปิดฝาขามด้วยเพื่อให้เห็นจริง ในเรื่องเซ่นศพก็มีมูลอย่างเดียวกัน ผู้ตายจะได้กินหรือไม่ได้กินเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เราอดนึกไม่ได้ว่าถ้าเราไม่เซ่น ผู้ตายจะอดอยากใจพะวงเป็นห่วงอยู่อย่างนี้ บางทีลืมเซ่นไหว้ นึกขึ้นมาได้เกิดวิตกกังกับนอนไม่หลับ และมักจะฝันเห็นผู้ตายมาหาบอกว่าอดอยากเต็มที ทำให้เราใจไม่สบาย นี่ก็เป็นเพราะใจเรารู้สึกว่าทำอะไรบกพร่องไป จึงเป็นการสมควรที่จะมีเซ่นเป็นการเคารพ

การเซ่นในประเทศรัสเซีย ต้องจัดน้ำมันใส่อ่างไว้ให้อาบ (ตรงกับของจีน ที่ในตอนเช้าต้องนำน้ำร้อนใส่อ่างมาวางไว้ข้างโลงสำหรับผู้ตายล้างหน้า) และเอาขนมปังวางไว้ที่หัวศพ เพื่อเป็นเสบียงเดินทางจะได้ไม่ต้องอดอยาก

^{๑๑} สุขพัฒนา อนุทนที่จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๑.

ชาวอียิปต์ครั้งโบราณ ใช้ท่อต่อจากปากศพ ให้ทะลุโหลงออกมาถึงเครื่องเช่น เป็นการกิน เห็นจริงเห็นจัง ดีกว่าไปวางไว้เฉยๆ แล้วเคาะโหลงเรียกให้มากิน จะเป็นความคิดคล้ายคลึงกับด้าย สายสัญญาณที่ล่อจากมือศพออกมาทางหัวโหลงสำหรับต่อผ้าบังสุกุล เพื่อเล่นถึงผู้ตาย

พวกเขาทางฝั่งแม่น้ำโขง ฝั่งศพแล้ว ๒ - ๓ เดือนแรก ญาติต้องนำอาหารไปเช่นที่หลุมทุกเช้า เขาเทเครื่องเช่นมีอาหารและเหล้าลงไปบนกระบอกล้อมไฟซึ่งฝังลงไปหลุม นอกนี้ยังพ่นควัน ยาสูบลงไปทางกระบอกล้อมไฟ ๒ - ๓ ปุค เมื่อผีกินอาหารแล้วจะได้สบายด้วย รอบคอบเห็นจริงดีคิดว่าของอียิปต์

ชาวอินเดียแดงบางพวก เจาะรูลงไปปากหลุม เพื่อให้ผีออกจากหลุมมากินเครื่องเช่นได้สะดวกแก่ผีดีเหมือนกัน

ถ้าจะถามว่า ผีกับคนเป็นคนละพวก อาหารที่นำมาเช่นก็เป็นอย่างคนกิน ผีจะกินอย่างไร ตอบว่าผีจะกินแต่สารของอาหารเท่านั้น ไม่ได้กินทั้งกากเหมือนอย่างคนกิน แต่ก็เช่นกันไม่กี่วันก็เลิกเช่น ผีจะได้กินอะไร แก้วเมื่อคนตายแล้ว จะวนเวียนอยู่ในโลกคนเป็นก่อน ชั่วโมงหนึ่งแล้วจะไปเสวยทุกข์สุขในโลกอื่น เพราะฉะนั้นในวันตายใหม่ ๆ จึงต้องเช่นเพื่อให้คุ้นกับสภาพใหม่ที่ตายไปเท่านั้น เช่น ชาวออสเตรเลียบางพวกจุดไฟไว้ใกล้หลุมฝังศพทุกวัน จนกว่าจะเห็นว่าผีไปอยู่ที่อื่นแล้ว จึงจะไม่จุดต่อไปเข้าเค้ากับข้อที่ว่า ผีจะอยู่ในที่ใกล้ ๆ ชั่วโมงหนึ่งเท่านั้น ชาวออสเตรเลียบางกลุ่มจะเอาผ้าห่อศพ เพื่อไม่ให้หนาว

เมื่อเช่นครบกำหนดแล้ว ตามคติของจีนจะเช่นเป็นชั่วโมงชั่วโมงคราวที่กำหนดไว้ เช่นวันสารทเป็นต้น ถือว่าในเวลาเช่นนั้น เขาจะปล่อยตัวออกมาได้ ฟังดูก็เข้าที่ เมื่อตายใหม่ ๆ มีเช่นทุกวัน นานวันความคิดก็ค่อยคลายไป จะคิดถึงก็เป็นบางครั้งบางคราวนาน ๆ ที่ ผีก็มาเป็นครั้งคราวด้วยเหมือนกัน

เรื่องผีนี้ เมื่อตายแล้ว จะวนเวียนอยู่ในโลกนี้ชั่วโมง ชั่วโมงแล้วก็ไปอยู่โลกอื่น จะมากินเครื่องเช่นได้แต่บางคราว ทั้งเราก็ก้าวไม่ยอมให้ผีกลับมา ต้องทำประตูป่าสนามและอะไรต่ออะไรกันมากแต่ทำไมจึงมีผีเรือนซึ่งเป็นผีปู่ตายายประจำอยู่ในบ้านเรือนอีกเรื่องก็เพราะเราตัดความรักความนับถือในผู้ตายไม่ได้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ท่านก็เคยดูแลเอาใจใส่เรา เป็นผู้มีพระคุณมากมายนัก เมื่อท่านตายไปเป็นผีแล้วก็ดีเรายังก็ยังเชื่อว่า ท่านยังคอยเอาใจใส่เราอยู่ ถ้าทำให้ท่านโกรธหรือขัดใจท่านเพราะละเลยลืมท่านเสีย ท่านก็จะโกรธ อาจทำให้เราได้รับความเดือดร้อนได้ จึงต้องเช่นไหว้บูชาคุณท่านเสมอ เช่นชาวเซโกถือว่าผีปู่ตายายจะคอยระวังดูแลไร่นาและสัตว์

เลี้ยงให้ ตลอดจนช่วยจับปลาล่าสัตว์ให้ด้วย เรื่องอย่างนี้มีเป็นธรรมดา มีตัวอย่างจะนำมาเล่าได้มากมายทั้งของฝรั่งซึ่งเป็นชาติที่เจริญแล้ว และของชาติที่ยังป่าเถื่อนอยู่อย่างชาวแอฟริกา เป็นต้น^{๑๔}

- พวงหรีด

การไปเยี่ยมศพของคนสมัยปัจจุบัน มักมีพวงหรีดดอกไม้สดหรือดอกไม้ปลอมไปค้ำับศพด้วย ต่อมาเป็นกระเช้าดอกไม้ก็มี ช่อดอกไม้ก็มี ประเพณีวางพวงหรีด เราได้แบบอย่างมาจากฝรั่ง บางท่านรังเกียจพวงหรีด ว่าไม่ใช่ประเพณีของไทย เปลี่ยนเป็นพวงมาลัยก็มี แต่ก็ไม่พ้นความมุ่งหมายเดิมของการวางพวงหรีด เวลานี้หาซื้อพวงหรีดดอกไม้ปลอมได้ง่าย ราคาถูกลงกว่า ไม่ต้องเสียเวลาทำ เก็บเอาไว้ก็ได้นานกว่าเห็นมีพวงหรีดชนิดนี้หนาตาขึ้น พวงหรีดสดซักรจะบางตาไป คิดว่าไม่ช้าคงเป็นพวงหรีดแห่งกันหมด

ต้นเหตุที่จะเกิดเป็นประเพณีวางพวงหรีดที่ศพ กล่าวว่ พวงมาลาเป็นของสูง สำหรับรัศศีรเทวดา ภายหลังกเลือนมาเป็นพวงหรีดและมงกุฎของฝรั่ง เห็นจะเป็นเพราะพวงหรีดไม่อ่อนปวกเปียกเหมือนพวงมาลาใช้สวมได้สะดวกกว่า ชาวกรีกและโรมันมีธรรมเนียมอยู่ว่า ถ้าผู้ใดไปรบทัพจับศึกได้ชัยชนะมา ประชาชนก็สวมพวงหรีดให้ เป็นเกียรติยศใช้ตลอดมาจนปัจจุบัน เมื่อจะให้รางวัลผู้ที่แข่งขันอะไรมีชัยชนะ ก็สวมพวงหรีดให้เป็นเกียรติยศด้วย (ของเราสวมพวงมาลา) พระเยซูเองเมื่อถูกตรึงไม้กางเขนก็สวมมงกุฎหนาม มงกุฎกับพวงหรีดตามรูปที่เขียน ดูก็คล้ายคลึงกัน ส่วนผู้ที่ตายเขาก็สวมมงกุฎให้ ถือว่าให้เกียรติยศแก่ผู้ตายครั้งสุดท้าย เพราะฉะนั้น ชาวฮินดูจึงสวมพวงมาลัยให้แก่ผู้ตายส่วนกรีกและโรมันนอกจากสวมมงกุฎหรือพวงหรีด ให้ศพยังนำไปไว้บนหลุมฝังศพอีกด้วย เห็นจะเป็นเพราะมีมากพวงสวมไม่ไหว จึงต้องเอาไปวางไว้บนหลุมศพเสียบ้าง

ชาวอียิปต์ครั้งโบราณก็มีธรรมเนียมวางพวงมาลัยด้วยดอกไม้บนศิรศพ พิธีของพราหมณ์ก็มีดอกไม้และพวงหรีดประดับศพและเอาบูชาพราหมณ์ด้วย แต่ประเพณีฝรั่งวางพวงหรีดที่ศพในปัจจุบันไม่ได้ถือเป็นการบูชาให้เกียรติยศแก่ศพถือแต่ว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศกเท่านั้น เขาเล่าต้นเหตุไว้ว่า พวกฝรั่งคริสเตียนในสมัยแรกเอาริบบิ้นและกระดาษมาตัดเป็นดอกไม้ใบไม้ทำเป็นพวงหรีด แต่นำไปถวายวัดเป็นที่ระลึกอุทิศให้แก่ผู้ตาย ประเพณีนี้ชาวชนบทชาติตะวันตกยังคงทำกันอยู่หลายแห่ง พวงหรีดที่อุทิศ เอาแขวนไว้ในโบสถ์ จนแก่คร่ำคร่าแล้วก็เอาออกเอาใหม่แขวนแทนที่ พวงหรีดแห่งนี้ต่อมากลายเป็นพวงหรีดสด ที่ญาติมิตรของผู้ตายนำไปวางไว้บนปากหลุม^{๑๕}

- การเคาะโลงศพ

^{๑๔} เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๗๑.

^{๑๕} บุรินทร์ คำกองแก้ว, **พิธีกรรมงานศพ**, (กรุงเทพมหานคร : มณฑลการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๗.

ขณะตั้งศพสดบำเพ็ญกุศลนั้น พอถึงเวลาจะเริ่มพิธีบำเพ็ญกุศล เมื่อผู้คนมาพร้อมกันแล้ว และกำลังจะเริ่มพิธีกรรม ญาติสนิทของผู้ตายจะเดินไปเคาะ โลงศพ โดยบอกให้ฟังสวดฟังธรรม พุทธกรรมเช่นนี้บางคนอาจเข้าใจว่าวิญญูณของผู้ตายจะถูกขึ้นมาร่วมพิธี แต่ตามจุดหมายของคณาโบราณแล้ว เป็นการกระทำเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณไปประกาศว่าถึงเวลาแล้วที่จะเริ่มประกอบพิธีกรรม กิจกรรมที่ผู้คนที่มาร่วมงานทำอยู่ต้องหยุดทุกอย่าง หันหน้ามาร่วมพิธีกรรมทางศาสนา อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการบำเพ็ญกุศลหน้าศพ^{๒๐}

- การปลงศพ

ก่อนอธิบายถึงตอนยกศพไปเผา ขอแทรกเรื่องปลงศพเสียก่อน ปลงศพในที่นี้ หมายความว่า การปลดเปลื้องภาระที่แบกไว้ในเรื่องศพให้เสร็จธุระไป เพราะฉะนั้นการปลงศพจึงไม่ใช่แต่เผา อย่างเดียวจะฝังหรือจะทำด้วยวิธีใดก็ขอเรียกว่าปลงศพทั้งหมด

การปลงศพเป็นหน้าที่ที่ต้องทำไม่ทำไม่ได้ แต่วิธีจัดทำนั้นมีต่าง ๆ กัน สุดแล้วแต่ลัทธิ ประเพณีบังคับไว้ ในชั้นเดิมทีเดียวครั้งมนุษย์ยังตกอยู่ในลักษณะเป็นป่าเถื่อน ถ้ามีใครในพวกตายไป วิธีง่ายที่สุดคือทิ้งไว้แล้วพากันหนีไป มีตัวอย่าง เช่นพวกชาวไกโนแหลมมลายูและชาวภาพเพอร์ ในทวีปแอฟริกา เป็นต้น พวกตาดในตอนกลางทวีปเอเชียแม้มีความเจริญแล้วแต่โดยเหตุที่มีลักษณะเป็นชาติเร่ร่อน ไม่ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่ เมื่อมีคนในพวกตายไป ก็ตัดเนื้อเถื่อนหนังศพ ออกเป็นชิ้น ๆ แล้วทิ้งไว้ให้สัตว์ป่ากิน เก็บแต่กระดูกไว้สักการบูชาเท่านั้น ชาติตาดบางพวกในประเทศไซบีเรียเลี้ยงสุนัขไว้ให้มีหน้าที่กินเนื้อศพ ชาติที่เจริญแล้วยังใช้วิธีทิ้งศพไว้ไม่ใช่เผาหรือฝัง ก็มี เช่นพวกปาร์ซีใช้วิธีทิ้งศพไว้ให้แร้งกิน แต่ไม่ได้ทิ้งไว้เฉย ๆ เหมือนคนป่าเถื่อน ชาวปาร์ซีจะก่อสร้างที่สำหรับทิ้งเป็นหอคอยสูงแล้วเอาศพไปวางตากแดดไว้หลายวัน จนเนื้อแห้ง เป็นป้องกันไม่ให้แร้งลงมากินก่อนกำหนด ใช้หินแก้วชนิดหนึ่งวางไว้บนเสาสูง เมื่อหินแก้วถูกแดดส่องก็เกิดเป็นรัศมีฉายพุ่งออกมา แร้งก็ไม่กล้าลง พอเห็นว่าศพแห้งจึงปล่อยให้แร้งซึ่งคอยจ้องอยู่แล้วลงมากินเนื้อได้ เป็นเครื่องสังเกตในหมู่ญาติซึ่งคอยเฝ้าอยู่ ว่าแร้งได้นำเอาวิญญูณของผู้ตายไปสู่สถานบรมสุขซึ่งอยู่บนยอดเขาศักดิ์สิทธิ์แล้ว ที่ชาวปาร์ซีปลงศพด้วยวิธีนี้ ชาติอื่นอาจเห็นว่าเป็นวิธีร้ายกาจขาดความเคารพในศพก็ได้ แต่ที่เขาทำเช่นนั้นก็มีเหตุผลตามความเชื่อถือของเขา คือเขาอธิบายว่า ธาตุของโลกเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าเอาศพฝังทำให้ธาตุดินไม่บริสุทธิ์ ถ้าเผาทำให้ธาตุไฟไม่บริสุทธิ์ จึงต้องใช้ปลงศพด้วยวิธีวางศพทิ้งไว้บนที่สูงชาวปาร์ซีบูชาไฟนับถือดวงอาทิตย์และอากาศบริสุทธิ์ ถือว่าแสงสว่างและอากาศโปร่งเป็นสิทธิ์ที่ทุกคนควรได้รับตั้งแต่เกิดมา เมื่อตายก็ควรได้รับสิทธิ์อย่างนี้ด้วย ที่เอาศพไปฝังดินคล้ายกับเอาไปขังไว้ในที่มืด ชาวปาร์ซีกลัวมากเพราะ

^{๒๐} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๒.

แสงแดดส่องไม่ถึงเขาเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งชีวิต คนตายไปก็คือพระอาทิตย์มาเอาไปหรือกลับคืนไปสู่พระอาทิตย์ซึ่งเป็นแหล่งเดิมของชีวิต ที่ร่างกายเปื่อยเน่าไปเป็นเพราะธาตุทั้งหลายคืนสู่พระอาทิตย์ ซึ่งเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่งที่มีชีวิตและมีรูป เหตุนี้เวลาจะวางศพ เขาจึงหันเท้าศพไปทางตะวันออกเมื่อแรงกินเนื้อศพเหลือแต่กระดูกแล้ว ก็มีเจ้าหน้าที่กวาดทิ้งลงไปในหลุมลึกซึ่งทำไว้ใกล้ ๆ ที่วางศพ เพื่อให้มีที่สำหรับวางศพคนอื่นต่อไป ฝรั่งเศสว่าการปลงศพของชาวปารีส ถ้าพุดถึงทางอนามัย ก็นับว่าดี และอีกอย่างไม่มีชาติชั้นวรรณะในเรื่องศพ จะเป็นไพร่ผู้ดีมั่งมีหรือยากจน พอตายลงก็เหมือนกันคือเปลือยร่างอยู่ในสถานที่เดียวกัน นับว่าร่วมเป็นญาติกันเมื่อตายแล้ว คำใช้จ่ายทำศพก็ไม่เปลือง พิธีก็ไม่มาก

ย้อนกล่าวถึงชาติป่าเถื่อนที่ทิ้งศพหนีไป เมื่อมนุษย์มีความเจริญขึ้นบ้างแล้ว คงจะมีความอาลัยรักใคร่ในผู้ที่ตายไป เห็นว่าถ้าทิ้งศพไว้สัตว์ป่าจะมากัดกินเป็นที่น่าสังเวชอยู่ บางชาติจึงใช้วิธีเอาศพขึ้นไปซัดไว้บนต้นไม้ เรื่องคิดฝังศพคงไม่ได้นึก เพราะยังไม่มีเครื่องขุด ความคิดเรื่องขุดก็ไม่ได้ วิธีเอาศพไว้บนต้นไม้ แม้ชาติที่มีความเจริญพอจะขุดหลุมฝังศพได้แล้วก็ดี แต่ยังคงเป็นอยู่อย่างนี้สืบเป็นประเพณีกันมากก็มี เช่นพวกคนชาวป่าในทวีปอเมริกาใต้ หรือมนุษย์ซึ่งอยู่ในที่บางแห่งพื้นที่ลุ่มต่ำและหรือเป็นที่ซึ่งมีแต่น้ำแข็งตลอดปี อย่างดินแดนแถบขั้วโลกเหนือถึงจะคิดฝังก็ทำได้โดยลำบาก ถ้ามีต้นไม้ ก็เอาศพไว้บนนั้นสะดวกกว่า ได้เคยเห็นเขาซัดห้างบนต้นไม้เดี่ยว ๆ หรือยกพื้นทำเป็นห้างเดี่ยว ๆ แล้วเอาศพไว้บนนั้น ที่ในวัดแห่งหนึ่งในชนบท ทำให้นึกถึงการเอาศพไว้บนต้นไม้ของชาติอื่น ๆ ซึ่งได้เคยเห็นภาพถ่าย ว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ของเราเป็นการไว้ชั่วคราวแล้วนำไปเผา (คงจะต้องการหนีน้ำในหน้าน้ำกระมั่ง) ผิดกับของชาติอื่น ๆ ที่ถ่อมาข้างดินซึ่งเขาเอาไว้เลย ทางหัวเมืองปักษ์ใต้ของเรา มีวิธีเอาศพไว้บนต้นไม้เหมือนกัน แต่ก่อนนี้เห็นจะเกือบเป็นปกติ เรียกว่า แขนวนคือเอาศพห่อเปลือกไปแขวนไว้บนต้นไม้ บางทีจะเป็นต้นเถาของการเอาเปลือกห่อศพ แม้ใส่โลงแล้ว ก็ยังผูกกับโลงด้วยเปลือก ส่วนศพคนมียศมีเงินนั้นเขาไปปลุกบ้านเอาศพไว้แทนแขนวน พวกกะเหรี่ยงใช้ห่อศพแขนวนไว้บนต้นไม้เหมือนกัน ถ้าเป็นคนสำคัญก็ชักเอาขึ้นแขวนไว้สูง ผู้ที่เขาเคยไปล่าสัตว์ในป่าล่าให้ฟังว่า ถ้าเห็นก้อนอะไรขาว ๆ แขนวนไว้บนต้นไม้ดูลงห้ามไม่ให้ทัก จะเป็นเสนียดจัญไรหรืออย่างไร ไม่แน่ เป็นแต่ห้ามกันไม่ให้ทักกันอย่างนั้น การแขวนอย่างนี้จะเรียกฝังในป่าช้าอากาศก็เห็นจะได้

วิธีปลงศพอีกอย่างหนึ่ง เป็นของเก่าแก่เหมือนกัน คือเอาไปบรรจุไว้ในถ้ำ แต่ต้องเป็นที่อยู่ใกล้ภูเขามีสถ้ำมากจึงจะสะดวก วิธีนี้เห็นจะเป็นขั้นต้นของการบรรจุศพไว้สถานที่ใหญ่โต อย่างพวกอียิปต์สมัยโบราณบรรจุศพไว้ในปิรามิด

อีกวิธีหนึ่ง คือวิธีนำศพไปทิ้งน้ำ ซึ่งมักจะทำได้ในชาติที่อยู่ใกล้น้ำ เช่นชาวชนบทบางถิ่นในแคว้นปัญจาบในประเทศอินเดีย และพวกนิโกรในตะวันตกของทวีปแอฟริกา พวกไวคิง ซึ่ง

เป็นบรรพบุรุษของชาติเดนมาร์กและนอร์เวย์ ชาวเกาะบอเนียวและชาวเกาะทะเลใต้ เหล่านี้จะเอาศพบรรจุเรือพร้อมด้วยอาหารและเครื่องใช้ไม้สอย แล้วปล่อยเรือไปในทะเล ชาวอินเดียบางแห่งจะวางศพลงในแม่น้ำคงคา ถ้าอยู่ไกลแม่น้ำคงคาจะวางหรือทิ้งลงในแม่น้ำอื่น ๆ ก็ได้ ที่เห็นว่าสะดวกและนึกว่าเป็นแม่น้ำคงคาก็ใช้ได้ ฝรั่งเศสว่าประเทศอินเดียเคยมีโรคอหิวาต์ระบาด เพราะเรื่องเอาศพวางในแม่น้ำส่วนหนึ่ง เรือเดินสมุทรถ้ามีใครตายในเรือ โดยมากมักทำพิธีทางศาสนาเป็นสังเขปแล้วเอาศพห่อผ้าโยนทิ้งทะเลไป แต่เรื่องนี้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็น ผิดกับเรื่องข้างต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ

การปลงศพ บางชาติใช้ย่างเก็บไว้ มีชาวเกาะไฮตีในหมู่เกาะเวสต์อินดีส เมื่อย่างเสร็จแล้วใส่เสื้อผ้าอย่างดีให้แก่ศพแล้วเอาแขวนไว้ตามฝาห้อง ฝรั่งเศสว่าพวกฝรั่งเศสก็มีทำ ว่าพวกบาทหลวงนิคาเยกาปูจินในเมืองปาเลอ โมประเทศอิตาลี และที่วัดกรูสสเบ็กในเมืองบอนประเทศเยอรมนีใส่ยารักษาเนื้อศพบาทหลวงแล้วแต่งตัวศพเอาวางเรียงไว้ในช่องกุญเป็นแถว มีทำต่าง ๆ กัน นอนก็มี นั่งก็มี ถ้าใครไปเที่ยวเมืองเหล่านี้ไม่ควรละโอกาสแวะไปดูหรือไปชม จีนและทิเบตก็มีกรทำให้ศพแห้งเก็บรักษาไว้แต่ทำเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งนับถือว่าเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์

ในที่นี้จะเล่าถึงเรื่องฝังและเผา ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันตายคือนานกว่าวิธีอื่น มีทั้งชาติที่เจริญที่สุดและทั้งชาติที่ป่าเถื่อนที่สุด ความคิดในเรื่องเผาหรือฝังก็เป็นต่าง ๆ กัน เช่นในชนชาติที่นับถือลัทธิศาสนาคริสต์และลัทธิอิสลาม นิยมฝัง เพราะมีคติว่าในวันสิ้นโลก จะมีเทพบิดมาเป่าแตรคนที่ตายก็จะกลับเป็นขึ้นมาโดยลุกขึ้นจากหลุม เพื่อรับคำพิพากษาครั้งสุดท้าย ในบาปบุญที่ได้ทำไว้ในเวลามีชีวิตอยู่ ถ้าเผาซากเสียก็จะไม่มีร่างอะไรสำหรับเป็นขึ้นมา ที่เล่ามานี้เล่าตามคติที่เขาเชื่อถือกันเป็นสามัญในประเทศไอร์แลนด์ เคยมีประเพณีถอนตะปูโลงออกขณะหย่อนโลงลงหลุมทั้งนี้ก็เพื่อว่าถึงวันสิ้นโลก เวลากลับเป็นขึ้นมาผู้ตายจะได้ลุกขึ้นออกจากโลงได้สะดวก

การเผานั้น เป็นวิธีปลงศพ โดยปกติของเรา ของชาติเพื่อนบ้าน (ยกเว้นชาวมลายู) และของประชาชนในอินเดียส่วนมากที่เป็นชาวฮินดูหรือพวกอื่นๆ พวกชาวเกาะต่างๆ ในประเทศอินโดนีเซีย มีชวา มลายู เป็นต้น ซึ่งยังนับถือลัทธิฮินดูอยู่ อย่างชาวเกาะบาห์ลีก็ใช้เผา ชาติตาดบางพวกในประเทศไซบีเรีย และชาวอินเดียแดงบางพวก ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ของทวีปอเมริกาใช้เผาเหมือนกัน

ชนชาติสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุโรป ใช้เผาศพมาก่อนปรากฏจากซากถ้ำถ้ำที่นักโบราณคดีค้นพบ สันนิษฐานกันว่าที่ใช้เผาเพราะมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยังเป็นพวกเร่ร่อนอยู่ ถ้าทิ้งศพไว้ศัตรูอาจทำลามกหรือทำเวทมนตร์แก่ศพ เกิดเป็นเหตุร้ายขึ้นแก่ผู้ตายและทั้งผู้เป็นต้น จะพาศพไปด้วยก็ลำบาก จึงได้เผาเสีย การเผานี้ยังสืบมาถึงพวกกรีกและโรมัน นิยมกันว่าถ้าเป็นศพข้าราชการชั้นสูงและคนมั่งมีก็ใช้เผา จะฝังก็แต่คนชั้นสามัญหรือศพคนฆ่าตัวตาย และศพ

คนที่ฆ่าเขาตาย ยังเป็นศพคนฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัว ถือเป็นบาปหนัก ต้องเอาไก่อัดหนึ่ง (ถือว่าไก่อัดเป็นเครื่องหมายแห่งบาป แต่จีนฮกเกี้ยนในบางถิ่นถือว่าไก่อัดเป็น ไก่ผี ไม่กล้าเลี้ยง คุณก็ชอบกล จะด้วยเหตุผลอย่างไร จีนซึ่งเป็นผู้ถือ ก็อธิบายได้เพียงว่า โบราณเขาทำกันอย่างนั้น ก็ต้องทำตามไป) ยัดเข้ากระสอบเดียวกับศพแล้วนำไปฝังเสีย

ชาวอริยกะในสมัยพระเวทใช้เผา มีกล่าวเรื่องเผาไว้ในคัมภีร์พระเวท เป็นหลักฐานให้ทราบอยู่

ในประเทศอังกฤษครั้งโบราณ ถ้าสงสัยว่าหญิงแก่คนใดเป็นแม่มดหมอมผี ก็เอาเผาเสียทั้งเป็น พวกเข่าในตอนเหนือของประเทศไทย ก็ถืออย่างเดียวกับชาวอังกฤษสมัยก่อน พวกนิโกรในภาคตะวันตกของทวีปแอฟริกา ถ้าเป็นศพนักโทษใช้เผา กลับเป็นเรื่องเห็นว่าเผาเป็นของเลว

ว่าในความเชื่อถือในลัทธิ ซาติที่เห็นว่าเผาดี ก็ว่าเป็นทางป้องกันผีได้ดีที่สุด ไม่ให้มารบกวนทำร้ายคนเป็น ทั้งเป็นเรื่องปลดเปลื้องความเกี่ยวข้องในเรื่องผีกับคน ไม่ให้มาข้องแวะกันได้ด้วย คติของอินเดียถือว่าไฟเป็นผู้ชำระบาปมลทินของคนตายได้หมดสิ้น และไฟเป็นผู้นำเอาส่วนที่ไม่ตาย คือวิญญาณลอยตามควันขึ้นไปสวรรค์ เพราะฉะนั้นการเผาศพของเขา จึงใช้ไฟศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก่อให้เกิดขึ้นตามลัทธิพิธี (อย่างไฟหลวงของเรา) สำหรับใช้จุดเผา

บางพวกเห็นว่าการเผาดี เพราะไฟเป็นเครื่องชำระมลทินและดับสงวิญญาณ์ให้ตามควันขึ้นไปบนสวรรค์ ส่วนที่เห็นเหตุผลว่าเผาดีเป็นไปในทางความคิดสมัยใหม่ก็ว่าเผาไม่เปลืองที่ จะได้อาที่ใช่ประโยชน์ให้เกิดผลดีกว่าใช้เป็นที่ฝังศพ ทั้งการเผาก็เป็นวิธีที่สะอาด ไม่เป็นอันตรายต่ออนามัยดีกว่าให้นำขี้มอยู่ในดิน แต่พวกนิยมฝังแย้งว่า ถ้าฝังให้ลึกธาตุไฮโดรเจนและธาตุไฮโดรคาร์บอนจะถูกความหนาของดินดูดไว้หมด ไม่เป็นอันตรายแก่อนามัย ถ้ามนุษย์ใช้เผาทั้งหมดมาแต่แรกปานนี้ ฟืนคงหมดป่า ถ้าพูดในแง่รักโบราณคดี การเผาทำลายหลักฐานทางโบราณคดีเสียหมดเพราะเหลือแต่ถ่านถ้ำ เรื่องเผาและฝังก็เถียงกันอยู่อย่างนี้

มีคติในเรื่องปลงศพอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งร่วมความคิดกันมากชาติคือตามธรรมเนียมถ้าไม่ทำศพตามลัทธิพิธีที่กำหนดไว้ ถือว่าเป็นบาปหนักเป็นเค็ดคร้อนแก่ผู้ตาย เช่นธรรมเนียมของเราถ้าศพยังไม่ได้เผาก็ตามลัทธิพิธี ก็จะไปเป็นผีดิบ คุร่ายนั้ก ไม่มีทางไปสุคติ ไปเกิด จะปีนเขี้ยววนเวียนอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ ทำความเค็ดคร้อนให้แก่คนเป็น แต่เหตุโจนคนที่ตายร้ายในปัจจุบันทันด่วน อย่างที่เรียกกันว่าผีตายโหง ย่อมถือกันว่าเป็นผีคุร่ายนั้ก ควรจะเผาก็ไม่เผากัน ถ้าจะเผาก็ต้องฝังไว้ก่อนทั้งห้ามสวดห้ามทำพิธีต่าง ๆ ในลัทธิ ถ้าได้เผาศพให้เสร็จสิ้นไปทันทีที่ไปสุคติเกิดเสียจะดีกว่าจะได้ไม่มาเป็นผีคุร่ายต่อแยะคนเป็น ศพที่ยังไม่ได้เผาลูกหลานไม่สบายใจ ต้องหาทางเผา เพราะกลัวผู้ตายจะเป็นผีดิบ ไม่ยอมให้เกิด ดังอธิบายมาข้างต้น เพราะฉะนั้น ถ้าหาศพเผาไม่ได้ ก็เขียนชื่อผู้ตายเข้าพิธีเผาแทน ประเพณีของอินเดียก็อย่างเดียวกัน เช่นถ้าใครไปตายไกลบ้าน หรือตกน้ำตาย

หาศพไม่ได้หรือถูกระสุนระเบิดแตกละเอียด ไม่เป็นเนื้อเป็นตัว หรือถูกสัตว์ร้ายกินเมื่อนานเป็น เวลาสมควรแล้ว พวกญาติก็เอาหญาอากาศเป็นหุ่นรูปคนสมมติเป็นผู้ตายแล้วจัดตามพิธี

คติที่ถือว่าไม่ได้เผาหรือไม่ได้รับพิธีปลงศพ ผิดจะร้าย เป็นเรื่องที่เกิดเห็นพ้องกันหลายชาติ เช่นชาติในแคว้นอาซันดี ทวีปแอฟริกาถือว่า ถ้าศพไม่ได้รับพิธีทำศพ จะเป็นเพราะด้วยเหตุไรก็ตาม เป็นร้ายนักเพราะผีจะวนเวียนอยู่ในป่าอันมีครีမ် แล้วจะลอบเข้ามาในหมู่บ้านเป็นครั้งคราว ทำ ความเดือดร้อนให้แก่ลูกเมียซึ่งออกตัญญู ละเลยไม่ทำศพให้แก่ตนชาวบาดักในเกาะสุมาตรา ถือว่า ไม่ได้ฝัง ศพนั้นจะเดือดร้อน เป็นการอับอายขายหน้าแก่ลูกเมียมาก^{๒๐}

- เผาฝังตามลัทธิพิธีไม่ได้

ได้เล่าไว้ว่า ศพที่ตายร้าย จะเผาหรือทำพิธีศพบางอย่างไม่ได้ ชาติต่าง ๆ ก็เหมือนกัน ไม่ใช่ เรื่องตายร้ายเผาไม่ได้ แม้ตายธรรมดาก็มีคนบางพวก เมื่อตายไป จะทำพิธีศพให้ไม่ได้เหมือนกัน ก็ จะเป็นเรื่องแบ่งชั้นและชนิดของผู้ตายว่า พวกไหนควรมีสถิติได้รับส่วนกุศลในลัทธิพิธีทำศพ และ ชั้นไหนไม่ควรสถิตินั้น

ในจำพวกคนที่ไม่ได้รับการทำศพโดยบริบูรณ์ คือ

๑. ศพเด็กเล็ก ในอินเดียไม่เผา ใช้แต่ฝัง ตามกับธรรมเนียมของเรา พวกไทยไท้ ถ้าเป็นศพ เด็กมีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ไม่มีพิธีทำศพเป็นแต่เอาฝังเผือกห่อไปฝังเท่านั้น ชาวนิโกรแถบตะวันตก ของทวีปแอฟริกาใช้โยนศพทิ้ง ประเพณีฝรั่ง ถ้าเป็นศพเด็กที่ไม่ได้รับสิทธิพิธีล้างบาปต้องฝังเฉย ๆ มีพิธีในลัทธิไม่ได้ ชาติอื่น ๆ ในทวีปออสเตรเลีย ทวีปแอฟริกาและประเทศไซบีเรีย ก็ประพศุติแก่ ศพเด็กโดยเอาไปโยนทิ้งเสียหรืออย่างดีเอาไปฝัง แต่ห้ามทำพิธี ที่ชาติต่าง ๆ มีความคิดร่วมกันใน เรื่องศพเด็ก ไม่ต้องทำพิธีอะไร ก็คงเห็นว่าเด็กไม่สำคัญเท่าผู้ใหญ่ถึงจะเป็นผีมาทำรังความก็ไม่ ร้ายแรงอะไร

๒. ศพผู้หญิงพวกไทยไท้จะไม่ทำพิธีแก่ศพหญิงยังไม่มีสามี นอกจากใส่เผือกแล้วห่อ ไป ฝังเท่านั้น บางชาติในทวีปออสเตรเลีย ถ้าเป็นศพหญิงก็ไม่ทำพิธีศพให้ ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามี ก็ทิ้งเลย ไม่ฝัง ชาติทราวิศบางพวกในอินเดียได้ ถ้าเป็นศพคนโสดใช้ฝัง ถ้ามีเรือนแล้วจึงจะเผาได้ เรื่องไม่ทำพิธีแก่ศพหญิง ก็เป็นเรื่องที่คิดเห็นว่าผู้หญิงไม่สำคัญเข้าในชั้นเด็กเท่ากัน เพราะเหตุที่เรา ไม่มีประเพณีนี้

๓. ศพผู้มีความผิดและคนชั้นเลว จะทำพิธีศพสมด้วยคนธรรมดาและชั้นสูงไม่ได้ ถ้า เป็นชาติที่นิยมเผา ก็ห้ามเผาศพคนจำพวกเหล่านี้ เป็นแต่ใช้ฝัง โดยไม่มีพิธีในลัทธิ ถ้าเป็นชาติถือ การฝัง ถ้ายอมให้ฝังก็ไม่ทำพิธีในลัทธิให้ ถ้าไม่ฝังก็โยนศพทิ้งเสีย หรือฝังรวม ๆ กันในหลุมเดียว

^{๒๐} บุนนทร์ ตำกองแก้ว, พิธีกรรมงานศพ, อ่างแล้ว, หน้า ๗๒.

ชาวอินเดียแดงบางพวกจะเผาแต่ศพคนชั้นสูง ในอเมริกากลางแม้คนชั้นสูงถ้ามีโทษผิดอย่างอุกฤษฏ์ ก็ต้องโยนทิ้งให้สัตว์ป่ากินเหมือนคนสามัญ ถ้าเทียบถึงประเพณีของยุโรปแต่ก่อน ใช้เสียบศพ ประจาน ดูไม่แปลกอะไรกับโยนศพทิ้ง ชาวนิโกรบางพวก ถ้าเป็นศพคนสามัญหรือเป็นข้าทาสและ นักโทษ ก็เอาไปโยนทิ้ง อย่างของเราเมื่อก่อน ก็เอานักโทษไปโยนทิ้งให้แร้งกิน ตกลงเป็นเรื่องคน เหล่านี้ไม่ใช่เป็นคนสำคัญนั่นเอง ไม่ต้องทำพิธีก็ได้

คนที่ตายร้าย ก็ทำพิธีศพให้ไม่ได้เหมือนกัน ต่างชาติถือว่าอย่างไรหนตายร้ายมีเป็นต่าง ๆ กัน แต่ที่ร่วมกันคือ พวกที่ตายโหง เช่น

คนฆ่าตัวตาย ชาวโตโกแลนดในทวีปแอฟริกา ถือว่าผู้ที่ฆ่าตัวตายเป็นเพราะผีโกรธเคืองคล ใจให้ฆ่าตัวเอง เป็นอปมงคลแก่แผ่นดินฝนฟ้าจะไม่ตก จำยังต้องปรับญาติของผู้ฆ่าตัวตายด้วย ส่วน ศพให้เอาไม้เสียบแล้วลากไปทิ้งเสียในรกในพง หรือเอาไปโยนไว้ในหลุมในรู ทำอย่างง่าย ๆ ไม่ต้อง ทำพิธีลึทธิอะไร ธรรมเนียมฝรั่งแต่ก่อน ผู้ตายร้ายที่โหดก็มักฝังที่นั่น ตามข้างถนนที่เกิดเหตุ ทำ กางเขนเป็นเครื่องหมายไว้

ถูกฟ้าผ่าตาย โดยมากถือกันว่าตายอย่างนี้เป็นถูกผีถูกเทวดาหรือถูกพระเจ้าลงโทษ คติของ จีนว่า คนถูกฟ้าผ่า เพราะเป็นคนทำบาปหนาหรือเทวดาฟ้าผ่าเป็นผู้มาลงโทษ ชาวเบกัวนาในทวีป แอฟริกาจะไม่มีการร้องไห้เสียใจให้แก่คนที่ถูกฟ้าผ่าตาย ซ้ำบอกว่าเป็นการสมควรแล้ว ทำบาปจึง ถูกผีลงโทษ

คนน้ำตาย ก็เป็นเรื่องบาปอีก ถือว่าผู้ตายถูกผีน้ำดูดตัวเอาลงไป ถ้าเป็นข้างจีน เมื่อเห็นใคร ตกน้ำตายก็ไม่ช่วย เพราะถือว่าคนตกน้ำจะต้องเป็นผีน้ำอยู่ตลอดไป จนกว่าจะมีใครคนน้ำตายอีก คนจึงจะไปเกิดได้เพราะได้ตัวแทนแล้ว

ตายพรายหรือตายทั้งกลม ชาวแอฟริกาบางพวกถือว่าเป็นเพราะบาปหนา จึงต้องตายแบบนี้ มักเป็นผีร้าย ต้องป้องกันอย่างแข็งแรง

ชาวจีนมีฝังศพเป็นปกติ แต่ถ้าเป็นหญิงตายทั้งกลมใช้เผาต้องทำพิธีปัดรังควานกันอย่างแรง เพราะถือว่าเป็นผีที่คู่มาก

การตายโดยอุบัติเหตุ เช่นถูกสัตว์ขบกัด ตกต้นไม้ และด้วยเหตุอื่น ๆ อันไม่ได้เนื่องมาจาก ป่วยไข้ตามธรรมดา ถือว่าเทวดาหรือผีลงโทษ ต้องเอาศพโยนทิ้งหรือฝังเฉย ๆ

ยังไม่ได้เล่าถึงคนอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งบางชาติห้ามฝัง คือศพของบุคคลที่เป็นหนี้สิน ชาว เกาะซิริบิสในประเทศอินโดนีเซียและชาวแอฟริกาทางตะวันตก ห้ามไม่ให้ฝัง ในประเทศอังกฤษ เมื่อก่อนนี้ ศพของคนเป็นหนี้ทำพิธีฝังไม่ได้ จนกว่าจะใช้หนี้หมดเสียก่อน ยิ่งกว่านี้ในยุโรปสมัยยุค กลางผู้เป็นหนี้ขอหมายศาลสั่งจับผู้ตายที่เป็นหนี้ได้ด้วย เพิ่งจะมาเลิกเมื่อราวร้อยปีล่วงมานี้เอง ประเพณีของเรา ดูเหมือนศพที่ไม่ใช่เผา ก็คือศพเด็กเล็กและศพคนตายร้าย ตายพราย แต่

ถึงแม้จะฝึงบ้างแล้ว ก็อาจขุดกระดูกขึ้นมาเผาในภายหลังได้ หรือเผาแต่เมื่อตายทีเดียวก็เคยมี เอาแน่
อะไรไม่ได้แล้ว แต่ก่อนนี้ศพคนจนและศพนักโทษอนาถา ได้ทราบทั่วกันว่าทิ้งไว้ให้แร้งกิน และมีการ
เลื่อนเนื้อศพช่วยแร้งด้วย ถึงศพที่จะเผาก็มีการเลื่อนนี้ออกเพื่อให้เผาง่าย แต่เป็นเรื่องลับหรือทำลับ
หลังญาติผู้ตายโดยมาก เคยเห็นรูปถ่ายในหนังสือฝรั่งว่าด้วยเมืองไทยเรื่องหนึ่ง เห็นศพนอนเปลือย
อยู่กับดิน มีแร้งคอยกินอยู่หลายตัว แต่ก่อนนี้การเอาศพที่อยู่ภายในกำแพงเมืองไปปลง ต้องเอา
ออกได้แต่ทางเดียว เรียกว่าประตูผี หรือเรียกชื่อในราชการว่า ประตูสำราญราษฎร์ (บัดนี้รื้อเสีย
แล้ว) เอาศพไปฝัง เผา หรือให้แร้งกินที่วัดสระเกศ จนแร้งได้ชื่อว่า แร้งวัดสระเกศ เห็นจะมีอยู่ที่วัด
นี้มาก เพราะหาศพกินได้ง่าย แต่บางครั้งว่ามีศพมากแร้งกินไม่ไหว ต้องขุดหลุมศพโยนทิ้งในนั้นทับ
ถมกัน ว่าเหม็นเป็นที่สุด

ประเพณีในภาคอีสาน ศพเด็กมีอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบ คนตายร้ายและตายด้วยโรคร้าย เช่น
อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ เป็นต้น ห้ามเผาต้องฝังทั้งนั้น ฝังแล้วก็ห้ามขุดขึ้นมา ถ้าตายด้วยไข้เจ็บ
ธรรมดา เมื่อฝังก็ขุดขึ้นมาเผาภายหลังได้ เขาถือว่า ศพที่ห้ามเผา ถ้าขุดขึ้นมาจะเกิดความเดือดร้อน
เกิดไข้เจ็บเป็นต่าง ๆ แก่คนเป็น จนมีคำปรัมปรากล่าวกันว่า บ่ให้คันผีลูก บ่ให้ปลุกผีตื่น เห็นจะตรง
กับที่เราพูดกันว่า ปล้ำผีลูก ปลุกผีตื่น ซึ่งแสดงคตินี้ให้เห็นว่า ประเพณีห้ามไม่ให้ขุดขึ้นมาแต่
ก่อนคงถือกันทั่วไป สมัยปัจจุบันเห็นจะเสื่อมเสียแล้ว ได้ทราบทั่วกันว่าจังหวัดเป็นที่ประชุมชน ก็ถือเอา
ความสะดวกและความพอใจตามความเจริญของบ้านเมืองเป็นใหญ่^{๒๒}

- เครื่องที่ควรใช้ในการปลงศพ

๑. ผ้าขาวสำหรับนุ่งห่มในงานศพ หรือเสื้อผ้าที่เหมาะสม ไม่ควรแต่งเสื้อผ้าสีฉูดฉาดไป
ในงานศพ

๒. เครื่องภัณฑ์เทศน์อย่างน้อยควรมีไตร ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพลู บุหรี่ ไม้ขีด ใบชา
เงิน ใส่ตะลุ่มหรือพานก็ได้ ตั้งเครื่องภัณฑ์ ถ้าเป็นเครื่องสังเ็ด็ด มีผู้พดขำมเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามแต่
ศรัทธาที่จะทำอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว จะเป็นเครื่องเรือนต่าง ๆ ก็ได้ ถ้าเป็นสิ่งของเล็ก ๆ น้อย
ๆ ก็ใส่ประดับไว้ในตู้ให้ดูงดงาม บางรายเขาใช้ของรักของชอบของผู้ถึงแก่กรรม ทำเป็นเครื่อง
สังเ็ด็ดด้วย ยกเว้นแต่เครื่องเงินเครื่องทองเพราะพระท่านจับต้องไม่ได้

๓. เครื่องสามหาบ มีไตร ๓ ไตร เเชิงกรานหรือเตาอั้งโล่ ๓ ใบ สาแหกร ๓ คู่ (๖ อัน)
พันด้วยผ้าขาว ไม้คาน ๓ อัน (ทาคินสอพองให้ขาวหรือจะใช้ผ้าพันก็ได้) สำรับคาวหวาน จะรวม
เป็นถาดเดียวหรืออย่างละถาดก็ได้ หม้อ ๖ ใบ คือ หาบละ ๒ ใบ ทาคินสอพองให้ขาวเหมือนกัน

^{๒๒} ศรัทธา สันติ, เทียนดับแสง, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔.

ในหม้อใส่ข้าวสารเสียบ ๓ หม้อ อีก ๓ หม้อ ใส่ของแห้ง มีพริก กะปิ หอม กระเทียม จะมีอะไรก็ได้ คือ ๑ หาบ มีหม้อข้าว ๑ ใบ หม้อแกง ๑ ใบ

๔. มะพร้าว ๑ ลูก กะเทาะเปลือกออกให้หมด ปอกให้ขาวสำหรับล้างหน้าศพ เมื่อเวลาเผา

๕. หม้อใส่น้ำ ๕ หม้อ เอาไว้ต้มน้ำเมื่อจะยกศพไปวัด เรียกว่าหม้อไฟ ๑ หม้อน้ำ ๔

๖. ของแจก จะเป็นหนังสือ ผ้าเช็ดหน้า หรือสิ่งของอะไรอื่น ๆ อื่อก็ได้ ตามแต่จะสะดวก

๗. เงินทันทาน จะใช้สตางค์ใส่ลูกมะนาวก็ได้ หรือจะใช้เงินทิ้งเฉย ๆ ก็ได้

๘. ผ้าไตรสำหรับทอดบังสุกุล เมื่อเวลาเทศและยกศพขึ้นจิตกาธาน อย่างน้อยควรมีสัก ๒

ไตร สตางค์ ๓๒ สตางค์ ไว้ซื้อที่จิตกาธาน

๙. ขันหรือพานสำหรับใส่ของชำระวัย แจกแก่ผู้ที่ได้รับเชิญมาในงานศพ

๑๐. ดอกมะลิ เงิน หรือสตางค์ขาวแดงก็ได้สำหรับโปรยใส่อิฐ เมื่อแปรรูปแล้วจะได้ให้ ลูกหลานเก็บเอามาใส่ไว้ในที่เก็บเงินจะได้เกิดมูลพูนผล สมมุติว่ากระดุกเงินกระดุกทองรักษา ทรัพย์เป็นของดี

๑๑. พระสวดหน้าไฟ ๔ รูป พระเดินนำศพ ๑ รูป

๑๒. ถ้าจะบรรจุอัฐิ ควรเตรียมสร้างอนุสาวรีย์ไว้ เมื่อเสร็จงานแล้วจะได้นำไปบรรจุเลย ที่เดียว

๑๓. ถ้าจะทำให้ ๗ วันเลขที่เดียว ต้องเตรียมหาของถวายพระไว้ด้วย การทำบุญถ้าจะถวาย เงินพระ ควรเขียนเป็นใบปวารณาเตรียมไว้ ส่วนเงินนั้นมอบไปกับเด็กที่มากับพระ^{๒๓}

๒.๔ การนำศพออกจากบ้านและการเผาศพ

การยกศพออกจากเรือน เพื่อเอาไปเผา หรือเอาไปฝัง หรือบรรจุไว้ที่วัดชั่วคราว พอให้มี เวลาเตรียมในเรื่องเผาภายหลัง มีพิธีจะต้องจัดทำหลายอย่าง พิธีตอนนี้และตอนกลับจากเผา เสร็จแล้วมีเรื่องที่ต้องทำมากกว่าพิธีตอนอื่นเมื่อจะนำศพลงจากเรือนนำไปวัดนิยมปฏิบัติดังนี้ ไม่ห้ามศพลอดช่อ แต่ก่อนมาถือกันว่า เมื่อผู้บวชได้นอนตายอยู่ในห้องใด ก็ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ห้องนั้นตลอดไป ไม่ย้ายศพจากห้องที่ตายไปไว้ห้องอื่นเหมือนอย่างที่ทำกันในปัจจุบันนี้ และเมื่อ ยกออกจากห้องไปก็ไม่ห้ามลอดช่อออกทางประตูอีกห้องหนึ่ง บางบ้านที่เป็นเรือนฝาลูกปะกน ถึงกับเปิดฝาออกกะเบาะหนึ่ง เพื่อยกศพออกทางนั้นมาหาระเบียงหามลงนอกชาน แล้วลงบันได เรือนไป ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะชื่อเตียงเคร่งว่า เมื่อหามศพลอดมาศีรษะของผู้หามศพ อาจจะไปโดน

^{๒๓}เมฆพัสดุ, หมอหลวง ,อาจารย์ทอง, พิธีมงคลต่าง ๆ และประเพณีโบราณไทย, อ่างแก้ว, หน้า ๓๓๖.

ซึ่งอาจเกิดอันตรายได้ เขาจึงได้ห้ามเอาไว้ก็เป็นการสันนิษฐานทางหนึ่ง ประเพณีของคนซึ่งมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย อย่างว่าแต่ยกศพลอดชื่อเลย แม้แต่คนเป็นซึ่งละลาบละลั้ง บังอาจล้วงลอดชื่อเข้าไป ก็เป็นผิดผีเสียแล้ว เห็นจะเป็นด้วยข้อนี้ด้วยกรรมมัง จึงยกศพออกทางประตู ไม่ได้ เวลาเขายกศพออกทางฝา ต้องทำบันไดด้วยกำนกล้วยเป็น ๓ ชั้น วางพาดไว้ด้วย เห็นจะคิดมาเมื่อครั้งยังจำเป็นต้องใช้บันไดจริงพาดเอาศพลง ถึงเดี๋ยวนี้บางครั้งก็จำเป็นเมื่อเรือนนั้นสูง บันไดก็ทำไม่ยากอะไร แม้แต่บันไดที่เขาใช้ขึ้นลงเรือนโดยปกติ ก็ทำอย่างง่าย ๆ ยกออกก็ได้ ทางภาคพายัพ ได้ความว่าจะยกศพออกจากเรือนทางประตูก็ได้ แต่ต้องทำบันไดไม้ ๓ ชั้น ทำอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องแข็งแรง วางได้ตรงช่องทางที่จะลงจากเรือน เวลาศพลงจากเรือน มีคนนำหน้าศพ คนนำจะเหยียบขึ้นบนชั้นบันได จนบันไดนั้นหักหลายคนห้ามศพที่ย่ำมาบนบันไดหลาย ประเพณีอำเภอคลองขลุงเองเอาศพลงทางประตูเรือนได้ แต่ก่อนจะลงบันไดต้องกลับบันไดเสีย เมื่อผีพ้นไปแล้วก็กลับบันไดอย่างเดิม บางครั้งเรื่องทำบันไดหยวก เรื่องกลับบันไดเหล่านี้ เห็นจะเป็นเรื่องพรางผี ไม่ให้จำเรือนกลับมาบ้านได้ อย่างเรื่องเอากิ่งไม้มาทำประตูป่า ซึ่งจะอธิบายในที่ต่อไป

เรื่องไม่ให้ยกศพออกทางประตู เป็นลัทธิซึ่งมีอยู่ทั่วไปในชนชาติต่าง ๆ เช่น พวกข่ายกศพออกจากเรือนทางข้างฝา ฝาเรือนของพวกข่ากรุด้วยใบไม้ การทะลุฝาจึงไม่ลำบากอะไร ศพออกไปแล้วก็ปิดช่องฝาอย่างเดิม ว่าผีจำทางกลับบ้านไม่ได้ พวกละว้าก็มีข้อห้ามไม่ให้ยกศพลงทางบันได พวกบาซุโตในแอฟริกา เมื่อยกศพออกทางประตูแล้ว ต้องรื้อประตูทำทางขึ้นใหม่ พวกฮอดเตน โตดต้องพังฝาเอาศพออก ว่าเพื่อไม่ให้ผีจำทางกลับมาได้ ชาวประเทศกรีนแลนด์ เมื่อยกศพออกทางหน้าต่าง มีหญิงแก่จุดคบไฟแกว่งตามศพ ปากก็ร้องว่า บีเกลอรูกปอก แปลว่า ที่นี่ไม่มีอะไรจะได้อีกแล้ว นอกนี้ยังมีในตะวันตกและใต้ของทวีปแอฟริกา ประเทศชวา มลายู หมู่เกาะฟีจี จีน ทิเบต ดาด และเอสกีโม ซึ่งล้วนมีข้อห้ามไม่ให้ยกศพออกทางประตู ต้องเปลี่ยนเฉพาะยกศพผู้ตายร้ายเท่านั้น ซึ่งจะออกทางประตูธรรมดาไม่ได้ สันนิษฐานไว้ว่าที่ไม่ให้ออกทางประตูเป็นการป้องกันไม่ให้ผีกลับมาบ้านถูก ถ้าให้ออกทางประตูทางประตูธรรมดาเป็นอัปมงคล เพราะประตูใช้สำหรับคนเป็น ข้อนี้ฟังขึ้น เพราะประเพณีของเราที่มีแต่ก่อนนี้ เมืองใหญ่อย่างนครราชสีมาและนครศรีธรรมราช ต้องมีกำแพงและคูล้อมรอบ ผู้คนพลเมืองไปรวมกันอยู่คับคั่ง แต่ภายในกำแพงเมืองนอกกำแพงเมืองออกไปก็เป็นทุ่งนาป่าละเมาะ หรือเป็นเรือสวน มีราษฎรอาศัยอยู่ห่าง ๆ กัน เมื่อมีคนตายในเมือง ต้องไปเผาฝังนอกเมือง จะห้ามศพออกประตูกำแพงเมืองไม่ได้ เป็นอัปมงคล ต้องมีประตูฝ้ออกเป็นพิเศษ ชาวบ้านเรียกว่าประตูผี อย่างประตูตำราญราษฎรของเรา ในพระบรมมหาราชวังก็มีประตูพิเศษชนิดนี้เหมือนกัน เหตุที่เรียกว่าประตูผีก็เพราะเอาผีออกทางนี้ ที่ต้องเอาออกทางนั้นเพราะป่าช้าปลงศพจะเผาฝังหรือทิ้งก็ได้ อยู่ใกล้ประตูนั้น ป่าช้านั้นเป็นป่าช้าจริง ๆ มีเขตกว้างใหญ่มาก ไม่ใช่ปลงศพกันที่วัดอย่างทุกวันนี้ ป่าช้ากับวัดเป็นคนละแห่งไม่

เกี่ยวข้องกันได้ ประเพณีพม่า ประตูดูจะต้องอยู่ทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้ เพราะป่าช้ามักมีอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านหรือเมืองเรื่องยกศพต้องพังฝาออก ไม้ให้ออกทางประตูธรรมดา ก็น่าจะมีวินัยความหมายเป็นลักษณะเดียวกัน ฝรั่งเศสว่า ในเมืองหลวงของประเทศเกาหลี มีประตูสำหรับห้ามศพออกนอกเมือง เป็นประตูขนาดเล็ก และห้ามไม่ให้ใครเข้าออกทางประตูนี้ ในประเทศอินเดีย บางเมืองมีประตูสำหรับเอาศพออกเหมือนกัน โดยมากว่าเป็นประตู กำแพงเมืองทางทิศใต้^{๒๔}

- ชักฟาก ๓ ซี่ และประตูป่า

เรือนโบราณเมื่อยังไม่มีแผ่นกระดานสำหรับปูพื้น ถ้าอยู่ในถิ่นมีไม้ไผ่ ก็เอาไม้ไผ่ผ่าสองแล้วทาบให้แตกแบน ใช้ปูพื้นเรือนเรียกว่าฟากเรือนมีพื้นชนิดนี้ สมัยโบราณคงจะใช้กันทั่วไป เพราะเวลาลอดคอบุตรเราก็ใช้พูดว่า ตกฟาก สืบมาจนทุกวันนี้ แม้จะมีพื้นเรือนเป็นกระดานและอย่างอื่นแล้วเรายังเรียกว่าตกฟากอยู่ เมื่อศพออกจากเรือนต้องชักฟากออก ๓ ซี่ จะเพื่อประโยชน์ลวงผีหรือจะอย่างไรไม่ทราบ จะชักฟากกันไปถึงไหนสอบถามก็ไม่รู้ให้ได้ความชัด เพราะเรือนสมัยนี้ไม่มีฟากจะให้ชักแล้วอธิบายอย่างปริศนาธรรม ฟาก ๓ ซี่ หมายถึงภพทั้ง ๓ ว่าคนที่ตายไปย่อมจะไปเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ ไม่ภพใดก็ภพหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่งว่าหมายถึงใครลักษณะ นามและรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่อของเรา ในวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องแตกดับสูญเสียไป ก็ชักไม้ฟากออกจากเรือน จะผ่อนผันจนใจไม่ได้ทั้งนั้น ต้องทิ้งร่างกายซึ่งเปรียบเหมือนเรือน ไปแต่ผู้เดียว หาเพื่อนฝูงไม่ได้เดี๋ยวนี้เรือนเรือนปูด้วยฟากหายากแล้ว ได้ทราบว่า ชักดับจากมุงหลังคามาดับหนึ่ง ในขณะที่ศพผ่านชายคาแล้วหักดับจากให้เป็นสองท่อน ว่าเป็นปริศนาธรรมว่า จะต้องจากไปเด็ดขาดแล้ว ดับจากที่หักนี้ให้วางไปบนหลังโลงก่อนศพจะออกจากประตูบ้านไป ต้องทำประตูป่า คือเอากิ่งไม้สดสองกิ่งผูกที่ประตู “ไม้มะขม” รวบยอดให้เป็นกุหาเพื่อศพลอดออก หรือจะใช้แต่กิ่งไม้ขนาดเล็ก ๆ ผูกหรือเสียบปักไว้สองข้างประตูก็ได้ เมื่อยกศพออกไปแล้ว ก็ถอนกิ่งไม้เสีย หรือรื้อถอนเอาวางไว้บนโลงด้วย ที่ทำประตูป่ากล่าวไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับบ้านได้ เพราะเมื่อผีออกไปมีประตูป่าเป็นที่สังเกต ครั้นกลับมาบ้าน ไม่เห็นประตูป่าซึ่งเคยสังเกตไว้ ก็จะหลงทางเข้าไปในเรือน ไม่ถูก ประตูป่านั้นเห็นจะเป็นประตูไปสู่ป่าช้าแน่ กล่าวอย่างปริศนาธรรม ก็ว่า ผู้ไปแล้วไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะกลับมาพบญาติมิตรได้อีก เป็นปริศนาเพื่อให้คนอยู่ภายหลังได้ปลงธรรมสังเวช เป็นจิตภาวนาบรรเทาเสียซึ่ง โลกะ โทสะ โมหะ จะได้ก่อสร้างการบุญกุศลต่อไปเป็นเรื่องอธิบายเข้าหาหลักธรรม ได้ทราบว่าพิธีของหลวงไม่มีทำประตูป่า

คนไทยซึ่งมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ทำประตูป่า แต่พอศพคล้อยไป เขาจะเอาไปมะเขือเทศชนิดมีหนามผูกที่บันได หรือจะใช้ใบอะไรก็ได้แต่ต้องมีหนามและจะต้องผูกไว้ ๗ วัน

^{๒๔} แปลก สนธิรักษ์, พิธีกรรมและประเพณี, อ่างแล้ว, หน้า ๑๕๘.

จึงจะเอาออกได้ ที่ใช้ใบมะเขือเพราะหาง่าย ด้วยมักมีปลูกไว้จิ้มปลาร้าอยู่ใกล้ ๆ บ้านแล้ว ประเพณีของไทยอีสานที่เล่ามานี้ต้องใช้ใบไม้มีหนาม เห็นได้ว่ามีความมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกัน แต่ของเขาป้องกันไม่ให้ผีเข้ามา ซึนเข้ามาก็ตีคหนาม เพราะผีกลัวหนาม นอกจากทำประตูป่า ยังเอาไม้ไผ่ขัดเป็นเกลว จะกีดันผู้รู้ไม่แน่ใจ ปักเอาไว้ตรงเขตบ้าน เมื่อหามศพผ่านบ้านใครก็ต้องเอาเกลวปักให้เขาทุกที่ไป ประเพณีไทยถือเมื่อมีคนตาย ต้องทำเกลวห้อยแขวนไว้ที่ประตูบ้าน แขวนไว้ตลอดไป จนกว่าเกลวนั้นจะผุพังไปเอง ปักหรือแขวนเกลวทำไมก็ไม่ทราบ ทราบแต่ว่าเกลวนั้นใช้ปักปากหม้อยาเรียกเป็นฉลิกก็มี ถ้าไม่ใช้เกลวปัก ก็ต้องลงคุณพระนโมพุททายะ ว่าป้องกันเพชฌฆาตมาลักเอาหัวยาไปเสียบ ทำให้ฤทธิ์ยาหมด หรือเกลวที่ปักไว้จะเป็นเครื่องป้องกันผีด้วย เท่ากับเป็นรั้วกันโดยสมมติ ทำนองเดียวกับรั้วราชวัติ เรื่องเอาใบไม้มีหนามทำประตูป่า ได้รับความต่อไปว่าจะใช้กิ่งไม้ อะไร ๆ ที่มีหนามก็ได้และไม้อีกอย่างที่นิยมคือกิ่งไม้มะขม ถ้าเป็นเรื่องจะป้องกันผีกลับมา ใช้ใบหนาดเห็นจะดี เพราะถือว่าผีกลัวน้ก แต่ทำไมผีจึงกลัว สอบถามก็ไม่ได้ความ ทราบเพียงว่ามีนิยายเก่าเรื่องอินากพระ โขนง ซึ่งออกลูกตายไปเป็นผีคู่ใดติดตามตัว ตัวหนีเข้าคงหนาด อินากกลัวตามเข้าไปไม่ได้ ร้องรำพันว่า ตัวเข้าคงหนาด เมียจะขาดใจตาย ดังนี้ นอกจากใบหนาด ยังมีใบสาบแรังสาบกาที่ผีกลัว เพราะใช้ปนเข้ากับใบหนาดและสิ่งอื่น ๆ บรรจุเป็นหมอนปิ่น ยิงขับไล่ผีในพิธีตรุษของหลวง ใบสาบแรังสาบกาผีกลัว ก็พอจะคาดได้เพราะกลิ่นของมันเหม็นเต็มที แต่ใบหนาดไม่เหม็นเช่นนั้น ถึงจะเหม็นก็เป็นอย่างกลิ่นการบูร หรือผีไม่ชอบกลิ่นเช่นนี้ด้วย เพราะได้ทราบว่า ตัวแมลงไม่เข้าใกล้ใบหนาด สัมมะหาอะไรกับผีจะไม่กลัว ยังมีสิ่งที่ผีกลัวอีกอย่างหนึ่ง คือ คางคกตายซาก ถ้าใครนอนเจ็บอยู่เพราะถูกผีปอบเข้าสิง ให้เอาคางคกตายซากไปไว้ใต้ที่นอน ผีปอบทนไม่ไหวต้องออกและหนีไปไม่ทราบว่าเป็นเพราะอะไรผีปอบจึงกลัว เรื่องที่กล่าวกันว่าไม่ให้ผีกลับมาแวะเวียนที่บ้าน จะเป็นความคิดที่ฟุ้งกันมาก โดยเห็นว่าซึ่งผีสมควรจะไปอยู่ ก็คือ โลกของผีไม่ใช่ที่ซึ่งคนเป็นอยู่ในเรื่องมีความคิดเช่นนี้ ต้องเป็นชาติที่อยู่เป็นหลักแหล่ง แล้วจะย้ายหรือละทิ้งบ้านไปไม่สะดวก ไม่เหมือนชาติซึ่งไม่อยู่เป็นที่ ถ้ามีคนใดในพวกตายก็ต้องละทิ้งไปหาที่อยู่ใหม่ ส่วนศพและสิ่งของผู้ตายซึ่งไม่สู้มีอะไรหนักก็ทิ้งไปด้วย แต่บ้านเรือนที่ละทิ้งไป เป็นชนิดสร้างง่าย ๆ ไม่มีความเคอะคร้ออะไร ถ้าเป็นชาติที่เจริญมีบ้านเรือนปลูกสร้างอย่างถาวร บางทีก็ยังคงต้องละทิ้งไปถ้าเห็นว่าผีคู่ ปลอบให้เรือนรกร้างและผุพังไปเอง^{๒๕}

- ตีหม้อน้ำและหม้อไฟนาศพ

ให้เตรียมหม้อบรรจุน้ำไว้ ๓ ใบ บรรจุน้ำเต็ม ไม้ซีก ๓ อัน (ไม้ทั้งท่อนไม่ใช่) พอศพคล้อยชายคาเรือน ก็เอาไม้ตีให้แตกแล้วทิ้งหม้อเสีย ไม้ที่ใช้ทุบหม้อก็ให้หักทิ้งเสียด้วยในคราว

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

เดียวกัน คนบนเรือนถือพัดโบกลมออกจากเรือนไปทางศพทั้ง ๔ ทิศ และยังจัดให้มีหม้อบรรจุถ่านไฟหม้อหนึ่งสำหรับนำหน้าศพ บางแห่งใช้ตะเกียงที่จุดตามไฟไว้เมื่อศพยังอยู่ในเรือนนั้นเองเป็นไฟนำ ในกรุงเทพฯ ใช้กระดางรูปก็มี ไม่ทราบว่าได้มาจากคติของจีนหรือของใคร หม้อไฟหรือตะเกียงนี้ ในชนบท ถ้าเป็นศพฝังก็เอาวางไว้บนปากหลุม ถ้าเป็นศพเผา ผู้นำหม้อไฟจะทาบให้หม้อนั้นแตก เมื่อขณะที่ศพถึงป่าช้า แล้วสับได้ใช้ไฟนี้จุดสำหรับไว้เผาศพ ประเพณีอำเภอคลองขลุงใช้ตะเกียงนำศพ กับมีหม้อน้ำมะกรูดและส้มป่อยไปด้วยหม้อหนึ่ง หม้อนี้เมื่อศพถึงป่าช้าแล้วเอาวางตรงปากทางจะเข้าป่าช้า คนที่ไปฝังหรือเผากลับออกมาก็วกน้ำในหม้อล้างหน้าเสยผม เห็นจะเป็นเรื่องเผาศพกลับมา ให้ล้างหน้าหรืออาบหน้า อย่างประเพณีกรุงเทพฯ ส่วนตะเกียงนั้นวางไว้ตรงที่เผาสำหรับเป็นเชื้อไฟให้ผู้เผาใช้ต่อ

อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า หม้อน้ำได้แก่ธาตุดิน น้ำหมายถึงธาตุน้ำ คุมกันเข้าเป็นรูปเมื่อตีด้วยไม้ย่อมแตกสลายหมดฉันใด ชีวิตก็ฉันนั้น จะเหลืออยู่แต่หม้อไฟนำหน้าศพเป็นเครื่องให้คนเป็นพิจารณาให้เห็นธรรมสังเวชว่า สิ่งใด ๆ ไม่เป็นของเที่ยงแท้ นั้น พึงประกอบการกุศลอันจะนำคนสู่สุคติภพในเบื้องหน้าโพ้น บางแห่งแก้วหม้อน้ำทั้ง ๓ ได้แก่ วย ๓ ของสัตว์ที่เกิดมา จำต้องแตกทำลายลงไปในวันทั้ง ๓ นี้ ประเพณีชาวอีสานใช้หม้อ ๓ ใบ บรรจุน้ำใบหนึ่ง ถ่านไฟใบหนึ่งและหม้อเปล่าใบหนึ่ง พิธีของหลวงไม่มีหม้อไฟ คงมีแต่หม้อน้ำทาสีขาว ๓ หม้อ ไม้ทาสีขาว ๓ อัน สำหรับทาบหม้อ

เรื่องทาบหม้อน้ำคล้ายกับประเพณีกรีกโบราณ คือเขาเทน้ำทิ้งแล้วทาบภาชนะให้แตกบ้านเรือนใดที่ศพผ่าน ต้องเทน้ำในภาชนะเสียให้หมด ถือน้ำเหล่านั้นมีมลทินเป็นอัปมงคล ส่วนหม้อไฟนำศพประเพณีของชาวฮินดูก็มี ผู้เป็นทายาทต้องถือนำหน้า นึกดู บางทีหม้อไฟจะเป็นเชื้อไฟสำหรับใช้จุดในเมื่อเผาศพ เพราะแต่เดิมไปเผากันในป่าหาเชื้อไฟได้ยาก จึงได้เตรียมเอาไปด้วย ถ้าเป็นไฟของชาวฮินดูเข้าใจว่าจะเอาเชื้อมาจากเตา ซึ่งมีพิธีบูชากันตามลัทธิ ถือน้ำเป็นไฟศักดิ์สิทธิ์ด้วย^{๒๖}

- พิธีหามศพและซัดข้าวสาร

ขณะศพเคลื่อนที่ออกจากบ้านต้องซัดข้าวสาร บางครั้งก็ซัดเกลือด้วยเวลาเสกคาถาว่า คจุม อมูมิ พุฑูรปัด แปลว่า จงไปทางโพ้นเถิด พระพุฑูรเจ้าปัดแล้ว บางแห่งต้องซัดข้าวสาร พริก และเกลือ ขึ้นไปบนหลังคาด้วย พิธีของหลวงไม่มีทำ

ประเพณีอำเภอคลองขลุง ใช้ซัดข้าวสารและเกลือเหมือนกัน แต่เขามีพิธีเพิ่มมากกว่า คือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาสวดในตอนเย็นเมื่อศพเคลื่อนออกจากบ้านไป ไฟในเรือนที่ติดอยู่ก็ให้ดับ

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

ให้เอาไฟเทียนพระสวดมนต์จุดต่อ จึงจะเสร็จพิธี นี่ก็คงเป็นเรื่องล้างจัญไร เพราะเกือกกลั้วอยู่กับศพถือว่าอัปมงคล

เรื่องห้ามศพก็ชอบกล ธรรมเนียมของอำเภอคลองขลุงเอาหัวศพไปก่อน เพื่อประสงค์จะได้ถือสายสิญจน์ออกจากหัวโลงนำหน้าไป แต่ของชาวอีสานเอาตีนศพไปก่อน แม้จะมีพระสงฆ์นำพระสงฆ์ที่ยืนบนแคร่ข้างโลงศพภาคพายัพก็เอาปลายตีนศพไปก่อน แม้จะมีพระนำก็ตลอดด้วยจากหัวโลงไปปลายโลงเพื่อให้พระชัก และห้ามไม่ให้วางศพกลางทาง สอบถามประเพณีชาวชนบทหลายแห่งก็ได้รับความรวมกันว่า ห้ามหามเขามากให้เป็นร่อง สำหรับเวลาแบกโลงจะได้ไม่เลื่อน เพราะไม่มีเชือกหาม ห้ามพักกลางทางเหมือนกัน ห้ามวางพักหยุด เพราะถ้าพักในทางสาธารณะก็พอทำเนา ถ้าไปวางลงในที่ของใคร เป็นต้องเกิดความตึงกันแน่ เพราะถือว่าอัปรีภัยจัญไรนัก นอกจากนี้ถืออย่างนี้ ผู้หามถ้าไม่จำเป็นคงไม่อยากวางพักนัก เพราะยกขึ้นลงไม่สะดวก นอกจากนี้ถ้านักโทษในคุกตาย ระหว่างทางนักโทษผู้หามมักชอบวางพักศพตามหน้าบ้านใครต่อใครเป็นเค็ดคร้อกันอยู่ ที่จริงไม่ว่าใครก็ต้องเค็ดคร้อ ต้องให้เงินแก่ผู้หามบ้าง เพื่อให้เอาศพไปเสียให้พ้นหน้าบ้านเร็ว ๆ เป็นทางหาเงินของคนหามศพอย่างหนึ่งในสมัยนั้น การหามศพของชนบทเอาปลายโลงคือทางตีนศพไปก่อน ยิ่งกว่านั้นจะหามไปทางตรงก็ไม่ได้ ต้องหามวกไปเวียนมาจนกว่าจะถึงที่เผาหรือฝัง พวกจามหามศพต้องเดินย้ายไปซ้ายแล้วย้ายไปขวา ทำดังนี้เรื่อยไปจนกว่าจะถึงป่าช้า ว่าต้องการจะให้ฝังจำทางกลับบ้านไม่ได้ ประเพณีมอญ ไม้ไผ่ที่ใช้หามศพมักสับตัดให้ขาด เพื่อไม่ให้ใช้ต่อไป เป็นเรื่องพวกเดียวกับหัวเมื่อหิวให้ศพแล้ว ประเพณีจีน การหามศพก็เอาเท้าไปก่อน พวกประหล่องก็หามศพเอาเท้าไปก่อนเช่นเดียวกัน เพราะเขาเห็นว่า ถ้าเอาหัวไปก่อนผีจะมองเห็นทางที่มาแล้ว และจำทางกลับบ้านได้ คติของฝรั่งและของฮินดูก็เหมือนกัน เวลาหามศพต้องเอาเท้าไปก่อนเพื่อไม่ให้ผีเห็นบ้านและประตูเรือน มิฉะนั้นจะจำได้และกลับมา เวลาไปต้องไปตามทางที่มีอยู่แล้ว จะหามลัดตัดทางหรือไปตามทางที่ถนนตัดใหม่ไม่ได้ ประเพณีพม่าห้ามหามศพผ่านกลางบ้านกลางเมือง จะเอาเข้าบ้านเมืองก็ไม่ได้ ถ้าใครไปคายนอกบ้านนอกเมือง เมื่อจะต้องนำผ่านหมู่บ้านต้องอ้อมไปให้ไกล เทียบกับของเรา เรื่องห้ามไม่ให้หามศพข้ามนาข้ามสวน ก็เป็นเพราะถือว่าศพผ่านไม่เป็นมงคลนั่นเอง พวกทมิฬแปลกออกไปคือหามศพเอาหัวไปก่อน แต่พอเข้าเขตป่าช้าจึงกลับหันโลงเอาตีนเข้าไป พอศพล่วงเข้าป่าช้า คนหนึ่งเอามือกรีดพื้นดินเป็นทางยาว นี่ก็คงเป็นเรื่องป้องกันผีจำทางกลับบ้านบ้าน การหามศพเอาเท้าไปก่อน คุณเข้าเรื่องกับการทำประตูป่าได้ดี เพราะเป็นเรื่องพรางผีไม่ให้จำบ้านได้ หรือบางครั้งการหามศพเอาเท้าไปหน้าจะหมายได้ผีเดินไปอย่างคนเป็นกระมัง ที่ว่าเพื่อให้ผีจำทางไม่ได้ จะเป็นเรื่องคิดชักให้ที่หลังก็รู้ไม่ได้ เพราะบางชาติถือว่าเวลาหามศพผีเองเป็นผู้นำหน้า เช่นพวกฮูรอนอินเดียนแดงพวกหนึ่งถือว่ามีผีออกหน้ากระบวนศพ พวกนิโกรเกาะยาไมกะ ว่าผีนั่งไปบนโลง ส่วนของเกาหลีถือว่า เพราะได้นั่งเกี่ยวไป มีผู้เล่าให้ฟังว่า

ทางพายัพมีรูปหุ่นเอามาผูกเป็น โคลง แล้วเอากระดาษหรือผ้าปิด มีลายทองเป็นดอก ๆ เป็นอย่างไร
 เลื้อยตั้งไว้ที่หัวนอนศพอเวลาชกศพก็เอารูปนี้ซึ่งเรียกว่า ตุ้ง นำไปข้างหน้า แล้วทิ้งไว้ที่ป่าช้า แต่อีกผู้หนึ่ง
 ชี้แจงว่าตุ้งคือธงขยวนั่นเอง ตอนบนตัดเป็นรูปหัวเม็ด แล้วเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตอนปลายทำเป็น
 แยก ๓ หาง ใช้แห่นำหน้าศพใหญ่ แต่ที่ใช้ในพิธีมงคลก็มี ลักษณะธงที่ว่าผิดกันบ้าง ฟังจากลักษณะ
 ที่เขาอธิบายนี้ ไกล่เป็นรูปของทิเบตมาก ไม่น่าแปลกใจเพราะติดต่อกันได้ในทางเหนือ^{๒๑}

- การบวชน้ำศพหรือบวชงูศพ

เป็นประเพณีอีกหนึ่งอย่างที่ยังนิยมปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป คือ การนำบุตรหลานที่อายุยังน้อย
 หรือเป็นบุตรของผู้ตายมาบวชเป็นสามเณรงูศพ ส่วนมากนิยมบวชในวันเผาตอนเช้า เมื่อทำ
 พิธีเผาเสร็จแล้วจึงจะสึก การบวชเป็นสามเณรเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายจะได้เห็นชาย
 ผ้าเหลือง และเชื่อกันว่าจะช่วยจุดดั่งให้พ้นจากกองนรกได้^{๒๒}

- การโปรยข้าวตอก

เวลาหามศพไปตามทาง จัดให้มีคนโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปตลอดทาง เป็นปริศนาธรรมว่า
 ข้าวตอกไม่งอกอีกฉันใด ผู้ที่ตายไปแล้วก็ฉันนั้น พิธีของหลวงก็มี มีหม้อบรรจุข้าวตอกโปรยไป
 ตามทางเหมือนกัน ชาวอำเภอลับแลก็มีโปรยข้าวตอก ทางเชียงใหม่เวลาเอาศพออกจากบ้านมีโปรย
 สดางค์ แต่ผู้รู้ชี้แจงว่า พวกผีที่มาคอยรับจะวนอยู่แต่เรื่องเก็บข้าวตอกกิน จะได้ไม่นั่งทับโลง ทำให้
 โลงหนักหามลำบาก ข้าวตอกได้แก่ร่างกาย เมื่อธาตุ ๔ ชั้น ๕ แยกออกจากกัน ร่างกายก็แตก
 สลาย คือ ตาย กระดูกก็จะแตกกระจายขาวไปทั่วแผ่นดินเหมือนข้าวตอก และไม่สามารถนำมาทำ
 พันธุ์ได้เหมือนกับข้าวตอก เหมือนกับคนตายที่ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อีกต่อไป

เรื่องโปรยข้าวตอกนี้ ชาติที่ทำเช่นเดียวกันกับเราก็มีพวกปะหาเรียแห่งแคว้นลิจิม (อยู่เชิง
 เขาหิมาลัย) แต่ที่ใช้สิ่งอื่นโปรยก็มี เช่นพวกไทยไท้ใช้ทั้งกระดาษเงินกระดาษทอง เห็นที่จะเอา
 แบบอย่างมาจากธรรมเนียมจีนหรือญวน ที่โปรยไปตามทางเพื่อล่อพวกผีให้หยุดเก็บ จะได้ไม่มา
 รบกวนในการหามศพ ชาวฮินดูแคว้นสินธุ ใช้ลูกอินทผลัมแห้งข้างข้ามศพ ถือเป็นการจัดงานให้
 คนจน ชาวอินเดียภาคใต้ใช้ชดข้าวสารที่หน้าและที่ปากศพ แต่ที่ชดในขณะศพขึ้นสู่เชิงตะกอนเผา
 การชดข้าวสารว่า นอกจากให้เป็นอาหารผี ข้าวสารยังป้องกันผีร้ายได้อย่างชะงัด ชาวทมิฬเวลายก
 ศพออกจากบ้าน ใช้ข้าวสารและเนื้อมะพร้าวตัดเป็นชิ้นเล็กโปรยไปตลอดทาง ในประเทศสวีเดน
 ใช้โปรยด้วยเมล็ดลินสีดตามนอกบ้าน หรือบางครั้งใช้ข้าวเปลือกโปรยตามทางและที่หลุมฝังศพ

^{๒๑} บุญมี แทนแก้ว, **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียน
 พรินติ้ง, ๒๕๑๕), หน้า ๔๘.

^{๒๒} ศ.ประชิด สฤณะพัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๑.

เป็นการทำให้ฝั่ง พวกอินในประเทศสระวัก เกาะบอร์เนียว โปรยเถ้าตามรอยเท้าคนหามศพเพื่อไม่ให้ฝั่งเป็นรอยเท้า และสาวทางกลับมาบ้านได้ ชาวกอริมักจะมีขีดเป็นเส้นขวางทางที่ผ่านไป สมมติว่าเป็นแม่น้ำ ฝั่งจะได้มาไม่ได้ ของเราใช้เท้าขีดเส้นเป็นกากบาทที่ดิน ในเวลากลับจากเผาศพ เพื่อกันไม่ให้ฝั่งติดตามมา^{๒๔}

- ทางสี่แพร่ง

ศพบางราย เมื่อศพผ่านไปถึงทางสี่แพร่ง คนนำหน้าต้องเอาเกลือไม้ไผ่ขนาดสูงราวศอกหนึ่ง ซึ่งจัดเตรียมไว้แล้ว โยนลงตรงทางสี่แยกนั้น บางครั้งก็มีเช่นไหว้ผีที่ตรงนั้นด้วย เห็นจะเป็นเรื่องป้องกันผีอย่างหนึ่งของประเพณีของทุกภาค เพราะหนทางสี่แพร่งผู้รู้อธิบายว่าย่อมถือเป็นชุมทางของผีร้าย สถานที่เช่นนั้นจึงเต็มไปด้วยอันตรายและไม่ใช้ที่เป็นมงคล เมื่อผ่านที่เช่นนั้นจึงต้องหาวิธีปิดเป่าแก้เสนียดจัญไรเสีย ลูกก็เข้าที่ เพราะทางสี่แพร่งย่อมเป็นที่รวมพบปะกันได้ง่าย มาได้ถึงสี่ทาง ถ้าที่ตรงนั้นเป็นย่านเปลี่ยวหากจะดักทำร้าย หรือตีชิงวิ่งราว ก็มีโอกาสดีกว่าที่อื่น เพราะอาจมีคนผ่านไปมาก็ได้มากทาง ที่เปลี่ยวเช่นนั้นจึงไม่เป็นมงคลเลย ที่เขาเอาคนผิดไปฆ่าที่แฉะแลงแกงก็คือเอาไปฆ่ายังทางสี่แพร่งนั่นเอง ในคัมภีร์ เปตวัตถุ ว่า เปตคอยคืออมอยู่ ณ ทางสี่แยก คดีของชาวบ้านในอินเดียก็ถือว่าตรงทางสี่แพร่งเหมาะแก่การฝังศพและเผิชอบอยู่ที่นั่น ธรรมเนียมจีนถ้าทำพิธีทิ้งกระดาษ ก็มักทำที่ทางสี่แพร่ง บางชาติฝังศพไว้ตรงทางสี่แพร่งก็เคยมี ชาวฮินดูครั้งโบราณมักชอบสร้างสถูปบรรจุธาตุเจ้าไว้ตรงทางสี่แพร่ง ในประเทศของชนชาติสถาปมักก่อที่ฝังศพไว้ในที่เช่นเดียวกัน ประเพณีอังกฤษสมัยก่อน มักก่อที่ฝังศพของผู้ที่ฆ่าตัวตาย หรือผู้ร้ายที่ฆ่าเขาตายฝังไว้ยังหนทางสี่แพร่ง ตัวอย่างในประเทศอื่น ๆ ก็ยังมีอยู่อีกมาก เพราะฉะนั้นหนทางสี่แพร่งจึงถือกันทั่วไป ว่าเป็นที่รวมของพวกผี เมื่อศพผ่านไปจึงต้องทำอาถรรพ์ป้องกันไว้ เรื่องของเราก็อาจมีเค้าเงื่อนไปอย่างนี้ก็ได้ เวลาเราทำเสียบบาล เราเอาเครื่องเช่นไปวางทิ้งไว้ในทางสามแพร่งซึ่งเป็นทางร่วมเหมือนกัน จะเป็นทางสี่แพร่งหากกว่าทางสามแพร่งกระมัง ประเพณีฮินดูเมื่อแห่ศพออกจากบ้านจะต้องหยุด ๓ ครั้ง ๆ ละ ๑๕ นาที และทุกครั้งต้องง้างปากศพเอาข้าวสารแช่น้ำใส่ปากศพทุกครั้ง เพื่อไม่ให้ศพหิวกระหาย เหตุเดิมเห็นจะดูให้แน่ใจว่าตายจริงหรือไม่

ประเพณีอำเภอลองขลุ้ง มีอยู่อย่างหนึ่งคือห้ามหามศพข้ามสะพาน ต้องลุยน้ำข้ามไป บางครั้งน้ำลึกมากคงลุยไปไม่ได้ แต่ในปัจจุบันข้ามได้ โดยต้องทำเคล็ดหักกิ่งไม้มาทำเป็นประตูตรงกลางสะพาน แล้วลอดข้ามไปที่ห้ามไม่ให้หามศพข้ามสะพาน เห็นทีเดิมสะพานจะเป็นไม้พาดไว้อันเดียวเดินไม่ได้อาจพลาดตกได้ จึงได้ห้าม ถ้าเป็นคนจีนหามศพในกรุงเทพฯ เมื่อถึงสะพานก็มี

^{๒๔}ธีรานันโท, การตายและพิธีการทำบุญศพ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๕.

กระดวยเงินกระดวยทองพับหนึ่งวางไว้ที่เชิงสะพาน จะติดสินบนผีที่คอยอยู่ที่ตีนสะพาน เพื่อให้ข้ามไปได้สะดวก^{๑๑}

- การยกศพเวียนจิตกาธาน ๓ รอบ

ยกศพเวียนจิตกาธานนั้น ๓ รอบ แล้วจึงยกขึ้นวางบนจิตกาธาน ให้หันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตก การที่สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนวายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ ทั่วทุกตัวสัตว์เป็นการเดือนสติผู้ที่ยังไม่ตายให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบุญรมีสะสมกองการกุศล อันจะนำตนไปสู่ความสุข คือ สวรรค์ และพระนิพพาน การเวียนนั้น ให้เวียนซ้ายคือ เดินเอาซ้ายเข้าจิตกาธาน เรียกว่า อุตตราวัฏ

เรื่องยกศพเวียนเชิงตะกอน แด่ซ้ายไปขวาให้ครบ ๓ รอบ อธิบายชนิดปริศนารธรรม ว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนวายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ เป็นการเดือนสติผู้ที่ยังไม่ตายให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบุญกุศลเพื่อหนีจากการเวียนวายตายเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ จะได้นำตนไปสู่พระนฤพานกลาง ท่านว่าที่เวียน ๓ รอบ ได้แก่ พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เกิดมาก็เป็นทุกข์ มีความปรวนแปร ในที่สุดก็ตาย จะเอาอะไรไปก็ไม่ได้ เป็นของเปล่าทั้งนั้น ประเพณีชาวฮินดู ผู้เป็นทายาทเท่านั้นที่จะเวียนรอบเชิงตะกอน ๓ ครั้ง มีแบกหม้อน้ำไปด้วย ปล่อยให้น้ำหยดไปตลอดทาง แล้วเอาหม้อกระทบกับหัวศพให้หม้อแตก

การเวียนรอบมืออยู่ ๒ อย่าง อย่างที่หนึ่งเวียนขวา เกี่ยวกับมงคลอีกอย่างหนึ่งเวียนซ้าย เกี่ยวกับอัมงคล ดังเรื่องดาบที่เล่านี้ การเวียนรอบสิ่งใดที่เป็นประธาน จะเป็นสถานที่บุคคลหรือวัตถุอย่างเวียนเทียนของเราชะรอยจะเป็นเรื่องแสดงเคารพหรือให้เกียรติแก่สิ่งที่เวียนรอบ ประเพณีที่มีอยู่ในลัทธิพิธีของศาสนาต่างๆแทบจะทุกชาติว่าเฉพาะอินเดียครั้งโบราณในคัมภีร์ศัตบทธพราหมณ์ กำหนดให้เดินเวียนรอบแท่นที่บูชา ผู้เวียนถือถาดไฟ ในคัมภีร์ คฤหายสูตรพราหมณ์ หมุ่มเมื่อเข้าพิธีบวช ต้องเดินเวียนรอบต้นไม้หรือบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ๓ รอบ ในคัมภีร์จำพวกสูตรอื่นก็มีกล่าวเรื่องเวียนรอบไว้หลายแห่ง เป็นต้นว่าถ้าจะปลูกเรือนต้องเดินรอบ ๆ ที่ซึ่งจะปลูก ๓ รอบ เอาน้ำมันต์ประพรมที่ตรงนั้น และว่ามนต์จากคัมภีร์ฤคเวท ด้วย ในคัมภีร์ มนุ เจ้าสาวจะต้องเวียนรอบเตาไฟศักดิ์สิทธิ์ ๓ รอบ ในพิธีทำศพและในพิธีศราทธีก็มีเวียน ๓ รอบเหมือนกัน ในมหาปริณีพพานสูตร กล่าวว่า พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์เวียนรอบพระศพพระพุทธเจ้า ๓ รอบ ชาวฮินดูในปัจจุบันยังเดินรอบสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าเป็นการปลดเปลื้องบาป พุทธศาสนิกชนก็เวียนรอบพระสถูปเจดีย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กรีกสมัยโบราณมีเวียน ๓ หน ดังเรื่องในมหากาพย์อิลีแอด ว่าอะกิลีสพาทหารเวียนรอบศพปาโตรคลิสผู้สหาย ซึ่งถูกฝ่ายข้าศึกฆ่าตาย ชาวอียิปต์และชาวโรมันก็มีพิธีเวียนรอบ เช่น

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๔.

ชาวโรมันจะนำศพทหารเวียนซ้ายเชิงตะกอน ๓ ครั้ง หกกลับธงเอาบนลงล่าง เป็นเครื่องหมาย แสดงความเศร้าโศก แล้วกลับเวียนขวา ๓ ครั้ง

ในประเทศไอร์แลนด์ ถ้าศพจะต้องผ่าน โบสถ์ ก็ต้องเวียนโบสถ์เสีย ๓ รอบก่อน จึงจะนำ ศพไปสู่ป่าช้าได้

ในลัทธิโรมันคาทอลิก บาทหลวงผู้ทำพิธีจะต้องเดินรอบศพเวียนซ้ายไปขวา ๒ ครั้ง

ชาวอาหรับโบราณ เมื่อจะทำพิธีบูชาขี้ฉะ ต้องเดินรอบแท่นที่วางคนบูชาขี้ฉะเสีย ๓ รอบ ก่อน และร้องเพลงหรือสวดไปด้วย พระโมหัมมัดศาสดาพยากรณ์ของลัทธิอิสลาม ก็เคยเวียนรอบ สถานศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งประดิษฐานหินกบาศีที่เมืองเมกกะ

นักปราชญ์ชาวตะวันตกสันนิษฐานว่า การเวียนรอบจะมาจากพิธีศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมนุษย์ สมัยนั้นจะมีการเดินเป็นจังหวะเวียนรอบแท่นที่บูชา หรือรอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือเวียนจาก ตะวันออกมาตะวันตกก่อน แล้วเวียนกลับจากตะวันตกมาตะวันออก ฟังดูก็เข้าที่ เพราะการเดิน รอบ ๆ วัตถุที่หมายในลัทธิศาสนา ก็ยังมีทำกันอยู่ในหมู่ชนชาติที่ล่าหลังต่อความเจริญ เช่น ชาวอินเดียแดง และชาวออสเตรเลีย ถึงชาติที่เจริญแล้ว เวลามีการสนุกร่าเริงยินดี ก็มักจะกระโดด โดดเดินไปรอบ ๆ

เขาสันนิษฐานต่อไปว่า การเวียนรอบ เดิมจะเป็นลัทธิสำหรับปิดเป่าเสียดจัญไร หรือรับ เอาสิริจากพิธีบูชา เพื่อประโยชน์ของผู้กระทำการเวียน หรือของผู้อื่น หรือสิ่งที่เวียนรอบ ภายหลัง ความหมายในการทำขยายออกไป เป็นการทำให้เกิดสิริมงคล และการเวียนนั้น ถือว่าถ้าเวียน ให้ขวาแก่สิ่งที่เวียนจะนำมาซึ่งมงคล ถ้าเวียนซ้ายเป็นอวมงคลที่เวียนขวามีภัยจากวิถีโคจร ประจำวันของพระอาทิตย์ที่ขึ้นทางตะวันออกแล้ววกไปได้ และตกทางตะวันตก เพราะฉะนั้นเมื่อ จะกระทำประทักษิณ จึงถือว่าถ้าดำเนินตามวิถีโคจรของพระอาทิตย์ กิจในลัทธิอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่ง กระทำ ย่อมเป็นผลสำเร็จที่เวียน ๓ รอบ ว่าเกี่ยวกับเรื่องใน วามนาวดาร เมื่อพระวิษณุอวตารมา เป็นคนค่อม ขอเนื้อที่จากท้าวพลีโดยการช่างสามขุม ซึ่งฝรั่งว่าเป็นเรื่องเปรียบเทียบถึงพระอาทิตย์ ที่ย่าง ๓ หน เป็นเช้า เที่ยง เย็น ก็ครบวิถีโคจรประจำวันของพระอาทิตย์ แต่นี้เป็นอธิบายของชาว อินเดีย ชาวอื่นเขาก็เวียน ๓ รอบ เหมือนกัน แต่ไม่พบอธิบายถึงเหตุผลที่ทำ หรือจะเกิดจากเหตุ ที่ว่า การนับข้อมเริ่มแต่จำนวน ๓ เพราะจำนวน ๑ เป็นหน่วย ๒ เป็นคู่ของหน่วย ๓ จึงเป็น จำนวนเริ่มนับ ส่วนเรื่องเวียนซ้ายก็ถือเวียนผิดทางธรรมดา จึงเป็นอวมงคล^{๑๑}

^{๑๑} ศ.ประชิด สกฤษณ์พัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

- ชักผ้ามหาบังสุกุล

เรื่องชักมหาบังสุกุล ได้ความว่าแต่เดิมเขาชักกันจริง ๆ คือเอาผ้าขาวทั้งพับ พันหน้าศพเป็นเกลียว มีวิธีพันซึ่งอาจจะดึงผ้าออกมาจากศพได้ง่าย มัดแล้วนำไปทิ้งไว้ในป่าช้าตอนที่อยู่ลึกในเวลากลางคืน จุดไฟแสงริบหรี่ไว้ข้างศพด้วย และร่ายทางไว้อีกหลายดวง แล้วนิมนต์พระรูปหนึ่ง ไปชักบังสุกุล พระจะมีไม้เท้าไปด้วย ไปถึงศพหีบปลายผ้าดึงมา ศพก็กลิ้งไปทางหนึ่ง แล้วเอาไม้เท้ายันไว้ ดึงผ้าให้ศพกลิ้งกลับมา ทำดังนี้จนชักผ้าออกได้หมด ที่ทำอย่างนี้ได้สะดวกเพราะศพยังสดอยู่ แต่ถึงศพจะเน่าแล้ว ก็ดูเหมือนจะไม่รังเกียจอะไรกันนัก ว่าน้ำเหลืองสีนั้นมึกลื่นหอม ที่เหม็นเป็นเนื้อเน่าต่างหาก ได้ยินพูดกันมาอย่างนี้แต่เด็ก

อีกวิธีหนึ่ง ยกศพตรึงอยู่กับฝาโลง ขุดหลุมให้ลึกทำเป็นกระดาดหกด้วยฝาโลงนั้น ให้ศพอุ้มผ้าบังสุกุล พิธีชักมหาบังสุกุลอย่างนี้ ทำในเวลากลางคืน มีจุดไฟเหมือนอย่างวิธีต้น ตรงที่จะเข้าไปมักเอากิ่งไม้ปักทำเป็นขั้ว พระที่เข้าไปชักต้องมีไม้เท้าไปด้วย เมื่อเข้าไปเหยียบลูกกระดาน ก็จะหกขึ้นข้างหนึ่ง ศพจะกระดกคล้ายผุดขึ้นมาจากหลุม มืออุ้มผ้าบังสุกุล พระก็ชักมหาบังสุกุลรับเอาผ้ามา บางครั้งเหยียบกระดานกระดกขึ้นแรง ศพอาจถูกหน้าพระได้ จึงต้องใช้ไม้เท้ายันไว้ก่อน พระที่เข้าไปมักเป็นผู้เคร่งสมณะใจกล้าไม่กลัวผี เพราะฉะนั้นเมื่อมีผู้ไปนิมนต์สมภารจึงต้องเลือกพระที่เคร่งอย่างนี้ แต่เห็นจะหาได้ไม่ก็องค์ วิธีชักมหาบังสุกุลทั้งสองอย่างนี้จึงเสื่อมไป แต่วิธีหลังเห็นจะกลายมาจากวิธีแรกเพราะไม่ได้มีการชักจริง ๆ เหมือนอย่างวิธีต้น

อีกวิธีหนึ่ง ประเพณีของอำเภอคลองขลุง พิธีการทอดผ้ามหาบังสุกุล คือ เปิดฝาโลงเอาผ้าบัวสุกุลวางที่ขอบโลง นิมนต์พระมาชักบังสุกุล

มาในเวลานี้ การชักมหาบังสุกุล ที่ทำกันมากใช้ผ้าทอดไว้บนหลังโลง เมื่อขณะตั้งอยู่บนเชิงตะกอนก่อนลงมือเผา การทอดมักเชิญแขกผู้ใหญ่หรือผู้บังคับบัญชาของผู้ตายนำไปทอด แต่พวกญาติทอดกันเองก็มี จะเห็นได้ว่าการชักมหาบังสุกุลในพิธีศพ แต่เดิมเป็นการชักจริง ให้เข้ารูปกับต้นเค้าของการชักมหาบังสุกุล แล้วก็เคลื่อนที่มาเป็นชั้น ๆ เพราะด้วยสิ่งแวดล้อมบังคับจนมาเป็นอย่างที่เห็นกันอยู่ในเกือบทุกภาคของประเทศไทย ในทุกวันนี้^{๓๒}

- การล้างหน้าศพ

เมื่อถึงเวลาจะเผาศพ เอามะพร้าวผลหนึ่ง กะเทาะเปลือกเตรียมไว้ ต่อยเอาน้ำรดล้างหน้าศพในโลง เมื่อมะพร้าวนี้ถือกันว่า ถ้าใครได้กินจะแก่นอนกัดฟันได้ อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า น้ำมะพร้าวมีเครื่องหอมหลายชั้น เป็นของสะอาดผิดกับน้ำธรรมดาซึ่งขุนระคนไปด้วยเปลือกตม

^{๓๒} เหมงพัศตร, หมอหลวง, อาจารย์ทอง, **พิธีมงคลต่าง ๆ และประเพณีโบราณไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๘.

เปรียบด้วยกิเลสราคะที่ดองสันดานอยู่ ที่เอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็หมายความว่าเอาสิ่งสะอาดจริง ๆ ล้างสิ่งโสโครกเท่ากับเอากุศลกรรมล้างอกุศลกรรมฉันนั้น ประเพณีมอญ ก่อนยกศพทอดผ้าขาวซักรับล้างสุกแล้วต่อยมะพร้าวเอาน้ำรดหัวโลง ประเพณีชวา เวลาเอาศพลงหลุม เขาจะต่อยมะพร้าวซีกหนึ่งวางไว้ทางศีรษะศพ อีกซีกหนึ่งไว้ที่ปลายเท้า

มะพร้าวนั้น ว่าในคติของอินเดียในมัธยมประเทศ ถือว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่าศรีผลหรือผลไม้ที่มีสิริ มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ มักมีไว้ที่แท่นบูชา และให้แก่หญิงที่มีต้องการจะมีบุตร เมื่อจะทำพิธีใด ๆ ก็ดูเหมือนขาดมะพร้าวไม่ได้ ว่าเฉพาะมะพร้าวเกี่ยวกับงานศพพวกพราหมณ์บางแห่ง เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าที่เผา วางศพลงบนแท่นพักศพก่อด้วยอิฐ เรียกว่าแท่นวิศราม เอามะพร้าว ๔ ผล ซึ่งผูกติดมากับที่หามศพ ต่อยให้แตกเสร็จแล้วจึงยกศพไปเผา อีกอย่างหนึ่ง ตามคติของชาวฮินดู ว่าเวลาโยคีจะตายไป วิญญาณหรืออาตมันจะออกทางขม่อม เมื่อโยคีตนใดจะตายเขามักยกเอาไปไว้ในที่โปร่ง ๆ เพื่อให้อาตมันออกไปได้สะดวก เวลาเผาศพ ชาวฮินดูฝ่ายเหนือจะทุบหรือเอาไม้กระทุ้งกะโหลกศพให้แตก ในขณะที่ไฟไหม้ศพจวนจะมอดแล้ว เพื่อให้อาตมันออกไปในอินเดียมีผู้กล่าวไว้ว่า สันยาสิตนหนึ่ง (พวกนักบวช) ที่เมืองบอมเบย์ เมื่อรู้ตัวว่าจะตาย ก็สั่งให้พวกศิษย์พุงคนขึ้นนั่งในหลุมซึ่งขุดเตรียมไว้และโรยเกลือไว้ทั่วพองจวนจะสิ้นใจ ศิษย์คนหนึ่งเอามะพร้าวหัวหรือกระแทกศีรษะสันยาสิโดยแรง เพื่อให้ขม่อมแยก อาตมันจะได้หนีออกทางนั้นไปทางเบื้องสูง ถ้าไม่เช่นนั้นเวลาตาย อาตมันจะหนีออกทางทวารหนัก ซึ่งถือว่าไม่ดี เป็นเครื่องหมายคนบาป สอบถามชาวอินเดียฝ่ายใต้ เรื่องต่อยขม่อมให้แตก ได้ความว่ามักทำแก่ผู้ตายที่เป็นสันยาสิโยคีเหมือนกันเพราะถือว่าโยคีเข้าโยคะเบ่งถึงกับขม่อมประทุ เพื่อให้อาตมันออกไปก่อนก็มี คล้ายเรื่องทุบกะโหลกมะพร้าวของเรา หรือว่าเราจะได้คติมาจากชาวฮินดูแต่มันเป็นเรื่องทำกันได้ยาก เรายังรู้สึกสมเพชเวทนาศพอยู่ ก็เปลี่ยนเป็นต่อยมะพร้าวแทน หรือว่าการต่อยมะพร้าวล้างหน้าของเรา ต้องการน้ำซึ่งถือว่าเกิดจากศรีผลหรือผลไม้ อันเป็นสิริ จนนำมาล้างหน้าศพเพื่อเอาเคล็ด ก็เหลือที่จะเดา ประเพณีของพวกชวาก็ได้ต่อยมะพร้าวเอาน้ำรดศพไม่ชี้แจงเหตุผลที่ทำ ที่พวกทมิฬ มีมะพร้าวไปด้วยในพิธีศพ ผู้อธิบายให้ฟังก็ไม่ทราบเหตุผลที่ทำ พิจารณาเรื่องล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ในประเพณีของเราน่าจะได้คติมาจากอินเดียหรือชวาบาทลี^{๓๓}

- การทิ้งเบี้ย ๓๒-๓๓ เบี้ย

เรื่องทิ้งเบี้ยเป็นจำนวน ๓๓ เบี้ย ให้ตากลีษายกลา มีคติถือกันว่าให้เป็นค่าจ้างเผา เพราะตากลีษายกลา บางทีว่าชื่อตากลีษายกลา (เห็นจะเป็นสองคนคู่เบี้ย) เป็นเจ้าของป่าช้า จึงต้องขอ

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

อนุญาตซื้อที่สำหรับฝังหรือเผาเสียก่อน ถ้าไม่ซื้อที่ ไปเผาที่อื่น ๆ สุดแล้วแต่จะเหมาะ ผีจะไม่มีที่อยู่ เทียบรวบกวานหลอกหลอนได้ หรือไม่เช่นนั้น ผีผู้ตายจะถูกเจ้าของป่าช้าเบียดเบียนไม่มีความสุข ตากลียายกลาเป็นใคร ในหนังสือ ธรรมบท กล่าวว่ายายกลีเป็นหญิงสัปหรือมีหน้าที่เฝ้าป่าช้า สัปเพศกับเรื่องข้างต้นที่ว่าเป็ยตากลีย ส่วนตากลียไม่กล่าวถึง คงปรากฏว่าแกมีแต่ลูกหญิงชายอาศัย อยู่ด้วย ในกระท่อมในป่าช้าเท่านั้น มีอาชีพทางรับจ้างเผาศพ ใครให้ค่าจ้างแก่ แกก็จัดเผาให้ ในลัทธิฮินดู กาลีเป็นชื่อของพระอุมา เมื่ออวตารมาเป็นภูตครุร้ายชื่อกาลี ในหนังสือของอินเดีย กล่าวถึงป่าที่ไร ก็มีศาลพระกาลีด้วยทุกที่ ส่วนพระอิศวรเทพสวามีนางอุมา ก็มีภาคส่วนที่ลงมาอยู่ คลุกเคล้ากับผีในป่าช้า จึงได้ชื่อว่าพระภูตเศวร ผู้เป็นใหญ่ในพวกภูตผีเรื่องตากลียายกลาจะมีเค้า มาจากนี้ แต่จะเลื่อนแตกต่างออกไป เรื่องจึงไม่ตรงทีเดียว

เรื่องโยนเบี้ยให้ ๓๓ เบี้ย อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าเป็นเรื่องแสดงคุณบิดา ๒๐ เบี้ย มารดา ๑๒ เบี้ย การซื้อเด็กคลอดออกใหม่ ๆ จากแม่ซื้อ ก็ใช้จำนวน ๓๓ เบี้ยเหมือนกัน เด็กที่ฟัน ยังไม่ขึ้นเมื่อตายไป แล้วก็ต้องใส่เบี้ย ๓๓ เบี้ยลงไปในหีบศพด้วย จะว่าจำนวน ๓๓ เบี้ยเป็นคุณพ่อ ๒๐ คุณแม่ ๑๒ ก็ยังคิดไม่เห็น เพราะเกินไป ๑ เบี้ย และทำไมจึงแบ่งคุณพ่อคุณแม่ไม่เท่ากัน พ่อบางคนดูเหมือนจะมีคุณน้อยกว่าแม่เสียอีก บางท่านว่า ใช้โยนเบี้ย ๕๐ เบี้ยก็มี (เข้าเรื่องกับ ๕๐ เบี้ยเป็นเงินปลีกโสฬสหนึ่ง) บางท่านว่า ๓๒ เบี้ยให้เข้าอาคาร ๓๒ ของคน (มีเกสา โลมา จนถึง มตุลลุคฺ รวมได้แก่ธาตุดินเป็นคุณพ่อ ๒๐ ตั้งแต่ ปิตุคฺ จนถึงมุตคฺได้แก่ธาตุน้ำรวม ๑๒ ได้แก่ คุณแม่) ว่ารังแต่จะทับถมแผ่นดิน ควรเป็นที่สังเวชสลดใจ ประเพณีของหลวงเอาเบี้ยขึ้น ๓๓ เบี้ย ไปวางไว้ที่ฐานเผา ประเพณีฮินดูเอาน้ำแม่ น้ำคงคาพรมที่ซึ่งจะให้เป็นที่เผาเสียก่อน แล้วทิ้งเบี้ย ทองแดง ไปอันหนึ่งว่าให้เป็นค่าเช่าที่เหมือนกัน พวกปะหาเรียแคว้นสิจิมมีโยนเบี้ยทองแดงลง ตรงที่ซึ่งจะขุดเป็นหลุมฝังศพ ว่าเป็นที่ค่าซื้อที่ ชาวทมิฬเอาข้าวสาร มะพร้าวตัดเป็นชิ้น ๆ และเบี้ย ทองแดงทิ้งลงไปก็ศพ ปลอบให้พวกปาริยะ (ตรงกับจันทาลในสันสกฤต) แย่งกันเก็บเอาไปแล้วจึง จะนำศพลงฝังหรือเผามีเรื่องเล่ากันว่า ถ้าลืมทิ้งเบี้ยเป็นค่าที่ ผีจะมาเข้าฝันร้องทุกข์ว่าไม่มีที่อยู่ เข้าฝันอย่างนี้ทุกคืน ต้องเอาเบี้ยไปโยนทิ้งเป็นค่าซื้อที่ เรื่องจึงได้สงบไปไม่ฝันอีก อีกเรื่องหนึ่งว่า หญิงนับถือลัทธิอิสลามตายไป ตกกลางคืนผีหญิงคนนั้นมาเข้าฝันญาติว่าอยู่ไม่ได้ เขาทุบตีไม่หยุด ว่าเป็นผีแขก มาอยู่กับผีไทยไม่ได้ต้องทำบุญทอดผ้าป่าอุทิศไปให้เขา (คือผีไทย) จึงจะยอมให้อยู่ ญาติต้องทำตามที่เขาไป เรื่องจึงได้สงบ

มานึกถึงการเผาศพสมัยโบราณ หรือตามท้องถื่นในชนบททุกวันนี้ไม่มีป่าช้าโดยเฉพาะ อยู่กับวัด ใครจะเผาศพ ก็ต้องไปจัดที่หาที่เผาเอง ในทุ่งในป่าที่อยู่ห่างไกล ส่วนสัปหรือก็ไม่มี รับจ้างเป็นประจำ ต้องเที่ยวหาผู้ที่เคยทำจากคนในหมู่บ้านวานให้มาช่วยเท่านั้น แต่การเผาในป่าใน ทุ่ง ความกลัวเจ้าป่าเจ้าทุ่งซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของที่ ก็ต้องมี จึงต้องขอซื้อที่สำหรับเผา การ โยนเบี้ย

ได้ความว่าเขาโยนทิ้งไว้ตรงที่ซึ่งจะใช้เป็นเชิงตะกอนที่เขา เป็นเงินอัฐหนึ่งหรือโพหนึ่งแล้วแต่ศรัทธา เด็กเลี้ยงควายซึ่งคอยจ้องอยู่แล้ว ก็มาเก็บเอาไป^{๑๔}

- รูปเทียนเทศ

พิธีเทศในอำเภอคลองขลุง ใช้รูปดอก เทียนเล่มจุด และมีดอกไม้จันทน์ช่อหนึ่งควบไปด้วย จุดแล้วไปวางไว้ที่เชิงตะกอนได้ศพบ มีคนคอยเก็บดับเอาออกมาไว้ข้างนอก เป็นการเผาหลอก ๆ ในชั้นเดิมการเทศก็คงช่วยกันนำฟืนคนละคุ้นสองคุ้นไปเผา เหมือนอย่างที่ทำกันอยู่ในชนบทเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในบางถิ่นเขาเอาฟืนคิมมือไปคนละ ๓ คุ้น พร้อมทั้งรูปดอกเทียนเล่มสำหรับไปขมาศพบ (ขมาและเผาคราวเดียวกัน) ฟืนที่เอาไปเผา ต้องหันปลายไม้ไปข้างหน้า รูปเทียนไปขมาศพบก็มีไปด้วย ฟืนนั้นเห็นจะตัดเอากลางทางจึงได้มีติดติดไปด้วย มีผู้เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านเชื่อมอัญจังหวัดปทุมธานี เมื่อมีการเทศพระภิกษุซึ่งชาวบ้านนับถือ เขามีดอกไม้รูปเทียนสำหรับขมาศพบ ส่วนเขาก็มีฟืนไปต่างหาก ถ้าเรื่องเผาด้วยรูปเทียนเป็นการขมาศพบ ก็ควรให้มีพร้อมทั้งดอกไม้ด้วยจึงจะเข้าหลักของการเคารพและขมาลาโทษ แต่ดอกไม้ที่ควบกับรูปเทียนทำไมจึงใช้ไม้จันทน์ บางครั้งเราจะได้แบบอย่างมาจากอินเดีย การเทศของอินเดีย ใช้ท่อนจันทน์ปนกับฟืนไม้ชนิดอื่น ได้ความจากชาวอินเดียผู้หนึ่งอธิบายว่า ไม้จันทน์เป็นของแพงใครจะใช้ไม้จันทน์ล้วนเผา ก็คงมีแต่คนมั่งมี ธรรมเนียมชาวบ้าน ใช้ฟืนไม้สามัญเผา เป็นแต่เพิ่มไม้จันทน์ ๒ - ๓ ท่อนบ้างเท่านั้น

ท่านผู้ใหญ่เมตตาอธิบายให้ฟังว่า การเทศแน่นอนว่าต้องมีรูปเทียนดอกไม้กับฟืน รูปเทียนดอกไม้สำหรับขมาศพบ ฟืนสำหรับเผาข้อมยังเห็นปรากฏอยู่ได้ที่เครื่องขมาศพบของหลวง มีกระถางข้าวตอกดอกไม้ด้วยจนทุกวันนี้ ในหนังสือเรียนฉบับหมอบลัดเลย์ตีพิมพ์ มีจดหมายบอกหน้าที่มหาดเล็ก ว่าต้องตั้งเครื่องขมาศพบกับท่อนจันทน์ถวายในการพระราชทานเพลิงศพ เข้าใจว่าภายหลังคิดประดิษฐ์เอาไม้จันทน์ทำเป็นดอกไม้ เพื่อกระเบียดกระเสียนให้เปลืองเนื้อไม้จันทน์น้อยเลยตะเอาดอกไม้สดกับท่อนจันทน์กระเด็นไป ไม่มีอะไรจะเผาก็เอารูปเทียนนั่นเองใส่ต่างฟืนในงานพระบรมศพเป็นหลายงานซึ่งล่วงมาแล้วไม่นานนักก็ยังตั้งราวเทียนให้ประชาชนจุดติดบูชาขมาพระบรมศพ^{๑๕}

^{๑๔}จ. เปรียญ, **ประเพณีมงคลไทยอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อำนวยการ, ๒๕๓๕), หน้า ๘๓.

^{๑๕}ศ.ประชิด สุกณะพัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

- ที่เผาศพ

ที่เผาศพ ตามที่เห็นกันอยู่ในสมัยนี้ มักเป็นที่ยกพื้นสูง มีสัณฐานสี่เหลี่ยม และมักมีหลังคา ยอด เรียกกันว่าเมรุ เรามีชื่อใช้เรียกที่เผาศพอยู่หลายอย่าง เช่น ฐานเผา เจึงตะกอน จิตกาธาน อันที่จริงอะไร ๆ เหล่านี้ก็เป็นสิ่งเดียวกัน คือหมายถึงกองพิน หากยังเรียกไปต่าง ๆ กลายเป็นศพ นี้ภาคหนึ่ง ยังหลังคาครอบที่เผา ก็มีประรำเผาศพ โรงทิมเมรุตลอดจนพระเมรุทิศ พระเมรุใหญ่และพระเมรุทองนี้เป็นอีกภาคหนึ่งในการเล่าเรื่องเผาศพเหล่านี้ว่าได้เปลี่ยนแปลงและเลื่อนมาเป็นยศกันขึ้นด้วยอย่างไร ก็จะต้องพูดกันถึงมูลเหตุแห่งสิ่งเหล่านี้เสียก่อน

ในชั้นเดิมการเผาศพยอมจัดทำกันในป่า ลักษณะที่ท่าคงจะคล้ายคลึงกับที่ภาคอีสานยังทำกันอยู่ ตั้งได้เล่าไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วยหาที่ปลงศพ คำว่า ป่าช้า ก็บอกอยู่ในตัวเองแล้วว่าเดิมเป็นป่าจริง ๆ แต่คำว่าช้า จะหมายความว่าอะไรไม่ได้ความชัด ในภาษาไทยก็มีที่ใช้อยู่สองนัยคือช้า หมายความว่า ไม่เร็ว กับช้าซึ่งหมายความว่า ชั่วหายบ ดั่งในคำว่าชั่วช้าหายบช้า คำในภาษาไทยถิ่นอื่นส่วนมากไม่ได้เรียกว่าป่าช้า แต่เรียกว่า ป่าเหว จะแปลว่าอะไรสอบถามแล้วก็ไม่ได้ความชัด อย่างไรก็ตามก็ดี การเผาศพที่ว่านี้ คงจะใช้วิธีกองพินบนพื้นดินที่จัดแจงไว้ให้สูงพอสมควร กองพินนั้น ถ้ากองพาดก่ายกันเป็นแกลงจะสะดวกแก่การเผา เพราะมีช่องโปร่งไฟลุกได้ง่าย เอาศพตั้งบน กองพินแล้วเอาพินอื่นท่อนยาวๆ วางพาดศพทั้งสองข้างให้ปลายพินประจบกันเป็นอย่างรูปกระโจม คลุมศพอีกที ทำอย่างนี้เห็นจะเป็นคันเค้าที่เรียกกันว่าพนมศพ และเรายังมีคำใช้พูดเป็นเชิงแค้นคั้น ว่า จะมาพนมศพพนมเมรุอะไรกัน การเผาศพของชาวอินเดียก็ละม้ายคล้ายคลึงกับที่พูดมาข้างต้น เมื่อเขากวาดพื้นที่สำหรับเป็นที่เผาศพเรียบร้อยแล้ว เอน้ำแม่คงคาพรหมและมิน โยบายเย็บทองแดง ลงไปในที่นั้นด้วย จะเทียบกับเรื่องชื่อที่ป่าช้าจากยาขกลีก็ดูเหมือนจะได้กัน เอาไม้ขอนหรือไม้พิน วางเรียงและซ้อนกันเป็นเชิงตะกอนให้สูงราว ๔ ศอก กว้างราวศอกครึ่ง ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ พินชั้นบนใช้ไม้จันทน์ แต่ไม้จันทน์มีราคาแพง จะมีใช้กันก็แต่ศพเจ้าผู้ครองเมือง ถ้าเป็นศพสามัญใช้ไม้จันทน์เล็กน้อยพอสังเขป แล้วยกศพขึ้นตั้งบนกองพิน แล้วเอาพินท่อนใหญ่ ๆ ทับบน ถ้าศพผู้ชาย เอาพินทับอก ถ้าเป็นหญิงทับตรงบั้นเอว แต่ถ้าเป็นศพพราหมณ์เอามูลโคแผ่ปะศพเสียก่อน ได้รับความอีกทางหนึ่งว่า ต้องเอาพินทับศพให้เห็นแต่ฝ่าเท้าศพ ถ้าเป็นเท้าทาแดง ก็รู้ได้ว่าเป็นศพผู้หญิง พวกทมิฬในกรุงเทพฯ กองพินเป็นแกลง เอน้ำมันรวด แล้วยกศพขึ้นตั้ง เอาฟางทับศพอีกที และเอาโคลนปะทับฟางให้มาก ว่าเพื่อให้ร้อนระอุ และกันไม่ให้ศพกระดกขึ้นเมื่อถูกไฟเผา ผู้ไปในงานเผาไม่ต้องไปช่วยเผาอย่างไร นอกจากไปอื่นดูเฉย ๆ เท่านั้น

ประเพณีเผาศพทางจังหวัดเชียงราย ใช้ท่อนพินขนาดใหญ่วางสองข้างต่างหมอน แล้วเอาพินวางเอนให้ก่ายกัน แต่ให้ปลายพินเป็นปากอ้าอย่างกะเขีย วางซ้อนกันอย่างนี้ไปจนสูงราว ๒ ศอก กว้างศอกเศษ เอาศพห่อฝื่อกวางลงในช่องที่อ้าแล้วจุดไฟเผา พินนั้นโดยมากใช้ไม้เกี้ยว (ไม้สน)

ไม่ต้องใช้ไม้ช่วยจุด เพราะไม้อย่างนี้มีน้ำมันติดไฟลุกอยู่ในตัว การที่กองฟืนขึ้น ไปสูงอาจพังทลายลงได้ ที่ใช้วิธีวางฟืนพนมศพเห็นจะช่วยพยุงกองฟืนด้วยในตัว ทางภาคอีสานใช้ปักไม้ขึ้นไปข่มโลงเรียกว่าไม้ข่มเหง มีด้วยกันสามคู่หรือหกเสา คือทำเป็นสองห้อง นี่ก็เพื่อป้องกันกองฟืนไม่ให้ทลายก่อนศพไหม้ไฟ ประเพณีทางอำเภอลับแลปักหลักข้างละ ๓ มีระยะให้พอเหมาะกับความยาวของโลง แล้วเอาฟืนวางเรียงลงระหว่างหลักอย่างเดียวกับเราเรียงกองฟืนกันตามธรรมเนียมเอง แล้วจึงยกศพตั้งบนนั้น คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ เรือนทางอีสานเล็กเท่าเล็กจะไม่ทำเป็นสองห้องเป็นอันขาด ต้องทำเป็นสามห้องหรือแปดเสาเสมอ เรื่องก็เห็นจะถือว่าเป็นทำสองห้องหกเสาเป็นอย่างเผาศพกระมัง

เลื่อนจากวางโลงไว้บนกองฟืน ก็ปลูกเป็นร้านม้าขึ้นสำหรับตั้งศพเผา ร้านม้า คือเอาไม้ไผ่หรือไม้อะไรก็ได้แล้วแต่สะดวกมาปักเรียงเป็น ๓ คู่ สูงราวช่วงตัวคน แล้วปูฟืน ที่จริงร้านม้าก็คือ ม้านั่งนั่นเอง แต่มีขาติดอยู่กับที่อย่างร้าน มีส่วนยาวมากกว่ากว้าง พอให้เหมาะกับขนาดโลงยกศพตั้งบนร้านม้า และเอาฟืนกองเรียงไว้ใต้ร้านม้า เท่ากับร้านม้าคร่อมกองฟืน แล้วจุดไฟเผาศพใหม่หมดนั้น ทำร้านม้าสำหรับเผาศพดีกว่ากองฟืนไว้เฉย ๆ จึงนับว่าเผาศพอย่างนี้เจริญขึ้นกว่าเก่า เลื่อนขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง ถ้าเป็นศพคนมีอันจะกิน มักเอาผ้าขาวคาดรอบสี่ข้างร้านม้า ส่วนล่าง เพื่อบังคับกองฟืน ผ้าที่คาดลงที่เขียนเป็นลวดลาย ส่วนขาร้านม้าและตามขอบก็แกะหยวกเป็นลวดลายประดับ อันเป็นเรื่องทำให้งามมากกว่าเป็นประโยชน์ในการเผา อีกชั้นหนึ่ง อาจต่อเสาให้สูงเหนือโลงแล้วทำหลังคร่อมอีกทีหนึ่ง จะประดับประดาด้วยหยวกกล้วยสลักและดอกไม้พวงมาลัยหรืออะไรก็ได้แล้วแต่เรื่อง นี่เห็นจะเป็นอย่างดีในสมัยก่อน และเป็นต้นเค้าของหลังคาประรำหวกที่ครอบเชิงตะกอนสำหรับเผากลางแจ้งในหนังสือ เรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนทำศพวันทองก็มีกล่าวไว้ว่าร้านม้า เครื่องประดับสรรพเสร็จ ร้านม้าเผาศพนี้ อาจทำดั่งบนเชิงตะกอนอีกชั้นหนึ่งก็ได้ คือใช้ร้านม้าเป็นอย่างฐานรองศพเท่านั้น การทำร้านม้าเผาศพจะต้องเป็นฐะปลูกสร้างกันทุกคราวที่มีการเผาไม้เป็นความสะดวกเลย ส่วนการเผาศพคนอนาถาก็เห็นจะเผากันอย่างง่าย ๆ ตามเดิม คือเอาศพวางบนกองฟืนแล้วเผาดังกล่าวมาแล้ว ต่อมาการเผาศพในบางแห่ง เช่น ในบ้านเมืองซึ่งมีคนมากก็เห็นจะจัดเผากันในที่ซึ่งจัดไว้โดยเฉพาะเป็นป่าช้าอยู่นอกเมือง จะเลือกที่เผาในป่าตามใจเหมือนแต่ก่อนและเหมือนกับบางถิ่น บ่อมทำไม่ได้เพราะไม้สะดวก เมื่อจัดเผากันเป็นตำแหน่งแห่งที่อย่างนี้แล้ว ก็ทำที่เผาขึ้นเป็นเฉพาะจะเลือกที่สำหรับกองฟืนเผากันตามชอบใจคงไม่ได้ ที่เผาในชั้นต้นคงจะก่อเป็นฐานขึ้นมา ให้สูงจากพื้นดินตามสมควร กันเป็นคอกสี่เหลี่ยมผืนผ้าแล้วกองฟืนวางศพเผากันบนนั้น จะมีร้านม้าด้วยหรือไม่ก็แล้วเรื่องที่เผาพออย่างนี้เห็นจะเรียกว่าฐานเผาเลื่อนขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง มีตารางเหล็กเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารองรับศพอีกที นี้เรียกว่าตารางเผาศพ นับว่าดีขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง แล้วถึงขั้นเสริมบนฐานเผาตอนกลางขึ้นเป็นคอกหรือแทนอีกทีหนึ่ง ซึ่งในขั้นแรก คงเอา

ต้นกล้วยมาเรียงเป็นพื้นแล้วกันคอกเอาดินเกลี่ยบนทาบให้แน่นและตั้งตารางเหล็กบนนั้นอย่างนี้ เรียกว่าเชิงตะกอน เชิงตะกอนนั้น แต่ก่อนนี้ เห็นจะหมายความว่าที่เผาศพทั่ว ๆ ไป จะไม่จำกัดว่า ต้องมีลักษณะอย่างที่พูดมานี้ ถ้าจะแปลคำว่าเชิงตะกอนเอาตามลักษณะของคำก็คงหมายถึง ผงสกปรกคือขี้เถ้านั้นเองอย่างเดียวกับขี้ตะกอนอันอยู่ในน้ำ หรือถ้าจะว่าเชิงตะกอนก็ตี ฐานเผาที่ตี หรือจิตคารานสำหรับเจ้านายก็ตี ก็จะเป็นอันเดียวกัน หากมายักทำให้ผิดกันเสียแล้วเรียกชื่อเป็นยศ เป็นอย่างขึ้น จัดให้ตีขึ้นไปกว่านี้ ก็ทำเป็นเสาต่อขึ้นหกเสา มีประกอบหัวเสาทั้งสี่ด้าน ประดับด้วย หยกสลักกลดลลาย และพวงดอกไม้ตั้งที่เคยเห็นกันอยู่ แล้วเชิงตะกอนและตารางรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้านี้ หดเล็กลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทำให้โลงที่วางบนตารางเหล็กยื่นออกมานอกเชิงตะกอนอย่างเห็น ชัด เท้ากับมันฟ้องตัวเองว่ามันเคยเป็นสองห้องหกเสา ยาวรีเหมาะแก่หีบศพ ที่มาร่อนเป็น สี่เหลี่ยมนี้สำหรับเผาโกศ แล้วที่พวกสัปเหร่อจะเห็นว่าศพหีบเผาตารางสี่เหลี่ยมก็เผาได้ หีบจึงยื่น ออกไปยื่นช้อยอยู่นอกตาราง ในการที่ตารางสี่เหลี่ยมมีหกเสานั้นเห็นกันว่ามีเสามากเกะกะไป จึงแก้ กันเสียให้เป็นที่เสา เพราะสี่เหลี่ยมหกเสานั้น ไม่สมควรจริง ที่เผาศพจึงกลายรูปมาเป็นอย่างที่เรา เห็นกันอยู่นี้ เรือนหลังคาคร่อมที่เผาศพ ถ้าทำเป็นหลังคาแบน เรียกว่าปะรำเผาศพถ้าทำเป็นหลังคา คร่อมลาดสูงขึ้นไปเป็นอย่างรูปหลังคาเรือนปั้นหยารูปสี่เหลี่ยม เรียกว่าโรงทิม โดยเหตุที่โรงทิมมัก ต่อปีกเป็นหลังคาออกไปทั้งสี่ด้าน จะยาวสักเท่าไรไม่กำหนด สำหรับเป็นที่พระสวดบ้างเป็นที่ใช้ เป็นโรงครัวหรือเป็นที่พัก หรือจะใช้เป็นที่สำหรับอะไรอื่นก็ตาม โรงทิมจึงกลายจากเป็นที่เผาศพ โดยตรงมาเป็น โรงหรือศาลา สำหรับตั้งศพและทำบุญสุนทาน ถ้าใช้ศาลาดาวเป็น โรงทิม ก็เรียก กันว่าศาลา โรงทิมการปลุกโรงทิมนั้น ได้ความจากที่ได้อ่านคำบอกเล่ามา ว่าที่เขาทำกันอยู่ในชนบท ใช้ไม้ไผ่ขนาดยาวปักเป็นสี่เสา บันปลายข้างหนึ่งหักงอสำหรับรับไม้ข้อเครื่องผูก โดยเหตุที่หลังคา เป็นเครื่องผูก เมื่อปรุกับกับพื้นดินเสร็จแล้วจะรื้อเอาขึ้นไปคลุมข้างบนไม่ได้ จึงต้องยกขึ้นไปทั้ง อัน การยกจึงต้องเป็นงานใหญ่ มีคนเท่าไรต้องช่วยกันหมด ยกขึ้นตามธรรมดาเหมือนหลังคาเล็ก ๆ ไม้ได้ ต้องยกชักมุงขึ้นไปก่อน บนยอดหลังคามักมีไม้ไผ่ท่อนหนึ่งผ่าโคนเป็นสี่บาก ให้อ้าเบะ ออกเป็นสี่ขาสำหรับผูกเข้ากับจันเป็นอย่างเสารวม บนปลายเสียบรงผ้าขาวรูปสามเหลี่ยม ผ้าธงนี้ ต้องการกันมาก ว่าเอาไปลงยันต์ทำผ้าประเจียดขลังมาก การเผาศพเป็นโรงทิมต่อปีกออกไป ใหญ่โต มักเป็นศพใหญ่ เช่น เจ้าเมืองหรือสมภารเจ้าวัดซึ่งมีคนนับถือมาก โลงหรือหีบที่ใส่ศพ มักทำเป็นหลังคาประกอบปากโลง ถ้ามีรูปเหมือนหลังคาถาว ก็เรียกกันว่าแต่งเครื่องวอ ถ้ามียอด แหลมตรงกลางอย่างบุษบก ก็เรียกว่าแต่งเครื่องเหม การตั้งหีบศพก็มัก ไว้ในที่สูง มีเครื่องตั้ง เครื่องประดับอะไรต่ออะไรอยู่เรียงรอบเชิงตั้งศพ ทุกวันนี้ เครื่องตั้งศพในกรุงเทพฯ มักตั้งกันใน ศาลาการเปรียญ การประดับประดาก็มักเป็นพานและแจกัน ประดับด้วยดอกไม้สดและดวงไฟ วางบนม้าหุ้มรอบเชิงศพหรือตั้งไว้ แต่สามด้านสุดแล้วแต่ที่ตั้งส่วนเครื่องตั้งอย่างที่เห็นตุ๊กตาปั้น

เหมือนเมื่อก่อนหมดไป มีแต่พวงหรีดดอกไม้สดและแห้งวางและแขวนกันระกะ ถึงเวลาเผาก็ยกศพไปตั้งบนเชิงตะกอน ซึ่งมีหลังคาปะรำหยกอยู่ในหลังคาใหญ่อีกทีหนึ่ง เป็นหลังคาซ้อนหลังคา หลังคาใหญ่นั้น โดยมากมักมียอดแหลม เรียกกันว่าเมรุเผาศพ อันที่จริงควรจะมีอะไรล้อม อย่างเขาพระเมรุซึ่งมีเขาตัดบริรักษ์ล้อมอยู่ ๘ ชั้น ล้อมเพียงชั้นเดียวเป็นการทำข้อมก็ได้ อย่างพระเมรุบรมศพ ที่เผาศพอย่างที่เรียกกันว่าเมรุทุกวันนี้ มีลักษณะเป็นโรงทิมมากกว่า เป็นโรงทิมชนิดที่ไม่สร้างปีกหลังคาออกมาเท่านั้น เมื่อมาเรียกที่เผาศพหลังคายอดนั้นไม่มีอะไรล้อมรอบว่าเมรุ คำว่าโรงทิมก็หมดไป ย้ายไปเกาะอยู่กับศาลาที่ตั้งศพซึ่งกลางที่ก็ยังคงเรียกกันว่าโรงทิม ส่วนที่เผาศพคนอนาตามวัด มักก่อเป็นเตาอิฐมีหลังคา ยังเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าเตาเผาศพ^{๓๖}

- การเผา

การเผานั้น ถ้าเป็นศพสด ใช้คว้าน้ำศพ และเลื่อยกระดานพื้น โลงหรือหีบตรงกลางเปิดเป็นช่อง เพื่อให้ไฟแลบขึ้นไปไหม้ตรงท้องศพก่อน ถ้าเป็นศพเก่า ก็มีกรรมซากที่หลุดออกเป็นท่อน ๆ แล้ววางลงในผ้าขาวห่อแล้ววางตรงช่องพื้น โลงที่ไฟจะลอดขึ้นมาเพื่อให้ไหม้เร็ว บางครั้งก็รูศหรือแลเนื้อศพออกให้มากได้ยิ่งดี จะได้เผาง่าย ถ้าศพนั้นยังสดอยู่ห่อไม่ได้ก็มีการหักพับขาให้ขึ้นไปอยู่บนหลัง เอาพินคูนใหญ่ ๆ ทับ ทำเช่นนี้ ว่าถ้าเผาหงายหน้า ศพถูกเผาไฟก็ต้องแอนหลังขึ้นเป็นธรรมชาติ ถ้า โลงไหม้แตกจะเห็นศพมีอาการเช่นนั้น น่าทุเรศมาก คนเผาก็ต้องมีเหล็กแหลมสองง่ามไว้กดพลิกศพ และคอยตักน้ำสาด โลงไว้ไม่ให้ไหม้เสียก่อน เรียกว่าเลี้ยง โลง แต่การเลี้ยง โลงนั้น บางครั้งก็เรื่องรักษาโลงไว้ใช้ใส่ศพอื่นต่อไป ประเพณีอีสานเขาพลิกศพให้คว่ำในเวลาเผาดังเล่าไว้ที่อื่นแล้ว การเผาในชนบทไม่สู้ همین เพราะใช้พินเผาเผา ไฟแรงก็พากันขึ้นสูง ส่วนมากในกรุงเทพฯ กระเบียดกระเสียเรื่องพิน การเผาศพจึง همینตลบ บางแห่งใช้เมล็ดงาสาตเข้าไปในไฟ ว่าดับกลิ่นบรรเทาความเหม็น ได้บ้าง เดียวนี้การเผาในชนบท มีผู้เล่าให้ฟังว่าต้องไปหาพินกันไกล ๆ ไม่หาได้ง่ายเหมือนแต่ก่อนแล้ว เพราะความเจริญของบ้านเมือง ทำให้ที่รกร้างร่นห่างเข้าไปลึก นับวันจะต้องเผากันตามอย่างกรุงเทพฯ ซึ่งชาวพ่ายเขาเห็นเป็นว่าเราบึ้งผี ที่จริงก็ถูกของเขา การเผาและรวมถึงที่เผา จะเห็นได้ว่าค่อยเลื่อนและกลายมาโดยลำดับ ตั้งแต่เผากันจริง ๆ จนเผาอย่างทุกวันนี้ เรื่องที่เล่ามาแล้วนั้นก็เห็นจะหมดไป จะเหลืออยู่ที่แต่พิธีบางอย่าง ซึ่งทำสืบเป็นธรรมเนียมประเพณีมา อาจมองไม่เห็นมูลเหตุที่ทำก็ได้

ในการเผา ถ้าเป็นศพพระซึ่งมีผู้คนนับถือมาก ทราบว่าทางมอญใช้จุดดอกไม้ไฟชนิดที่เราเรียกว่าลูกหนู ให้ไต่สะพานอันซึ่งด้วยสายเชือกเข้าไปสู่พนมศพ ลูกหนูนั้นได้เคยเห็นในกรุงเทพฯ ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า ทางเชียงใหม่ใช้ดอกไม้ไฟประกอบด้วยล้อ เมื่อจุดดอกไม้

^{๓๖} ราช.สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๕๘.

ไฟก็เล่นเข้าไปสู่พนมศพเหมือนกัน แล้วไฟที่ดอกไม้ติดชนวนที่ฐานรูปสัตว์ ฝึกแคะเล่นขึ้นไปติดดอกไม้ไฟอันแต่งไว้บนหลังคาวอ และทั้งหมดนั้นก็ไหม้ไฟตลอดคืนทั้งเมรุด้วย การที่ทรงจุดฝึกแคะพระราชทานเพลิงศพของเรา ก็ไปเข้ารูปจุดลูกหนูนั่นเอง ศพเจ้านายในเชียงใหม่ชั้นหลังนี้ เห็นรูปทำเป็นรถรับศพไปสู่เมรุเสียแล้ว เข้าใจว่าเอาอย่างทางกรุงเทพฯ รูปสัตว์หิมพานต์ซึ่งใส่ผ้าไตรเข้าขบวนแห่เข้าไปสู่เมรุนั้น ก็เข้าใจว่าขยับเข้ามา จากทำพนมศพเป็นรูปสัตว์อย่างเท่านั้นเอง ทางเมืองอุบลฟังดูแต่ก่อน ก็ดูเหมือนจะทำคล้ายพ้ายพ แต่ในสมัยนี้เป็นทำแต่เรือนใส่ศพบนตะเข้ชักไปเข้าเมรุตั้งในเมรุทั้งเรือนนั้น แต่การเผาซากก่อนเอาอัฐิกระเดียดไปทางประเพณีพม่า ซึ่งเขาขุดหลุมบรรจุพื้นเผา แต่เขาไม่ได้เผาเรือนและเมรุด้วย เรือนนั้นว่าเรือเอาไปถวายวัด จะเป็นแบบใหม่ก็เป็นได้

ประเพณีอินเดีย ถ้าเป็นศพเจ้าผู้ครองนคร โอรสซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครจะเสด็จไปจุดศพไม่ได้ เพราะถือว่ากษัตริย์เป็นผู้ทรงความบริสุทธิ์มีเทวดาประจำพระองค์ ไม่สมควรไปเกือกกั้วกับมลทิน เรียกว่าลูกตก

อนึ่ง เมื่อเวลาเผา ในกรุงเทพฯ แต่ก่อนมีการโยนสตางค์บรรจุในผลมะนาวขว้างไปให้แข่งกัน เรียกว่าลูกกั้วปลุกฤษ์ ทางพ้ายก็มีทั้งสตางค์เวลาเผา และในตอนศพออกจากบ้านก็มีทั้งสตางค์เหมือนกัน^{๓๑}

- ห้ามต่อไฟเผา

ตามที่เข้าใจกัน ที่ห้ามไม่ให้ต่อไฟกัน ก็เพราะกลัวจะเสียเวลา ถ้านึกถึงสมัยโบราณ เรื่องเสียเวลา ถ้านึกถึงสมัยโบราณ เรื่องเสียเวลาเป็นไม่มี และการเผาก็คงใช้ได้จุดคือต่อหม้อไฟที่นำศพให้แตก แล้วก่อไฟสุ่มพินไว้ในหม้อแตกนั้น และสับได้เป็นชิ้นโต ๆ เสียบไม้เตรียมไว้ให้จุดต่อจากกองพินนั้น สำหรับนำไปเผาบางถิ่นก็ใช้สับได้จุดไว้เป็นกอง ๆ ชาวอีสานเผาศพ ต่างคนจะหอบขนเอาพินไปพร้อมทั้งได้ไฟด้วย ชาวบ้านถิ่นจังหวัดชลบุรีจะเอาพินและสับได้ก้อนหนึ่งติดไปกับพินที่เดียว เมื่อได้ทราบถึงวิธีเผาศพด้วยได้ดังนี้ ก็พอจะเห็นเหตุห้ามไม่ให้ต่อไฟกัน เพราะได้จะหยดทำให้เสียเวลาจริง ๆ และกองไฟ สำหรับจุดต่อก็มีอยู่มไป ไม่จำเป็นต้องไปต่อไฟกันให้เสียเวลาทั้งใครมาก่อนก็เผาก่อน ใครมาทีหลังก็เผาทีหลัง ไม่ต้องรอคนใหญ่คนโตมาจุดไฟก่อนเพื่อเป็นเกียรติยศเหมือนในกรุงเทพฯ การเผาก็ไม่จำเป็นต้องเผาในเวลาเย็นเพื่อรอแขกอย่างในกรุงเทพฯ พอพระฉันเพลแล้วก็เริ่มพิธีเผาซึ่งตกในราว ๑๕.๐๐ น. อันที่จริง การต่อไฟเห็นผู้ใหญ่ท่านถือไม่ทำกัน ไม่ใช่แต่การเผาศพ แม้แต่การบูชาพระ ท่านก็ไม่จุดต่อกัน มักมีตะเกียงดวงหนึ่งตามไว้ให้จุด อธิบายต้นเหตุห้ามต่อชนิดปริศนาธรรม ก็ว่า เปรียบเหมือนคนผูกเวร เวรข่มไม่

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

สิ้นสุดลงได้ นอกจากจะไม่ต่อเนื่องกัน อีกอย่างหนึ่งว่า ไฟคือกิเลส เครื่องร้อน ไม่ควรจะจุดต่อกัน จะถูกลามไปถึงคนอื่นให้เดือดร้อนด้วย^{๑๔}

เอาผ้าโยนข้ามโลง

เวลาไฟกำลังลุก ให้บรรดาญาติมิตรที่มาเผาศพ พึงพิจารณาสรณะศพ ๑๐ อย่าง คือ

๑. สิวตฤติกาย ฉทุทิต์ ศพที่ตายใหม่ที่เขานำมาทิ้งไว้ในป่าช้า
๒. เอกาหมตฺ ภาทวิหมตฺ วาตีหมตฺ วา ตายแล้ววัน ๑ หรือ ๒ วันหรือตายแล้ว ๓ วัน
๓. อุทฺฐมาตกั ขึ้นเน่าพอง
๔. วินีลกั มีสีเขียวน่าเกลียด
๕. วิปฺพุทฺทชาตึ เป็นสรีระมีน้ำเหลือง
๖. โส อิมเมว กายํ อุปลํหริติ ใหล่น้อมเข้ามาสู่กายนี้ว่า
๗. อยมุโข กาโย ถึงกายอันนี้เล่า
๘. เอวํมฺโม ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา
๙. เอวํภาวี คงเป็นอย่างนี้
๑๐. เอวํอนตฺโต ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้

พิจารณาแล้วให้เอาผ้าขาว หรือเสื้อผ้าอะไร ๆ ตลอดจนมุ้งของผู้ตายก็ใช้ได้ โยนข้ามไฟไปมา ๓ ครั้ง ว่าเป็นปริศนาธรรม แสดงถึงการข้ามของร้อน มีราคะ โทสะ และโมหะ เป็นมูล ต้องข้ามด้วยธรรมอันเป็นทางบริสุทธิ์ คือพระอริยมรรค พระอริยผล และพระนิพพาน เมื่อโยนผ้าข้ามไฟครบ ๓ หนแล้ว ก็เอาโยนเผาไฟเสีย หรือมิฉะนั้นก็ให้เป็นทานแก่คนยากจน หรือถวายวัด ใช้เป็นผ้าเช็ดเท้าพระสงฆ์ พิธีนี้ของหลวงไม่ได้ทำ แม้แต่ศพสามัญในกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้ทำกัน มีทำกันโดยมากในชนบท บางท่านว่าเป็นธรรมเนียมของมอญ ประเพณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเวลาชักศพไปป่าช้า เขาเอาเสื้อผ้าผู้ตายตัวหนึ่งวางไว้บนหลังโลง เมื่อเวลาจะเผาศพเขาโยนเสื้อผ้านั้นข้ามหรือลอดโลงสามครั้ง ผ้านี้เมื่อเผาศพเสร็จแล้วก็นำกลับบ้าน เวลาทำบุญก็ตั้งผ้านี้ไว้ด้วย เสร็จทำบุญแล้วจึงนำไปถวายพระ ดันเหตุมาจากอะไรไม่ทราบ หรือเสื้อผ้านั้นจะเป็นของที่ใช้ปิดปากโลงอย่างที่คนจน ๆ ใช้ผ้าห่มนอนผู้ตายคลุม ถ้าผ้านี้ถือว่าเป็นมลทิน ก็ควรเอาเข้าเผาเสียด้วย^{๑๕}

^{๑๔} ชูลีพร สุสุวรรณ – สุจิราภรณ์ บริสุทธิ, **ขนบธรรมเนียม และประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๕.

^{๑๕} บุรินทร์ คำกองแก้ว, **พิธีกรรมงานศพ**, อ่างแล้ว, หน้า ๕๓.

- การชักฟืน ๓ ดุ้น

กล่าวกันว่า สัปเหร่อชักฟืน ๓ ดุ้นแล้ว จึงกลับบ้านกันได้ เป็นเรื่องสังเกตุว่าวิญญาณผู้ตายออกจากร่างไปเกิดแล้ว เป็นเสร็จกิจของลูกหลานญาติมิตร กลับบ้านกันได้หรืออีกอย่างหนึ่ง เป็นอุบายหนองเหนียวไว้เพื่อให้ผู้ไปเผา ได้ปลงหรืออีกอย่างหนึ่ง เป็นอุบายหนองเหนียวไว้เพื่อให้ผู้ไปเผา ได้ปลงกรรมฐานไม่ให้รีบกลับมาเสีย จะกลับได้ต่อเมื่อชักฟืนเป็นสัญญาณแล้ว พิธีชักฟืน ๓ ดุ้นนี้ของหลวงไม่มี

อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าฟืน ๓ ดุ้นนั้น ได้แก่ไฟ ๓ กอง คือ รากะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นกิเลสเผาผลาญสัตว์ให้เราร้อนอยู่ในวัฏสงสารไม่รู้สร้าง เป็นเรื่องให้คนเป็นพิจารณาเกิดสังเวชและสลดใจ จะได้พยายามถอนเพลิงทั้ง ๓ ออกเสีย แต่เมื่อคิดดูถึงเรื่องเผาศพในสมัยก่อนคงจะเผากันในที่กรงรังเป็นสุ่มหุ่มพุ่มไม้ เป็นป่ากลาย ๆ สถานที่เช่นนี้ถ้าเป็นหน้าแล้ง หญ้าแห้ง ใบไม้แห้งเป็นเชื้อติดไฟได้ง่าย อาจเป็นเหตุให้ไฟไหม้ลุกลามไปถึงที่อื่นเกิดเสียหายขึ้น ถ้าการเผาศพไหม้แล้วแต่ฟืนยังไม่หมด เวลาจะกลับ เพราะไม่อยากจะอยู่ ธรรมดาก็ต้องชักฟืนออก เพื่อไม่ให้ไฟไหม้ต่อไป อย่างเราไฟในเตา ที่จริงบางแห่งก็ชักฟืนแต่ดุ้นเดียว จะเป็นเพราะเหตุนี้ได้บ้างกระมัง ส่วนที่ชักออกเพียง ๓ ดุ้น อาจจะทำให้เป็นปริศนาธรรมอนุโลมขึ้นภายหลัง เพราะได้ทราบว่าเป็นบางท้องถิ่นเขาชักฟืนออกหมด ไม่ใช่แต่ให้สัปเหร่อชักออกเพียง ๓ ดุ้น อย่างนี้จึงจะเรียกว่าชักฟืนกันจริง ประเพณีอีสานก่อนจะทำที่เผาศพ ต้องเอาไฟจุดหญ้าและต้นไม้ที่อยู่ในบริเวณที่เผาให้ไหม้เตียนเสียก่อน เรียกว่า แกดป่า คือกิดเอาไว้ไม่ให้เป็นเชื้อไฟ ไปติดลุกลามขึ้นจนกลายเป็นไฟไหม้ป่า นี่ก็เห็นเหตุเรื่องชักฟืนแต่ก่อน ได้ชัดขึ้น^{๔๐}

- กลับจากเผาศพ

เมื่อเสร็จจากเผาศพ ต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำเสีย ประเพณีนี้เกี่ยวกับเรื่องปลดเปลื้องมลทินที่ไปเผาศพ เพื่อล้างจัญไรหรือความสกปรกที่อาจติดมา ให้สะอาดหมดจดกลับเป็นมงคลอีก ประเพณีที่ทำกันในชนบท เขาตักน้ำใส่กระป๋องมาตั้งไว้หลาย ๆ กระป๋อง เมื่อเผาศพแล้ว ขากลับบ้าน ก็วกน้ำในกระป๋องล้างหน้าล้างศีรษะ หรือในบางแห่งก็ไปอาบน้ำในสระที่วัด คืออาบทั้งผ้านุ่งไม่ต้องผลัดผ้ากลับบ้านทั้งผ้าเปียก คล้ายของอินดูอาบน้ำตอนเมื่อมีคนตาย ใช้น้ำลูบหน้าเสยหัว แล้วไปอาบน้ำ เสร็จแล้วจึงขึ้นเรือนได้ เป็นอย่างเดียวกับชนบทอื่น ประเพณีของยิวกลับจากฝังศพต้องล้างมือ อย่างไรก็ดีการชำระกายเมื่อไปเผาศพกลับมานั้น มีประโยชน์จริง ๆ อย่างน้อยก็มีกลิ่นเผาศพติดมานั่น ถ้าเป็นคนกลัวผีก็ว่าผีตามมา ผู้ใหญ่ท่านสอนว่า กลับมาแล้วให้ล้างหน้าเสีย

^{๔๐}เมฆพัสดร, หมอหลวง, อาจารย์ทอง, **พิธีมงคลต่าง ๆ และประเพณีโบราณไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๐.

หรืออย่างน้อยก็ล้างในรูจุก เพราะควันที่เผาศพติดมาในรูจุก ทำให้เหม็นสาบ ถ้าคิดถึงการเผาศพในชนบท เขาเผากันจริง ๆ เวลาเข้าไปเผาอาจถูกไอควันไฟที่ศพติดตัวมาได้จึงเป็นการสมควรที่สุดที่ให้อาบน้ำล้างหน้า

นอกจากเรื่องล้างมณฑลยังมีเรื่องกลัวผีจะติดตามมาบ้านด้วย วิธีของเราเวลากลับ พอหันหลังให้กองฟอน ต้องเอาไม้หรือใช้เท้าก็ได้ ทำเส้นกากบาทที่พื้นดิน เพื่อกันไม่ให้ผีตามมา เห็นจะถือว่าขีดเส้นเท่ากับเป็นแม่น้ำขวาง ดังอธิบายไว้ในเรื่องทางสี่แพร่ง ในชนบทถิ่นต้องเดินอ้อมวกเวียนไปจนกว่าจะถึงบ้าน จะเดินตรงทางมาบ้านไม่ได้ เพราะถือกันว่าผีจะจำกลับมาได้ ไทยอีสานใช้หนามทิ้งขวางทางเดิน ธรรมเนียมมอญเมื่อกลับจากป่าช้าพอเข้าเขตบ้าน ต้องเอาพลั่วหรือเสียมขุดดินให้เป็นทางเพียงสี่แฉก แล้วกล่าวคำว่า ไม่มีการเกี่ยวข้องกันแล้ว ขอขามารบกวนเลย ประเพณีพม่า เวลาจะกลับจากป่าช้า ผู้เป็นญาติสนิทของผู้ตายจะตะโกนว่า (ออกชื่อผู้ตาย) ้วยกลับบ้านเกิด ถ้าไม่มีใครเหลียวหลังหรือขานตอบ ก็ถือว่าผีผู้ตายคงจะอยู่ที่นั่น ไม่สามารถจะกลับบ้านได้แต่ลำพัง พวกทมิฬในกรุงเทพฯ เมื่อกลับจากงานศพแล้ว ยังเข้าบ้านไม่ได้ ต้องลงคลองอาบน้ำทั้งเสื้อผ้าเสียก่อน และกลับเข้าบ้านทั้งตัวเปียก เมื่อยังไม่ได้อาบน้ำ ใครถูกต้องตัวไม่ได้จะเป็นเสนียดจัญไร นอกนี้ยังต้องล้างและถูพื้นเรือนด้วยขามหม้อไหและอะไรซึ่งมีอยู่ในบ้านหมดนั้น ถ้ายังไม่ล้างก็ยังไม่ใช้ไม่ได้ ถือกันมาก ขึ้นใช้เป็นจัญไรถึงในตอนแรกเมื่อยังไม่ได้อาศพออกจากบ้าน จะกินอะไรไม่ได้ทั้งนั้น ถ้าหิวกินได้แต่น้ำร้อน แต่ไม่เป็นไรทนหิวเอาหน่อย เพราะไม่ทิ้งศพไว้ในบ้านนานกว่าที่จำเป็น ฝรั่งเศสพวกกลับจากฝั่งศพต้องเปลี่ยนทางเดิน ฮินดูกลับจากเผาศพต้องลบรอยเท้าเพื่อป้องกันไม่ให้ผีสางหาทางกลับบ้าน พวกช่าก้อ ห้ามไม่ให้เหลียวหลังดูเมื่อกลับจากฝั่งศพแล้ว ถ้าเหลียวดูผีจะเห็นผีจะจำหน้าได้และติดตามมา ชาวปอมเมเรียนในประเทศเยอรมนีเวลากลับจากฝั่งต้องเอาฟางทิ้งไว้สำหรับให้ผีพักจะได้ไม่มาบ้าน ตกกลางเป็นเรื่องไม่ใช่ไม่อาลัยรักและนับถือในผู้ตาย แต่เป็นเรื่องกลัวผีจะมาบ้านด้วยกันทั้งนั้น เพราะทุกชาติถือว่าให้ผีเข้าบ้านมีแต่ร้ายอย่างเดียว

ยังมีคติปลีกที่เกี่ยวกับเวลาเผาศพอีก ๒ - ๓ อย่าง คือ ถ้าหญิงมีครรภ์จะไปเผาศพ ต้องกั๊ดเข็มกั๊ดป้องกันตัวไปด้วย นับว่าป้องกันไม่ให้ผีลอดเข้าห้อง สอบถามได้ความว่าเคยถือและทำกันมาอย่างนั้น จะด้วยเหตุผลกลใดไม่ได้ความชัด เห็นจะเป็นเพราะเหล็กซึ่งฝักแล้ว อีกอย่างก็คือเมื่อเวลาศพกำลังติดไฟ ถ้าไถ่ไถ่ดู จะเห็นผีเกาะอยู่ข้างเชิงตะกอน^{๔๐}

^{๔๐}บุญมี แท่นแก้ว, ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๘.

- การแปรรูปเก็บอัฐิ

การแปรรูปเก็บอัฐิ ที่ทำกันในอำเภอคลองขลุง ทิ้งไว้ ๑ คืน จึงไปเก็บ ปล่อยให้ไฟมอด แล้วจึงไปเก็บอัฐิก็ได้ แต่ทางกรุงเทพฯ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะอาจศพอื่นเผามา ประเพณีจึงได้เลื่อนมาขยับวันให้เร็วเข้า ก่อนแปรรูป ให้ตรวจดูที่กองฟอนเสียก่อน ว่าจะมีรูปรอยอะไรปรากฏอยู่บ้าง ถือกันว่าบางครั้งก็จะมีรอยเป็นรอยตีนเด็กบ้างรอยตีนสัตว์บ้าง อยู่บนกองถ่านนั้น รอยตีนเหล่านี้ว่าเป็นเครื่องหมายคติกำเนิดของผู้ตาย ตรวจดูแล้วจึงทำ เรื่องนี้น่าจะเทียบได้กับคติของอินเดีย ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์ เกาศิกสูตร ว่าเมื่อเก็บกระดูกจะเอาไปบรรจุ ถ้าไม่พบกระดูก เพราะมีเหตุทำให้อันตรายสูญหายไป ก็ให้เอาผ้าปูแผ่นแล้วสวดอ้อนวอนขอรื่องผู้ตาย ถ้ามีสัตว์กระโดดลงบนผ้า ก็ถือว่าสัตว์นั้นเหมือนเป็นตัวผู้ตาย ในคัมภีร์ ธรรมสูตร ของพราหมณ์ว่า บรรพบุรุษที่ตายไปจะไปไหนมาไหนก็มีลักษณะคล้ายนก เรื่องตรวจดูรอยตีนพวกมูณท์ในอินเดีย เอาข้าวสุกและถ่านเก่าที่โปรยไว้บนเรือน เสร็จแล้วลงเรือน ไปสู่ที่เผา เวียนกองฟางสามรอบแล้วอ้อนวอนขอให้ผู้ตายกลับมาอ้อนวอนแล้วกลับบ้าน มาพิจารณาข้าวและถ่านเก่าที่โปรยไว้บนเรือน โดยถ่านถี้ ถ้ามีอะไร ผิดสังเกตชนิดหนึ่ง เป็นคันว่า สิ่งที่โปรยไว้เคลื่อนที่ ก็ถือเอาทันทีว่าคืนกลับมา ตนนั่งลงร้องไห้ เป็นวัฏเป็นเวร ตัวที่มูณท์ประหนึ่งว่าไม่ยอมให้ผึกกลับมา เป็นตรงกันข้ามกับที่ไปขอรื่องผีที่กองฟอน

การแปรรูป คือ เอาอัฐิในกองฟอนมาเรียงเป็นรูปคน บางแห่งก็เอาเรียงไว้บนแผ่นกระดาษ โดยเก็บส่วนของกระดาษเข้าลำดับของรูปเท่าที่ทำได้ และให้หันหัวของรูปไปทางตะวันตก สมมติว่าตาย แล้วนิมนต์พระภิกษุมายังสกุลผู้ตาย เสร็จแล้วเกลี่ยลรูปทำเป็นรูปใหม่ ให้หันหัวไปทางตะวันออก สมมติว่าเกิด และเอาเงินเหรียญวางไว้บนอัฐิด้วย บางรายใช้ดอกไม้เงินทอง โปรยและประพรมด้วยของหอมบนอัฐิอีกที แล้วนิมนต์พระภิกษุยังสกุลเป็นเสร็จ แล้วเก็บอัฐิและถ่านเก่าไปไว้ในที่อันควร ส่วนเงินมักทิ้งไว้เป็นสมบัติของสัปเหร่อผู้ทำ ถ้าโปรยด้วยดอกไม้เงินทองลูกหลานจะเก็บเอาไปรักษาไว้ ถือว่าเป็นอัฐิเงินอัฐิทอง เป็นของดีมีสิริมงคล ส่วนอัฐินั้นเลือกเก็บอัฐิศีรษะ แขน ขา และตัว อย่างละน้อย จะเอาไปเก็บรักษาใส่ โศศไว้บ้าง ส่วนอัฐิอื่นก็นั้นรวมทั้งถ่านช่วยกันเก็บรวบรวมไว้ก่อน แล้วก็เอาไปบรรจุไว้ในเจดีย์หรือ ณ ที่ใดต่อไปในวันหลัง แล้วแต่เห็นสมควร ประเพณีฮินดู ในวันที่ ๓ จากวันเผา (ตรงกันกับประเพณีในชนบทของเรา) จะไปเก็บอัฐิใส่หม้อวามันต์ด้วย ส่วนถ่านเก่าเกลี่ยทำเป็นรูปคน บูชาด้วยสิ่งของที่เอามาแล้วกอบใส่หม้อเอาไปโยนทิ้งในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น บางแห่งเจ้าภาพเอาทองโปรยลงในกองอัฐิ แล้วสัปเหร่อรวบรวมอัฐิผสมกับดินปั้นเป็นก้อนนำไปทิ้งในแม่น้ำคงคาเหมือนกัน ทองที่โปรยจะรอยเป็นคำจ้างสัปเหร่อทางอ้อมสำหรับเอาอัฐิไปทิ้งในแม่น้ำคงคา พวกทมิฬเมื่อเผาศพแล้ว รุ่งขึ้นเก็บอัฐิใส่หม้อ แต่ต้องล้างอัฐิด้วยน้ำมะกรูด น้ำนม และน้ำทำให้สะอาดเสียก่อนแล้วนำหม้อบรรจุอัฐิ ไป

ทิ้งกลางแม่น้ำ ซึ่งสมมติว่าเป็นแม่คงคา ทิ้งแล้วต้องข้ามฟาก จะหันหน้ากลับมาดูไม่ได้ ประเพณีชาวเกาะบาห์ลีเก็บอัฐิใส่ในโกศผอบ นำไปทิ้งทะเล ถ้าอยู่คอนก็ทิ้งลงในแม่น้ำซึ่งออกทะเล เวลาทิ้งมีคนตรีประโคนบางทีก็มีการรำเดินเป็นพิเศษด้วย ประเพณีพม่า เมื่อเผาแล้วรอจนครบ ๓ วันจึงไปเก็บอัฐิ แล้วเอาน้ำมะพร้าวล้างอีกทีจึงจะเอาเข้าหม้อเก็บ จะเอาไปบรรจุอะไรแล้วแต่การ เรื่องแปรรูปนี้ ยังไม่พบในหนังสือว่ามีชาติใดทำ นอกจากชาวฮินดูดังกล่าวมาข้างต้น ยังมีพวกแขกจามและชาวนายระ (ทราวิทสาขาหนึ่งอยู่ทางแคว้นมาละบาร์ทางภาคใต้อินเดีย) จัดทำในลักษณะซึ่งพอจะเปรียบเทียบกับพิธีของเราได้ พวกแขกจามเมื่อเผาศพแล้วจะเก็บอัฐิหน้าอกศพที่เผาแล้วแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน แล้วเอาบรรจุหีบทอง เงิน หรือทองแดงเรียกในภาษาจามว่า กล่อง นำไปฝังในป่าช้าหรือที่อันสมควร โดยมากถ้าเป็นคนมีอันจะกิน เอาไปบรรจุฝังไว้ในที่ซึ่งสร้างขึ้นโดยเฉพาะเรียกว่า กูด ชาวนายระเอาข้าวสารมาเกลี่ยทำเป็นรูปคนตาย แล้วเอาข้าวสารและงาเล็กน้อยไปรองบนรูปนั้น เสร็จแล้วจึงกลับบ้านได้

เรื่องแปรรูปและเก็บอัฐิ ได้ฟังจากท่านผู้ใหญ่ ว่าทางราชการเรียกกันเป็นสองอย่างอยู่ เมื่อทำถ่านเป็นรูปที่แรก หันหัวไปทางตะวันตกเรียกว่า แจงรูป แล้วโดยถ่านกลับทำรูปใหม่ หันหัวไปทางตะวันออก นี้เรียกว่าแปรรูป กระจุกถ่านเขาคัดไว้เสียก่อน สำหรับให้ลูกหลานเก็บ เมื่อแปรรูปแล้วจึงเอากระจุกประดับลงตามที่ เช่นกระจุกหัวก็เอาไว้ที่หัวเป็นต้น เพราะเหตุที่ทำการนี้ การตั้งศพเผาจึงบังคับให้ตั้งทางเหนือกับใต้เพื่อไม่ให้แจงรูปและแปรรูปเหยียดดินรูดกัน การเก็บกระจุกไว้ที่บ้าน ได้ยินว่าเป็นแบบกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยทรงพระราชดำริไม่แน่ว่าจะรักษาบ้านเมืองไว้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้จะพยายายไป ด้วยเวลานั้นเป็นเวลาที่ศึกสงครามพัวพัน ทางพายัพเขาถือกันด้วยซ้ำ ไม่เอาอัฐิเข้าบ้าน ต้องบรรจุไว้ที่วัด (ทางอีสานก็เช่นเดียวกัน) ประเพณีของเราแต่ก่อนก็เอาไว้วัด ไม่ได้เอามาไว้บ้านเหมือนกัน ถ่านซึ่งเก็บอัฐิแล้ว ทางพระศพเจ้า นำไปลอยน้ำที่วัดปทุมคงคา เข้าใจว่าเป็นคนคดิพราหมณ์เข้ามาปน ถ่านของชาวบ้านหาได้ลอยน้ำไม่ วัดปทุมคงคาเข้าใจว่าจะตั้งชื่อให้ลากเอาแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำคงคา^{๑๒}

- บอกละสาท

ความเป็นอยู่ของชาวชนบท ซึ่งรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน ใคร ๆ ในหมู่บ้านก็ต้องรู้จักกัน และคนในหมู่บ้านนั้น โดยมากก็มักเป็นญาติเกี่ยวดองกัน เพราะเป็นชนกลุ่มน้อย ผิดกับชาวกรุงซึ่งมีผู้คนคับคั่ง มากชาติหลายภาษา ถึงเป็นเพื่อนบ้านอยู่ใกล้กัน แต่ต่างชั้นก็ต่างสมาคม บางทีก็ไม่รู้จักกัน ส่วนชาวบ้านในชนบท สารทุกข์สุกดิบของบุคคลก็เท่ากับเป็นส่วนรวมของหมู่บ้านนั้น มีอะไรก็เต็มใจช่วยเหลือกัน ถือกันว่าเป็นหน้าที่ส่วนรวม ไม่เช่นนั้นก็รวมอยู่กันไม่ได้ มีงานการที่ต้องร่วม

^{๑๒} แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและประเพณี**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๒.

แรงกันทำก็ไม่ต้องจ้างต้องขอร้อง เพราะจะอาศัยเงินเป็นแก้วสารพัดนึกไม่ได้ ต้องอาศัยความกลมเกลียวเป็นสามัคคีธรรม ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ความเป็นอยู่ของหมู่บ้านจึงจะราบรื่นอยู่ได้ ถ้ามีคนในหมู่บ้านคนใดก้าวร้าวแตกพวกออกไป คนทั้งหมดก็ต้องช่วยกันกำราบปราบปราม และทุกคนต้องปฏิบัติอยู่ในลัทธิประเพณีที่สืบทอดกันมา เท่ากับเป็นกฎหมายคุ้มครองกันอยู่เพราะฉะนั้นจึงรักษาประเพณีของเดิมไว้ได้ดี เพราะเป็นตัวบทกฎหมายของเรา ใคร ๆ ก็ไม่กล้าทำผิดประเพณี เว้นไว้แต่ความเจริญอย่างใหม่เข้าไปแทรกแซง ประเพณีนั้นจึงต้องคัดแปลงเปลี่ยนไปตามกาลเทศะอย่างช้า ๆ สโมสรที่ประชุมก็ตกอยู่ที่วัด สำหรับไปทำบุญสุนทานและมืงานรื่นเริงร่วมกัน เมื่อมีงานอะไรที่วัดก็พากันไปร่วมทำบุญทั้งหนุ่มสาวเฒ่าแก่ เท่ากับเป็นญาติพี่น้องกันไปหมด ความเจริญในปัจจุบันเป็นปัจจัยข้อหนึ่ง ทำให้ความคุ้นเคยรู้สึกว่าเป็นกันเองเห็นห่างกันออกไปทำให้ประเพณีของเก่าพลอยเสื่อมสูญไปด้วย

คราวนี้จะพูดถึงการบอกเผาศพ ไทยทางอีสานใช้ตีกลอง ใคร ๆ ได้ยินก็พากันไปเองตามใจสมัคร ไม่จำเป็นต้องบอกให้ทราบ จะบอกก็แต่คนที่โกรธกับผู้ตาย เพื่อให้มาขมาลงโทษเป็นครั้งสุดท้าย เดียวนี้เราใช้บอกเผาศพหรือบอกคำ บางทีก็เชิญให้ไป มีอยู่ในนั้นด้วย ถ้าไม่มีบอกหรือบอกคำ ก็มักไม่ค่อยไป ผิดกับประเพณีเดิมซึ่งเขาจะเชิญเฉพาะผู้ที่โกรธกัน ส่วนคนอื่นเมื่อรู้ก็มาไม่จำเป็นต้องบอก เพราะการเผาศพรู้จัก หรือไม่รู้จัก ก็ไปเผา ถือว่าได้บุญและเป็นเรื่องที่ดีอย่างขมาโทษโบราณ ประเพณีโบราณของฝรั่งเวลาฝังศพใช้ตีระฆัง เมื่อใครได้ยินก็มา จะมีคนพวกนี้รออยู่ที่วัดกัน ประเพณีชาวอินเดีย เขาก็ถือว่าการไปเผาศพเป็นการได้บุญมาก เท่ากับได้ทำพิธีอัฐวเมธครั้งพวกเขาริต พอเขาได้ยินระฆังตีก็พากันมา แต่เดี๋ยวนี้คงจะไม่เป็นเช่นนั้น

พิธีที่ญาติมิตรมาดูศพผู้ตายก่อนนำไปฝัง แต่เดิมเป็นเครื่องบังคับอยู่กลาย ๆ เพื่อให้ผู้ที่มาจะได้ปลดเปลื้องความสงสัยในตน ถ้าหากว่ามีเรื่องเข้าใจว่าศพนั้นจะไม่ได้ตายโดยบริสุทธิ์ ทั้งจะได้รู้เห็นด้วยตนเองว่าผู้ตายมิได้ถูกใครทำร้ายตาย และเป็นการไปแสดงความเศร้าโศกเคารพด้วยในตัว เพราะฉะนั้นผู้ที่เคยบาดหมางกับผู้ตาย จึงรู้สึกเป็นหน้าที่ต้องไปเยี่ยมศพ ไม่จำเป็นต้องเชิญ^{๔๓}

- ข้อห้ามวันเผา

การเผาศพห้ามวันข้างขึ้นเผาอยู่ข้างแรมเผาดี เป็นอัมมงคลเรียกผีเผาคน ต้องเผาข้างขึ้น เผาดีข้างแรมเผาดี เรียกว่าคนเผาผี เพราะแรมคำหนึ่งก็เท่ากับวันที่ ๑๖ ของเดือน กลายเป็นวันคู่ไป ส่วนวันแรม ๒ คำ ก็เท่ากับวันที่ ๑๗ ของเดือน กลายเป็นวันคี่ไป เพราะฉะนั้นการเผาในวันคู่ในวัน

^{๔๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๒.

ข้างแรม จึงเท่ากับเป็นวันคี่เหมือนกัน ที่ให้เผาแต่วันคี่ อธิบายชนิกปริศนาธรรมว่า ความตายเป็นของเฉพาะตัว จะเอาไปให้ผู้อื่นตายแทนไม่ได้ เพราะฉะนั้นวันเผาจึงต้องเป็นวันคี่ นอกจากนี้ยังห้ามเผาในวันศุกร์เป็นชนิดที่ฝรั่งเรียกว่า คือสิ่งใดมีลักษณะคล้ายคลึงกันสิ่งนั้นก็เป็ผลเหมือนกัน เช่นทำเสน่ห์ยาแฝดปั่นรอกยให้เป็นตุ๊กตากอดกัน ถ้าทำรูปกอดกันโดยอุปเท่ห์ตามที่วางกำหนดไว้ ก็จะมีผลเหมือนกัน ก็วันศุกร์ซึ่งบอกว่ายสุข ถึงจะมีคำแปลต่างกัน แต่เสียงเหมือนกัน แต่เสียงเหมือนกัน ก็ขึ้นชื่อว่าสุขขอยู่นั่นเอง ถือกันว่าเป็นวันคี่ การเผาผีถือเป็นเรื่องไม่เป็นมงคล ถ้าเผาในวันศุกร์ ก็จะถูกลากให้ความสุขได้รับอิทธิพลของความไม่เป็นมงคล ทำให้กลายเป็นทุกข์ไปได้ จึงห้ามเผา ลางที่มีคติถือว่ายเผาผีวันศุกร์ให้ทุกข์แก่ญาติ วันศุกร์ถือกันนัก บางคนถึงกับไม่ยอมเผาเป็นแต่ขมาศพเท่านั้นที่เคยมี ส่วนวันพฤหัสบดี ถือว่ายเป็นวันครูไม่ควรให้อัปมงคลเข้ามาเกืออกกลัวในวันนั้น ถ้าใครตายวันเสาร์ห้ามเผาในวันอังคาร เพราะถือว่ายเป็นวันกล้าในคติโหราศาสตร์ ถ้าเผาวันนั้นผีจะดุ ห้ามเผาวันพระ เห็นจะคิดไปถึงสัตว์ที่หากว่าจะมีในศพ ก็ไม่ต้องเสียชีวิตไปในวันพระ นึกวิตกว่า ห้ามเพิ่มขึ้นทุกที เช่น ห้ามเผาวันคู่ในข้างขึ้น เเผาวันคี่ในข้างแรม ต่างว่าในระยะเจ็ดวันวันแรกเป็นแรมค่ำ ๑ เป็นวันจันทร์ ก็จะเผาได้แต่วันอังคาร วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันอาทิตย์ ถ้าวันศุกร์ วันพฤหัสบดีห้ามเผาด้วย ก็คงเหลือแต่วันอังคารและวันเสาร์สองวันเท่านั้นที่เผาผีได้ เเผาญศพนั้นตายวันเสาร์ก็ต้องตัดวันอังคารออกเสียอีกวันหนึ่ง คงเหลือแต่วันอาทิตย์วันเดียว ใน ๗ วัน ถ้าห้ามกันยับยิบอย่างนี้ขึ้นทุกทีแล้วจะไม่มีวันเผาศพได้ แต่เปล่า เดียวนี้ออกจะไม่มีใครค่อยถือไปแย่งกันเผาวันอาทิตย์เพราะเป็นวันหยุดงาน จะได้มีญาติมิตรไปช่วยกันพริกพร้อม อันที่จริงเผาวันอะไรก็ได้ทั้งนั้น ขอให้สะดวกก็แล้วกัน”

๒.๕ การเดินตามหาบและการทำบุญอุทิศ

เมื่อเผาศพเสร็จแล้ว รุ่งขึ้นเวลาเช้าก็จัดสามหาบ ไปยังที่เผาศพ สามหาบนั้นคือ ของถวายพระในหาบหนึ่ง ๆ ก็มี หม้อข้าว เชิงกรานหรืออั้งโล่ พริก หอม กระทียม ฯลฯ บรรจุอยู่ในสาแหรกข้างหนึ่ง ส่วนสาแหรกอีกข้างหนึ่งนั้นมีของคาวหวาน ดังนี้ เหมือนกันทั้งสามหาบแล้วจัดให้บุตรหลาน หรือญาติ ๓ หาบคนละหาบ คนถือผ้าไตรอีก ๓ คนเดินนำหาบอีกคนละไตรครบทั้ง ๓ ไตร เดินเวียนกองฟอง คนละ ๓ รอบ เวลาเดินนั้นให้กู่แบบชาวสวน หรือชาวป่ากู่เรียกว่าวู้ ๆ คนละสามครั้ง เมื่อคนข้างหน้ากู่แล้วคนข้างหลังก็รับกู่กันทุกคน เมื่อเดินเวียนครบ ๓ รอบแล้ว เจ้าพนักงานก็รับหาบไปตั้งที่อาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพเอาผ้าไปทอที่กองฟอง นิมนต์พระสงฆ์มาพิจารณาผ้าไตรที่กองฟอง เสร็จแล้วเจ้าภาพก็ต้องถวายสำหรับคาวหวานแก่พระสงฆ์ทั้ง ๓ หาบ

เมื่อถวายเสร็จแล้วพระสงฆ์ ยถาสัพพีอนุโมทนา ฝ่ายเจ้าภาพต้องกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ตาย ส่วนพิธีของหลวงเดิน ๓ รอบแล้วนำ ๓ หาบมารวมไว้ที่อาสน์สงฆ์ นิมนต์พระฉันในที่นั้น เมื่อพระท่านฉันเสร็จแล้ว ท่านอนุโมทนา เป็นการเสร็จพิธีทำกันเป็น ๒ อย่างดังนี้ ส่วนที่ชาวบ้านทำกันนั้น มักถวายของให้พระไปฉันที่กุฏิ

การเดินเวียนกองฟอน ๓ รอบนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในภพทั้ง ๓ ถ้ายังไม่ถึงอมตธรรมอยู่ตราบใดแล้ว จะพ้นไปจากภพทั้ง ๓ นั้นไม่ได้โดยการที่กูเรียกชื่อ ๆ ๆ นั้นแสดงว่า ไม่รู้ว่าผู้ตายนั้นไปเกิดที่ไหน ภพใด จึงได้แต่กูเรียก เพื่อให้รู้ว่าพวกญาติพี่น้องได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว^{๔๕}

- การเรียกดวงวิญญาณ

ก่อนที่จะมีการทำบุญ ๗ วัน หากคนตายนั้นตายโดยไม่ปกติ คือ ถูกฆ่าตาย อุกรถชนตาย ตกน้ำตาย เป็นต้น ญาติพี่น้องก็จะทำพิธีเชิญดวงวิญญาณเพื่อที่ในวันรุ่งขึ้นทำบุญ ๗ วัน ดวงวิญญาณของผู้ตายจะได้มารับเอาส่วนบุญส่วนกุศล การเชิญหรือเรียกดวงวิญญาณนี้ ชาวอำเภอคลองขลุงทำกันทุกตำบล มีความเชื่อว่าหากไม่ทำแล้ว ดวงวิญญาณก็จะไม่ได้ไปผูกไปเกิด ต้องอยู่ตรงจุดที่ทำกาละ (จุดที่ตาย) กลายเป็นวิญญาณร่อนเร่พเนจร ไม่มีที่สถิต

พิธีการเชิญดวงวิญญาณ มีการเตรียมกระบะซึ่งทำด้วยกาบกล้วย แบ่งเป็นช่อง ๆ ให้ได้ ๘ ช่อง อันหมายได้กับทิศทั้ง ๘ ภายในบรรจุ ข้าวปลา อาหาร ขนม และข้าวนั้นต้องเป็นข้าวขาวข้าวดำด้วย พร้อมกันนั้นขนมจะต้องเป็นขนมคำขนมแดงด้วย มีหมากพลู บุหรี่พร้อม เมื่อได้ของครบต้องไปนิมนต์พระมหาเถระผู้มีความรู้ในการทำพิธีเชิญดวงวิญญาณ พร้อมพระอีก ๓ รูป รวมเป็น ๔ รูป เมื่อไปถึงจุดที่คนตาย จัดแจงโยงด้ายสายสิญจน์เป็น ๔ ทิศ พร้อมวางกล่องกาบกล้วยที่บรรจุสิ่งทีกล่าวข้างต้น ไว้บริเวณที่คนตายได้เคยนอนตาย ปูเสื่อสาตอาสนะให้พระคุณเจ้านั่งทำพิธี เมื่อทำพิธีเสร็จพระผู้ทำพิธีจะทำสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นเครื่องหมายว่า ณ บริเวณนี้เคยมีคนตายมาก่อน บัดนี้ได้เชิญดวงวิญญาณของผู้ตายไปรับส่วนบุญส่วนกุศลเรียบร้อยแล้ว โดยใช้ผ้าแดงผูกกับต้นไม้ใกล้บริเวณที่คนตายมากที่สุด หากไม่มีต้นไม้อาจใช้ศาลพระภูมิเล็ก ๆ ที่สร้างขึ้นเองวางไว้บริเวณนั้นพอเป็นเครื่องหมายให้รู้^{๔๖}

^{๔๕} เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๓.

^{๔๖} ปู่บุญมี พราหมณ์มนุษย์, **การเรียกดวงวิญญาณ**, ๖๘๘ หมู่ที่ ๒ ต.ท่ามะเขือ อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร, ๒๕๕๐.

- การทำบุญ ๗ วัน (ตัดกรรม)

เมื่อจัดการนำอัฐิใส่โกศเรียบร้อยแล้ว เมื่อเชิญกระดูกกลับบ้าน ให้ทางบ้านเตรียมตั้งโต๊ะบูชาและออกทุกข์ได้ เมื่อกระดูกไปถึงบ้าน ก็โปรยสวดคำที่ทางานเรื่อยไปจนถึงโต๊ะที่บูชาแล้ว เริ่มทำบุญ ๗ วัน คือ สวดมนต์เลี้ยงพระมีเทศน์บังสุกุลต่อเนื่องกันไปให้เสร็จงานในรวดเดียว แต่บางรายก็รอให้ครบ ๗ วัน แล้วจึงเริ่มกันไปให้เสร็จงานในรวดเดียว แต่บางรายก็รอให้ครบ ๗ วัน แล้วจึงเริ่มงานก็มี และการทำบุญครั้งนี้ถือว่าเป็นการมงคล ที่บูชาต้องตั้งบาตรน้ำมนต์วางค้ำย สายสิญจน์ให้รอบเรือน การทำบุญ ๗ วัน เมื่อเผาศพแล้วเป็นการทำบุญเรือน ไม่ใช่ฉลองอัฐิ ในพิธี จึงได้ตั้งบาตรน้ำมนต์และมีวงด้วยสายสิญจน์รอบบ้านแต่เพราะเก็บเอาอัฐิมาบ้าน การทำบุญจึง กำกวมไป ทำให้เจ้าของงานและผู้ไปช่วยงานแต่งตัวตรงกันข้าม บางทีผู้ไปช่วยงานแต่งตัวไม่ไว้ทุกข์ กลับไปเห็นเจ้าภาพยังไว้ทุกข์อยู่ก็เคยมี หรือบางทีแต่งไว้ทุกข์ไปในงาน แต่ไปดูงานนั้นที่เขา ปลดทุกข์กันแล้ว อย่างประเพณีของไทยก็มีเรื่องยุ่ง เพราะกำหนดไว้ทุกข์ของชาวกรุงมีหลายแบบ บางแห่งไว้ทุกข์มีกำหนดปีหนึ่งสามปีอย่างจีนจึงปลดทุกข์ แต่การเผาศพในเวลาเร็ววันยังไม่ทัน ถึงปี ครั้นทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันเผาอย่างไทยแล้ว ก็ยังคงเอาไว้ทุกข์อย่างจีนอยู่นกว่าจะครบ กำหนดปะปนกันอย่างนี้

ควรจัดทำเครื่องทำบุญ ๗ วันต่อไป การทำบุญ ๗ วัน ควรนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ เย็น และถวายอาหารบิณฑบาตเช้า ๗ องค์ เช่น ถ้าเมื่อผู้นั้นถึงแก่กรรมวันอาทิตย์ ก็นิมนต์พระสวดมนต์ เย็นวันเสาร์ แล้วฉันเช้าอาทิตย์ หรือฉันเพลในวันอาทิตย์ก็ได้หรือจะทำเช่นอย่างถวายสังฆทานก็ได้ เมื่อพระฉันแล้ว ตอนบ่ายมีพระธรรมเทศนา ตอนเย็นบังสุกุล ตอนค่ำมีสวดพระอภิธรรม ถ้าจะเลือก เวลาให้มีพระมาติดต่อกันเรื่อยๆ ไปได้ยิ่งดีคือถ้าจะนิมนต์พระมาบังสุกุลเป็นจำนวนมาก ก็จัดให้มี เทศน์แต่วันๆ หน่อย เมื่อเทศน์จบแล้วจึงมีบังสุกุล และจึงมีการสวดพระอภิธรรมต่อไป หรือจะมี บังสุกุล มีเทศน์ในตอนกลางคืนอีกก็ได้ เพื่อให้มีเสียงอยู่เรื่อยๆ ไป นิยมกันว่าได้บุญแรง ถ้าจะทำ เป็นงานใหญ่เป็นงาน ๓ วัน ๓ คืน มีวันเสาร์ วันอาทิตย์ (สมมุติว่าวันเสาร์เป็นวันถึงแก่กรรม) และวันจันทร์ จะทำอย่างนี้ก็ได้แต่เปลืองทรัพย์และเหนื่อยมากคิดแต่สำหรับผู้มีทรัพย์ และมีผู้คน อยู่พร้อมต่อไปนี้ ปีคศพก็ได้ หรือจะสวด ๗ วัน ต่อครั้งก็ได้หรือจะสวดทุกๆ คืนก็ได้แล้วแต่ ความสะดวก

เมื่อครบ ๗ วัน นับแต่วันตาย ธรรมเนียมของอำเภอคลองขลุง มีการทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย เรียกว่าทำบุญ ๗ วัน เรื่องทำบุญ ๗ วัน ไม่ต้องเล่า ทราบกันดีแล้ว อันที่จริง การทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันตายเป็นของเกิดใหม่ เป็นประเพณีของจีนและญวน มีในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ครั้นงานพระศพ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์เป็นต้นเค้า การทำบุญของเราเป็นเรื่องทำบุญ ๗ วัน นับแต่วัน ปลงศพ เพราะก่อนหน้านั้นเขาไม่เก็บศพไว้ในบ้านเกินกว่า ๓ วัน เหตุที่ทำบุญ ๗ วัน ถือกันว่า

พอถึง ๗ วันผีจะกลับมาบ้าน ตรงนี้ฟังยาก เพราะถ้าศพอยู่ในเรือน ก็มีเคาะ โลงศพเรียกให้มากินอาหารเช่นอยู่ทุกวัน ไฉนพอถึง ๗ วัน ผีจึงจะกลับมาอีกเล่า คั้งได้พูดมาแล้วหลายหนว่า ศพแต่ก่อนเขาไม่เอาไว้ในบ้านนาน พอตายก็คงจะรีบเอาไปไว้วัดเพราะฉะนั้น พอครบ ๓ วัน ๗ วัน ผีจึงรู้สึกตัวว่าตายไปแล้วก็จะกลับมานับว่าคน ตายไปแล้วพอคับจิตก็ออกวิ่งหงายเท้า พลันได้สติรู้สึกตนว่าตายไปจึงเดินกลับบ้าน ตอนนี่กลัวกันนักเพราะผีกลับเข้าบ้านมาคันดูข้าวของสมบัติพัสดุสถานของตน เสียงดับกึก ๆ กึก ๆ ได้ยินเป็นชนลูกเกรียวกั้วทีเดียว หรือบางทีว่า ผู้ตายไปเพลินอยู่ในเมืองผี สัมญาติพี่น้องในเมืองมนุษย์ ครั่งถ่วง ๓ วัน ๗ วัน จึงรู้สึกตัวตายมาเป็นผี คิดกลับมาเยี่ยมญาติพี่น้อง เขาจึงทำบุญใน ๓ วัน ๗ วัน นับแต่วันปลงแผ่ส่วนบุญไปให้ ถ้าทำใน ระยะ ๓ วัน ก็ไม่ต้องทำในระยะ ๗ วัน แต่โดยมากมักทำในระยะ ๗ วันมากกว่า เพราะทำในระยะ ๓ วันกระชั้นนัก จัดแจงอะไรไม่ค่อยทัน ถ้าเอาศพไว้ที่วัด ก็มักทำบุญ ๗ วัน ที่วัด ถ้าเผา ก่อน ๗ วันก็ทำบุญ ๗ วันนับแต่วันเอา ส่วนทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ไม่มี เคียวนี้เราอามาปนเข้ากับเรื่องทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันตาย ซึ่งเป็นคติของจีนและญวน เขาถือว่าวันที่ ๗ วิญญาณผู้ตายไปสู่ศาลชั้นใต้สวนในเมืองผีต้องทำบุญอุทิศส่งไปช่วยเหลือพี่น้องให้เป็นเบา ปนกันยุ่งเสียแล้ว

เรื่องทำบุญหน้าศพ อ่านพบเรื่องประเพณีทำศพไม่ว่าพวกไหน ชาติไหน เป็นระยะ ๓ วัน โดยมาก พวกไทยไท้และไทยอื่น ๆ ในดั่งเกียมักฝังศพในระยะ ๓ วันนับแต่วันตาย จะมีทำ ๗ วัน นับแต่วันตายกันบ้างก็ได้คติไปจากญวน พม่าก็กำหนดเวลา ๓ วันเป็นอย่างมากในเมื่อเอาไปฝังหรือเผา พวกโลโล๊ ชาวเขาอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีนก็ใช้ฝังในระยะ ๓ วัน ไม่มีพิธีอะไรอีก นอกจากจุดไฟไว้ที่หลุมศพ ถ้าเป็นศพผู้ชายจุด ๕ วัน ศพผู้หญิง ๘ วัน และศพเด็ก ๖ วัน การทำศพของพวกแม้วจะมีเลี้ยงดูและเดินรำกัน พอครบ ๓ วันนับแต่วันตายก็เอาศพไปฝัง ประเพณีทมิฬตายวันไหนฝังวันนั้น พอครบ ๓ วัน ลูกหลานจัดน้ำนมถั่ววงาคิบ น้ำมะกรูดและน้ำมะพร้าวอ่อน ไปราดและโปรยบนหลุมศพ ถ้าถั่ววงาคิบที่โปรยไว้ด่อนั้นไปงอกงามดี เป็นเสียงทายว่า ลูกหลานผู้ตายจะมีความเจริญ ทำไมจึงกำหนดระยะ ๓ วัน เห็นจะเป็นเพราะไม่มีพิธีทำศพมากมาย เหมือนชาติที่เจริญอย่างอินเดียและจีน เราอาจได้แบบแผนและลัทธิพิธีของชาติอื่นมาเพิ่มเข้าในพิธีพวกที่ยังไม่เจริญ ถ้าขึ้นเอาศพไว้เกินกว่า ๓ วัน ศพก็จะขึ้นเน่าเหม็น จะไปหาโลงสำหรับใส่ให้ มิคชิด เก็บไว้ในบ้านเรือนหลายวันนักไม่ได้ ที่ทางสำหรับเก็บก็ไม่มี ระยะเวลา ๓ วันเป็นเขตนานที่สุดที่ฟังจะเก็บศพไว้ได้ นานกว่านี้เห็นจะไม่ไหวเพียง ๓ วัน ก็เต็มทนเสียแล้ว ข้าพเจ้าเคยมีคนใช้เป็นคนอีสาน เมื่อเขาเห็นมีการเก็บศพไว้ในบ้าน เขาก็แสดงความแปลกใจ นอกว่าธรรมเนียมบ้านเขาไม่เคยมี เมื่อตายก็เอาไปเผา อย่างช้า ๓ วันเท่านั้น

พวกประหล่องเผาศพแล้ว สวดคัมภีร์ทุกวัน ถือว่าผีมาฟัง ในวันที่ ๗ นับแต่วันฝัง ถวายข้าวสารแก่พระสงฆ์ รุ่งขึ้นนำเอาอาหารไปตั้งหน้าพระพุทธรูป แล้วเรียกวิญญาณให้มากินเครื่องเซ่นและฟังธรรม^{๔๗}

- การทำบุญ ๕๐ วัน (ปัญญาสมวาร)และการทำบุญ ๑๐๐ วัน (ศตมวาร)

เมื่อครบ ๕๐ วัน ต้องทำบุญให้ตรงกับวันที่ถึงแก่กรรมเหมือนเมื่อทำบุญ ๗ วัน จึงจะนับว่าเป็นการทำบุญ ๕๐ วัน คือ ถึงแก่กรรมวันอะไร ก็เลี้ยงพระในวันนั้น เช่นถึงแก่กรรมวันอาทิตย์ ก็เลี้ยงพระให้ตรงกับวันอาทิตย์ การทำบุญมีการสวดมนต์เย็นฉันเช้า มีเทศน์ บังสุกุล และสวดพระอภิธรรม การทำบุญทำแต่พอกำลังทรัพย์ของตนจึงจะเป็นบุญ พระท่านไม่ได้กะเกณฑ์การทำมาจนเกินกำลังไป ไม่ใช่จะได้บุญมากเมื่อไร กลับจะได้ทุกข์ภายหลังอย่างนี้ข้าพเจ้านึกว่าไม่เป็นบุญเพราะบุญหมายเอาความสุขไม่ใช่ความทุกข์ ถ้าหากว่าผู้ล่วงลับไปแล้วมีวิญญาณสอดส่องเห็นความเป็นไปของบุตรหลานข้างหลังว่า ไม่มีความสุข ก็คงจะไม่พอใจเช่นกัน ประเพณีทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ของเดิมไม่มี มาเกิดมีขึ้นเมื่อทำกงเต็กในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง สมเด็จพระนางเจ้ารำจพรรษานาถราชเทวีทรงอธิบายไว้ในคำนำเรื่อง ตำราพิธีพระญวน ว่า แต่การทำกงเต็กที่ทำเมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้าสุภัทรมหาราชเทวีเป็นต้นประเพณีที่เกิดขึ้น และมีสืบมาจนทุกวันนี้ ๒ อย่าง คืออย่างแรก ๑ วิธีทำบุญหน้าศพตามประเพณีจีนและญวนนั้น ญาติวงศ์ผู้มรณภาพ ย่อมทำบุญหน้าศพทุก ๆ วัน นับแต่วันมรณะไปจนครบ ๗ วัน เมื่อครบ ๗ วันแล้ว แต่นั้นทำบุญ ๗ วันครั้งที่ ๑ ไปอีก ๗ ครั้งครบ ๕๐ วัน แล้วหยุดงานพิธีไปจนถึงร้อยวัน (สันนิษฐานว่าเมื่อจะฝังหรือเผา) ทำพิธีเป็นการใหญ่ครั้งสุดท้าย พิธีกงเต็กในงานศพก็ทำเช่นนั้น เป็นต้นแบบที่ทำบุญหน้าศพซึ่งเรียกว่า สัปตมวาร ปัญญาสมวาร และศตมวาร ที่ทำกันอยู่ด้วยไม่เกี่ยวข้องแก่กงเต็กจนทุกวันนี้ข้างฝ่ายจีนและญวนทำบุญหน้าศพทุก ๆ ๗ วันจนครบ ๗ ครั้ง ก็ทำบุญใหม่ เรียกกันว่าทำบุญ ๕๐ วัน เพราะเขาถือว่าเมืองผีนั้นมีศาลชำระและตัดสินโทษของมนุษย์ผู้ตายไป รวมด้วยกัน ๑๐ ศาล วิญญาณจะต้องผ่านศาลไปโดยลำพังทุก ๆ ๗ วัน เพราะฉะนั้นจึงต้องทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายไปทุกระยะ เป็นการช่วยอุทิศบุญให้แก่ผู้ตาย จะได้ผ่านพ้นไปได้สะดวก เมื่อผ่านการชำระไปถึงศาลที่ ๗ ก็มีการทำบุญใหญ่ ๕๐ วันครั้งหนึ่ง ต่อไปก็ไม่ทำบุญ ๗ วัน ไปทำเอาเมื่อครบร้อยวัน ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะพวกจีนชาวบ้านถือว่า เมื่อวิญญาณผู้ตายผ่านการไต่สวนของศาลในเมืองผีมาทุกระยะ ๗ วัน พอถึง ๔๒ วัน คือถึงศาลที่ ๖ ผู้ตายจะเหินแกลมาดูทางบ้านแล้วจะรู้สึกตนเป็นครั้งแรกว่าตนตายมาแล้ว เมื่อรู้สึกเช่นนี้ก็เสียใจมาก อาหารที่เขาจัดเซ่นให้ทุกวันก็กินไม่ลง ด้วยเหตุนี้ญาติผู้ตายจึงไม่ใช้อาหารสุกกสำหรับเซ่นไหว้ในระยะนี้ พอล่วงถึง ๔๕ วันก็ถึงศาล

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓.

ที่ ๗ เป็นตอนสำคัญมาก ต้องทำบุญใหม่ เพราะเจ็บล้ออ่องหรือพระยายม เป็นตุลาการตัดสิน เต็มขาดให้วิญญานต้องรับโทษทัณฑ์แล้วแต่พระยายม เพราะฉะนั้นในวันต่อไปจึงไม่ต้องทำบุญ ทุก ๗ วัน คงทำบุญใหญ่ในคราวนี้เท่านั้น ถ้าต้องการให้ผู้ตายได้รับส่วนอาหารต้องจัดหาแต่ ข้าวสารและอาหารคิบ ๆ เช่น เท่านั้น เป็นเครื่องหมายบอกให้ผู้ตายทราบว่า แต่ต่อไปจะต้องหุงหาอาหารเอาเอง จะไม่จัดหามาเช่นไหว้ให้เหมือนแต่ก่อน ผู้ตายอาจซื้ออาหารเอาเองได้ เพราะได้ กระดาษเงินกระดาษทองส่งไปให้แล้ว

ในการทำบุญหน้าศพ พวกญาติมิตรเมื่อรู้ข่าวก็ไปช่วยงานเพื่อ ไปแสดงความเศร้าโศกและ ช่วยเหลือกันและกัน นี่เป็นธรรมคาของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน เมื่อมีสารทุกข์สุขดิบก็ต้องช่วยกัน เพราะฉะนั้นท้องถิ่นใดที่มีความเจริญด้วยเรื่องเงินทองสำหรับใช้แลกเปลี่ยนยังไม่อุดมถึงขีด คุณธรรมสามัคคีที่ต้องช่วยเหลือกันในท้องถิ่นนั้นก็ย่อมจะมีมาก เพราะถ้าไม่ช่วยเหลือกันก็เอาตัว ไม่รอด จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงปรากฏว่าในการทำศพผู้อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน จึงพร้อมเพียง ช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เพราะเป็นเรื่องที่ต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และการมาช่วยกัน ก็ต้องมีเลี้ยงดู เมื่อมีการเลี้ยงดูก็ต้องมีสนุกสนานเฮฮากันบ้าง อย่างเงินเดือนของภาคอีสาน ในงานเช่นนี้ก็ต้องมีการเช่นไหว้ให้ผู้ตายไป หรือถวายอาหารพระสงฆ์เพื่ออุทิศไปให้ผู้ตาย เป็นการทำบุญให้คนตาย ร่วมกัน ไปด้วยการเลี้ยงคนเป็นด้วยเรื่องกินทักษิณา เป็นภาระแก่เจ้าภาพกินไปหรืออย่างไรไม่ทราบ ทราบแต่ว่าพิธีศพของฮินดูในบางแคว้นเป็นเรื่องคนตายชายคนเป็น ถ้าไม่ทำตามที่วางกำหนดไว้ ผู้ตายจะต้องตกนรก ได้รับความเดือดร้อนมาก จึงมีเรื่องนิยายเล่าว่า บิดาของชายคนหนึ่งตายไป ชะรอยชายคนนั้นจะไปทำให้พราหมณ์โกรธ พราหมณ์จึงบอกว่าบิดาของชายคนนั้นตายไปเกิดเป็นลา ครั้นถึงวันที่จะต้องทำพิธีสารทอุทิศให้แก่ผู้ตายชายคนนั้นก็ไปเชิญพวกพราหมณ์มากินทักษิณา พวกพราหมณ์มาถึงบ้านไม่เห็นเจ้าภาพจัดแจงเลี้ยงอะไร ออกประหลาดใจอยู่นิด ๆ สักครู่ชายคน นั้นเชิญพวกพราหมณ์ให้ไปหลังบ้าน แล้วชี้ไปที่กองหญ้าซึ่งจัดเตรียมไว้กล่าวว่า โดยเหตุที่ได้ ทราบจากพวกท่านว่าบิดาข้าพเจ้าตายไปเป็นลา การที่จะจัดอาหารตามธรรมดามาเป็นทักษิณาก็คง ไม่เป็นประ โยชน์แก่ลาเห็นว่าหญ้านี้แหละเหมาะแก่ลา เพราะฉะนั้นขอเชิญท่านจงกินหญ้าเป็น ทักษิณา เพื่ออุทิศกลับไปให้บิดาข้าพเจ้า ตามควรแก่คติภาพนั้นเถิด พวกพราหมณ์ จะกินหญ้า หรือเปล่าไม่ทราบ แต่เชื่อว่าคงไม่กิน ส่วนการทำบุญหน้าศพในท้องถิ่นที่มีความเจริญ ก็ตกอยู่ใน เรื่องต้องจับจ่ายใช้เงินกัน การที่จะไปช่วยเหลือในงานจึงตกอยู่ในเรื่องเป็นแขกไปเยี่ยมศพในวัน งาน เป็นการแสดงไมตรีจิตหรือไปคำนับศพเคารพศพ แต่ก็ยังเรียกว่าช่วยงานศพใน ๑๐๐ วัน คือนับตั้งแต่วันที่ถึงแก่กรรมเป็นต้นไปต้องมีการทำบุญอีก การทำบุญ ๑๐๐ วันนี้ใหญ่กว่าการทำบุญ ๕๐ วัน มีการทำกุศลคล้าย ๗ วัน และ ๕๐ วัน แต่จะมีงานให้มากไปกว่านั้นก็ได้ บางรายก็เลยทำ การปลงศพใน ๑๐๐ วันนี้เสียเลย หรือจะปลงศพ ก่อน ๑๐๐ วันก็ได้

เมื่อเสร็จการปลงศพแล้วทำบุญอุทิศ จะได้เลยทำบุญครบ ๑๐๐ วัน เป็นการตัดภาระไปได้ งานหนึ่ง คือ รวมกันทำบุญ ๑๐๐ วัน และทำบุญ ๗ วัน (ทำบุญ ๗ วัน ภายหลังปลงศพแล้ว) รวมเป็นงานเดียวกันเลย ถ้ายังไม่ทำการปลงศพ ก็ต้องทำบุญ ๑๐๐ วัน และเมื่อครบปี วันที่ถึงแก่กรรม ก็ต้องทำบุญอีก^{๔๕}

- วันที่ถือ

วันที่จะทำการปลงศพนี้ โบราณนิยมว่า ถ้าจะทำการปลงศพข้างขึ้นต้องเป็นวันคี่ ถ้าเป็นข้างแรมต้องเป็นวันคู่ และห้ามทำการปลงศพในวันศุกร์ ถ้าผู้ขึ้นถึงแก่กรรมในวันเสาร์แล้ว ห้ามมิให้ทำการปลงศพในวันอังคาร

อนึ่ง เวลาห่อศพ จนถึงเวลาที่นำศพลงหีบตอกตะปุ่นั้น ธรรมเนียมจีนหรือญวนเขาถือ มิให้พี่น้องลูก มิให้พี่น้องลูกหลานที่เกิดชนปีกัน ได้เห็นการกระทำนั้น หรือให้ได้ยินเสียงตอกตะปุ่นั้น เพราะจะทำให้ผู้ขึ้นเจ็บไข้ และไม่มีความสุขในกาลต่อไป ปีที่ชนกันนั้น คือ นับจากปีเกิดของผู้ตายไปจนถึงปีที่ ๗ ด้วยอย่างเช่นคนตายในปีเถาะก็ตรงกับคนที่เกิดในประกาเป็นต้น

ตามธรรมเนียมประเพณีของไทยเรานิยมว่า เมื่อเวลาเผาศพจะเป็นเผาจริงหรือเผาลอก ก็ตาม จะต้องตั้งใจอธิษฐาน แล้วจึงเอาดอกไม้จันทน์ รูปเทียน ใส่บนเชิงตะกอน กล่าวคำบาลีอย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าดังนี้ :-

๑. สัพเพ สัตตา อะเวรา โหนตุ
๒. มะระณะธัมโมหิ มะระณะง อณะติโต
๓. มะระณะธัมโมหิ มะระณะง อณะติโต, สัพเพ สัตตา อากติ อากติ คะติ จุติ อุป ปัตติ มะระณะธัมมา มะระณะอณะติตา
๔. จุติ จุตัง มะระณะง จุติ ฯ
๕. จุติ จุตัง ประระมัง สุขัง ฯ
๖. จุติ จุตัง อระระหัง จุติ ฯ
๗. จุติ จุตัง นิพพานัง ประระมัง สุขัง ฯ
๘. มาไม่มาเปล้า มากับแม่พระเพลิงเข้ามาเผา

รูปกัณฑ์ โธ เวหนากัณฑ์ โธ สัตถุญากัณฑ์ โธ สังขารักัณฑ์ โธ วิญญาณักัณฑ์ โธ, นิพพานะ ปัจจะโย โหตุ ฯ ทั้ง ๘ บทนี้ เลือกใช้บทหนึ่งก็ได้^{๔๖}

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

- การบรรจุอัฐิ

เมื่อแปรรูปและบังสุกุลเสร็จแล้ว อัฐิที่เหลือจากการเก็บใส่โกศ ซึ่งได้รวบรวมใส่ห่อ ผ้าขาวไว้ นั้น เจ้าภาพเลือกอัฐิที่สมควรเก็บเอาไว้ใส่ลงไปในโกศ เจ้าภาพบางรายซื้อเจดีย์มาบรรจุไว้ที่วัด บางรายบรรจุไว้ในเจดีย์หรือพระปรารักษ์ ซึ่งภายในองค์เจดีย์หรือพระปรารักษ์นั้นได้ทำช่องไว้สำหรับใส่อัฐิ บางวัดทำที่สำหรับบรรจุอัฐิไว้ตามผนังกำแพงวัด ระเบียงของวิหาร หรือผนังรอบพระอุโบสถก็มี^{๕๐}

- การลอยอังคาร

การลอยอังคาร คือ การนำอัฐิส่วนที่เหลือจากการบรรจุในเจดีย์แล้ว คือเป็นส่วนของกระดูกของผู้ตาย โดยการห่อใส่ผ้าขาวไปลอยในแม่น้ำหรือทะเล ญาติพี่น้องจะจัดการด้วยตัวเอง โดยต้องจุดธูปเทียนบอกกล่าวต่อดวงวิญญาณของผู้ตายก่อนที่จะลอยอังคาร มีความเชื่อว่าจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายอยู่เย็นเป็นสุข อีกนัยหนึ่งคือความเชื่อที่ว่า คนเราเกิดจากธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อแตกดับแล้วก็ควรให้กลับไปสู่สภาพดั้งเดิม อีกนัยหนึ่งมีความเชื่อว่าจะหากนำกระดูกของผู้ตายไปลอยอังคารแล้ว จะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปเกิดเร็วขึ้น และเมื่อไปเกิดในภพภูมิใดก็จะมีแต่ความร่มเย็นเปรียบเหมือนกับน้ำที่ให้ความร่มเย็นแก่มวลมนุษยชน^{๕๑}

- ไว้ทุกข์

นับแต่วันตายเป็นต้นไป ญาติพี่น้องจะไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย ส่วนพวกที่มาช่วยศพ ก็ไว้ทุกข์เหมือนกัน แต่การไว้ทุกข์ของเราออกจะเป็นเรื่องยุ่งยากด้วยเรื่องเกียรติยศ ถ้อยสั้นกันสักหน่อย เราแต่ก่อนมีทั้งนุ่งผ้า นุ่งขาว นุ่งน้ำเงิน และนุ่งผ้าสีนิกพิราบ บางทีแถม โขนหัวด้วย การไว้ทุกข์ตามปกติก็สี่ดำ แต่ที่เกี่ยวข้องกับจีน นุ่งขาวตลอดไปก็มี สีขาวใช้นุ่งในวันปลงศพ แต่ก็ไม่แน่ บางทีในวันทำบุญหน้าศพ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน นุ่งขาวก็มี นี่พูดสำหรับคนในบ้าน ถ้าเป็นแขกมาเยี่ยมเคารพศพ มีทั้งนุ่งผ้าและน้ำเงิน ถ้าเป็นวันทำบุญใหญ่หรือในวันปลงศพ มีทั้งนุ่งขาว น้ำเงิน และสีนิกพิราบ ดูเหมือนนุ่งขาวสำหรับญาติที่มีศักดิ์เป็นผู้น้อยกว่าผู้ตาย ถ้าเป็นญาติหรือแขกผู้ใหญ่ก็มักนุ่งผ้า ส่วนคนอื่น ๆ ก็นุ่งน้ำเงิน แต่ที่นุ่งสีนิกพิราบก็มี ดูเป็นความลำบากอยู่สักหน่อย การไว้ทุกข์นุ่งผ้าสีน้ำเงินเห็นจะเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๖ เมื่อครั้งมีเครื่องแบบข้าราชการพลเรือนนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน การไปช่วยงานศพ เมื่อผู้ไปไม่ได้เกี่ยวข้องเป็นญาติกับผู้ตายแต่ประสงค์จะให้เกียรติยศแก่งาน ก็มีการแต่งเครื่องแบบราชการพลเรือน นุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินไป หรือผู้ที่ไม่มีเครื่องแบบอย่างนี้เมื่อไปในงานศพ ถ้าจะแต่งผ้าหรือแต่งขาวไปก็ตะขิดตะขวงใจ เพราะนิยมกันว่า ถ้าเป็นผู้ใหญ่กว่า

^{๕๐}เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๖.

^{๕๑}รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**, อ่างแล้ว, หน้า ๕๘.

ผู้ตายหรือมีอายุและยศถาบรรดาศักดิ์สูงกว่าก็ใช้แต่งคำล้วน ถ้าเป็นชั้นญาติผู้น้อย หรือเป็นบริวาร ในผู้ตาย ก็ใช้แต่งขาวล้วน ส่วนผู้ที่ไปในงานศพที่ไม่เข้าลักษณะข้างต้นนี้ ถ้าแต่งคำ ไป ถึงไม่คำล้วน เป็นแต่่มุ่งคำติดปลอกคำพันแขนเสื้อ บางทีก็ถูกเจ้าภาพในงานหรือคนอื่น ๆ ค้อนเอา ครั้นจะแต่งขาว ตนก็ไม่ได้เกี่ยวเป็นอะไรกับผู้ตาย ถูกค้อนอีกเหมือนกัน ถ้าศพนั้นเป็นศพใหญ่โต เห็นจะเป็นด้วยเหตุอย่างนี้ จึงได้เกิดมีมุ้งผ้าม่วงสีน้ำเงินแทนผ้าสีดำสีขาวขึ้น แล้วก็ลาม ไปมุ้งผ้าสีนภพราบเพื่อหลีกสีน้ำเงินอีกชั้นหนึ่ง เรื่องติดปลอกคำพันแขนเสื้อเราได้แบบอย่างมาจากฝรั่ง เท่าที่สังเกตมา ถ้าเป็นไว้ทุกข์ใหญ่ของฝรั่งก็ผูกผ้าพันคอคำ (ไม่ใช่โบคอ) ติดปลอกแขนคำ ถ้าเป็นไว้ทุกข์รอง ก็ผูกผ้าพันคอหรือผูกโบคำเท่านั้น แต่ครั้นแล้วก็เห็นฝรั่งในกรุงเทพฯ บางคนสวมแต่ปลอกแขนคำอย่างเดียว ส่วนผ้าพันคอและเสื้อที่ไม่ใช่สีดำ สีขาวก็มี เห็นจะเป็นเรื่องขอไปที การติดปลอกแขนคำก็ติดที่แขนเสื้อข้างซ้าย แต่พวกจีนได้แบบอย่างเอาไปใช้ เห็นคิดทางแขนขวาก็มี ทางแขนซ้ายก็มี ว่าขวไว้ทุกข์ให้พ่อ ซ้ายไว้ทุกข์ให้แม่ ที่ติดกับแขนเสื้ออีกชั้นในก็มี หรือถ้าเสื้อเป็นสีดำก็ติดปลอกขาว ประเพณีไว้ทุกข์นี้ ทางภาคอีสาน ถ้าผู้ตายเป็นคนมีอายุและเป็นที่เคารพ นับถือของชาวบ้านในดินนั้น เขาจึงไว้ทุกข์ให้ คือโกนหัวมุงขาวรักษาศีล ๕ ศีล ๘ เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที หรือพูดในสำนวนภาคนั้นว่า ตอบแทน โลกนาคุณท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว กำหนดวัน ไว้ทุกข์นับตั้งแต่วันเผาเป็นต้นไป จนถึงวันเก็บกระดูก การเก็บกระดูกต้องเผาแล้วล่วง ๓ วัน จึงไปทำพิธีเก็บ ไม่ใช่ขเผาเย็นเก็บเข้า เพราะฉะนั้นการไว้ทุกข์จึงมีกำหนดไว้เพียง ๓ วัน ๗ วัน แต่ถ้าจะไว้ทุกข์ต่อไปอีกก็ยิ่งดี แล้วแต่ผู้ไว้ทุกข์ ไม่มีกำหนดคดขยอย่างไร ถ้าผู้ตายเป็นชั้นลูกหลานมีอายุน้อยไม่มีการไว้ทุกข์ให้ ส่วนผู้มาช่วยงานศพจะมุงหม่ออย่างไรมาก็ได้ คือมีอย่างไรก็มุงหม่อมมาอย่างนั้น จะเป็นสีอะไร ๆ ก็ได้ ประเพณีชาวอำเภอลับแลต้องปล่อยมวยผมให้ประบ่า ต่อเมื่อเผาศพเสร็จแล้วจึงจะขมวดมุ่นมวยผมเป็นปกติได้ ชาวชนบทและชาวไทยถิ่นอื่นมีพวกไทยใหญ่เป็นต้น โดยมากก็ไม่มีการไว้ทุกข์กันเลย แม้แต่เวลาเผาจึงใครจะแต่งตัวอย่างไรไปเผาก็ได้ นี่ก็จะเป็นเพราะการหาเครื่องแต่งตัวไว้พุ่มเพ็ชหลายอย่างเหมือนชาวกรุงออกจะเป็นการหนักบ่าอยู่บ้าง ส่วนการไว้ทุกข์สำหรับญาติพี่น้องเฉพาะในกรุง จะมีกำหนดไว้ทุกข์กันนานก็มากน้อยก็เอาแต่ไม่คอยได้บางท่านว่า ศพยังไม่ได้เผา ถ้าเป็นศพบิดามารดา ลูกหลาน ต้องไว้ทุกข์ ๓ ปี ถ้าเผ่าก่อนกำหนดนี้ก็ปลดทุกข์ได้ แต่อย่างน้อยก็ต้องเป็นเวลาปีหนึ่งนับแต่วันตาย รู้เพียงเท่านั้น สืบถามต่อไปก็ไม่ผู้ได้รับความชัดเจน ต่างคนต่างความคิด มีกำหนดเป็นต่าง ๆ กัน ที่ถือ ๓ ปีปลดทุกข์ ตรงกับของจีนและญวน บางทีเราจะได้คดีนี้มาจากจีน ที่ว่า ๓ ปีในคดีข้างจีนนั้น เป็นแต่ ๓ ปีเพียงชื่อเท่านั้น ที่แท้เป็น ๒๗ เดือน คือเมื่อสิ้น ๒๔ เดือนนับแต่วันตาย ลูกหลานปลดทุกข์ใหญ่เปลี่ยนเป็นไว้ทุกข์น้อย อีก ๓ เดือน ก็ออกทุกข์ได้สังเกตดูเรื่องไว้ทุกข์ กำหนดระยะเวลาไว้ทุกข์ ดูเหมือนจะมุงเรื่องลูกหลานไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ใหญ่มากกว่าญาติชั้นอื่น ซึ่งจะไว้ทุกข์กันเป็นระยะเวลาเท่าไร ก็เป็นเรื่องตามใจท่าน แล้วแต่จะตั้ง

กำหนดกฎเกณฑ์กันจึงได้เกิดมีตามไปในเรื่องนี้กันบ่อย ๆ หาดำร่าสำหรับไว้ทุกข์ของชาวบ้านไม่ได้ ผู้ตอบก็คงตอบตามใจท่าน

อันที่จริงการไว้ทุกข์ ถ้านี้อธิบายกันง่ายๆ น่าจะเกิดเพราะความเศร้าใจ ผู้เป็นมีความประสงค์จะแสดงความเต็มตื่นสะเทือนใจ ที่คนรักคนใคร่คนที่เราเคยเคารพบูชาต้องตายจากไป วิธีที่แสดงให้เห็นง่าย ๆ ว่าเรากำลังมีทุกข์ ก็คือร้องไห้รำพันถึงเกลือกเสือกตัว ไม่เอาเป็นธุระแม่แต่เครื่องแต่งตัว ผมก็ไม่หวี หน้าก็ไม่ผัด ในงานสนุกรื่นเริงก็ไม่ไป และอะไร ๆ เหล่านี้เป็นต้น เพราะผู้ที่มีความเศร้าโศกกลับแค้นใจอาจทำกริยาอาการผิดสามัญได้แปลก ๆ กริยาอาการเหล่านี้ เดิมก็จะเกิดความจริงใจ ภายหลังคนอื่นเห็นอาการเหล่านั้นเป็นที่ซาบซึ่งรักรังใจก็เอาอย่าง เลยกลายมาเป็นลัทธิประเพณีวางตายตัว เกิดมีนักร้องให้ที่ต้องฝึกหัดกันขึ้นไว้ แม้แต่สัตว์ก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย เช่นชาวตุรกีจะเอาผงมีสตาร์ด หรือ เมล็ดพรรณผักกาดใส่เข้าไปในจมูกม้า ให้ม้าน้ำตาไหล ไคร ๆ ที่เห็นจะได้เข้าใจอย่างโง่ ๆ ว่า แม่แต่ม้าก็ยังร้องไห้ด้วย

การไว้ทุกข์ออกจะเป็นเรื่องชอบกล นักปราชญ์ทางมนุษยวิทยาได้รวบรวมเรื่องประเพณีไว้ทุกข์ของชาติต่าง ๆ ทั้งที่เจริญและยังไม่เจริญมาเปรียบเทียบกันดู และพิจารณาลงความเห็นว่าการไว้ทุกข์ของเดิมน่าจะเกิดจากเรื่องกลัวผี จึงแต่งตัวปลอมให้ผิดปกติเสียเพื่อไม่ให้ผีรู้ มีหลักฐานให้เห็นได้ เช่น บางชาติโกนผม ทำอันตรายแก่หน้าตาให้เสียหายเป็นตำหนิ ใส่เสื้อผ้าซึ่งตามปกติไม่ใช้กัน เช่น นุ่งกระสอบ เอากระสอบหรือผ้าคลุมหัว และอะไรต่ออะไรเหล่านี้ ล้วนเป็นเรื่องปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้เพราะจะมาต่อแยทำให้เดือดร้อน อยากจะเต็มด้วยอีกหน่อยว่าถึงแม้ผีจะจำได้เมื่อเห็นแต่งตัวอย่างนั้น คงให้อภัย เพราะเป็นแสดงความเศร้าโศกจริง

การไว้ทุกข์ของชาติต่าง ๆ มีวิธีแปลก ๆ กัน เช่นในประเทศอินเดียเมื่อเลิกพิธีสตรีภรรยา โจนเข้ากองเพลิงตายตามสามีแล้ว หญิงหม้ายจะต้องโกนหัว ปลดเครื่องประดับกาย ไม่ไปมาหาสู่ใคร รับใช้ทำงานหนักให้แก่แม่ผัวจนตลอดชีวิต

ชาวทมิฬไม่มีนุ่งห่มไว้ทุกข์ มีแต่ถือศีลกินถั่วงาไปให้ครบ ๑๕ วัน นับแต่วันมีผู้ตายไป เว้นแต่เป็นผู้ใหญ่ ลูกคือ โจนหัวไว้ทุกข์ ใกล้เคียงประเพณีภาคอีสานที่เล่าข้างต้น

ชาวอียิปต์จะ โกนหัว จะงการสมาคมชั่วระยะเวลาหนึ่ง พวกยิวถือว่าคนไม่บริสุทธิ์ต้องเก็บตัวอยู่ในบ้านชั่วคราหนึ่ง

ชาวอินเดียบางพวกจะตัดผมหญิงหม้ายให้สั้นเกรียน ถ้าผมยังไม่งอกยาวอย่างเดิม มีผมใหม่ยังไม่ได้ บางพวกก็มีกำหนดไว้ ๓ ปี บางพวกเอาน้ำมันดินทาตัวในเวลาที่มีใครตาย โดยเชื่อว่า ผีจะแทรกเข้าไปในน้ำมันดินไม่ได้ ชาวทวีปแอฟริกาตอนกลาง ใช้ทาตัวสีแดงให้แปลกออกไป

พวกเบดูอินในประเทศมอร็อกโค เวลาฝังศพ ผู้หญิงจะขีดหน้าให้เป็นริ้วรอยและเอาขี้วัวทาถือว่าขี้วัวทำความบริสุทธิ์ให้

ชาวเกาะออสเตรเลียท้าวด้วยสีขาว เรื่องท้าวให้เป็นสีต่าง ๆ นี้ คงเป็นเรื่องปลอมแปลงตัวไม่ให้สีจำได้ มากกว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศก

พวกจามที่ยังถือลัทธิพราหมณ์ ไว้ทุกข์ขาวเวลานำศพไปฝัง (พวกจามเป็นชนชาติแขกคล้ายมลายู บ้านเมืองเดิมพวกจามอยู่ที่ในประเทศญวนเดี๋ยวนี้แต่ถูกญวนแย่งชิงเอาไปได้ พวกจามจึงตกเป็นพลเมืองญวน สูญสิ้นชาติไป ส่วนที่ถูกเขมรกวาดครัวเอามาอยู่ในเมืองเขมร โดยมากเป็นแขกจามถือลัทธิอิสลามและที่มีอยู่ในประเทศไทยก็เป็นแขกจามที่เราได้ครัวมาจากเขมรอีกต่อหนึ่งการไว้ทุกข์ พวกไทยในแคว้นยูนนานประเทศจีนใช้โกนผม เขมรก็มีประเพณีเช่นเดียวกัน

เรื่องสีไว้ทุกข์ใช้กันมากที่สุดก็สีดำ เพราะสีดำเท่ากับสีดำ ย่อมไม่ขึ้นเป็นสีมืด ถือกันว่ามีสีมืดทำให้สีไม่เห็น เพราะฉะนั้นเรื่องไว้ทุกข์สีดำอย่างฝรั่ง ๆ บางท่านจึงว่าเป็นเรื่องปลอมตัวไม่ให้สีเห็นนั่นเอง ส่วนสีขาวเป็นของที่ใช้อยู่ในประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ญวน เขมร และเรา ของเราบางท่านว่าน่าจะจะได้แบบอย่างมาจากจีน อ้างเอาเรื่องนางสร้อยดอกหมาก ธิดาเจ้ากรุงจีนมาเสียดพระชนม์ในเมืองไทย เหตุด้วยน้อยพระทัยพระเจ้าสายน้ำผึ้ง พระราชสามี พวกบริวารจีนของนางไว้ทุกข์ขาวไทยเห็นชอบใจจึงเอาอย่าง ประเพณีนี้ชาวจึงคิดตามมาจนทุกวันนี้ เรื่องฟังไม่สนิท พวกโรมันไว้ทุกข์ขาวให้แก่ศพผู้หญิง ฝรั่งในยุโรปมีประเพณีไว้ทุกข์ก็มีอยู่หลายดิน ในประเทศอังกฤษก็เคยมีประเพณีไว้ทุกข์สีขาว อ้างตัวอย่างพระนางแมริราชินีแห่งชาวสก๊อต ทรงทุกข์สีขาวให้แก่ลอร์ดคานแล ซึ่งเป็นสามีพระนาง นอกจากนี้ ชาวอังกฤษสมัยโบราณ ก็เคยใช้ผ้าพันคอแถบหมวกและถุงมือขาวเป็นเครื่องหมายไว้ทุกข์

นอกจากนี้สีดำและสีขาว ยังมีสีอื่นอีกหลายสีที่ใช้เป็นสีไว้ทุกข์ เช่นพวกจีน โดยมากชาวจีนแคะ ไว้ทุกข์สีมอครามหรือน้ำเงินหม่น เห็นจะเป็นเพราะสีครามเป็นสีมัวหมอง บางทีว่าไว้ทุกข์ของจีนเป็นสีขาว ส่วนสีครามเป็นไว้ทุกข์ชั้นรอง การไว้ทุกข์ด้วยสีครามแก่หรือน้ำเงินแก่ ของชาติอื่นก็มีเหมือนกัน เช่นชาวแอฟริกาบางพวก ชาวเยอรมันบางถิ่น ใช้สีครามแก่สำหรับให้พวกผู้หญิงไว้ทุกข์ ชาวอียิปต์สมัยโบราณตลอดมาจนปัจจุบัน ใช้แถบผ้าสีครามพันศีรษะในเวลาปลงศพ แต่ที่ใช้สีเหลืองก็มีเพราะสีเหลืองมีลักษณะที่ซีดจางได้ง่ายหรือเป็นสีดำง่ายขึ้นเอง

ชาวตุรกีใช้สีฟ้าหรือสีม่วงแดงเป็นสีไว้ทุกข์ ในประเทศฝรั่งเศสและประเทศเบลเยียมใช้ สีฟ้าเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับศพเด็ก และถือว่าพระแม่เจ้ามาเรียพระมารดาพระเยซูก็ทรงสีนี้ไว้ทุกข์ ถวายพระเยซู พระเยซูในขณะที่ถูกตรึงบนไม้กางเขน พวกทหารเอาเสื้อสีม่วงแก่คลุมพระกายให้ เพราะฉะนั้นในนิยายโรมันคาทอลิก จึงถือสีนี้เป็นสีเครื่องหมายแห่งการบำเพ็ญพรตและการไว้ทุกข์ก็มี

การไว้ทุกข์ เป็นเรื่องแต่งตัวให้ตรงข้ามปกติ เป็นต้นถ้าปกติไว้ผมยาวก็ต้องตัดตัดโกน หรือสยายผมให้รุ่งรัง ถ้าตามปกติไว้ผมสั้นอยู่แล้วก็ต้องปล่อยไว้ไม่ตัด เครื่องเสื้อผ้าก็เช่นเดียวกัน

ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มน้อย ก็เลยเปลือยกายทานเนื้อทาตัวด้วยสีต่าง ๆ หรือเกือบเปลือยทีเดียว ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มอย่างชาติที่เจริญแล้ว ก็ต้องนุ่งห่มผ้าหยาบ ๆ หรือผ้าเก่า ๆ ผ้าที่มีสีฉูดฉาด ก็เปลี่ยนเป็นสีซึ่งตามประเพณีนิยมถือว่าเป็นสีทุกข์ เครื่องประดับกายก็เอาออกเลิกประดับแต่ง พวกไอนุชาวป่าในประเทศญี่ปุ่น ไร่ทุกข์สวมเสื้อกลับเอาข้างในมาข้างนอก ชาวบังกะหล่า บางที่ผู้ชายใส่เสื้อผู้หญิง ชาติที่มีเครื่องคลุมศีรษะก็เอาออก แต่ชาติที่ไม่มีเครื่องคลุมศีรษะก็หาเครื่องคลุมศีรษะ เช่นการไว้ทุกข์ของจีนในวันฝังศพ ถ้าเป็นผู้หญิงฝรั่งเมื่อสามีตายต้องหาผ้าคลุมหน้า ฝรั่งว่าเรื่องไว้ทุกข์ที่ถือกันจัด ก็คือคนสองจำพวก ซึ่งอยู่ที่สุดกันคนละข้าง จำพวกหนึ่งคือพวกมนุษยชนชาวป่าคอยที่ยังไม่มีความเจริญ พวกนี้ไว้ทุกข์เป็นไปในทางปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ มิฉะนั้นอาจมาต่อแยบบกวน เพียงแต่ปลอมตัวชาวป่า บางชาติยังเห็นไม่พอ ต้องมีไม้ตะบองไว้ให้หญิงแม่หม้ายด้วย หรือมิฉะนั้นต้องจุดไฟหรือทำพิธีป้องกัน ให้ผีอยู่แต่ห่าง อย่าเข้ามาใกล้ได้ จำพวกที่สองได้แก่พวกมนุษยที่เจริญศิวิไลซ์แล้ว เหตุผลของการไว้ทุกข์กลายเป็นการแสดงเศร้าโศกเสียใจ ใคร ๆ ได้เห็นจะได้สงสาร เป็นเรื่องแสดงความเคารพตักตัญญูทเวที่ต่อผู้ตาย ทั้งจะทำให้ผีของผู้ตายเห็นใจไม่โกรธซึ่งในคน แต่การไว้ทุกข์นี้โดยมากเป็นคนชนชั้นกลางขึ้นไป เพราะมีทรัพย์พอที่จะจับจ่ายหาเครื่องไว้ทุกข์เป็นการแสดงความเศร้าโศกได้ ส่วนพวกคนจน ไม้สู้จะไว้ทุกข์กัน อย่างเดียวกับชนบทของเรา เพราะไม่รู้จะเอาเงินมาจับจ่ายได้ที่ไหน ถ้าอยู่ในประเทศที่เจริญสมบูรณ์ เงินที่ใช้ในการรักษาพยาบาลด้วยความจำเป็นก็ยังไม่เพียงพอเสียแล้ว ลำมะหาอะไรกับที่จะเอามาจับจ่ายใช้สอยพุ่มเพี้ยแก่การแสดงความเศร้าโศกเสียใจได้ ฟังท่านผู้ใหญ่เล่าว่า เรื่องไว้ทุกข์ของเราเป็นเรื่องปรับใจยากเป็นที่สุด เอาแน่อะไรไม่ได้เลยถ้าสังเกต ก็แบ่งได้เป็นสองทาง คือไว้เฉพาะแต่ไปเข้างานศพทางหนึ่งกับไว้ประจำวันอีกทางหนึ่ง การไว้ในงานศพคือนุ่งขาวนุ่งดำ เข้าใจว่าเราจำเขมานุ่งขาวพูดกันว่าเอาอย่างจีน แต่ถามพวกจีนเขาก็ว่าไม่ได้นุ่งขาว ตกกลางจะมาแต่ไหนก็ไม่ทราบ แต่นุ่งดำนั้นจำฝรั่งมาแน่ และเป็นแน่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ด้วย ที่นุ่งสีกุหร่า สีนกพิราบ และสีน้ำเงินอะไรเหล่านี้ เชื่อว่าเป็นของเราคิดขึ้นเอง เพื่อจะเดินให้เป็นสายกลาง เพียงแต่แต่งคำก็ลำบากอยู่แล้ว เดิมทีเราเห็นจะไม่ได้ไว้ทุกข์กัน แต่ต่อมาทำตามคตินิยมอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน^{๕๒}

เมื่อท่านได้ทราบประเพณีการทำศพของไทยเรามาโดยตลอดแล้วต่อไปนี้จะได้นำเนื้อความอันมีในอุรคชาดกัมภีร์ปัญจกนิบาต ที่พระโบราณจารย์ทั้งหลายนับถือว่าเป็นพุทธภาษิตที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแก่กมุทพิกคนหนึ่ง ซึ่งกมุทพิกคนนั้น ได้มีความโศกเศร้าเสียใจคร่ำครวญถึงบุตรของตน ที่ได้กระทำกาลกิริยาตายไป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ทรงตรัสธรรมกถา

^{๕๒}บุรินทร์ คำทองแก้ว, **พิธีกรรมงานศพ**, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘.

เพื่อจะให้มันเป็นเครื่องบรรเทาความโศกเศร้าของกฏุมพีผู้นั้น และเพื่อจะอบรมปัญญาของกฏุมพีผู้นั้น ให้มุ่งตรงต่อทางวิปัสสนาคด้วย

กัณฑ์นิทานในอุรคชาตคนั้น ได้กล่าวถึงปัญญาชน คือคนทั้ง ๕ ซึ่งมีใจความว่า ในอดีตกาล ล่วงแล้วมาแต่หนหลัง สมัยเมื่อพระเจ้าพรหมทัตได้ครอบครองสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี แคว้น แคว้นกาลสิกรฐนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ มีนิวาสถานอยู่ใกล้กับพระ นครพาราณสีมหานคร ได้มีการเลี้ยงชีพด้วยกสิกรรม คือการทำนา เพื่อเลี้ยงบุตรและภรรยา ใน ครอบครัวยของพราหมณ์โพธิสัตว์นั้นมียู่ด้วยกันทั้งหมดรวม ๖ คน คือ พราหมณ์โพธิสัตว์ ๑ ภรรยาพราหมณ์โพธิสัตว์ ๑ ลูกชาย ๑ ลูกหญิง ๑ เมื่อบุตรนั้นถึงซึ่งความเจริญขึ้นแล้ว พราหมณ์ โพธิสัตว์ก็ได้ไปนำนางกุมาริกามาแต่ตระกูลที่เสมอกัน โดยวงศ์สกุลและ โภคสมบัติได้จัดการ ตกแต่งอวาทหมงคลสมรสให้เป็นภรรยาแห่งบุตรนั้นคนหนึ่ง และมีนางทาสีอีกคนหนึ่งจึงรวมเป็น ๖ คนด้วยกัน ก็คนทั้ง ๖ นั้นได้มีความสามัคคีต่อกัน ไม่มีความพิโรธหน่ายหนีต่อกันและ พราหมณ์โพธิสัตว์นั้นได้ให้อวาทสั่งสอนแก่คนทั้ง ๕ คือ นางพราหมณี บุตร ธิดา ลูกสะใภ้และ นางทาสีนั้น อยู่เป็นเนืองนิจว่า จงถวายทานด้วยพัศดูไทยธรรม ที่แสวงหาได้โดยชอบธรรมตาม สมควร จงรักษาเบญจศีลไว้ให้เป็นเนืองนิจ จงรักษาอุโบสถศีลตามกาลนิยม และจงเจริญมรณสติ คือมีสติระลึกถึงความตายอันเป็นของจะต้องมีเป็นเที่ยงแท้ แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ ซึ่งจะล่วงพ้นจากความตายไปได้นั้นย่อมไม่มี อันชีวิตอินทรีย์นี้ไม่เป็นของยั่งยืนเพียงไรนัก ย่อมมี แต่ความแปรผันพลันที่จะทำลายไป สังขารธรรมเป็นของไม่เที่ยง มีความสิ้นไปและเสื่อมไปเป็น ธรรมดา ท่านทั้งหลายจงเร่งรีบแสวงหาประโยชน์ไว้เสียแต่เมื่อยังดี ๆ อยู่ อย่าให้วันคืนล่วงไปด้วยความประมาทเลย ดังนี้

ฝ่ายคนทั้ง ๕ นั้น ก็ได้รับโอวาทของพราหมณ์โพธิสัตว์ไว้ไม่มีผู้ใดที่จะมีความประมาท เลย ได้พากันหมั่นเจริญมรณสติภาวนาอย่างมั่นคง ดำรงกัลยาณวัตรตามคำสอนของพราหมณ์ โพธิสัตว์นั้นทุกประการ

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พราหมณ์โพธิสัตว์นั้นได้ไปสุ่นาของตน พร้อมด้วยบุตรชายแต่ในเวลา เช้า เมื่อไปถึงนาแล้ว ก็ได้เทียมโคเข้าในแอก แล้วได้ไถนาไปตามปกติเช่นเคยที่ได้กระทำมา

ส่วนบุตรชายของพราหมณ์โพธิสัตว์นั้น ได้ไปเที่ยวเก็บเอาหยากเขื่อมากองไว้ ณ ที่ใกล้ จอมปลวกแห่งหนึ่งแล้ว และได้เฝ้าหยากเขื่อนั้นอยู่ ที่จอมปลวกนั้นมีสรพิษตัวหนึ่งได้อาศัยอยู่ ครั้นไฟที่บุตรชายพราหมณ์โพธิสัตว์เฝ้าหยากเขื่อนั้น ได้ไปถูกต้องตาสรพิษนั้น ๆ เมื่อทนคว้น มิได้ จึงได้เลื้อยออกจากปล่องจอมปลวกนั้นมา เมื่อได้แลเห็นบุตรชายของพราหมณ์โพธิสัตว์นั้น ยืนอยู่ในที่ใกล้ จึงได้เลื้อยเข้าไปกัดเอาโดยเต็มกำลังทั้ง ๔ เขี้ยว ด้วยความโกรธอันแรงกล้า บุตรชายของพราหมณ์โพธิสัตว์นั้น ก็ได้ล้มลงทันทีด้วยกำลังพิษ และได้สิ้นชีวิตลงในลำดับต่อมา

เมื่อพราหมณ์โพธิสัตว์ผู้เป็นบิดาได้แลเห็นบุตรล้มลงดั่งนั้น จึงวางใจไว้แล้วรีบมาพิจารณาดูก็ได้รับรู้
ว่า บุตรนั้นต้องพิษของอสรพิษชีวิตคับสนิทเสียแล้ว พันวิสัยจะเขี้ยวพาให้ฟื้นกลับขึ้นมามีชีวิตได้อีก
แล้ว จึงได้อุ้มเอาศพของบุตรชายนั้นมาวางไว้ที่ใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง แล้วจึงเอาผ้าคลุมศพบุตรชายนั้นไว้

เพราะอาศัยคุณที่พราหมณ์โพธิสัตว์ได้เจริญมรณสติภาวนามานานแล้ว จึงได้พึ่งด้วยญาณ
ปริชาให้เห็น โดยเป็นอนิจจรรวมว่าสังขาร ที่มีความทำลายไปเป็นธรรมดา ก็ได้แตกทำลายไปแล้ว
สังขารที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ได้ตายไปแล้วความวิสัยของสังขารไม่มีสังขาร หรือสิ่งอื่นใดที่จะ
มาคุ้มครองหรือห้ามปรามไว้หาได้ไม่ สังขารทั้งหลายล้วนเป็นของไม่เที่ยง มีแต่ไปถึงที่สุดลงด้วย
มรณธรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อพราหมณ์โพธิสัตว์ได้ปลงปัญญาลงเห็นอย่างนี้แล้ว ก็ได้มี
ความเศร้าโศกเสียใจ ได้ตั้งจิตเป็นมรรยัตถ์อยู่แล้วได้ไปไกลนาต่อไป

ในขณะนั้น ได้มีบุรุษผู้หนึ่งซึ่งมีบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน ได้เดินผ่านมาทางนั้นพราหมณ์
โพธิสัตว์จึงได้ร้องทักได้ถามได้ความว่า บุรุษนั้นจะกลับเข้าไปในบ้าน พราหมณ์โพธิสัตว์จึงได้ส่ง
ข่าวไปบอกแก่นางพราหมณีผู้เป็นภรรยาว่า ในเพลวันนี้เมื่อจะนำโภชนาหารมาส่งให้แก่ข้าพเจ้า
นั้น ก็จงให้นำมาแต่เฉพาะเพียงผู้เดียวเถิด อย่าได้นำมาเป็น ๒ ส่วน เหมือนกับเช่นวันก่อน ๆ นั้น
เลย และอีกประการหนึ่ง แต่ก่อนนี้เคยใช้ให้นางทาสีเป็นผู้นำอาหารมาแต่เพียงผู้เดียว แต่ในวันนี้
ขอให้คนทั้ง ๔ นั้นห่มผ้าที่บริสุทธิ์ และให้นำดอกไม้ของหอมเครื่องสักการะมาด้วยให้พร้อม
เพรียงกัน เมื่อบุรุษนั้นรับคำแห่งพราหมณ์โพธิสัตว์แล้วก็เดินมุ่งหน้าไปยังบ้าน ได้แจ้งข่าวที่
พราหมณ์โพธิสัตว์ส่งให้นางพราหมณีนั้น ได้ทราบ เมื่อนางพราหมณีได้ทราบเนื้อความจากบุรุษนั้น
แล้ว นางก็ได้ทราบว่าบุตรของตนคงจะทำกาลกิริยาตายเสียแล้วเป็นแน่ จึงได้แจ้งเหตุอันนั้นแก่คน
ทั้ง ๓ คือ ลูกหญิง ลูกสะใภ้ และนางทาสี ได้ทราบตามที่ตนได้สังเกตกำหนดไว้วันนั้น คนทั้ง ๔ นั้นซึ่ง
เป็นผู้มีจิตเจริญมรณสติภาวนามานานแล้ว เมื่อได้ทราบเหตุอันจะเป็นที่ให้เกิดความ โศกเศร้าถึง
เพียงนั้น จะได้หวั่นไหวเกิดความ โศกเศร้าสักขณะจิตหนึ่งก็มีได้มีสักคน จึงได้พร้อมเพรียงกัน
นุ่งห่มขาวอันบริสุทธิ์ ถือเครื่องสักการะและโภชนาหารพากันออกไปสู่ना เมื่อได้ทราบอย่างแน่ชัด
ว่า บุตรนั้นได้ถูกอสรพิษขบกัดสิ้นชีวิตเสียแล้ว ก็ไม่มีผู้ใดจะมีความ โศกเศร้าหรือร้องไห้รำพันเลย
สักคนเดียว ด้วยต่างก็มุ่งมั่นต่อมรณสติเป็นอารมณ์ทุก ๆ คน ฝ่ายพราหมณ์โพธิสัตว์นั้นก็ได้นำ
บริโภคาหารอยู่ที่ร่มไม้นั้นบริโภคมื้อหนึ่งแล้วพราหมณ์โพธิสัตว์นั้นก็ได้พร้อมกันทั้ง ๕ คน
ไปเก็บเอาพินมาเรียงคั่งเป็นเชิงตะกอนขึ้น แล้วยกเอาศพของบุตรนั้นขึ้นวางบนเชิงตะกอนนั้น บูชา
ด้วยเครื่องสักการะทั้งปวงแล้วก็ได้ประชุมเพลิงขึ้น คนทั้ง ๕ นั้นก็ได้เฝ้าดูอยู่ในที่ใกล้ ๆ นั้นด้วย
เดชะแห่งคนทั้ง ๕ นั้น ซึ่งเป็นผู้ได้อบรมมรณสติมาได้อย่างมั่นคง จึงได้ดำรงจิตอยู่ได้ในสถานอัน
ควรมิให้เกิดความ โศกเศร้าเสียใจ ในฐานะที่ควรจะเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่งและเป็นสิ่งยากยิ่งในโลก
วิสัยนี้จะพึงละกันเสียได้ จึงได้ร้อนไปถึงดาวดึงส์สวรรค์ อันเป็นที่ประทับของท้าวสหสัณห์

เทวราช คือ ได้บันดาลให้บัณฑิตกัมพลศิลาอาสน์ อันเป็นที่ประทับของท้าวสหสันยน์เทวราช แข็งกระด้างดั่งแผ่นหิน ท้าวโกสิย์สหสันตรครันทราบเหตุว่า เป็นด้วยคุณานุภาพของคนทั้ง ๕ นั้น ก็มีกมลหฤทัยปริดาปราโมทย์โสมนัสเลื่อมใส จึงทรงดำริว่า ครั้งนี้ควรอาตมาจะลงไปสู่สำนักของคนทั้ง ๕ นั้น แล้วถามถึงอาการที่มีได้เสรำโศกเพื่อจะให้คนทั้ง ๕ นั้น ได้ประกาศคุณของตน ๆ ให้ทั่วกันทุก ๆ คน แล้วอาตมาจะได้ประทานให้เคหะสถานของคนทั้ง ๕ นั้นเต็มไปด้วยรัตนะ พิเศษ ๗ ประการเพื่อช่วยอนุเคราะห์ให้ได้เลี้ยงชีพอยู่เป็นสุขสบาย จะได้มีดีต้องประกอบภารงาน ด้วยมือของตน ให้หนลำบากอีกต่อไป

องค์ท้าวสหสันยน์เทวราช ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงทรงเสด็จลงมาจากทิพยวิมานสถานแปลงเพศเป็นบุรุษเหมือนอย่างสามัญชนคนธรรมดา ได้เดินเข้ามาหยุดอยู่ ณ ที่ใกล้เชิงตะกอนนั้น แล้วได้ตรัสถามพราหมณ์โพธิสัตว์ขึ้นก่อนคนอื่นว่า

ท่านทั้งหลาย ได้พากันมาประชุมก่อไฟทำอะไรกันอยู่ในที่นี่ พราหมณ์โพธิสัตว์จึงตอบว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้พากันมาประชุมช่วยกันทำฅาปนกิจศพอยู่ ท้าวโกสิย์เทวราชจึงได้ตรัสถามขึ้นอีกว่า ข้าพเจ้าดูอาการของพวกท่าน ประหนึ่งว่าท่านทั้งหลายยิ่งเนื้อทรายได้แล้วนำมาย่างไฟ เพื่อจะได้บริโภคเป็นอาหารฉะนั้น ถ้าท่านทั้งหลาย ทำฅาปนกิจศพมนุษย์แล้วไซ้ระชะรอยว่าผู้ที่ทำทำการ กิริยาไปแล้วนี้ คงจะเป็นบุคคลผู้มีเวรกับพวกท่านเป็นมันคง พวกท่านจึงได้ริ้นรมย์ ช่วยกันเผาให้สูญสิ้นไปตามประสงค์ของท่านทั้งหลายเพื่อมิให้ให้ผู้นั้นได้กลับมาประสบพบหน้ากับพวกท่านอีกต่อไป พราหมณ์โพธิสัตว์จึงตอบว่าผู้ที่ทำกาลกิริยาตายไปแล้วนี้ เป็นบุตรที่เกิดแต่อกของข้าพเจ้า มิใช่เป็นบุคคลผู้มีอาฆาตจองเวรต่อกัน ดังที่ท่านกล่าวแล้วนั้นเลย ท้าวโกสิย์สักเทวราชจึงตรัสถามต่อไปอีกว่าถ้าอย่างนั้น บุตรของท่านผู้นี้ควรจะไม่เป็นที่รักใคร่ของท่านคงจะเป็นบุตรที่มีความประพฤติกว้างละเมิดัธยาศัยของบิดาอยู่เสมอ ครั้งเมื่อบุตรนั้น ได้มาทำกาลกิริยาตายลงเช่นนี้แล้วก็ เป็นอันพ้นธุระของท่านไป พราหมณ์โพธิสัตว์ตอบว่าบุตรของข้าพเจ้า ซึ่งจะเป็นผู้ที่ไม่เป็นที่พอใจรักใคร่ของข้าพเจ้า ดังที่ท่านได้กล่าวนั้นก็หามิได้ บุตรข้าพเจ้าผู้นี้เป็นผู้ที่มีความประพฤติกว้างอยู่ในโอวาทของบิดามารดาเสมอ ย่อมเป็นที่รักใคร่เจริญใจของข้าพเจ้ายิ่งนัก ท้าวสักเทวราชจึงได้ตรัสถามต่อไปอีกว่า ก็เมื่อบุตรที่ทำกาลกิริยาตายไปแล้วเป็นที่รักใคร่ชอบใจของพวกท่านเป็นปานฉะนี้แล้ว และได้มาทำกาลกิริยาตายไปเช่นนี้ เหตุไรพวกท่านจึงได้พากันเพิกเฉยอยู่ มิได้ร้องไห้เสรำโศกเสียใจ และเป็นธรรมดาของผู้ที่มีวิสัย มีอาลัยรักใคร่ในบุตรฉะนี้ ยิ่งจะสมควรที่จะร้องไห้คร่ำครวญหาบุตรนั้น

เมื่อพราหมณ์โพธิสัตว์นั้น จะแสดงเหตุผลที่ตนมิได้เสรำโศกเพราะตนได้อบรมมรรณสติ ภาวนา มั่นอยู่ในจิตสันดาน จึงได้กล่าวเป็นบทคาถาที่สมควรจะฟังฟังว่า

อุระโค ตะจิง ชินฉิ่ง หิตตะวา กัจฉะติ สันตะนัง
 เอวัง สรรีเร นิพโพเต เปเต กาละตะเค สะติ
 ทัยมะมาโน นะ ชานาติ ญาตีนิ ปะริเทวีตัง
 ตัสมา เอตัง นะ โสจามิ อะโค โส ตัสสะ ชา อะติ

เมื่อความในคานานี้มีใจความว่า อรุชชาติอสรพิษ เมื่อลอกคราบอันเป็นอัตรภาพเก่าของตน ออกแล้ว ก็มีได้เหลือวเลด้วยความอาลัย ได้เที่ยวไปตามความปรารถนาอันใด บุตรของข้าพเจ้าเมื่อ ทำกาลกิริยาตายไป มีแต่สร้ระทอคทั้งไว้ปราศจากชีวิตอินทรีย์ที่จะเข้าครองกาย ก็มีได้ร้องอันทุรน ทุรายเสวยความทุกข์เวทนาให้ปรากฏ ก็เมื่อพวกญาติทั้งหลายจะพากันเศร้าโศกร่ำไรถึงตนอยู่ โฉน เล่าจึงจะารู้ถึงความโศกเศร้าของพวกหมู่ญาติ เพราะเหตุฉะนี้แหละข้าพเจ้าจึงมิได้เศร้าโศกถึงบุตร ผู้ที่ได้กระทำการกิริยาตายไปแล้ว คดีที่ดำเนินอันใดที่เขาควรจะดำเนินไป บุตรของข้าพเจ้าก็ได้ไป ยังคดีที่ดำเนินอันนั้น ซึ่งเป็นอันไม่ล่วงปกคิวิสัยไปได้ ดังนี้

เมื่อท้าวสักกะเทวราช ได้ทรงสดับถ้อยคำของพราหมณ์โพธิสัตว์ดั่งนั้นแล้วจึง ได้หันไปถาม นางพราหมณีต่อไปว่า ผู้ที่กระทำการกิริยานี้เป็นบุรุษสถานไหนของท่าน นางพราหมณีจึงตอบว่า ผู้ที่กระทำการกิริยาตายไปแล้วนี้เป็นบุตรเกิดจากอูทรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้บริหารบำรุงเลี้ยงมา จนกระทั่งถึงการบัดนี้ท้าว โกสิยสักกะเทวราชจึงได้ตรัสถามขึ้นอีกว่า ก็เหตุทักของมารดานี้เป็น ธรรมชาติอันใด เป็นการยากนักที่จะผ่อนผันออกถลันและบรรเทาเสียได้ ในกาลเมื่อบุตรนั้นต้องมา วิโยคพลัดพรากจากอกไปเช่นนี้ แต่เหตุไรท่านจึงมานั่งเฉยอยู่ได้ ไม่ร้องไห้คร่ำครวญถึงบุตรที่ได้ พลัดพรากจากไปโดยไม่มีวันที่จะกลับมาพบกันได้อีกเช่นนี้ นางพราหมณีจึงได้แสดงเหตุที่ตนมิได้ มีความเศร้าโศกถึงบุตรนางที่ได้ทำการกิริยาไปแล้วนั้น จึงได้กล่าวโวหารขึ้น

ซึ่งใจความว่าบุตรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหาได้ไปร้องเรียกวิญญาณของเขามาแต่โลกหลังไม่ เขาได้มาโดยธรรมชาติของเขาเองเวลาที่เขาจะไปจากที่นี่เล่า ข้าพเจ้าก็ไม่ได้อนุญาตและยินยอม หรือขับไล่ไสส่งให้เขาไป เขามาอย่างไรเขาก็ไปอย่างนั้นตามปกติธรรมดาของเขา

การที่ข้าพเจ้าจะมีการ โศกเศร้าร่ำไร เพราะเหตุที่บุตรได้ละไปจากโลกนี้ จะมีคุณประโยชน์ อย่างไรต่อบุตรนั้นก็หามิได้ก็เมื่อข้าพเจ้าและญาติมิตร ได้พากันมาประชุมช่วยกันเผาสร้ระร่างของ เขาอยู่ เขาก็ไม่รู้สึกละร้อนรน เมื่อญาติทั้งหลายจะเศร้าโศกถึงตนอยู่ โฉนจึงจะรู้ความร่ำไรของ พวกญาติได้เล่า เพราะเหตุฉะนี้แหละข้าพเจ้าจึงมิได้เศร้าโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า ผู้ทำการกิริยาตาย ไปแล้วนี้ เพราะข้าพเจ้าได้รู้คคิธรรมดาของบุตรข้าพเจ้าว่าคคิธรรมดาของเขามีอย่างไร เขาก็ไปตาม คคิธรรมดาของเขานั้นเป็นอันไม่ล่วงพ้นจากคคิธรรมดาไปได้

เมื่อท้าวสักกะเทวราช ได้สดับปฏิภาณของนางพราหมณีเช่นนี้แล้ว จึงได้หัน ไปตรัสถาม นางทาริกผู้เป็นน้องสาวของมาณพผู้ที่ได้กระทำการกิริยาไปแล้วนั้นว่าผู้ที่ได้กระทำการกิริยาตาย

ไปแล้วนี้ได้มีความเกี่ยวพันเป็นอะไรกับเธอ นางทาริกานั้นจึงแจ้งให้ทราบว่าเป็นพี่ชายร่วมสายโลหิตเดียวกัน ท้าวสักกะเทวราชจึงตรัสถามต่อไปอีกว่า ตามธรรมดาพี่น้องที่เกิดร่วมบิดามารดาเดียวกันนั้นย่อมจะมีความเสน่หาอาลัยรักใคร่ต่อกันยิ่งนักแต่เธอนี้ดูประหนึ่งว่าจะไม่มีความรักใคร่ และอาลัยถึงพี่ชายของเธอ ซึ่งได้ทำกาลกิริยาตายไปแล้วนี้ เมื่อนางทาริกาจะแสดงถึงเหตุที่ตนมิได้มีความเศร้าโศกและร้องไห้รำพันถึงพี่ชายของคนที่ไม่ได้ทำกิริยาไปแล้วจึงได้กล่าวพรรณนาขึ้นว่า

ถ้าหากว่าข้าพเจ้ามีความเศร้าโศกร้องไห้รำพันถึงพี่ชายของข้าพเจ้าก็จะทำให้ร่างกายเศร้าหมอง มีผิวพรรณพิกลแปรไป จะพึงผลานิสงส์อะไรแก่ข้าพเจ้าก็หาไม่ได้ มีแต่จะเพิ่มความโศกเศร้าให้เกิดแก่ญาติมิตรสหายผู้ร่วมอหิชาศย์ให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก อันพี่ชายของข้าพเจ้าที่ได้ ทำลายขันธุ์ดวงลับไปแล้วนั้น เมื่อพวกเขาเข้ามาประชุมกันเฝ้าอยู่ ก็ยังไม่รู้สึกที่จะมีความรื้อนรนต์เมื่อญาติทั้งหลายจะพากันมาคร่ำครวญถึงคน เหตุไฉนจะรู้ได้เล่า เพราะเหตุนี้แล ข้าพเจ้าจึงมิได้มีความเศร้าโศกด้วยมาเห็นชดว่าคนที่ดำเนินอันใดที่ตนจะพึงไป พี่ชายของข้าพเจ้าได้ไปยังอคติอันนั้น ตามธรรมดาของตน ดังนี้

เมื่อท้าวสักกะเทวราช ได้ทรงสดับปฐกนิพนธ์ ไหวหารของนางทาริกาดังนั้นแล้ว จึงได้ตรัสถามภรรยาของมาณพผู้ที่ทำกาลกิริยาดวงลับไปแล้วนั้นสืบต่อไปว่า

ผู้ที่ทำกาลกิริยาไปแล้วนี้ ได้เป็นอะไรกับเธอเล่าภรรยาของมาณพนั้นจึงตอบว่าเป็นสามีของหม่อมฉัน ท้าวสักกะเทวราชจึงตรัสว่า ธรรมดาสตรีที่มีสามีตายจากไปแล้วย่อมจะเป็นหญิงม่ายไม่มีที่พึ่งพำนักอาศัย เมื่อเหตุที่จะทำให้ความโศกเศร้าอาลัย มีมาถึงเธอถึงเพียงนี้แล้วแต่เหตุไฉนเธอจึงมิได้มีกิริยา แสดงว่ามีความรักใคร่ในสามีของเธอเลย หรือเธอนึกเสียว่า เมื่อตายแล้วก็ยังหาใหม่ได้อีก เมื่อภรรยาของมาณพนั้นจะแสดงเหตุที่ตนมิได้มีความเศร้าโศก จึงได้กล่าวด้วยปฐกนิพนธ์ขึ้น ซึ่งมีใจความว่า พาลทารกที่นอนอยู่บนคอกของมารดาเมื่อไม่รู้ถึงสิ่งซึ่งจะได้และมีพึ่งจะได้ ครั้นได้เห็นดวงจันทร์ในวันเพ็ญลอยเด่นอยู่ในท่ามกลางอากาศ ก็ร้องไห้ร่ำมารดาว่า ข้าพเจ้าอยากได้ดวงจันทร์ จงไปนำดวงจันทร์มาให้แก่ข้าพเจ้า ถึงแม้พาลทารกนั้นจะร้องไห้ร่ำมารดาสักเท่าไรก็คงจะไม่ได้ดวงจันทร์นั้นสมกับความประสงค์ของตน ข้อนี้มีอุปมาฉันใดอันบุคคลผู้จะร้องไห้คร่ำครวญหาผู้ที่ได้ดวงลับไปแล้วนั้น ก็ไม่มีประโยชน์อันใดฉันนั้นเมื่อจะเปรียบอีกสถานหนึ่งก็พึงเห็นว่าเป็นอันไม่มีประโยชน์ยิ่งต่ำกว่าที่พาลทารกที่ร้องไห้ด้วยอยากจะได้ดวงจันทร์นั้นเสียอีกเล่าเพราะว่าจันทร์มีคุณประโยชน์ ยังได้ปรากฏแก่จักขุของชาวโลก ถึงจะเข้าไปใกล้และจับต้องไม่ได้ก็จริงอยู่ แต่ก็ยังได้เห็นได้ชมแต่บุคคลที่ทำกาลกิริยาตายไปจากโลกนี้แล้ว หาได้ปรากฏให้เห็นเช่นกับดวงจันทร์นั้นไม่ สามีของข้าพเจ้านั้นเมื่อข้าพเจ้าทั้งหลายมาประชุมช่วยกันเฝ้าอยู่ ก็ย่อมจะไม่มีรู้สึก

รื้อนรณและมีความทุกข์เวทนาอะไรเลย เมื่อมีผู้มีความอาลัยคร่ำครวญถึงคนอยู่ไหนเล่าจึงจะรู้ได้ เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงมิได้รำไร และคร่ำครวญถึงสามีผู้ทำกิริยาไปแล้ว

เมื่อท้าวสักกะเทวราช ได้ทรงสดับปฏิญาณของภรรยาของมาณพนั้นฉะนั้นแล้ว จึงได้ตรัสถามนางทาสีขึ้นว่าผู้ที่ทำกาลกิริยาตายไปแล้วนี้ เป็นอะไรกับเธอเล่า นางทาสีนั้นจึงได้แจ้งให้ทราบว่าเป็นเจ้านายของตน ท้าวสักกะเทวราชจึงตรัสถามอีกว่า เจ้านายของเธอผู้นี้คงจะเป็นคนคู่ร้าย เคยทุบตีและบริภาษค่าว่าเธอด้วยถ้อยคำที่หยาบคาย เบียดเบียนใช้สอยเธอด้วยไม่มีความเมตตากรุณา เธอจึงไม่นำพา จึงทำเป็นประหนึ่งว่า คราวนี้จึงเป็นอันพ้นทุกข์ไปได้อย่างหนึ่งแล้ว นางทาสีจึงตอบว่า ข้าพเจ้านี้ขอท่านจงอย่าได้เจรจาเลย อันเจ้านายของข้าพเจ้าที่ได้ทำกิริยาตายไปแล้วนี้เป็นคนมีอหิชาศัษย ดี เป็นผู้ประกอบด้วยขันติ เมตตา กรุณา เป็นที่พึงแม้ข้าพเจ้าเป็นทาสีก็จริงอยู่ แต่ท่านก็ยังรักใคร่เอ็นดูต่อข้าพเจ้า เป็นเหมือนดังว่าพี่น้องร่วมท้องมารดาเดียวกันก็ว่าได้ ฯ ท้าวสักกะเทวราชจึงตรัสอีกว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไหนเธอจึงมิได้ร้องไห้คร่ำครวญถึงเล่า นางทาสีนั้นเมื่อจะแสดงเหตุผลที่ตนมิได้มีความเศร้าโศกถึงเจ้านายของตน จึงกล่าวเป็นปฏิญาณ ซึ่งมีใจความว่า หมอน้ำที่ได้ออกมาตายไปแล้ว ก็พื้นวิสัยที่จะต่อให้ติด และคุมเข้าให้สมานสนิท ลื่นรื้อยร้าว ทำให้คืนคงเป็นปกติได้ดังเก่าฉันใด อันบุคคลที่เศร้าโศกถึงผู้ที่ทำการกิริยาตายไปแล้ว ก็ไม่มีวิสัยซึ่งจะให้ผู้ที่ตายไปแล้วนั้น ได้กลับฟื้นขึ้นมาครองอศัตภาพเก่าได้ ข้าพเจ้านี้เป็นอันไม่สำเร็จด้วยความอุปไมยฉันนั้นก็ธรรมดาหมอน้ำที่แตกแล้วก็ยังจะมีท่านผู้มีสัมฤทธิ์มาบันดาลให้มาติดต่อกับกำลังฤทธิ์ได้บ้างเป็นบางครั้งบางคราว แต่บุคคลที่ทำกาลกิริยาจากไปแล้ว ถึงจะมีฤทธิ์ก็ไม่สามารถที่จะนำจิตติดใจให้กลับฟื้นมาครองอศัตภาพเก่าได้เจ้านายของข้าพเจ้านี้ เมื่อข้าพเจ้าทั้งหลายมาประชุมช่วยกันเฝ้าอยู่ ก็ยังไม่รู้สึกรื้อนรณเลย ก็เมื่อหมอน้ำแตก และหมู่ชนที่มีความสวามิภักดิ์มีรำไรถึงคนไหนจึงจะรู้ได้เล่า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมิได้มีความเศร้าโศก ด้วยมาคิดเห็นว่า คติอันใดซึ่งคนจะพึงดำเนินไปเจ้านายของข้าพเจ้าก็ได้ไปสู่คติดำเนินอันนั้น ตามปกติวิสัยของตน มิได้ล่วงพ้นปกติธรรมดาไปได้ ดังนี้

เมื่อท้าวสักกะเทวราช ได้ทรงสดับปฏิญาณ แห่งคนทั้ง ๕ ฉะนั้นแล้ว ก็ทรงมีพระหฤทัยโสมนัสปสาทเลื่อมใส จึงได้มีเทวบัญชาตรัสว่า ท่านทั้งหลายมีมรณสติภาวนามั่นคงในสันดาน นับจำเดิมแต่บัดนี้เป็นต้นไป ท่านทั้งหลายจงอย่าได้ทำการงานด้วยมือของตนอันเป็นการกังวลด้วยการหาเลี้ยงชีพเลย ด้วยเราคือท้าวสหัสสนัยน์เทวราชเจ้าจะปะทะทานรัตนะพิเศษ ๗ ประการ ให้มีประมาณหามิได้ มีบริบูรณ์ในเรือนของท่านทั้งหลาย จะให้ท่านทั้งหลายได้เป็นพรหมไท มิได้มีข้าศึกจะบงเบียดเบียน ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญทานให้อิ่มในอหิชาศัษย จงรักษาเบญจศีลเป็นนิตย์ และอยู่รักษาอุโบสถตามกาลนิยม จงยับยั้งอยู่ด้วยความไม่ประมาทจงทุกเมื่อเถิด ครั้นตรัสประทานโอวาทแก่คนทั้ง ๕ ดังนี้แล้ว จึงทรงบันดาลทิพยสัตครัตนพิเศษ ๗ ประการ ให้มีบริบูรณ์ใน

เคหะสถานของคนทั้ง ๕ นั้น จนหาประมาณมิได้ แล้วพระจึงได้เสด็จขึ้นยังทิพยสถานเทวโลก
ณ กาลครั้งนั้น

ก็การที่คนทั้ง ๕ นั้นได้ประสบอามิสสุข เห็นแจ้งประจักษ์ในอติภาพปัจจุบันนี้ ก็เพราะ
มิได้มีความเศร้า โศกเป็นมูลเหตุ ได้มีมรณสติภาวนาอยู่เป็นนิตย์ ซึ่งเป็นอุบายที่จะระงับความโศก
นั้น ๆ ได้ ในเมื่อความโศกนั้น ๆ มาถึง และยังเป็นปัจจัยให้ได้ประสบนิรามิสสุขสิ้นสังสารทุกข์
ในอนาคตกาลอีกด้วย^{๕๓}

^{๕๓}จุ.ชา. ๑/๒/๓.

บทที่ ๓

ปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ

๓.๑ ความหมายของปริศนาธรรม

ปริศนาธรรม หมายถึง “ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักแห่งความรู้และความจริง ที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนงำเพื่อให้แก้ให้หาย”^๑

ปริศนาธรรมเป็นธรรมของนักปราชญ์ผู้ชาญฉลาดในการถ่ายทอดธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในอีกรูปแบบหนึ่งในจำนวนหลาย ๆ รูปแบบ และในรูปแบบของปริศนาคำเป็นแง่ให้คิดตรอง โดยใช้ปัญญาเป็นหลักให้แก้เงื่อนงำทั้งหลายที่ได้ผูกเอาไว้ เช่น

ปริศนาธรรมเชิงธรรมปริศนา

- สึกคิ หมายความว่า ต้องหมั่นศึกษา เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม
- หนีโง่ หมายความว่า เมื่อได้รับการศึกษามาอย่างดีแล้ว ความโง่ก็จะหนีห่างจาก ตัวเราไป ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่า หนีโง่
- อยู่ได้ หมายความว่า คนที่มีปัญญาได้รับการศึกษามาดีแล้ว ย่อมอยู่ได้และอยู่อย่างมีประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม
- นานดี หมายความว่า คนที่มีปัญญา มีความรู้ มีความสามารถ มีศักยภาพ อยู่ที่ไหนก็ทำคุณประโยชน์ให้กับที่นั่น ๆ ยั่งยืนนานเท่าไรยิ่งดี
- บวชให้รีบสึก หมายความว่า เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้วต้องรีบศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อจะได้นำติดตัวไปใช้เมื่อสึกขาลาเพศไป จะได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัวและคนรอบข้างในทางที่ถูกที่ควร
- มีเมียให้รีบเลิก หมายความว่า เมื่อมีครอบครัวแล้ว สิ่งที่ได้ประพฤตินทางที่ผิด ให้เลิกเสียแล้วกลับตัวกลับใจเสียใหม่ให้เป็นคนดีของครอบครัวของสังคมสืบไป

สำหรับในปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ “ปริศนาธรรม” จึงหมายถึง การบอกเหตุผล ความเชื่อ หรืออธิบายถึงวิธี การปฏิบัติในพิธีกรรมงานศพของพุทธศาสนิกชนในพิธีการต่าง ๆ

^๑สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรม กัณฑ์, ๒๕๔๖), หน้า ความเบื้องต้น.

โดยเฉพาะเรื่องความตายมักมีปริศนาธรรมและปรัชญาซ่อนอยู่เสมอ ดังนั้นพวกเราที่ยังมีชีวิตอยู่ จะได้นำเอาธรรมะที่ได้จากปริศนาธรรมในงานศพมาใช้บ้างก็จะเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองได้เป็นอย่างมาก การมาเผาศพ คนโบราณเขาว่าได้อานิสงส์มาก อานิสงส์มันอยู่ที่ตรงที่เราได้ปัญญา ได้ความรู้ความคิดเกี่ยวกับศพ เอาปริศนาธรรมจากศพมาเป็นเครื่องเตือนใจ แล้วเรานำไปประพฤติปฏิบัติ นั่นแหละคืออานิสงส์ คือสิ่งที่เราได้”

“มรณะ คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย กล่าวคือ **มฤตยู** การทำกาลละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์นั้น ก็คือการเดินทางไปสู่ความตาย วันหนึ่งผ่านไปก็เป็นคราวหนึ่งที่ตัวเราก้าวใกล้ความตายเข้าไป เมื่อถึงคราวตาย ชีวิตก็แตกสลายไป การตาย หากจะพูดให้สั้นก็คือความตายแห่งสังขาร ร่างกายของคนตายที่สิ้นลมหายใจนอนนิ่งไม่ไหวติง นอนตัวแข็งทื่อเหมือนท่อนไม้มันเอง”

ความตาย : เป็นการ **“ไปไม่กลับ หดับไม่คืน ฟินไม่มี หนีไม่พ้น”** หมายความว่า เมื่อคนเราได้สิ้นใจตายไปแล้วก็ไม่มี การฟื้นกลับคืนมามีชีวิตอีกอย่างแน่นอน และ เป็นความจริงประการหนึ่งในชีวิต คือ เราจะต้องสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รักของเรา เมื่อชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นของเล็กน้อย รวดเร็ว มีทุกข์-มาก มีความคับแค้นมาก บุคคลพึงรู้ด้วยปัญญา พึงทำกุศล พึงประพฤติพรหมจรรย์ ไม่มีทางเป็นไปได้ สัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตาย ความตาย จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่ก็ เป็นสิ่งที่ทุกคนหนีไม่พ้น ไม่ว่าจะมีหรือยากจนเพียงใด เพราะทุกคนเมื่อถึงเวลาก็ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น และทำให้ผู้ที่อยู่เบื้องหลังอาลัยและเศร้าโศก ฉะนั้น ผู้ที่อยู่เบื้องหลัง ควรทำศพให้เหมาะสมกับฐานะของแต่ละบุคคล ในฐานะของชาวพุทธ ก็ทำพิธีศพเกี่ยวเนื่องด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นส่วนสำคัญ ในการประกอบพิธี

การประกอบพิธีในการทำศพ อันมีลัทธิธรรมเนียมเป็นไปโดยแตกต่างกันหลายอย่างนั้น เห็นได้ว่าเป็นไปโดยเหตุและผล เพื่อเป็นเครื่องนึกคิดให้ผู้มีวิจรรณปัญญาได้หวนย้อนขึ้น ไตร่ตรอง ให้ปลงเห็นสภาวะธรรมที่แท้จริง ซึ่งบรรพบุรุษครั้งโบราณได้จัดทำเอาไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่ผู้ที่มัวเมาอยู่ในชีวิต ทรัพย์สมบัติ สามิภรรยา บุตรธิดา ตลอดจนมัวเมาอยู่ในความไม่มีโรค แต่โดยเฉพาะประเพณีการทำศพของชาวไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนามีมากหลาย ดังนั้นในการประกอบพิธีดังกล่าว จึงมีหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อชีวิตภายหลังการตาย บรรพบุรุษไทยส่วนใหญ่ นับ

^๒ สุภาพวัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๘.

^๓ ว.วชิรเมธี, **ศพกับความตาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

ถือพระพุทธศาสนา รูปแบบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย จึงแฝงไว้ด้วยหลักธรรม คติธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ชีวิตภายหลังการตาย ดูเหมือนว่าคติธรรมทางศาสนา จะให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้อยู่เบื้องหลัง เป็นอย่างยิ่ง พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เราจัดขึ้นเพื่อผู้ตาย ล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ทั้งสิ้น แต่แฝงอยู่ในรูปของปรีศนาธรรมต่าง ๆ

การทำศพ เป็นประเพณีที่น่าสรรเสริญส่วนหนึ่งของชาวไทยเรา เป็นการแสดงถึงศีลธรรม แห่งน้ำใจอันประกอบไปด้วยความกตัญญูตวกตเวทิกของมวลมนุษย ส่วนจุดประสงค์และความมุ่งหมาย คือ ปรารถนาให้ผู้จากเราไปได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสัมปรายภพนั้น ๆ

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นล้วนเกี่ยวเนื่องกับปรีศนาธรรมว่าด้วยความตาย และมีความ เกี่ยวเนื่องกับปรัชญาชีวิตของคนไทยตลอดมา อันจะมีขั้นตอน วิธีการ พิธีกรรม และปรีศนา ธรรมต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความตายเหล่านั้นอย่างไรบ้าง มีประโยชน์ ใด ๆ กับคนไทยบ้าง พิธีกรรมอย่างไหนยังคงอยู่ และอย่างไหนหมดไปแล้วในปัจจุบัน พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับความตายของไทยนี้มีเป็นจำนวนมาก และเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและมีความแตกต่างกัน ไปตามท้องถิ่นนั้นๆ^๔

๓.๒ อุปมาชีวิต ตามคติพระพุทธศาสนา

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนหยาดน้ำค้าง ธรรมดาว่าหยาดน้ำค้างที่ปลายใบหญ้า เมื่อ พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมาต้องไอร้อนก็พลันหายไป ไม่ตั้งอยู่นานฉันใด ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายนี้เล่า ก็มีชาติมีชรา พยาธิ มรณะ คอยรุมเผา ไม่ให้ตั้งอยู่นาน เกิดแล้วก็แก่เฒ่าชรา เจ็บ ตาย ในชั่ววัย ไม่ถึงร้อยปี ซ่อน อุปไมยก็ฉันนั้นๆ

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนตอม่น้ำ ธรรมดาว่า ตอม่น้ำ อันตั้งขึ้นเพราะฝนเม็ดโต ตกกระทบพื้นโดยกำลังแรง ข่อมพลันจะแตกไป ไม่ตั้งอยู่ได้นาน ฉันใด ชีวิตนี้เกิดขึ้นเพราะการ ประชุมกันแห่งเหตุแล้ว เมื่อเหตุสลายแยกจากกัน ก็พลันที่จะดับ ฉะนั้นๆ

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนรอยมีดกรีดลงไปใต้น้ำ ธรรมดาว่าน้ำเป็นของไม่แยกจาก กัน เมื่อบุคคลใดเอามีดกรีดลงใต้น้ำแยกจากกัน พอไม่มีมีดคั้น ก็กลับเลื่อนเข้าหากันอีก รอย ปรากฏในช่วงเวลาที่มีดกรีดลงฉันใด ชีวิตนี้ยังเป็นไปได้ ก็เพราะปัจจัยเกื้อหนุน หมดปัจจัยแล้วก็ หมดกัน สมดังพระพุทธภาษิตว่า

อายุ อุตฺมา จ วิญญาณํ	ขทา กายํ ชนฺตมํ
อปริฏฺฐู ตทา เสติ	เอตฺถ สาโร น วิชฺชติ.

^๔บุรินทร์ คำทองแก้ว, **พิธีกรรมทางศพ**, (กรุงเทพมหานคร : มณฑลการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

ความว่า “เมื่อใด อายุ ใ้อุ่น วิญญาณ ละกายนี้เสีย เมื่อนั้น กายนี้ย่อมอนทอลง หาแก่นสารมิได้” ข้อนี้ก็อุปไมยฉันนั้นๆ

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนลำธารอันน้ำไหลมาจากภูเขา ธรรมดาว่ากระแสน้ำใน ลำธารไหลไปไกล กำลังเซียว นำเอาสิ่งนี้อาจนำเอาไปได้ ไม่มีหยุดแม้ขณะ มีแต่จะไหลไปอย่างเดี๋ยวจนใด วันคืนล่วงไป ก็นำเอาชีวิตล่วงตามไปด้วย ไม่มีพักเช่นกันมีแต่จะลี้ไปข้างหน้า ส่วนเดียว ฉะนั้นๆ

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนก้อนเขพะ ธรรมดาว่าบุรุษมีกำลัง ย่อมจะถ่มก้อนเขพะที่ปลายนไปได้โดยไม่ยาก ฉนใด ชีวิตนี้ ก็ฉนนั้นๆ

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนชิ้นเนื้อนาบไฟ ธรรมดาว่าชิ้นเนื้อ ที่บุคคลเอาลงไปใส่ในกระทะ อันร้อนอยู่ตลอดวันยังค่ำ ย่อมจะพล้นไหม้ไฟไม่มีเหลือหลอ ฉนใด ชีวิตนี้ที่ยังต้องเพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์เผาผลาญวันยังค่ำ ไม่คงอยู่ได้นาน ฉนนั้นๆ

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนโคที่เขาจะฆ่า กำลังนำไปสู่ที่ฆ่า อย่างก้าวเดินไปเท่าใด ความตายก็ใกล้เข้ามาเท่านั้น ชีวิตนี้วันคืนล่วงไปเท่าใด ก็ใกล้ความตายเข้าไปเท่านั้นเหมือนกัน^๔

๓.๓ ตัวอย่างปริศนาธรรม

ปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ

๑. ข้อที่ ๓ ครั้งเป็นสัญญาณ หมายความว่า หลังรู้ว่าผู้ป่วยตายแน่นอนให้เอามือมาตี ๓ ครั้งๆ ละ ๓ ที ไม่ควรเอาปืนมายิง เพราะปืนเป็นอาวุธสำหรับฆ่า ไม่ใช่สัญญาณของทางที่จะนำไปสู่ทางที่ดี

ปริศนาธรรมการตีมือ ๓ ครั้ง

ครั้งที่ ๑ หมายถึง พระพุทธ

ครั้งที่ ๒ หมายถึง พระธรรม

ครั้งที่ ๓ หมายถึง พระสงฆ์

เพราะข้อนี้เป็นสัญญาณแห่งบุญกุศล กล่าวคือ เวลาถึงงานบุญกุศลจะนิยมตีมือ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนสติคนที่ยังไม่ตายให้รู้จักพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเนื่อนาแห่งบุญกุศลควรบำเพ็ญเอาไว้เพื่อว่าเมื่อตายไปแล้วไม่สามารถที่จะกระทำได้อ

^๔ธรรมเนียม แสดงโดย พระธรรมไตรโลกาจารย์ เมื่อ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๒.

^๖สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรัชญาธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๔๓๘.

๒. การอาบน้ำศพ หมายความว่า การทำความสะอาดร่างกายของผู้ตายให้สะอาดบริสุทธิ์ เพื่อให้ผู้ตายจะได้ไปสู่ภพอื่น โดยมีลักษณะหมวดจด การอาบน้ำศพนิยมอาบด้วยน้ำอุ่นก่อนเสร็จแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นอีกทีขัดตัวด้วยมะกรูดแล้วทาด้วยขมิ้นสดให้ทั่วร่างกาย ถ้าเป็นศพผู้ใหญ่ที่นับถือ ก็มักเอาผ้าขาวขนาดฝ่ามือมาซับที่หน้าไว้สำหรับแจกลูกหลาน เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึก^๑

ปริศนาธรรม สอนให้รู้ว่าคนเรานั้นต้องเอา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นน้ำอาบกายวาจา และใจให้สะอาด แต่ผู้ที่ตายไปแล้วไม่สามารถจะอาบได้ แม้แต่อาบน้ำเองก็ยังไม่ได้อาศัยผู้อื่นอาบให้ การอาบน้ำ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จะต้องทำเอาเองและต้องทำก่อนที่ยังไม่ตายแม้จะนำของหอมหรือน้ำอบน้ำมนต์ใดๆ มาราดรด ก็ไม่อาจที่จะฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้ แม้แต่น้ำที่รดราดลงที่มือก็ไม่สามารถยกเอาไว้ได้ปล่อยให้ไหลหนีไปหมด

ปริศนาธรรม อีกนัยหนึ่ง ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่ควรประมาท เร่งชวนช่วยสร้างบุญกุศล และคุณงามความดีไว้ เพราะยังโชคดีที่มีโอกาสกระทำได้ ส่วนคนที่ตายนั้นหมดโอกาสกระทำแล้ว และทรัพย์สมบัติที่แสวงหามาได้ก็ไม่สามารถนำไปได้ ดั่งน้ำที่รดมือเมื่อญาติมิตรราดไปก็ไม่สามารถนำไปได้ เป็นการแบมือส่งตาเป็นครั้งสุดท้ายถ้าไม่แบก็จะมีคนบังคับจับมือให้แบ^๒

๓. การนุ่งผ้าให้ศพ หมายความว่าคนเราเกิดมาด้วยทริฐคือความเห็นและตายด้วยทริฐ มีอวิชชาคือความไม่รู้ปิดหน้าปิดหลัง การนุ่งผ้าชั้นแรกเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วเอาเสื้อมาสวมให้โดยเอารั้งคุมไปไว้ข้างหลัง เป็นการนุ่งผ้ากลับกันทั้งหมด ทั้งกางเกงเสื้อให้ตรงข้ามกับคนเป็น เอาผ้าขาวเชวียงบำ การนุ่งห่มอย่างนี้หมายความว่า ชั้นแรกคือความตาย ชั้นนอกคือการเกิด

ปริศนาธรรม ธรรมดาคนเราเมื่อกิเลสยังไม่หมด ก็จะเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่มีวันจบสิ้น การนุ่งห่มผ้าขาวและเอาผ้าขาวเชวียงบำ เป็นการแต่งให้เหมือนกับพุทธศาสนิกชนเข้าวัด เป็นการทำให้เหมือนทุกข คือการรักษาศีล ปฏิบัติธรรม รักษากาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์ ประพฤติตนให้เป็นอุปราสกอุบาสิกาจึงจะพ้นจากความทุกข์ได้^๓

๔. การหิวผมให้ศพ เมื่อทำพิธีอาบน้ำศพเรียบร้อยแล้วต้องหิวผมให้ศพ บางพื้นบ้านหิวผมธรรมดาเหมือนกับคนเป็น แต่บางพื้นบ้านหิวผมเพียง ๓ ครั้งเท่านั้น เป็นการหิวผมกลับไปด้านหน้าซีกหนึ่งไปด้านหลังซีกหนึ่ง

ปริศนาธรรม มีความเชื่อว่าการหิวผมคนตายครั้งที่หนึ่งสำหรับคนเป็น ครั้งที่สองสำหรับคนตาย เมื่อหิวผมเสร็จแล้วต้องหักหัวโยนลงในโลงศพ ดอนหักหัวให้กล่าวเป็นภาษาบาลี

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๕.

^๒ เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๑.

ว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” หมายถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งสังขาร แม้หิวคิๆ ก็ต้องหักเป็นท่อนให้ใช้การไม่ได้ เป็นคติว่า “ในวันหนึ่งชีวิตมนุษย์ก็เช่นกัน” หิวที่ใช้หิวผมให้กับศพนั้นคนเป็นจะนำมาใช้อีกไม่ได้ ต้องหักทิ้งโยนลงโลงศพไป และคนเรานั้นต้องเอาเครื่องประดับคือศีล เป็นเครื่องประดับตกแต่งร่างกายจึงจะเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด สามารถหอมหวนไปได้ทั้งตามลมและทวนลม^{๑๑}

๕. การนำเงินใส่ปากศพ หมายความว่า การบรรจุเงินหรือของมีค่าอื่น ๆ เช่น แหวน ทอง เป็นต้น

ปริศนาธรรม มีความหมายหลายนัย คือ

๑. ผู้ตายจะได้นำเงินไปใช้สอยในเมืองผี
๒. เพื่อเป็นค่าจ้างเผาให้กับสัปเหร่อของคนสมัยโบราณ
๓. เป็นค่าจ้างผู้ที่พาดวงวิญญาณไปสู่แดนของคนตาย
๔. เพื่อจะได้นำมาเป็นเงินขวัญถุงสำหรับลูกหลานญาติมิตร
๕. เพื่อต้องการปิดอสุภะคือความไม่สวยไม่งามป้องกันอุจาดตา

ที่สำคัญก็คือสอนคนทั้งหลาย เป็นการแสดงให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์สมบัติที่ผู้ตายได้แสวงหาสะสมไว้นั้น เมื่อตายแล้วก็ต้องสละทั้งหมดเอาอะไรไปไม่ได้เลย แม้แต่เงินทองที่ใส่ไว้ในปากให้ก็ไปถึงแค่ป่าช้าเท่านั้นเอง มีแต่บุญกับบาปเท่านั้นที่จะติดตามส่งผลให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ตามแต่กำลังของกรรมอันตนได้กระทำไว้แล้ว^{๑๒}

๖. การตราฉันท หมายความว่า การนำด้ายสายสิญจน์ มัดเป็น ๓ เปลาะ คือ ที่คอ มือ และเท้า หรือบางแห่งผูกเป็น ๕ เปลาะ หมายถึง นิเวศธรรม ๕ ประการที่จะทำให้สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกนี้ต้องจมอยู่ในสังสารวัฏ หมายถึงเป็นเครื่องกางกั้นไม่ให้มนุษย์ทั้งหลายบรรลุซึ่งความดีทั้งปวง

ปริศนาธรรม หมายถึง

- ผูกที่คอ เหมือนบุตรเป็นห่วงผูกคอ (บุตุโต ทิว)
- ผูกที่มือ เหมือนภรรยาหรือสามีเป็นห่วงผูกมือ (ภริยา หตุถ)
- ผูกที่เท้า เหมือนทรัพย์สมบัติเป็นห่วงผูกที่เท้า (ธนํ ปาเท)

^{๑๑} ศส.ประชิต สกฺขณะพัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๓.

^{๑๒} อนันต์ ยูสานนท์, **คู่มือการตาย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๑๕), หน้า ๓.

บ่วงทั้ง ๓ นี้ เป็นเครื่องผูกมัดสัตว์โลกไว้ในวิภวสงสาร ให้จมอยู่ในห้วงทุกข์ไม่ให้หลุดไปได้ แต่เมื่อไหร่สามารถตัดบ่วงนี้ได้จึงจะพ้นจากความทุกข์

ปริศนาธรรมการผูก ๕ เปลาะ เป็นเรื่องเตือนสติให้รู้ว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเครื่องกางกั้นให้สัตว์โลกวนเวียนอยู่ในห้วงทุกข์ไม่ให้หนีไปจากทุกข์นั้นได้ มี ๕ อย่าง เรียกว่า นิเวรณ ๕ คือ

๑. กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจ เป็นต้น
๒. พยาบาท ความผูกอาฆาตจองเวรแก่กันและกัน
๓. ถีนมิทระ ความที่มีจิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม
๔. อุทธัจจกุกุจจะ ความมีจิตฟุ้งซ่านและรำคาญ
๕. วิจิกิจฉา ความลังเลไม่ตกลงได้

ทั้ง ๕ อย่างนี้ ล้วนกางกั้นให้สัตว์โลกจมอยู่ในกองทุกข์ไม่มีทางอื่นที่จะต่อสู้อะไรหรือหนีให้พ้นจากนิเวรณ ๕ นี้ไปได้ มีอยู่แต่สมถกรรมฐาน อาจปราบนิเวรณ ๕ ไปจากจิตได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่หวังจะหนีความทุกข์ ควรหมั่นเจริญกรรมฐานด้วยความไม่ประมาท^{๑๖}

๗ เครื่องสักการะในมือศพ หมายความว่า เพื่อให้ผู้ตายนำไปสักการบูชาพระรัตนตรัย หรือพระเยซูแก่วุฬามณีบนดาวดึงส์สวรรค์

ปริศนาธรรม หมายถึง เพื่อให้ผู้ตายได้ถือไปนมัสการบูชาพระเยซูแก่วุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๗}

๘. ปัดปาก-ปัดตาศพ

พิธีทำศพตอนต่อไป ก็คือ เอาขี้ผึ้งหนาประมาณครึ่งนิ้วกว้างยาวขนาดหน้าของศพ แผลปิดหน้าตักปิดด้วยหน้ากาก บางครั้งก็ปิดเฉพาะที่ตาและปาก นัยว่าเพื่อป้องกันอุจาดตา ถ้าเป็นผู้มีเงินใช้ทองคำแผ่นเป็นหน้ากากปิดหน้า หรือมีเงินนั้นก็ใช้ปิดด้วยทองคำเปลวบนขี้ผึ้งอีกทีซึ่งคงจะข่อยมาจากปิดด้วยแผ่นทองคำ ตามฐานะของเจ้าภาพ พิธีที่ทำเหล่านี้ทำกันบ้างแต่บางราย ไม่สู้จะทำกันทั่วไป กล่าวว่ที่ทำเช่นนี้เพื่อกันอุจาดนรกแล้ว เพราะศพบางราย ตาบลิ้นลิ้นแลบ ทองปิดหน้าศพนั้นเมื่อเผาศพแล้ว มักเอาไปสร้างพระพุทธรูป เพื่อที่ต่อไปจะให้เห็นแต่โลกสวรรค์ อันรุ่งเรืองเท่านั้น ที่ปิดปากก็เพื่อไม่ให้ลิ้นได้ลิ้มรสใด ๆ ในโลกนี้ต่อไป

^{๑๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๓.

^{๑๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๘.

ปริศนาธรรม อธิบายว่า ตากับปากเป็นช่องทางอกุศล ตาเห็นรูปทำให้เกิดกำหนดยินดี หลงรักหลงชัง เป็นเหตุให้เกิดโลภโกรธหลง ส่วนปากก็พูดปล่อลวงต่อเสียดูยงให้พูดหยาบคาย คำแข็งและบ่นเพื่อเจ้อจึงปิดมันเสียด อย่าให้ออกุศลกรรมเหล่านี้เข้ามาทางตาทางปากได้^{๑๔}

๕. การเบิกโลง

โลงที่บรรจุศพนั้น เมื่อซื้อมาแล้ว สัปเหร่อจะเป็นผู้ทำพิธีเบิกโลง และเป็นผู้ทำพิธีกรรมนี้ คือ เอาไม้ไผ่มาเรียกโดยขนาดนิ้วก้อย ยาวประมาณ ๒ นิ้ว ผ่าข้างหนึ่งไว้สำหรับตีบปากโลง ผ่าอีกทางหนึ่งไว้สำหรับตีบสายสิญจน์ เพื่อโยงไปให้พระสงฆ์ได้บังสุกุล โลงที่บรรจุศพนั้นเมื่อทำพิธีเบิกโลงเสร็จแล้วมีสิ่งประกอบที่น่าสนใจใส่ง่อนนำศพลงโลง

เมื่อเบิกโลงเสร็จแล้วจะนำใบตองตานีอย่างงามไม่ให้ใบแตกและตัดอย่างไม่วีหุ รวม ๓ ยอด มาปูไว้ในโลง การปูใบตองนี้ ได้ความว่าปูเพื่อรองรับน้ำเหลืองไม่ให้ไหลตกลงไป ก้นโลงได้ง่าย แต่การใส่ยอดใบตองจำกัดเพียง ๓ ยอดนั้น มีผู้ให้คำอธิบายถึงเรื่องนี้ว่า ให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ทราบว่าได้ถึงแม้ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่จะมีความโลภ ความโกรธ ความหลงมากเพียงไร ทำยที่สุดต้องมานอนทับสิ่งเหล่านี้อยู่ในโลงแคบ ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ บอกเป็นนัยว่า ยามมีชีวิตอยู่ถึงจะมั่งมี รวยล้นฟ้าขนาดไหนก็จะหนีไม่พ้น ๓ ภพ นี้ไปได้ คือ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ ทั้ง ๓ ภพภูมินี้ไปได้อย่างแน่นอนเมื่อยกศพลงในโลงปิดฝาผนึกเสร็จแล้ว เอานันใด ๓ ชั้นที่กล่าวมาแล้ววางลงบนหลังโลง

ปริศนาธรรม ว่าสัตว์โลกต้องเวียนว่ายอยู่ในภพทั้งสาม คือในกามภพ รูปภพ และอรูปภพ ต่อเมื่อได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขีด ได้บรรลุพระอมตธรรมแล้วเท่ากับเป็นบันไดขั้นที่ ๔ จึงจะข้ามพ้นโลกทั้งสามไปได้ หรืออธิบายเป็นปริศนาธรรมได้อีก คือ เป็นอริยสัจ ๔ ก็ได้ แปลกอยู่หน่อย ถ้าจำนวนคู่เป็นของดี เช่นเปรียบเท่ากับพระอมตธรรมหรือพระอริยสัจ ๔ ขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๕}

๑๐. บันได ๓ ขั้น ๔ ขั้น หมายความว่า เมื่อห่อศพเสร็จแล้ว ยกศพใส่หีบปิดฝาผนึกเสร็จแล้วจึงเอานันใด ๓ ชั้น วางลงหลังหีบศพ บันไดนี้ทำด้วยไม้ไผ่ซีกเล็ก ๆ ขนาดเท่ากับไม้ดับจากก็ได้ให้กว้างยาวเท่ากับปากหีบศพ

^{๑๔} ส. ธรรมกถึก, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมกถึก, ๒๕๑๑), หน้า ๒๕๐.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๕.

ปริศนาธรรม หมายถึง สัตว์โลกทั้งหลาย ต้องท่องเที่ยวหมุนเวียนอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ

๑. กามภพ
๒. รูปภพ
๓. อรูปภพ

ต่อเมื่อใดได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขั้นได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จึงจะข้ามพ้นจากโลกทั้ง ๓ นี้ไปได้

อิกนัยหนึ่ง บันได ๔ ขั้น หมายถึง อริยสัจ ๔ คือ คุณธรรมที่ทำให้คนเป็นพระอริยสังฆธรรมนำไปสู่ปฏิบัติตามและตรัสรู้ได้ สามารถนำตนเองออกจากกองทุกข์ได้ กล่าวคือ พ้นจากภพที่ต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดที่ทำให้ได้รับความทุกข์ มี ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ทุกข์ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความต้องพลัดพรากจากเบญจขันธ์
๒. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา, ภวตัณหา, และวิภวตัณหา
๓. นิโรธ ความดับทุกข์ กำจัดตัณหาให้หมดสิ้นไป ดวงจิตสงบว่างจากกิเลสและนิวรณ์
๔. มรรค ข้อปฏิบัติถึงความดับทุกข์ คือ ศีล, สมาธิ, และปัญญา หรืออริยมรรค ๘ ประการ คือทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)^{๑๖}

๑๑. การหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก หมายความว่า คนตายก็เหมือนพระอาทิตย์ตกลงไปแล้ว ย่อมไม่ย้อนคืนกลับมาทางทิศตะวันตกอีกภายในวันเดียว หรือไม่เคยมีพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันตก จะขึ้นใหม่ทางทิศตะวันออกเท่านั้น

ปริศนาธรรม หมายถึง ร่างกายคนเราก็เหมือนกัน เมื่อตายแล้วจะไม่มีวันฟื้นขึ้นมาตามร่างเดิมนี้ได้อีก จะต้องไปเกิดใหม่ในภพหน้า เหมือนกับพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก และตกลงทางทิศตะวันตก^{๑๗}

๑๒. ตามตะเกียงปลายเท้าศพ หมายถึง การนำโคมไฟหรือตะเกียงน้ำมันก๊าดวางไว้ปลายเท้าศพ เพราะสมัยก่อนไม่มีไฟฟ้าใช้ หากปล่อยให้มืดจะดูน่ากลัว

ปริศนาธรรม กล่าวถึงมนุษย์ว่ามี ๔ จำพวก คือ

๑. พวกที่ ๑ มาสว่าง ไปสว่าง คือพวกที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนาและมีความศรัทธา มีการให้ทานรักษาศีลเป็นประจำ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

๒. พวกที่ ๒ มาสว่าง ไปมืด คือพวกที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแต่ไม่ยินดีในการให้ทานรักษาศีล เป็นต้น

๓. พวกที่ ๓ มามืด ไปสว่าง คือพวกที่เกิดมาไม่นับถือพระพุทธศาสนาแต่ต่อมากลับใจรับเอาพระพุทธศาสนาไว้ในหัวใจ มีการให้ทานรักษาศีล เป็นต้น

๔. พวกที่ ๔ มามืด ไปมืด คือพวกที่เกิดมาก็ไม่พบพระพุทธศาสนา ช้ำยังไม่นับถือ และศรัทธาในพระพุทธศาสนา นับว่าเกิดมาเสียชาติเกิดช้ำยังเป็นเครื่องเตือนสติว่า ทุกคนต้องมีแสงสว่างนำทาง แต่เมื่อตายไปแล้ว แม้จะจุดตะเกียงไว้ปลายเท้าก็ไม่สามารถมองเห็นทางได้^{๑๔}

๑๓. การตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ควรจัดเตรียมการดังนี้

๑. ชั้นสำหรับตั้งหีบศพ
๒. ดอกไม้ประดับตามชั้น
๓. เครื่องบูชาศพ เช่น กระจ่างรูป, รูปเทียน, ไม้ขีด
๔. เครื่องที่จะให้ศพบูชาพระ เช่น ชุดเครื่องทองน้อย มีพุ่ม ๓, เทียน ๑, รูป ๑
๕. รูปถ่ายของผู้ตาย
๖. เครื่องแบบเต็มยศ หรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของผู้ตาย
๗. ชุดกรวดน้ำ
๘. โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธและเครื่องสักการะ
๙. เครื่องสักการะในการสวดพระอภิธรรม
๑๐. อาสนสงฆ์
๑๑. เครื่องคัมและของรับรองพระและแขก
๑๒. อาหารคาวหวานสำหรับเลี้ยงแขกในงาน
๑๓. ไทยธรรม, ผ้าบังสุกุล, อาหารคาวหวานสำหรับศพ วันละ ๓ เวลา
๑๔. นิมนต์พระสวดพระอภิธรรม ๔ รูป
๑๕. เชิญแขก ญาติมิตรมาร่วมพิธี

ปริศนาธรรม เป็นการทำให้ถูกต้องตามหลักศาสนพิธี หากเราผู้เป็นลูกหลานทำให้กับผู้มีพระคุณ อันหมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ไม่ถูกต้องหลักพิธีการแล้ว อาจทำให้เกิดความไม่สบายใจ

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓.

หรือเมื่อถึงคราวที่เราตายไป ลูกหลานของเราก็อาจทำอย่างไม่ถูกต้องเหมือนที่เราทำให้กับบุพการีชนดังกล่าว^{๑๕}

๑๔. การสวดพระอภิธรรมหน้าศพ

ในระหว่างที่ตั้งศพอยู่ จะเก็บเอาไว้ ๓ วัน หรือ ๕ วัน อยู่ที่ฐานะของเจ้าภาพ ต่อจากนั้นก็ตั้งเครื่องบูชา มี ตู้พระธรรม อาสน์สงฆ์สำหรับพระสวด ๔ รูป โดยเริ่มสวดตั้งแต่ ๒๐.๐๐ น. การสวดจะสวด ๑ จบก็ได้ ๓ จบก็ได้ตามใจเจ้าภาพ ก่อนพระจะสวดเจ้าภาพจะต้องจุดธูปเทียนหรือจะเป็นแขกผู้มีเกียรติที่ญาติผู้ตายให้ความเคารพนับถือก็ได้ อาจเป็นผู้บังคับบัญชาของผู้ตายในกรณีและผู้ตายรับราชการ โดยจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยที่โต๊ะหมู่บูชา แล้วจุดธูปเทียนบูชาพระธรรม และจุดธูปเคารพศพด้วย เสร็จแล้วมรรคนายกนำเข้าสู่พิธีการรับศีลอาราธนาธรรม พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรม แต่ปัจจุบันจะมีการแสดงธรรม ๑ กัณฑ์ ก่อนตามมติของคณะสงฆ์ และจะสวดเพียงจบเดียวแล้วเจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ การสวดพระอภิธรรมนี้ ก็เพื่อจะให้เป็นกุศลแก่ผู้สวดรับฟัง การสวดเพียงจบเดียวนี้นับว่าสะดวกดีแก่ทั้งพระและเจ้าภาพเพราะไม่เสียเวลามากทั้งพระและเจ้าภาพ ทั้งในส่วนของแขกที่มาจากทางไกลจะได้ไม่ต้องกลับบ้านตึกนั้ก พอรุ่งเช้าเจ้าภาพถวายมคกภัต (ภัตเพื่อผู้ตาย) พร้อมปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์

ปริศนาธรรม การสวดพระอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็น สำหรับจะได้พิจารณาในมรณานุสติกับมัญฐาน และเพื่อสอนคนไม่ให้ประมาท เพราะคนตายไปแล้วฟังไม่รู้เรื่อง แต่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ฟังรู้ แต่อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ ต้องอธิบายให้ญาติโยมให้เข้าใจได้ว่าการฟังสวดพระอภิธรรมได้ประโยชน์อย่างไร คือเป็นธรรมล้วนไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือสถานที่ เป็นธรรมชั้นสูงที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโปรดพระพุทธมารดา ขณะประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนค่าน้ำนม ถ้าฟังด้วยศรัทธาข่อมได้บุญ ถ้าฟังด้วยปัญญาได้กุศล คือความฉลาด^{๑๖}

๑๕. การเลี้ยงศพ (เครื่องเช่นศพ) หมายความว่า ลูกหลานจะจัดอาหารใส่ถาดมาวางไว้ข้างโลง แล้วเคาะโลงเบาๆ ๓ ครั้ง บอกให้ผู้ตายมากินอาหาร

^{๑๕}แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๘.

^{๑๖}รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้ง, ๒๕๓๖), หน้า ๕๖.

ปริศนาธรรม หมายถึง คนตายไปแล้วไม่อาจฟื้นขึ้นมาได้อีก และไม่สามารถนำเอาอะไรติดตัวไปได้ แม้แต่ข้าวปลาอาหารที่จัดมาให้วางอยู่ตรงหน้าก็ไม่มีปัญญาลุกขึ้นมากินได้ ทรัพย์สมบัติก็เช่นเดียวกัน มีแต่บุญกับบาป เท่านั้นที่จะติดตามตัวไปได้^{๒๐}

๑๖. การเคาะโถงศพ หมายความว่า เวลาเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์จะให้ศีลก่อนทำพิธี ญาติมิตรจะเคาะโถงศพผู้ตายให้ลุกขึ้นมารับศีลฟังธรรม

ปริศนาธรรม เป็นการเคาะล้อเลียนคนเวลาถึงงานศพ ทั้งนี้ก็เพราะมีการเล่นการพนัน คืมสุรา ร้องรำทำเพลงต่าง ๆ นานา ทั้งเป็นผู้ที่ประมาทมัวเมาในชีวิต รับศีลก็รับแต่ไม่เต็มปากไม่เคยรักษา ฟังธรรมก็ฟังแต่พอเป็นพิธีเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “มือถือสาก ปากถือศีล” และเป็นกุสโลบายอย่างหนึ่งคือเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่หากมีโอกาสที่จะได้รับศีล ให้รับเสีย เพราะหากตายแล้ว ถึงแม้จะเคาะโถงให้ลุกขึ้นมารับก็ลุกขึ้นมารับไม่ได้^{๒๑}

๑๗. เครื่องที่ต้องใช้ในการปลงศพ

การปลงศพนั้น ถ้าสะดวกที่บ้านก็มักทำที่บ้านก่อน และชักศพไปวัด มีเทศน์อาานิสงส์หน้าศพแล้วก็ฃาปนกิจหรือเผาเลย ถ้าไม่สะดวกที่บ้านก็นำศพไปจัดการที่วัดที่เดียวเสร็จเลย และเพื่อความเรียบร้อยสิ่งของที่เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียม ซึ่งส่วนมากเจ้าภาพจะมาขอคำชี้แนะจากพระผู้รู้ในวัดก่อนว่าจะต้องจัดเตรียมอะไรบ้าง สิ่งของที่เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมไว้ใช้ในการปลงศพ มี

๑. เครื่องกณฑ์เทศน์ มี ไตร ดอกไม้ รูปเทียน พุ่มเงิน หรือสิ่งของที่ญาติของผู้ตายมีศรัทธาที่จะทำอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ
๒. เครื่องสามหาบ มี หม้อ เครื่องครัว พริก กะปิ หอม กระเทียม
๓. มะพร้าว ๑ ลูก กะเทาะเปลือกออกให้หมด ปอกให้ขาวสำหรับล้างหน้าศพเมื่อเวลาก่อนเผา
๔. ของแจก ส่วนมากเป็นหนังสือ ของชำร่วยที่นิยม คือ ผ้าเช็ดหน้า มีดตัดเล็บ เครื่องเปิดน้ำอัดลม ยาหม่อง พิมเสน ฯลฯ
๕. เงินทันทาน ใช้เงินห่อด้วยกระดาษสี เป็นเหรียญบาท หรือเหรียญ ๕ บาท ตามแต่ฐานะของเจ้าภาพ
๖. ผ้าสบงผ้าไตรสำหรับทอดผ้าบังสุกุลกับผ้ามหาบังสุกุล เมื่อพระมาตिका เสร็จแล้ว
๗. พระสวดหน้าไฟ ๔ รูป^{๒๒}

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๑.

^{๒๒} ส. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหाराชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๔.

๑๘. นำศพออกจากบ้าน

เมื่อจะนำศพลงจากเรือนนำไปวัด นิยมปฏิบัติดังนี้ คือไม่ห้ามศพลอดช่อ แต่ก่อนมาถือกันว่า เมื่อผู้ป่วยได้นอนตายอยู่ในห้องใด ก็ตั้งศพบำเพ็ญกุศลห้องนั้นตลอดไป ไม่ย้ายศพจากห้องที่ตายไปไว้ห้องอื่นเหมือนอย่างที่ทำกันในปัจจุบันนี้ และเมื่อขอกออกจากห้องไปก็ไม่ห้ามลอดช่อออกทางประตูอีกห้องหนึ่ง บางบ้านที่เป็นเรือนฝาลูกปะกน ถึงกับเปิดฝาออกกะเบาะหนึ่งเพื่อยกศพออกทางนั้นมาหาระเบียงหามลงนอกชาน แล้วลงบันไดเรือนไป ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะช่อเดี่ยว เกรงว่า เมื่อห้ามศพลอดมา ศีรษะของผู้หามศพอาจไปโดนช่ออาจเกิดอันตรายได้ เขาจึงได้ห้ามเอาไว้

ปริศนาธรรม ที่ไม่ให้ศพออกทางประตูก็เพื่อไม่ให้ศพจำได้และกลับบ้านถูก อีกประการหนึ่ง คือ ประตูบ้านมีไว้สำหรับคนเป็นถ้าเอาศพออกอาจทำให้เกิดความรู้สึกลัวว่า เป็นเรื่องที่ไม่ดีนักที่จะต้องไปใช้ร่วมกับคนตาย^{๒๔}

๑๙. ประดู่ป่า หมายความว่า การนำกิ่งไม้สด ๆ มา ๒ กิ่ง (นิยมใช้กิ่งมะขม) ผูกติดไว้กับประตูบ้าน เพื่อให้ศพรอดออกไป เมื่อศพออกจากเรือนแล้วก็ถอนทิ้งเสีย

ปริศนาธรรม กล่าวไว้เป็น ๒ นัย คือ

ก. เพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับไปในบ้านเรือนได้

ข. ประดู่ป่าคือประดู่ป่าช้า เมื่อเข้าไปแล้วไม่สามารถกำหนดได้ว่าเมื่อไรจะได้กลับมาพบญาติพี่น้องอีก เพื่อให้คนที่อยู่ด้านหลังมีสติไม่ประมาทจิต เมื่อยามที่ยังมีชีวิตอยู่ให้เร่งสร้างคุณงามความดี บรรเทาเสียซึ่ง โลกะ โทสะ โมหะ จะได้ก่อสร้างทางบุญทางกุศลที่จะนำตนให้ได้ซึ่งความสุขทั้งภพนี้และภพหน้า^{๒๕}

๒๐. การตีหม้อน้ำหม้อไฟ หมายความว่า ในสมัยโบราณ เมื่อเวลาเคลื่อนศพออกจากบ้าน จะตีหม้อที่เตรียมไว้ ๓ ใบ ซึ่งบรรจุน้ำไว้จนเต็ม ตีด้วยไม้ซีก ๓ อัน ตีแล้วทิ้งหม้อแตกพร้อมไม้ตีด้วย

ปริศนาธรรม หมายถึง การแตกของร่างกายการสลายของสังขาร คือธาตุ ต่าง ๆ เช่นธาตุ ดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ที่มาประกอบเข้าเป็นร่างกาย ต้องแตกสลายหมดฉันใดก็ฉันนั้น จะเหลืออยู่แต่หม้อไฟนำหน้าศพ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าสิ่งใด ๆ ล้วนไม่เที่ยงแท้ทั้งนั้น พึงรีบประกอบบุญกุศล อันจะนำไปสู่สุคติในภพหน้า^{๒๖}

^{๒๔} แปลก สนธิรักษ์., **พิธีกรรมและประเพณี**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๕๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

๒๑. บวชน้ำศพหรือบวชงศพ หมายถึง เป็นการบวชที่แท้จริง เพราะเป็นการบวชที่เกิดจากความสลดสังเวชใจ เกิดความเบื่อหน่ายต่อโลกียวิสัย พิจารณาถึงความ เกิด แก่ เจ็บ และตาย ทุกชีวิตต้องเป็นอย่างนี้ การออกบวชเป็นการบรรลุสู่ความไม่ตายเป็นทางสู่มรรควิมุติ กล่าวคือ พระนิพพาน คือไม่กลับมาเกิดใหม่อีกต่อไป

บวชงศพ หมายถึง การบวชตามประเพณี เมื่อมีงานบำเพ็ญกุศลศพก็จะมี การบวชเพื่ออุทิศศพไปเผา จะนิยมบวชลูกหลานเพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสู่สวรรค์

ปริศนารธรรม เป็นการสอนคนให้รู้ว่า สีเหลืองแห่งผ้ากาสาว่าสตรที่อุทิศศพนำหน้าอยู่นั้น คือสัญลักษณ์แห่งผู้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง มีศีลบริสุทธิ์ มีจิตบริสุทธิ์ ไม่มีเวรมิภัยกับใคร เพราะท่านได้เดินตามทางแห่งมรรค ๘ อยู่ที่ไหนก็ร่มเย็นเป็นสุข พวกเราที่มีร่างเป็นอย่างฆราวาสจะมีจิตเป็นพระอย่างนั้นได้ไหม ถ้าทำได้ก็จะมีใครอุ้ง สามารถเดินทางได้เองอย่างถูกต้อง ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาว่านั่นคือทางแห่งความดี

อีกนัยหนึ่ง การบวชงศพเวลาพ่อแม่ตายแล้วนั้นมือนิสงส์น้อยมากแต่ถ้าบวชง ขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ จะมีนิสงส์มากทั้งผู้บวชเองและทั้งพ่อแม่และแม่

กล่าวคือ เมื่อลูกบวชเข้ามาอยู่ในวัดก็ยอมที่จะชักจูงให้พ่อแม่เข้าวัดด้วย ท่านจึงจะได้มีโอกาสเข้าวัดรักษาศีลฟังเทศน์ฟังธรรม และเจริญจิตภาวนาตามลูกไปด้วยซึ่งเป็นการอุทิศทางอุ้มพ่อแม่ก็จะได้มีสัมมาทิฐิมีความเห็นชอบปฏิบัติชอบตามหลักการทางศาสนา ผู้บวชเองก็จะได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาคือทดแทนพระคุณท่าน อานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่คือการได้มีโอกาสกำจัดกิเลสเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๒๑}

๒๒. การโปรยข้าวตอก หมายความว่า เวลาที่นำศพไปที่ป่าช้าจะมีการหว่านข้าวตอกไปด้วย

ปริศนารธรรม ข้าวตอกเปรียบได้แก่ร่างกาย ที่ตายแล้ว หว่านไปเท่าไร ก็ไม่สามารถงอกขึ้นมาใหม่ได้ฉันใด คนที่ตายไปแล้วก็ไม่อาจฟื้นขึ้นมาได้ฉันนั้น^{๒๒}

๒๓. การเวียนรอบจิตกาธาน ๓ รอบ หมายความว่า การนำศพเวียนรอบเมรุ ๓ รอบ โดยเวียนซ้าย แล้วนำศพตั้งหน้าเมรุโดยหันศีรษะของศพไปทางทิศตะวันตก

ปริศนารธรรม หมายถึง การที่สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ ทั่วทุกตัวสัตว์ เป็นการเดือนสติผู้ที่ยังไม่ตายให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบารมีสะสมกองการกุศลอันจะนำคนไปสู่ความสุข คือ สวรรค์และพระนิพพาน การเวียนซ้าย นั้นเรียกว่า อุตตราวัญญู^{๒๓}

^{๒๑} สุภาพพัฒน์ อนุทนัทจารย์, **ปริศนารธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๕๓.

^{๒๒} ศ.ประชิด สกฤษณ์พัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, อ่างแก้ว, หน้า ๑๐๕.

๒๔. การอ้างน้ำหนัก หมายความว่า เมื่อก่อนที่จะเผาศพ ก็จะเอาน้ำมะพร้าวรดลงบนหน้าศพ

ปริศนาธรรม น้ำมะพร้าวเป็นน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์ เพราะมีเครื่องห่อหุ้มหลายชั้น น้ำมะพร้าวสะอาดฉันใด ถ้าพุทธศาสนิกชนบำเพ็ญบุญกุศล มีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ทำให้จิตใจสะอาดหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ ประดุจคังน้ำในผลมะพร้าวฉันนั้น แล้วจะประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิต^{๑๑}

๒๕. การทิ้งเบี้ย ๓๒-๓๓ เบี้ย เรื่องทิ้งเบี้ยเป็นจำนวน ๓๒ เบี้ย ให้ตากลี่ยายกลา มีคติถือกันว่าให้เป็นค่าจ้างเผา เพราะตากลี่ยายกลา บางทีว่าชื่อตากลี่ยายกลา (เห็นจะเป็นสองคนผัวเมีย) เป็นเจ้าของป่าช้า จึงต้องขออนุญาตซื้อที่สำหรับฝังหรือเผาเสียก่อน ถ้าไม่ซื้อที่ ไปเผาที่อื่น ๆ สุดแล้วแต่จะเหมาะ ผิดจะไม่มีที่อยู่เที่ยวรบกวนหลอกหลอนได้ หรือไม่เช่นนั้น ผิดผู้ตายจะถูกเจ้าของป่าช้าเบียดเบียนไม่มีความสุข ตากลี่ยายกลาเป็นใคร ในหนังสือ ธรรมเนียม กล่าวว่ายายกลีเป็นหญิงลับหรือมีหน้าที่เฝ้าป่าช้า สัมผัสกับเรื่องข้างต้นที่ว่า เป็นตากลี ส่วนตากลาไม่กล่าวถึง คงปรากฏว่าแกมีแต่ลูกหญิงชายอาศัยอยู่ด้วย ในกระท่อมในป่าช้าเท่านั้น มีอาชีพทางรับจ้างเผาศพ ใครให้ค่าจ้างแก่ แกก็จัดเผาให้ ในลัทธิฮินดู กาลีเป็นชื่อของพระอูมา เมื่ออวตารมาเป็นภูตครุฑชื่อกาลี ในหนังสือของอินเดีย กล่าวถึงป่าที่ไร ก็มีศาลพระกาลีด้วยทุกที่ ส่วนพระอิศวรเทพสวามีนางอูมาก็มีภาคส่วนที่ลงมาอยู่คลุกเคล้ากับผีในป่าช้า จึงได้ชื่อว่าพระภูเตศวร ผู้เป็นใหญ่ในพวกภูตผีเรื่องตากลี่ยายกลาจะมีเค้ามาจากนี้

ปริศนาธรรม คือ เบี้ย ๓๒ เบี้ยนั้น ได้แก่อาคาร ๓๒ มี เกศา โลมา เป็นต้น คนเราเกิดมากก็ต้องตาย ร่างการที่มีอาคาร ๓๒ ประการนี้ ย่อมจะต้องทับถมแผ่นดิน ไม่มีใครที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นไปได้^{๑๒}

๒๖. ดอกไม้จันทร์และรูปเทียนเผาศพ

พิธีเผาศพในอำเภอคลองขลุง ใช้ธูปดอก เทียนเล่มจุด และมีดอกไม้จันทร์ช่อหนึ่งควบไปด้วย ไปวางไว้บนพานที่วางอยู่บน โลงศพ เพื่อขอขมาลาโทษ การขอขมาลาโทษนี้ควรให้มีพร้อมทั้งดอกไม้จันทร์และรูปเทียนด้วย จึงจะเข้าหลักของการเคารพและขมาลาโทษ แต่ดอกไม้ที่ควบกับรูปเทียนทำไมจึงใช้ไม้จันทร์ บางครั้งเราจะได้แบบอย่างมาจากอินเดีย การเผาศพของอินเดีย ใช้ท่อนจันทร์ปนกับพื้นไม้ชนิดอื่น ได้ความจากชาวอินเดียผู้หนึ่งอธิบายว่า ไม้จันทร์เป็นของแพง

^{๑๑} สุขพัฒน์ อนนทจารย, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๗.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๘.

^{๑๓} เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๖.

ใครจะใช้ไม้จันทน์ล้วนเผาศพ ก็คงมีแต่คนมั่งมี ชรรมนิยมชาวบ้าน ใช้พื้นไม้สามัญเผา เป็นแต่เพิ่มไม้จันทน์ ๒ - ๓ ท่อนบ้างเท่านั้น

ท่านผู้ใหญ่เมตตอธิบายให้ฟังว่า การเผาศพเป็นแน่จะต้องมีรูปเทียนดอกไม้กับพื้น รูปเทียนดอกไม้สำหรับขมาศพและห้ามนำไฟไปต่อกันในการจุดไฟ เพราะจะเป็นการนำความเดือดร้อนความทุกข์ต่อกัน ไปไม่มีที่สิ้นสุด

ปริศนาธรรม นัยที่ ๑ ไฟเป็นของร้อน หมายถึงไฟในใจ คือไฟกิเลส มีสภาพเผาผลาญสันดานให้ร้อน เป็นบาปเป็นอกุศล มี ๓ อย่าง คือ

๑. รากคคิ ไฟคือราคะ
๒. โทสคคิ ไฟคือโทสะ
๓. โมหคคิ ไฟคือโมหะ

เมื่อไฟทั้ง ๓ เกิดกับบุคคลใดก็ควรระงับให้ได้ และไม่เอาไฟทั้ง ๓ นี้ไปติดต่อให้กระพือลูกกลมไปหาบุคคลอื่น ดังการไม่ให้จุดไฟต่อกัน

นัยที่ ๒ การวางดอกไม้จันทน์ โดยปกติพฤติกรรมของคนเราจะไหลลงไปสู่ที่ต่ำ ประพฤติแต่อกุศลกรรมเป็นบาปเป็นกรรมจึงส่งผลให้คนมีกลิ่นเหม็น กล่าวคือมีชื่อเสียงในทางไม่ดีขจรกระจายไปทั่วสารทิศ คุณธรรมที่จะระงับได้ คือ สติ จะเป็นเครื่องควบคุมกายและวาจาไม่ให้ประพฤติชั่ว เปรียบเหมือนกลิ่นไม้จันทน์มีกลิ่นหอมขจัดกลิ่นไม่ดีของศพได้ฉะนั้น^๒

๒๗. การเผาศพ (ประชุมเพลิง)

เมื่อนำศพจากบ้านไปถึงวัดหรือศาลาธรรมสังเวชแล้ว มักเอาศพตั้งพักไว้ที่ศาลาก่อนเพื่อทำบุญ มีเทศน์อานิสงส์หน้าศพ ๑ กัณฑ์ เสร็จแล้วสวดมาติกาบังสุกุล ชักผ้าบังสุกุล ตามลำดับก่อนจุดไฟประชุมเพลิงมีการอ่านประวัติตามสมควรเสร็จแล้วจึงมีการทอดผ้ามหาบังสุกุลจากนั้นจะจุดไฟการจุดไฟนิยมให้ประธานฝ่ายฆราวาสจุดไฟก่อน แล้วประธานฝ่ายสงฆ์วางดอกไม้จันทน์ โดยไม่ต้องจุดตามต่อมา จากนั้นผู้ที่มาร่วมประชุมเพลิงจะขึ้นวางดอกไม้จันทน์ตามลำดับ^๓

^๒ สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๘.

๒๘. กัดจากเศษศพ

เมื่อเสร็จจากเศษศพ ต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำเสีย ประเพณีนี้เกี่ยวกับเรื่องปลดเปลื้องมลทินที่ไปเศษศพ เพื่อล้างความจัญไรหรือความสกปรกที่อาจติดมา ให้สะอาดหมดจดกลับเป็นมงคลอีก ประเพณีที่ทำกันในอำเภอคลองขลุง เขาตักน้ำใส่กระป๋องมาตั้งไว้หลาย ๆ กระป๋อง เมื่อเศษศพแล้ว ขากลับบ้าน ถักน้ำในกระป๋องล้างหน้าล้างศีรษะ หรือในบางแห่งก็ไปอาบน้ำในสระที่วัด ก็อาบทั้งผ้าถุงไม่ต้องผลัดผ้ากลับบ้านทั้งผ้าเปียก คล้ายของฮินดูอาบน้ำตอนเมื่อมีคนตายใช้น้ำลูบหน้าเสยหัว แล้วไปอาบน้ำ เสร็จแล้วจึงขึ้นเรือนได้ เป็นอย่างเดียวกับชนบทอื่น อย่างไรก็ตามก็มีการชำระกายเมื่อไปเศษศพกลับมา นั้น มีประโยชน์จริง ๆ อย่างน้อยก็มีกลิ่นเศษศพติดมาบ้าน ถ้าเป็นคนกลัวผีก็ว่าผีตามมา ผู้ใหญ่ท่านสอนว่า กลับมาแล้วให้ล้างหน้าเสียหรือน้อยก็ล้างในรูจุมูก เพราะวันที่เศษศพติดมาในรูจุมูก ทำให้เหม็นสาบ ถ้าคิดถึงการเศษศพในชนบท เขาเผากันจริง ๆ เวลาเข้าไปเผาก็ถูกไอควันไฟที่ศพติดตัวมาได้จึงเป็นการสมควรที่สุดที่ให้อาบน้ำล้างหน้า นอกจากเรื่องล้างมลทินยังมีเรื่องกลัวผีจะติดตามมาบ้านด้วย วิธีของเราเวลากลับพอหันหลังให้กองฟอน ต้องเอาไม้หรือใช้เท้าก็ได้ ทำเส้นกากบาทที่พื้นดิน เพื่อกันไม่ให้ผีตามมา เห็นจะถือว่าขีดเส้นเท่ากับเป็นแม่น้ำขวาง ดังอธิบายไว้ในเรื่องทางสี่แพร่ง ในชนบทถิ่นต้องเดินอ้อมวกเวียน ไปจนกว่าจะถึงบ้าน จะเดินตรงทางมาบ้านไม่ได้ เพราะถือกันว่าผีจะจกกลับมาได้ ไทยอีสานใช้หนามทิ้งขวางทางเดิน ธรรมเนียมมอญเมื่อกลับจากป่าช้าพอเข้าเขตบ้าน ต้องเอาพลั่วหรือเสียมขุดดินให้เป็นทางเพียงสังเขป แล้วกล่าวคำว่า ไม่มีการเกี่ยวข้องกับกันแล้ว ขออย่ามารบกวนเลย ประเพณีพม่า เวลาจะกลับจากป่าช้า ผู้เป็นญาติสนิทของผู้ตายจะตะโกนว่า (ออกชื่อผู้ตาย) ้วยกลับบ้านเถิด ถ้าไม่มีใครเหลียวหลังหรือขานตอบ ก็ถือว่าผีผู้ตายคงจะอยู่ที่นั่น ไม่สามารถจะกลับบ้านได้แต่ลำพัง ยังมีคติปลื้มที่เกี่ยวกับเวลาเศษศพอีก ๒ -๓ อย่าง คือ ถ้าหญิงมีครรภ์จะไปเศษศพ ต้องมัดเข็มมัดปิดป้องกันตัวไปด้วย นับว่าป้องกันไม่ให้ผีลอดเข้าท้อง สอบถามได้ความว่าเคยถือและทำกันมาอย่างนั้น จะด้วยเหตุผลกลใดไม่ได้ความชัด เห็นจะเป็นเพราะเหล็กซึ่งฝังหัวอีกอย่างก็คือเมื่อเวลาศพกำลังติดไฟ ถ้าโค้งโค้งดู จะเห็นผีเกาะอยู่ข้างเชิงตะกอน^{๑๔}

๒๙. ฆาตพระอภิธรรมหน้าไฟ

เวลาเผา นิมนต์พระสงฆ์มานั่งสวดพระอภิธรรม ๔ รูป อธิบายว่าเพื่อให้พิจารณาอนุสติว่าเกิดแล้วต้องตาย น่าจะเป็นคติซึ่งแทรกขึ้นภายหลัง

^{๑๔}เสถียร โกเศศ, ประเพณีเนื่องในการตาย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๕.

ปริศนาธรรม การเดิน ๓ รอบ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์อยู่ในภพทั้ง ๓ ถ้ายังไม่หมดกิเลสก็จะเวียนวนอยู่อย่างนี้ตลอดไปการที่เรียกวัว ๆ นั้น หมายถึง ผู้ที่ตายยังไม่รู้ว่าไปเกิดในภพไหนจึงได้แต่ถูกรเรียกเพื่อจะให้รู้ว่าญาติพี่น้องได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ไปให้แล้ว^{๓๔}

๓๓. การเรียกดวงวิญญาณ

ก่อนที่จะมีการทำบุญ ๗ วัน หากคนตายนั้นตายโดยไม่ปกติ คือ ถูกฆ่าตาย ถูกรถชนตาย ตกน้ำตาย เป็นต้น ญาติพี่น้องก็จะทำพิธีเชิญดวงวิญญาณเพื่อที่ในวันรุ่งขึ้นทำบุญ ๗ วัน ดวงวิญญาณของผู้ตายจะได้มารับเอาส่วนบุญส่วนกุศล การเชิญหรือเรียกดวงวิญญาณนี้ มีความเชื่อว่า หากไม่ทำแล้ว ดวงวิญญาณก็จะไม่ได้ไปผุดไปเกิด ต้องอยู่ตรงจุดที่ทำการละ (จุดที่ตาย) กลายเป็นวิญญาณรอนเร่พเนจร ไม่มีที่สถิต

พิธีการเชิญดวงวิญญาณ มีการเตรียมกระบะซึ่งทำด้วยกาบกล้วย แบ่งเป็นช่อง ๆ ให้ได้ ๘ ช่อง อันหมายถึงกับทิศทั้ง ๘ ภายในบรรจุ ข้าวปลาอาหาร ขนม และข้าวนั้นต้องเป็นข้าวขาว ข้าวดำด้วย พร้อมกันนั้นขนมจะต้องเป็นขนมคำขนมแดงด้วย มีหมากพลู บุหรี่พร้อม เมื่อได้ของครบ ต้องไปนิมนต์พระมหาเถระผู้มีความรู้ในการทำพิธีเชิญดวงวิญญาณ พร้อมพระอีก ๓ รูป รวมเป็น ๔ รูป เมื่อไปถึงจุดที่คนตาย จัดแจงโยงด้ายสายสิญจน์เป็น ๔ ทิศ พร้อมวางถ้องกาบกล้วยที่บรรจุสิ่งทีกล่าวข้างต้นไว้บริเวณที่คนตายได้เคยนอนตาย ปูเสื่อสาธิตอาสนะให้พระคุณเจ้านั่งทำพิธี เมื่อทำพิธีเสร็จพระผู้ทำพิธีจะทำสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นเครื่องหมายว่า ณ บริเวณนี้เคยมีคนตายมาก่อน บัดนี้ได้เชิญดวงวิญญาณของผู้ตายไปรับส่วนบุญส่วนกุศลเรียบร้อยแล้ว โดยใช้ผ้าแดงผู้กับดั้นไม้ไผ่กลับบริเวณที่คนตายมากที่สุด หากไม่มีดั้นไม้ไผ่อาจใช้ศาลพระภูมิเล็ก ๆ ที่สร้างขึ้นเองวางไว้บริเวณนั้นพอเป็นเครื่องหมายให้รู้

อธิบายตามปริศนาธรรมได้ ว่า หมายถึงการปฏิบัติตามคำสั่งสอนตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือตามกฎระเบียบของสังคม ให้รับทำตามเพื่อประโยชน์สุขของตัวคนทำเอง และเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ ในกรณีนี้เพื่อทำให้อดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปผุดไปเกิดหรือไปสู่ภพภูมิที่ดี ไม่ต้องมารอนเร่พเนจรเป็นดวงวิญญาณที่ไม่มีที่ไปที่ใด^{๓๕}

^{๓๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๓.

^{๓๕} ปู่บุญมี พรหมมณีนุชย์, **การลอยอังคาร**, ๖๘๘ หน้า ๒ ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร.

๓๔. ทำบุญ ๗ วันภายหลังวันเผา

การทำบุญ ๗ วัน มีมูลเหตุตามการสันนิษฐานของคนโบราณว่า “ใน ๓ วัน ๗ วัน ขอให้ไปผูกไปเกิด” เป็นคติอยู่ คือ ผู้ตายยังไม่ได้ไปผูกไปเกิด ยังคงวนเวียนอยู่ในคราบของ “สัมภเวสี” หมายถึงดวงวิญญาณที่ยังคงลอยล่องไม่มีหลักแหล่งแสวงหาที่เกิดอยู่ ญาติพี่น้องจึงทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้ หากผู้ตายยังมีคติที่จะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ดีได้ ด้วยบุญที่ญาติพี่น้องทำอุทิศไปให้ สำหรับญาติพี่น้องก็จะได้หมดความห่วงหาอาลัยอาวรณ์ การทำบุญ ๗ วัน เป็นประเพณีที่ชาวพุทธนิยมทำกันทุกภาค นอกจากจะมีการสวดมนต์และถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์แล้ว มีการอาราธนาพระภิกษุแสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ ด้วย เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว จะมีการบรรจุอัฐิของผู้ตายไว้ในเจดีย์ที่จัดเตรียมไว้เมื่อเชิญกระดูกกลับบ้าน ให้ทางบ้านเตรียมตั้งโต๊ะบูชาและออกทุกข์ได้ เมื่อกระดูกไปถึงบ้าน ก็ไปรดตางค์ที่งานเรือไปจนถึงโต๊ะที่บูชาแล้วเริ่มทำบุญ ๗ วัน คือ สวดมนต์เลี้ยงพระมีเทศน์บังสุกุลต่อเนื่องกันไปให้เสร็จงานในรวดเดียว แต่บางรายก็รอให้ครบ ๗ วัน แล้วจึงเริ่มกันไปให้เสร็จงานในรวดเดียว แต่บางรายก็รอให้ครบ ๗ วัน แล้วจึงเริ่มงานก็มี และการทำบุญครั้งนี้ถือว่าเป็นการมงคล ที่บูชาต้องตั้งบาตรน้ำมนต์วงด้วยสายสิญจน์ให้รอบเรือน การทำบุญ ๗ วัน เมื่อเผาศพแล้วเป็นการทำบุญเรือน ไม่ใช่ฉลองอัฐิในพิธีจึงได้ตั้งบาตรน้ำมนต์และมิวงด้วยสายสิญจน์รอบบ้านแต่เพราะเก็บเอาอัฐิมาบ้าน การทำบุญจึงกำกวมไป ทำให้เจ้าของงานและผู้ไปช่วยงานแต่งตัวตรงกันข้าม บางทีผู้ไปช่วยงานแต่งตัวไม่ไว้ทุกข์ กลับไปเห็นเจ้าภาพยังไว้ทุกข์อยู่ก็เคยมี หรือบางทีแต่งไว้ทุกข์ไปในงาน แต่ไปถูกงานนั้นที่เขาปลดทุกข์กันแล้ว เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูเช่นกัน เพราะลูกหลานเองก็ไม่ว่าคนที่ตายลงซึ่งเป็นญาติพี่น้อง ดวงวิญญาณจะไปตกทุกข์ร้ายดีหรือเป็นอย่างไรบ้าง จึงเกิดเป็นประเพณีขึ้นในการทำบุญครั้งแรกหลังจากที่ผู้ตายได้ตายลงไปแล้ว อีกทั้งยังเป็นการอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาไว้อีกหนึ่งทางหนึ่งด้วย^{๔๐}

๓๕. ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน

การทำบุญ ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วันนั้น เป็นการทำบุญภายในเฉพาะบุตรหลาน พี่น้องใกล้ชิดเท่านั้น อาจเชิญแขกที่มีความสนิทสนมบ้าง มีการเจริญพระพุทธมนต์ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์เช่นเดียวกับการทำบุญ ๗ วัน แต่ในอำเภอคลองขลุงนั้น ตามที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ตอนต้นว่ามีคนที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเข้ามามีอิทธิพลในการประกอบพิธีกรรมอย่างมาก ดังนั้นในการทำบุญ ๑๐๐ วัน ทุกตำบลในอำเภอคลองขลุงจะจัดการทำบุญเหมือนกัน คือ การทำบุญใหญ่ เรียกว่า “การทำบุญแจกข้าว หรือการทำบุญรวมญาติ” เป็นการ

^{๔๐}ศ.ธรรมศักดิ์, ประเพณีไทย ฉบับพระมหากษัตริย์, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๓.

ทำบุญที่แม้ว่าญาติพี่น้องจะอยู่ห่างไกลแค่ไหนก็ต้องกลับมาทำบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับที่เป็นญาติพี่น้อง หากใครไม่กลับมาหรือไม่มาร่วมทำบุญในวันนี้ก็จะได้รับการตักเตือนนิทาว่าเป็นคนไม่รู้จักรบบุญคุณของผู้มีพระคุณ

ปริศนาธรรม การทำบุญให้ผู้ตายนี้ มีมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ เสด็จไปเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระสงฆ์ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน วันแรกไม่ได้ไม่ได้อุทิศผลให้แก่ใคร ๆ พระประยูรญาติที่วายชนม์ไปแล้ว เมื่อไม่ได้รับผลก็มาสำแดงกายร้องทุกข์ในเวลากลางคืน วันที่ ๒ พระเจ้าพิมพิสารถวายทานอีก ทรงอุทิศผลทานให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป บรรดาพระประยูรญาติเหล่านั้นก็มาปรากฏกายให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นอีกว่า ได้รับผลแห่งทานนั้นแล้ว ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานกับวิบากกรรมนั้นแล้ว มีเรื่องเป็นมาอย่างนี้ จึงเป็นประเพณีให้เราทั้งหลายได้ทำบุญอุทิศให้ผู้ตายตลอดมาจนถึงทุกวันนี้^{๔๐}

๓๖. วันที่ถือ

วันที่จะทำการปลงศพนี้ โบราณนิยมว่า ถ้าจะทำการปลงศพข้างขึ้นต้องเป็นวันคี่ ถ้าเป็นข้างแรมต้องเป็นวันคู่ และห้ามทำการปลงศพในวันศุกร์ ถ้าผู้ขึ้นถึงแก่กรรมในวันเสาร์แล้ว ท่านห้ามมิให้ทำการปลงศพในวันอังคาร

อนึ่ง เวลาห่อศพ จนถึงเวลาที่นำศพลงหีบดอกระบายนั้น ธรรมเนียมจีนหรือญวนเขาถือ มิให้พี่น้องลูก มิให้พี่น้องลูกหลานที่เกิดชนปีกันได้เห็นการกระทำนั้น หรือให้ได้ยินเสียงดอกระบายนั้น เพราะจะทำให้ผู้นั้นเจ็บไข้ และไม่มีความสุขในกาลต่อไป ปีที่ชนกันนั้น คือ นับจากปีเกิดของผู้ตายไปจนถึงปีที่ ๗ ด้วยอย่างเช่นคนตายในปีเถาะก็ตรงกับคนที่เกิดในปีระกาเป็นต้น

ตามธรรมเนียมประเพณีของไทยเรานิยมว่า เมื่อเวลาเผาศพจะเป็นเผาจริงหรือเผาหลอกก็ตาม จะต้องตั้งใจอธิษฐาน แล้วจึงเอาดอกไม้จันทร์ รูปเทียน ใสบนเชิงตะกอน กล่าวคำบาลีอย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าดังนี้ :-

๑. สัพเพ สัตตา อะเวรา โหนตุ
๒. มะระณะธัมโมหิ มะระณัง อะนะติโต
๓. มะระณะธัมโมหิ มะระณัง อะนะติโต, สัพเพ สัตตา อากติ อากติ กะติ จุติ
อุปปีตติ มะระณะธัมมา มะระณะอะนะคีตา
๔. จุติ จุตัง มะระณัง จุติ ฯ
๕. จุติ จุตัง ประระมัง สุขัง ฯ
๖. จุติ จุตัง อะระหัง จุติ ฯ

^{๔๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๔.

๗. จูติ จุตัง นิพพานัง ประระมัง สุขัง ฯ

๘. มาไม่มาเปล่า มากับแม่พระเพลิงเข้ามาเผา

รูปกัณฐโก เวทนากัณฐโก สัญญากัณฐโก สังขารกัณฐโก วิญญานกัณฐโก, นิพพานะ ปิง
จะโย โหตุ ฯ ทั้ง ๘ บทนี้ เลือกใช้บทหนึ่งก็ได้^๒

๓๗. การบรรจุอัฐิ

เมื่อแปรรูปและบังสุกุลเสร็จแล้ว อัฐิที่เหลือจากการเก็บใส่โกศ ซึ่งได้รวบรวมใส่ห่อผ้า
ขาวไว้ นั้น เจ้าภาพเลือกอัฐิที่สมควรเก็บเอาไว้ใส่ลงไปในโกศ เจ้าภาพบางรายซื้อเจดีย์มาบรรจุไว้ที่
วัด บางรายบรรจุไว้ในเจดีย์หรือพระปรารักษ์ ซึ่งภายในองค์เจดีย์หรือพระปรารักษ์นั้นได้ทำช่องไว้
สำหรับใส่อัฐิ บางวัดทำที่สำหรับบรรจุอัฐิไว้ตามผนังกำแพงวัด ระเบียงของวิหาร หรือผนังรอบ
พระอุโบสถก็มี

อธิบายตามปริศนาธรรม การเก็บอัฐิรักษาไว้เป็นหน้าที่ของบุตรหลานที่จะพึงกระทำ
ช่วยกันเก็บรักษาเอาไว้เพื่อสักการบูชาในวันสำคัญ เช่น วันครบรอบวันตาย, วันประเพณี
สงกรานต์, ประเพณีวันสารทไทย เป็นต้น โดยในวันดังกล่าวลูกหลานจะนำอัฐิของญาติที่ตายแล้ว
มาทำความสะอาดเสร็จแล้วอาจนิมนต์พระมาชักบังสุกุลและกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไป
ให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตาย มีความเชื่อว่าหากดวงวิญญาณของผู้ตายยังเวียนว่ายอยู่ยังไม่ไปผุดไป
เกิดก็อาจทำให้ดวงวิญญาณเหล่านั้นมีความสุขได้ตามคติที่จะได้รับส่วนบุญนี้ และยังเป็นการ
แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีได้ดีอีกทางหนึ่งด้วย^๓

๓๘. การลอยอังคาร

การลอยอังคาร คือ การนำอัฐิส่วนที่เหลือจากการบรรจุในเจดีย์แล้ว คือเป็นส่วนองเถ้า
กระดูกของผู้ตาย โดยการห่อใส่ผ้าขาวไปลอยในแม่น้ำหรือทะเล ญาติพี่น้องจะจัดการด้วยตัวเอง
โดยต้องจุดรูปเทียนบอกกล่าวต่อดวงวิญญาณของผู้ตายก่อนที่จะลอยอังคาร

อธิบายชนิดปริศนาธรรม มีความเชื่อว่าจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายอยู่เย็นเป็นสุข อีก
นัยหนึ่งคือความเชื่อที่ว่า คนเราเกิดจากธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อแตกดับแล้วก็ควรให้
กลับไปสู่สภาพดั้งเดิม อีกนัยหนึ่งมีความเชื่อว่าหากนำเถ้ากระดูกของผู้ตายไปลอยอังคารแล้ว จะ
ทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปเกิดเร็วขึ้น และเมื่อไปเกิดในภพภูมิใดก็จะมีแต่ความร่มเย็น
เปรียบเหมือนกับน้ำที่ให้ความร่มเย็นแก่มวลมนุษย์^๔

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๐.

^๓เสถียร โกเศศ, ประเพณีเนื่องในการตาย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๖.

^๔บูรินทร์ คำทองแก้ว, พิธีกรรมงานศพ, อ้างแล้ว, หน้า ๖๔.

บทที่ ๔

ปริتناกรรมและพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง

๔.๑ ประวัติความเป็นมาของอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

๔.๑.๑ ประวัติความเป็นมา

อำเภอคลองขลุง ตั้งขึ้นเมื่อใด วัน/เดือน/ปี ไม่ปรากฏ แต่ตามประกาศของกระทรวงศึกษาธิการในราชกิจจานุเบกษา เมื่อปี ๒๔๖๔ เรียกอำเภอนี้ว่า “อำเภอขานู” ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๔๘๒ ได้มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงนามอำเภอนี้ใหม่ เป็นชื่อที่เหมาะสมกับท้องที่คือ “อำเภอคลองขลุง” เพราะสภาพท้องที่บริเวณที่ตั้งอำเภอมีย่านคลองชื่อ “คลองขลุง” ไหลผ่าน แต่ในปัจจุบันต้นเงินใช้สัญจรไปมาได้เฉพาะฤดูน้ำหลาก

๔.๑.๒ สภาพทั่วไป

๔.๑.๒.๑ ตำแหน่งที่ตั้ง อำเภอคลองขลุงเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดกำแพงเพชร ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศใต้ประมาณ ๔๒ กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานครตามเส้นทางถนนทางหลวงหมายเลข ๑ (พหลโยธิน) ประมาณ ๓๑๔ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอเมืองกำแพงเพชร
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอขานูวรลับบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอทรายทองวัฒนา และอำเภอขานูวรลับบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอปางศิลาทอง และอำเภอเมืองกำแพงเพชร

๔.๑.๒.๒ สภาพพื้นที่/เนื้อที่ เป็นที่ราบลุ่มไม่มีภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีความลาดเอียงจากทางทิศตะวันตกมาสู่ทิศตะวันออก ลงสู่แม่น้ำปิง ซึ่งไหลผ่านตอนกลางของเขตพื้นที่อำเภอ มีขนาดพื้นที่ประมาณ ๕๖๖,๐๖๑.๒๕ ไร่ หรือประมาณ ๘๐๕,๖๘๕ ตารางกิโลเมตร

๔.๑.๒.๓ สภาพภูมิอากาศ ลักษณะภูมิอากาศในเขตพื้นที่อำเภอคลองขลุง เป็นดังนี้

ลักษณะทางภูมิอากาศเป็นแบบมรสุม มี ๓ ฤดู

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ – พฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ประมาณ เดือนมิถุนายน – ตุลาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ประมาณ เดือนพฤศจิกายน - มกราคม

๔.๑.๒.๔ อุณหภูมิโดยทั่วไป ลักษณะอากาศและอุณหภูมิใกล้เคียงอำเภอเมืองกำแพงเพชร (ใช้สถานีตรวจวัดของอำเภอเมืองกำแพงเพชร) โดยมีอุณหภูมิเฉลี่ยตั้งแต่ปี ๒๕๔๗-๒๕๕๐ เดือนที่มีอุณหภูมิต่ำที่สุดคือเดือนธันวาคม โดยอุณหภูมิเฉลี่ย ๒๐.๓๓ องศาเซลเซียส และเดือนที่มีอุณหภูมิสูงสุดคือเดือนพฤษภาคม มีอุณหภูมิเฉลี่ย ๓๖.๒๒ องศาเซลเซียส

๔.๑.๒.๕ ปริมาณน้ำฝน จากข้อมูลสถิติปริมาณน้ำฝน (ปี ๒๕๔๗-๒๕๕๐) ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ๕ ปี ๑,๕๑๕.๒๒ มม. เดือนที่มีฝนตกน้อยที่สุด คือเดือนมกราคม ๑.๗ มม. และเดือนที่มีฝนตกมากที่สุดคือเดือน กรกฎาคม ถ้าพิจารณาในแง่ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย มีปริมาณพอเพียงต่อการเพาะปลูกพืชเริ่มต้นจากเดือนเมษายน และเดือนพฤษภาคม เนื่องจากจะมีปริมาณน้ำฝน ตั้งแต่ ๑๖๘.๗๔ มม. ขึ้นไป เดือนสิงหาคม ปริมาณน้ำฝนจะลดลงเหลือ ๑๔๒.๕๔ มม. และจะสูงขึ้นอีกในเดือนกันยายน, ตุลาคมและพฤศจิกายน

๔.๑.๒.๖ ประชากรอาชีพ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ เช่น การทำนา ปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด กล้วยไข่ และส้ม ฯลฯ.

๔.๑.๒.๗ การปกครอง อำเภอคลองขลุงแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๐ ตำบล ๑๐๒ หมู่บ้าน มีประชากรจำนวน ๗๔,๘๒๗ คน มี ๒๐,๒๑๖ ครัวเรือน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมี ๓ เทศบาล ประกอบด้วย

๑. เทศบาลตำบลคลองขลุง

๒. เทศบาลตำบลท่ามะเขือ

๓. เทศบาลตำบลท่าพุทรา

องค์การบริหารส่วนตำบล ๑๐ อ.บ.ต. ประกอบด้วย

๑. องค์การบริหารส่วนตำบลคลองขลุง

๒. องค์การบริหารส่วนตำบลหัวถนน

๓. องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะเขือ

๔. องค์การบริหารส่วนตำบลท่าพุทรา

๕. องค์การบริหารส่วนตำบลวังแฉม

๖. องค์การบริหารส่วนตำบลวังไทร

๗. องค์การบริหารส่วนตำบลวังยาง

- ๘. องค์การบริหารส่วนตำบลวังบัว
- ๙. องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสมบูรณ์
- ๑๐. องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ลาด

๔.๒ บริบททางสังคมของอำเภอคลองขลุง

ประเพณีวัฒนธรรมของคนในอำเภอคลองขลุงนั้นคนที่อาศัยอยู่ส่วนมากเป็นคนที่มาจากพื้นที่อื่นที่มามีตั้งรกรากทำมาหากิน เป็นคนจากภาคเหนือตอนบน เช่น เชียงใหม่, ลำปาง, ลำพูน, แพร่, น่าน, แม่ฮ่องสอน, ตาก, และที่ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(ภาคอีสาน) เช่น ร้อยเอ็ด, มหาสารคาม, นครราชสีมา, ขอนแก่น, บุรีรัมย์ ฯลฯ หรือเกือบจะทุกจังหวัด เป็นคนส่วนมากในสังคมของคนในอำเภอคลองขลุง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นเฉพาะด้านประเพณียังเป็นพุทธศาสนิกชนที่แน่วแน่และนำเอาหลักทางพระพุทธศาสนามาใช้ในพิธีกรรมตลอดมาโดยไม่เสื่อมคลาย กล่าวกันว่าหากจะดูลักษณะที่แสดงออกถึงความมั่นคงของวัฒนธรรมประเพณีความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพิธีกรรม, ศีลธรรมอันดีของประชาชน ให้มาดูที่อำเภอคลองขลุงแต่อย่างไรก็ตามการที่คนหมู่มากเข้ามาอยู่รวมกันเป็นหลายจังหวัด พิธีกรรมบางอย่างจึงถูกกำหนดโดยคนในสังคมเช่น ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้สูงอายุ จนได้รับการยอมรับและปฏิบัติกันสืบต่อกันมาแล้วหลอมรวมกันได้อย่างลงตัวมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น พิธีกรรมงานบวช, งานแต่ง, โดยเฉพาะพิธีกรรมงานศพ ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตของคนกลุ่มใหญ่ซึ่งต้องมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นเวลานาน จนกลายมาเป็นมรดกตกทอดถึงชนรุ่นหลัง ทำให้คนรุ่นหลังเกิดความภูมิใจในการเป็นเจ้าของร่วมกันและเกิดความรักความหวงแหน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่เกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพ จนเกิดเป็นความภาคภูมิใจในประเพณีของท้องถิ่นของตน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

พิธีกรรม หมายถึง งานที่จัดขึ้นเพื่อบูชา สักการะ การจัดงานอันเป็นแบบอย่างหรือตามธรรมเนียมของคนกลุ่มนั้น หรือคนในสังคมนั้นได้กำหนดจัดให้มีขึ้น เพื่อเป็นวิธีการนำไปสู่ผลสำเร็จที่สังคมต้องการ อันเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดมาแต่อดีต มีบางส่วนที่ได้รับมาแต่คนที่มาตั้งถิ่นฐานจากภาคต่าง ๆ และได้หล่อหลอมจนกลายเป็นพิธีกรรมของสังคม โดยการยอมรับของคนส่วนมาก^๒

^๒ บุญมี แทนแก้ว, **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนพริ้นติ้ง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๒.

๔.๓ จาริตประเพณี

จาริตประเพณีนั้น คือเรื่องที่คุณเคยทำกันมาแต่ก่อนและมีธรรมเนียมสืบทอดกันมา จาริตประเพณีจึงเป็นมรดกของบรรพบุรุษตกทอดมาถึงเรา เราจึงมีหน้าที่เป็นทายาทสืบทอดไว้ เพราะจาริตประเพณีเป็นส่วนสำคัญรักษาความชาติไว้ได้ เห็นได้ง่าย ๆ ถ้าเราทิ้งภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีของเราเสียหมด แล้วไปถือเอาภาษาขนบธรรมเนียมของชาติอื่น แต่ว่าจาริตประเพณีนั้นก็เหมือนสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก จะอยู่คงที่ไม่ได้ ถ้าสิ่งใดอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง สิ่งนั้นก็ชะงักไม่ก้าวหน้า เปรียบเหมือนน้ำ ถ้าตองอยู่ในหนองไม่มีทางไหลเข้าไหลออก เปลี่ยนได้ น้ำนั้นก็ไม่มีบริสุทธิ์และต้องเน่า ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าปล่อยให้จาริตประเพณีมีก้าวหน้าไปอย่างเดียว จาริตประเพณีของเก่าที่ดี ๆ ก็พลอยสูญไปเร็วด้วย เพราะฉะนั้นจึงต้องมีสิ่งให้ก้าวหน้าและมีทั้งรุ่งรามาไม่ให้ก้าวเร็ว ช่วยประคับประคองกันไป จาริตประเพณีนั้นจึงจะไม่สูญ จาริตประเพณีที่สืบทอดกันมาต้องเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์แก่ผู้ถือจึงได้ สืบทอดกันมาช้านาน แต่ในทีเดียวกันนี้ ก็ต้องมีจาริตประเพณีบางอย่างที่พ้นสมัยแล้ว เป็นอย่างมีชีวิตยืนนานเกินกว่าที่ควรจะเป็นประโยชน์ หรือบางครั้งก็กลับเป็นผลร้ายแก่ผู้ที่ยังถืออยู่ด้วยซ้ำ ดังเรื่องสตรีของชาวฮินดูที่นิยมให้หญิงโจนเข้ากองไฟตายตามสามี เป็นต้น เพราะฉะนั้น จาริตประเพณีบางอย่างที่ดั่งาม ก็ควรรักษาไว้มั่น แต่ก็มีความอย่างที่เราควรลืมนั่นเสียดีกว่า หรือมีฉะนั้นก็ควรเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ดีขึ้น ดังเช่นเรื่องฝรั่งมาฆ่าไว้กับศพของผู้เป็นเจ้าของ แก่เป็นจูงม้าตามศพไปเท่านั้น เป็นเพราะเราเข้าใจเรื่องพิธีทำศพในบางประการไม่ได้ดี ถ้าไม่รู้ถึงเรื่องที่ล่วงมาแล้ว อย่างเช่นเมื่อเราจับอ่านพงศาวดารของชาติเราแต่ในตอนปลายโดยไม่อ่านเรื่องในตอนต้น ก็จะรู้พงศาวดารของชาติเราแต่ในตอนปลายโดยไม่อ่านเรื่องในตอนต้น ก็จะรู้พงศาวดารของชาติเราให้ดีไม่ได้ตลอด ฉะนั้นเราต้องรู้พงศาวดารของชาติแต่แรกเริ่มเดิมที ตั้งแต่ยังเป็นชาติป่าเถื่อน จนเลื่อนมาเป็นชาติที่เจริญโดยลำดับ ได้ผ่านห้วงอันตรารอดพ้นปากเหยี่ยวปากกามาได้ ด้วยมีคุณสมบัติอย่างไร เมื่อเราเรียนรู้ดังนี้ก็เรียนให้เราเข้าใจในอันที่จะปฏิบัติตนให้ก้าวหน้าสมแก่กาลเวลาได้ติดต่อไป ในการค้นคว้าหาความรู้เรื่องราวของชาติอื่นมาประกอบเปรียบเทียบนี้ฉันใด ในการศึกษาจาริตประเพณีก็เป็นฉันนั้น แต่ว่าตกเป็นหน้าที่ของวิชามานุษยวิทยา มีการค้นหาเอาขนบธรรมเนียมประเพณีชาวป่าเถื่อนชาติต่าง ๆ มาเปรียบเทียบพิจารณา จึงสามารถทราบถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติที่เจริญแล้ว ว่ามีเค้าเงื่อนสืบและกลายมาอย่างไร ว่าในเรื่องทำศพของชาติต่าง ๆ ชาวตะวันตกถือว่าเป็นเรื่องควรศึกษาค้นคว้า เพื่อทราบถึงความคิดความเห็นของคนโบราณ ว่าในเรื่องความตายได้มีความเชื่อถือกัน

มาแล้วอย่างไร แต่พิธีทำศพของชาติต่าง ๆ แม้ในชาติเดียวกัน พิธีที่จัดทำก็ไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องความเชื่อถือตามชั้นชาติของผู้ทำ พิธีทำศพของชาวกรุงกับชาวชนบท ก็มีบางอย่างที่ผิดกัน ถ้าเป็นพิธีทำศพของชาวชนบทและถิ่นต่าง ๆ ก็มีประเพณีของเดิมเหลืออยู่มาก มองเห็นเหตุที่ทำให้ได้ง่าย ถ้าเป็นพิธีทำศพของชาวกรุงก็มีตัดเติมไปตามกาลเทศะ และตามชั้นของบุคคล ตลอดจนลัทธิพิธีของชาติอื่นเข้ามาปนด้วย เอาอย่างกันได้ง่าย

คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา พิธีการเกี่ยวกับการทำศพจึงเกี่ยวกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา มีพระภิกษุสงฆ์เกี่ยวเนื่องด้วย และพิธีการฌาปนกิจหรือการเผาศพจึงนิยมทำกันมากกว่าการฝังหรือเป็นอย่างอื่น ซึ่งก็ทำให้ญาติพี่น้องได้มาแสดงความอาลัยเห็นอกเห็นใจ และปลุกปลอบใจผู้อยู่เบื้องหลังให้หายจากความเศร้าโศกเสียใจ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เป็นประเพณีที่บุคคลหรือคนในท้องถิ่นถือปฏิบัติกันมาตลอดชีวิต ประเพณีไทยเป็นการแสดงออกถึงความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมอันดีของไทยและคนในอำเภอลองขลุ่ยสมควรที่จะได้รับรู้และเข้าใจในความหมายและคุณค่าเพื่อความภูมิใจและเข้าใจในประเพณีที่ตีรวมกันของคนในอำเภอลองขลุ่ย”

ความตาย เป็นการ “ไปไม่กลับ กลับไม่คืน ฟันไม่มี หนีไม่พ้น” หมายความว่า เมื่อคนเราได้สิ้นใจตายไปแล้วก็ไม่มีการฟื้นกลับคืนมา มีชีวิตอีกอย่างแน่นอนและเป็นความจริงประการหนึ่งในชีวิต คือ เราจะต้องสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รักของเรา เมื่อชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายเป็นของเล็กน้อย รวดเร็ว มีทุกข์-มาก มีความคับแค้นมาก บุคคลพึงรู้ด้วยปัญญา พึงทำกุศล พึงประพฤติพรหมจรรย์ ไม่มีหอรอก สัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตาย ความตาย จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่ก็เป็นที่ทุกคนหนีไม่พ้น ไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจนเพียงใด เพราะทุกคนเมื่อถึงเวลา ก็ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น และทำให้ผู้ที่อยู่เบื้องหลังอาลัยและเศร้าโศก ฉะนั้น ผู้ที่อยู่เบื้องหลังควรทำศพให้เหมาะสมกับฐานะของแต่ละบุคคล ในฐานะของชาวพุทธ ก็ทำพิธีศพเกี่ยวเนื่องด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นส่วนสำคัญ ในการประกอบพิธีการประกอบพิธีในการทำศพ อันมีลัทธิธรรมนิยมเป็นไปโดยแตกต่างกันหลายอย่างนั้น เห็นได้ว่าเป็นไปโดยเหตุและผลเพื่อเป็นเครื่องนึกคิดให้ผู้มีวิจาร์ณปัญญาได้หวนย้อนขึ้น ไตร่ตรอง ให้ปลง เห็นสภาวะธรรมที่แท้จริง ซึ่งบรรพบุรุษครั้งโบราณได้จัดทำเอาไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่ผู้ที่ มัวเมาอยู่ในชีวิต ทรัพย์สมบัติ สามภรรยา บุตรธิดา ตลอดจนมัวเมาอยู่ในความไม่มีโรค แต่โดยเฉพาประเพณีการทำศพของชาวไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนามีมากหลาย ดังนั้นในการประกอบพิธีดังกล่าว จึงมีหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อชีวิตภายหลังการตาย บรรพบุรุษไทยส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา รูปแบบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิด

จนกระทั่งตาย จึงแฝงไว้ด้วยหลักธรรม คติธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ชีวิตภายหลัง การตาย ดูเหมือนว่าคติธรรมทางศาสนาจะเป็นความสำคัญแก่นักศัลยกรรมผู้อยู่เบื้องหลัง เป็นอย่างยิ่ง พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อผู้ตายล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ทั้งสิ้น แต่แฝงอยู่ในรูปของปริศนา ธรรมต่าง ๆ การทำศพ เป็นประเพณีที่น่าสรรเสริญส่วนหนึ่งของชาวไทยเรา เป็นการแสดงถึง ศีลธรรมแห่งน้ำใจอันประกอบไปด้วย+ของมวลมนุษย ส่วนจุดประสงค์และความมุ่งหมาย คือ ปรารถนาให้ผู้มรณะได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสัมปรายภพนั้น ๆ

- ชีวิตกับความตาย

ชีวิตของคนเราทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้พ้นความตาย ไม่เลือกว่าหญิงหรือชาย เด็กหรือแก่ แต่ สิ่งที่เหลือไว้ คือ ความอาลัยของญาติพี่น้องผู้ใกล้ชิด และเป็นหน้าที่ของผู้ที่อยู่ร่วมกันจะต้อง จัดทำพิธีและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้แก่คนตายโดยมีความเชื่อว่า วิญญาณออกจากร่างไปและกลับคืน มาไม่ได้ การจัดพิธีกรรมในอำเภอลองขลุ่ยโดยมากจะจัดการเผาตามประเพณี การจัดพิธีการเผา ศพเป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักความอาลัยและความห่วงใยและเป็นการส่งวิญญาณของผู้ตายให้ไป เกิดในภพชาติที่ดีหรือสุขคติภพ คราวนี้ก็มีปัญหาอยู่ว่า ที่ว่าความตายๆ นั้น มันเป็นอย่างไรร? ความตายนั่นก็คือความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ขณะที่ ยังเป็นๆอยู่มีชีวิตินทรีย์คอยหล่อเลี้ยงรูปร่าง เราให้สคไสไปมาเคลื่อนไหวได้ เมื่อใดขาดชีวิตินทรีย์เราก็เคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ หมดความรู้สึก มีรูปร่างแข็งทื่อเหมือนท่อนไม้ ถ้าจะเปรียบเหมือนไฟตะเกียง อาศัยน้ำมันจวบที่ไฟได้ จึงได้มี แสงสว่างรุ่งเรือง ถ้าน้ำมันเปลืองหมดก็ดับมืดฉนั้นใด รูปร่างนี้ก็เหมือนตะเกียง ชีวิตินทรีย์เหมือน น้ำมัน ถ้าชีวิตินทรีย์ขาดหมดไป รูปร่างก็ใช้การอะไรไม่ได้ เหมือนกับไฟตะเกียงดับมืดฉนั้น อหนึ่ง ชีวิตินทรีย์นี้คอยหล่อเลี้ยงรูปร่างเป็นเหมือนกับน้ำคอยหล่อเลี้ยงดอกอุบลไว้ เมื่อน้ำแห้งขาด ดอกอุบลก็พินาศเหี่ยวแห้งไม่สดใส รูปร่างนี้ เมื่อชีวิตินทรีย์ขาดก็ถึงความพินาศตายไป เหตุฉนั้น ท่านจึง กล่าวว่า ความตายก็คือความขาดชีวิตินทรีย์ ความตายย่อมเกิดขึ้นแก่สัตว์ทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะ ยาก ดี มี จน วาระสุดท้ายคือความตาย เมื่อมีคนตายเกิดขึ้น ญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลังย่อมมีภาระ จัดการเรื่องศพของผู้ตายตามประเพณี ฉนั้น วิธีการต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นเมื่อมีญาติพี่น้องหรือคนใน ครอบครัวตายลง เช่น จะมีการฝัง การเผา เป็นต้น จึงมีพิธีกรรมหรือประเพณีเกิดขึ้น และก็ได้ จัดทำกันสืบมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งคนรุ่นหลังคงจะต้องปฏิบัติกันสืบไป

เมื่อชีวิตินทรีย์ขาดก็สิ้นลมหายใจ ครั้นสิ้นลมหายใจ วิญญาณก็ดับ ตาก็ไม่เห็น หูก็ ไม่ได้ยิน จมูกก็ไม่ได้กลิ่น ลิ้นก็ไม่รู้รส กายก็หมดความรู้สึก นอนแข็งทื่อเหมือนท่อนฟืนที่รอ การยัดเข้าเตาไฟ ไม่หวั่นไหวต่อความเย็นร้อนอ่อนแข็งแต่ประการใด ถ้าทิ้งไว้ก็มีแต่จะเนาเหม็น ขึ้นพอง ถึงภาวะน่าเกลียดน่าชัง คนที่เคยคลั่ง โคลี่ไหลหลงกันมาก่อนก็ไม่อยากเข้าใกล้ ถึงขั้นนี้ แล้วเอาไว้ด้วยไม่ได้ จำต้องเอาไปเผาเสียให้สูญในกองไฟ ไม่เช่นนั้นก็พากันนำไปฝังเสียใน

แผ่นดิน ให้สิ้นทุเรศนัยน์ตา เพราะถ้าเอาเก็บไว้ ก็มีแต่เหม็นสาบเหม็นสาบให้รำคาญหาคุณค่าอันใด มิได้ อย่างนี้เรียกว่าความตาย ก็ความตายอย่างที่เรียกนี้ แต่ว่าจะเป็นเมื่อไรที่ไหนนั้น เราไม่มีวันที่จะรู้ได้เลย เพราะว่ามันเหมือนกับคนตาบอดตกขอดไม้

อันว่าเราท่านทั้งหลายนั้น ครั้นเมื่อตายไปแล้ว หากว่าแล้วกันไปก็หมดเรื่องหมดราว แต่เนื้อหาเป็นเช่นนั้นไม่ ตราบใดที่ยังมีกิเลสตัณหาอยู่ ก็ต้องเวียนเกิดเวียนตาย ซึ่งเรียกว่าวัฏสงสาร นั้น มีอยู่หลายที่หลายแห่ง ที่หนึ่งๆ จะเรียกว่า โลกหนึ่งๆ ก็ได้ ในจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้มีโลกอยู่มากมาย เช่น โลกนรก โลกมนุษย์ และโลกเทวดา เป็นต้น เราตายไป แล้วเชื่อว่า จะกลับมาเกิดในโลคนมนุษย์นี้อยู่ซ้ำไปก็หาไม่ อาจจะไปเกิดในโลกรอื่น ๆ อีกมากมาย แต่จะไปเกิดใน โลกไหน และเกิดเป็น อะไรนั้น ก็สุดแต่กรรมที่ทำไว้ หรือตามสภาพของจิตของแต่ละบุคคล และการที่จะไปเกิดแต่ละครั้งนั้น ใช่ว่าอยู่ๆ ก็ไปเกิดไปเกิดส่งเดชอย่างนั้นเอง ไม่ต้องมีเหตุมีผลอะไร ไม่ใช่ออย่างนั้น อันที่จริง สัตว์ที่จะตายไปเกิดนั้น ก่อนที่ตายลง ไปจริงๆ ย่อมต้องเกิดมี อารมณ์ ขึ้น ก่อน อารมณ์นี้ถ้าจะเปรียบก็เหมือนกับเป็นมัดกุเทศก์ซึ่งทางบอกให้ผู้ตายรู้ล่วงหน้าว่าตนจะจักไปเกิด ในโลกไหน มีสุขมีทุกข์ผิดแผกแตกต่างกันอย่างไร จะไปเกิดในโลกใหม่ซึ่งมิใช่โลคนมนุษย์ หรือว่าจะจักไปเกิดในโลกใหม่ซึ่งมิใช่โลคนมนุษย์ หรือว่าจักได้กลับมาเกิดในมนุษย์โลก อีกต่อไป

- อารมณ์ก่อนตาย

กาลเมื่อสัตว์ทั้งหลายใกล้จะถึงแก่ภรรณะ ย่างเข้าสู่แดนมฤตยู แล้วจะไปบังเกิดอยู่ในโลกอื่นต่อไปนั้น ในภรรณาสันกาล คือ กาลที่ใกล้จะตายนั้น ย่อมมีอารมณ์ ๓ ประการ ปรากฏเป็นอารมณ์แห่งปฏิสนธิจิตก่อน ดังต่อไปนี้

กรรมมรณณ์ ได้แก่ กรรมที่ตนเคยกระทำไว้แต่ก่อนๆ มาปรากฏให้ระลึกขึ้นได้ ในขณะที่กำลังร่อแร่จะตายในพริบตา นี้ ถ้าเป็นผู้มีบาปเคยทำอกุศลกรรมไว้ ในขณะที่ก็จะปรากฏเป็นภาพให้เห็นชัดเจนในโนทวาร เช่น เคยฆ่าคนไว้ ภาพคนที่ถูกฆ่าก็จะมาปรากฏ ตนเคยฆ่าคนไว้ ภาพที่ตนฆ่าคนก็มาปรากฏ ตนเคยตะโกนว่าพ่อแม่เอาไว้ หรือจะเป็นคนติดเหล้าดื่มสุรามรัยเป็นประจำ เคยทำ อทินนาทานลักขโมยและปล้นคนอื่น เคยประพฤติกามมิชฌานอกใจสามีภรรยาเอาไว้ ก็จะปรากฏภาพให้เห็นชัดเจนอย่างที่ตัว ทำไว้ไม่คิดเพี้ยน แล้วจิตก็ยึดหน่วงเอาภาพเหล่านั้นมาเป็น อารมณ์ เมื่อดับจิตจะตายลงไป ก็โน้มนำไปเกิดในทุคติภูมิ เช่น โลกนรก เป็นต้น หากว่าตนเคยทำ กุศลกรรมเอาไว้ ในขณะที่ก็จะปรากฏเป็นภาพให้เห็นอย่างชัดเจนในโนทวารคือทางใจ เหมือนกัน เช่น ตนเคยบริจาคทาน เคยทำบุญเลี้ยงพระ เคยขุดสระสร้างศาลา เคยรักษาศีล ก็จะเห็น

“ว.วชิรเมธี, **ศพตกกับความตาย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

เป็นภาพของตัวเอง กำลังกระทำสิ่งต่างๆ เหล่านี้อย่างแข็งขันได้ ทำให้ใจชุ่มชื่น แล้วดับจิต ตายลงไปทันใด อารมณ์อันดีงามนี้ก็จะน้อมนำ ไปเกิดในสุคติภูมิ อารมณ์เหล่านี้เรียกว่า กรรมารมณ์ ที่ปรากฏแก่คนที่ใกล้จะตาย ในขณะที่เขากำลังย่างเข้าสู่แดนมฤตยู เขาเห็นของเขาอยู่ คนเดียวเท่านั้น เราท่านเวลานี้ยังไม่เห็น เพราะยังไม่ตาย ยังมีชีวิตเป็นปกติอยู่ถ้าอยากให้เห็นก็อดใจ รอไป ก่อน โนนจวนจะดับจิตตาย โนนแหละเป็นเห็นแน่ แต่ถ้ากรรมารมณ์ไม่ปรากฏให้เห็น ก็จะปรากฏอารมณ์อีกอย่างหนึ่ง คือ

กรรมนิมิตตารมณ์ ได้แก่ อุปกรณ์ของการกระทำในอดีตมาปรากฏให้เห็น เพราะตามธรรมชาติในการประกอบกรรมทุกชนิด ย่อมมีอุปกรณ์เครื่องทั้งสิ้น เช่น จะทำปาณาติบาตฆ่าสัตว์ ฆ่าคนก็ต้องมีดาบ มีด ปืน แหวน หลาว เป็นเครื่องมือ หรือจะทำบุญทำทาน ก็ต้องมีอาหาร เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เป็นเครื่องมือ อุปกรณ์เหล่านี้จะมาปรากฏเป็นกรรมนิมิตในขณะที่จะดับจิต มองเห็นเป็นภาพชัดเจนเป็นขยับนัก ในทางอภุศลก็จะปรากฏเครื่องมือของการกระทำบาปให้เห็นใน ขณะนี้ เช่น เห็นมีด ปืน หอก ดาบ เครื่องมือการพ่น การชนไก่ กัดปลา เรือกวานไรรานที่โกง เขาไว้ อะไรเหล่านี้ เป็นต้น สุดแต่จะเคยทำชั่วด้วยสิ่งใด ก็จะมาปรากฏให้เห็นระลึกได้ จิตยึด หน่วงเป็นอารมณ์ ดับจิตตายไปก็น้อมนำ ไปเกิดในทุคติภูมิ ในทางกุศล ถ้าคนเคยทำบุญไว้ด้วยสิ่ง ใด สิ่งนั้นก็มาปรากฏให้เห็นเหมือนกัน เช่น เห็นผ้าไตรเครื่องกฐินที่ตนเคยทอดถวายไว้ เห็น เครื่องสักการบูชา ดอกไม้ที่ตนเคยทำการบูชาไว้ เห็นขบวนแห่ในการทำบุญต่างๆ เห็นภุควิหารที่ ตนเคยสร้างไว้ ถ้าเป็นกนภายนอกศาสนาเช่น ฝรั่งมังค่า ก็เห็นโรงพยาบาลหรือสถานที่สาธารณะที่ ตนมีน้ำใจ เป็นกุศลสร้างเอาไว้ อะไรเหล่านี้ อันเป็นอุปกรณ์เครื่องมือใน การทำกุศลกรรม มาปรากฏให้เห็นอย่างแจ่มชัดทีเดียว จิตยึดเหนี่ยวเอาเป็นอารมณ์แล้วดับลง ก็ตรงไปอุบัติเกิดใน สุคติภูมิ อุปกรณ์แห่งการกระทำต่างๆ เหล่านี้เรียกว่า กรรมนิมิตตารมณ์ ย่อมจะปรากฏให้คนที่ ใกล้จะตายได้เห็น ในขณะที่กำลังย่าง เข้าสู่แดนมฤตยู แต่ถ้ากรรมนิมิตตารมณ์ไม่ปรากฏ อารมณ์อีก อย่างหนึ่งก็ปรากฏ นั่นคือ กตนิมิตตารมณ์ ได้แก่ นิมิตต่างๆ อันบ่งบอกถึงคติของ โลกที่ตนจะต้อง ไปเกิดในเวลาที่ดับจิตไปแล้ว ปรากฏขึ้นให้เห็นชัดเจนทางมโนทวาร บางทีก็เป็นภาพที่ตนเคยเห็น บางทีก็เป็นภาพที่ตนไม่เคยเห็น แต่ส่วนมากเป็นภาพที่ตนไม่เคยเห็นทั้งสิ้น แบ่งเป็นประเภทได้ ดังนี้

ก. ถ้าจะเกิดในโลกนรก เมื่อจะขาดใจนั้น ย่อมเห็นเป็นเปลวไฟร้อนระอุ เห็นหม้อ เหล็กแดง เห็นไม้จันทน์นามเหล็ก เห็นฝูงปีศาจราชทูต รูปร่างพิกล ไม่เคยเห็นมาก่อน ถือไม้ค้อน เหล็กจะตีกบาล หรือถือหอกเหล็ก โดเท้าดำตาลจะพุ่งมาที่ทรวงอก หรือมาชูดกระชากลากตัว ไป บางทีเห็นเป็นแรงกำลังมาจะฉีกกัณฑ์เลือดเนื้อของตัวกิน เขาผู้จวนจะตายนั้นย่อม เห็นอย่างชัดเจน

ทำให้มีความตกใจสะอึกกลัวใจสั้นระรัว ถ้าส่งเสียงได้ในขณะนี้ ก็จะร้องโวยวายให้คนทั้งหลายช่วย เป็นน่าสงสารยิ่งนัก นิมิตต์นี้ชี้ว่า เขาผู้นั้นต้องไปคนรกแน่นอน

ข. ถ้าผู้ตายนั้นจะไปเกิดเป็นเปรตอสุรกาย ย่อมเห็นคตินิมิตเป็นหุบเขาหรือถ้ำ อันมีคิมิด บางทีก็เห็นเป็นเกลบข้าวดิบ มากมาย ให้รู้สึกหิวโหยอาหารและกระหายน้ำเป็นกำลัง บางครั้งก็เห็นเป็นน้ำเลือดน้ำหนอง น่ารังเกียจน่าสะอิดสะเอียนยิ่งนัก บางครั้งก็เห็นเป็นเปรต อสุรกายมีร่างกายใหญ่โตน่าเกลียดน่ากลัว เนื้อตัวสกปรกรุงรัง ภาพดังกล่าวนี้มาปรากฏใน มโนทวาร ให้เห็นชัดเจนแจ่มใส นิมิตต์นี้ชี้ให้รู้ว่า เขาผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นเปรตอสุรกาย

ค. ถ้าผู้ตายนั้นจะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ย่อมเห็นคตินิมิตเป็นทุ่งหญ้าป่าไม้ เจริงเขา ชายน้ำ กอไม้ ภูเขา บางทีก็เห็นเป็นรูปสัตว์ต่างๆ มาปรากฏ เช่น เห็นเป็นเนื้อถึก โคกระบือ หมู หมา เป็ด ไก่ เขี้ย นก หนู จิ้งจก ตุ๊กแก กิ้งกือ ไล่เดือน เหล่านี้เป็นต้น มาปรากฏอย่างชัดเจน แจ่มใสทางมโนทวารคือทางใจ อย่างนี้ก็เป็นนิมิตชี้ให้รู้ว่า เขาผู้นั้นจะได้ไปบังเกิดในกำเนิดสัตว์ เดรัจฉาน

ง. ถ้าผู้ที่ตายนั้นจะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษย์โลกนี้อีก เขาย่อมจะเห็นคตินิมิต ขณะที่จะจวนจะดับจิตนี้เป็นก้อนเนื้อ คือ เห็นเป็นก้อนเนื้อเล็กๆ อยู่ในครรภ์มารดา หรือเห็นครรภ์ มารดาในชาติหน้าซึ่งจะมาถึงในพรินตานี้ปรากฏให้เห็นเป็นภาพชัดเจนแจ่มใส เมื่อเห็นไปเช่นนี้ ก็เป็นนิมิตชี้ให้รู้ว่าเขาผู้นั้นจะต้องมาเกิดเป็นมนุษย์ในโลกนี้

จ. ถ้าผู้ที่ตายนั้นจะได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดาในสวรรค์เทวโลก เขาย่อมจะเห็น คตินิมิตเป็นทิพย์วิมาน เห็นปราสาท ราชวังอันสวยสดงดงามซึ่งไม่เคยเห็นมาก่อนเลย หรือเห็น สิริไสยาสน์ที่นอนอันประเสริฐปรากฏในทิพย์วิมาน เต็มไปด้วยแก้ว และทองมีประการต่าง ๆ งดงามนักหนา บางทีก็เห็นเป็นเทพบุตรเทพธิดาชาวฟ้าชาวสวรรค์พากันขับระบำรำฟ้อน เป็นที่เรีง สราญชื่นบานยิ้มแย้มแจ่มใส ประดับกายด้วยอาภรณ์อันประณีตสวยงามน่าดูชม อารมณ์เหล่านี้มา ปรากฏเป็นภาพ ให้เห็นชัดทางมโนทวาร ทำให้ผู้จะถึงกาลกิริยาตายนั้นมีจิตใจพลัดพลิน เกิดความ ยิ้มขบขันส่องใส โสมนัส บัดนี้ ถ้ามีผู้สังเกตดูหน้าตาที่จะรู้ว่า เขาจะหลับตาตายอย่างสุขสงบ ไปพบ สุกติเนโนไม่ช้า เพราะนิมิตนี้ชี้ให้รู้ว่า เขาผู้นั้นจักได้ไปเกิด ในสวรรค์เมืองฟ้าเป็นเทวดาแน่นอน

จึงเป็นอันว่า ก่อนที่จะดับจิตตายลงไป คือ ในขณะที่กำลังย่างเข้าสู่แดนมฤตยูนั้น คตินิมิตย่อมบังเกิดปรากฏต่าง ๆ ดังกล่าวมา และการปรากฏของนิมิตเหล่านี้ บางทีก็ไม่ปรากฏ อย่างเดียว เพราะบางคนเคยทำกองการกุศลไว้ก็มี และพร้อมกันนั้นก็เคยทำบาปกรรมไว้บ้างก็มี ทำดีทำชั่วปนกัน ไว้ตามประสาคนมีกิเลสติดสันดานอย่างนี้ คราที่จะตาย บางทีก็เห็นเป็นนิมิต ปรากฏหลายอย่าง เดิมทีนิมิตฝ่ายข้างนรกบังเกิดก่อน แล้วนิมิตข้างสวรรค์เทวโลกมาบังเกิดให้เห็น บางทีนิมิตข้างสวรรค์เทวโลกมาปรากฏให้เห็นก่อนแล้วนิมิตข้างฝ่ายนรกมาบังเกิดซ้อนให้เห็น

ทีหลัง บางครั้งนิมิตฝ่ายข้างมนุษย์มาบังเกิดปรากฏให้เห็นก่อน แล้วนิมิตฝ่ายเดียรัจฉานจึงย้อนมาปรากฏอีกบางทีนิมิตฝ่ายเดียรัจฉานปรากฏให้เห็นก่อน แล้วนิมิตฝ่ายมนุษย์จึงมาปรากฏให้เห็นทีหลัง เมื่อเป็นดังนี้ นิมิตที่ปรากฏทีหลังย่อมมีกำลังกว่า จิตของเขาผู้จะตายยึดหน่วงเอาเป็นอารมณ์ ย่อมนำไปสู่คติตามที่นิมิตทีหลังปรากฏ^๕

๔.๔ พิธีการทำศพในอำเภอกดองขลุง

เมื่อคนภายในครอบครัวเสียชีวิตลง พิธีการทำศพเป็นพิธีการจัดให้ศพอยู่ในสภาพที่สะอาดเรียบร้อย เพื่อไม่ให้จุจาดตาแก่ผู้พบเห็นหรือให้ผู้มาร่วมงานมองแล้วไม่รู้สึกลัวหวาดกลัวและมองเห็นว่าจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ตายได้รับความสุข และเป็นเกียรติยศเชิดชูแก่ผู้ทำและผู้ตาย การทำศพมีลำดับการปฏิบัติตั้งแต่การจัดการศพ การนำศพลงโลงและการตั้งศพ จนกระทั่งการฃาปนกิจศพ และการทำบุญอุทิศให้ในวันสำคัญตามประเพณีนิยม

พิธีทำศพ ในอำเภอกดองขลุง มีดังนี้

๔.๔.๑ พิธีท้ออายุ

เมื่อผู้ใดป่วยไข้ได้หนัก เห็นว่าจะมีทางรอดได้น้อยก็ทำพิธีท้ออายุคือนิมนต์พระสงฆ์มาสวดบทโพชฃงค์ พระสงฆ์สวดจบแล้ว ชักบังสกุลเป็น

ชักบังสกุลเป็น คือ เอาผ้าขาวคลุมคนเจ็บทั้งตัว แล้วพระสงฆ์จับชายผ้า กล่าวคาถาว่า

อจิร วต ย โภาโย ปฐวี อธิเสศุสดี

นุฑุโท อเปตวิญญาโณ นิรตุถิ ว กถิงครุฯ

แปลว่า ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักเป็นของเปล่า ปราศจากวิญญาณทัตถมแผ่นดิน เปรียบดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น

โพชฃงค์ แปลว่า องค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ เป็นหลักธรรมชั้นสูง ซึ่งพระอริยะเจ้าเมื่อระลึกถึง สามารถคลายความทุกข์เวทนาในเวลาอาพาธได้ ดังมีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระมหากัสปะและพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโพชฃงค์โปรด พระอริยะเจ้าทั้งสองก็คลายความทุกข์เวทนาหายอาพาธ อีกคราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประชวร ตรัสให้พระมหาจุนทแสดงโพชฃงค์ เมื่อพระมหาจุนทแสดงจบ พระพุทธเจ้าก็ทรงบันเทิงพระทัยหายประชวร เนื่องด้วยเหตุนี้เนื่องด้วยเหตุนี้ จึงนำมาใช้สวดให้แก่ผู้ป่วยหนักโดยนัยที่ว่าเมื่อผู้ป่วยระลึกถึง ก็จะคลายทุกข์เวทนาส่วนชักบังสกุล ถ้าจะดูความในคำแปล ก็ตกอยู่ในเรื่องเดือนสติให้รู้เท่าถึงสังขาร จะได้บรรเทา

^๕ธรรมเนียม แสดงโดย พระธรรมไตรโลกาจารย์ เมื่อ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๒.

ห่วงใยอาลัยรักซึ่งเป็นเครื่องทำให้เศร้าหมองใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่า ถ้าทำแล้วจะไม่ตาย แต่ต่อมา การสวดโพชฌงค์และบังสุกุลเป็น จะกลายเป็นเพียงลัทธิพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งคนป่วยหนักโดยมาก จะฟังไม่เข้าใจ เพราะสวดเป็นภาษาบาลีอย่างเดี๋ยวกดี แต่ถ้าผู้ป่วยหนักมีจิตเลื่อมใส อาจทำให้ใจคอ สบายขึ้น นับว่าเป็นยากำลังทางใจช่วยให้โรคร้ายบางอย่างอาจหายได้ ทั้งส่วนคนเป็นก็พลอยมีหวัง ไปด้วย ถึงแม้เมื่อสวดแล้วโรคจะไม่กระเดื่อง ซึ่งโดยมากก็มักเป็นเช่นนั้น เพราะถ้ายังไม่เจ็บหนัก จริง ๆ ก็มักจะยังไม่ทำกัน แต่ว่าการทำนั้นนับว่าดี ด้วยคนป่วยหนักมีโอกาสทำบุญสุนทานตาม ลัทธิศาสนา เตรียมตัวเป็นครั้งสุดท้ายในเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หรืออย่างน้อยก็ทำให้สบายใจ บรรเทา ทุกขเวทนาได้ ความประสงค์ในการสวดโพชฌงค์ชั้นเดิมผู้ฟังเห็นจะเข้าใจความหมาย ครั้นมา ภายหลังจะฟังกันไม่ออก เพราะกลายมาเป็นเพียงลัทธิประเพณีเท่านั้น แต่เค้าความประสงค์เดิมยัง เหลืออยู่ เช่นถ้าผู้ป่วยหนักเป็นคนมีอายุจึงจะสวดโพชฌงค์ ถ้าเป็นเด็กหรือคนหนุ่มก็ไม่ใช้สวด คงจะเป็นเพราะคนสองจำพวกนี้ ตามปกติยังไม่มีความรู้พอจะเข้าใจซาบซึ้งในพระธรรมที่พระสงฆ์ สวดให้

เป็นธรรมดา เราไม่อยากจะให้ผู้ที่เราเคารพรักใคร่มาตายจากเราไป หากจะต้องตาย เห็นวรั้งไว้ไม่อยู่ ก็ยังคิดหวังถึงโลกหน้าว่าจะไปร้ายดีมีทุกข์สุขอย่างไรบ้างก็ไม่รู้ ถ้ามีอุบาย ใดอย่างหนึ่งแม้จะเป็นอย่างเส้นหญ้าแห้งในสุภายิตต์ฝรั่ง ที่ว่า คนกำลังจะจมน้ำตาย ก็ยังคว้าเกาะเอาไว้ที่ ถึงเส้นหญ้าแห้งจะอาศัยเป็นเครื่องพยุงตัวไม่ให้จมน้ำไม่ได้ก็ช่าง ขอแต่ให้ได้เกาะไว้ก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นมนุษย์ชาติต่าง ๆ จึงต้องมีลัทธิที่พึ่งกระทำ ในขณะที่รู้ว่าตายไปตามคติลัทธิ ที่เชื่อถือกันอยู่^๖

ประเพณีในอำเภอคลองขลุงถ้ามีคนป่วยหนักต้องทำพิธีสวดเรียกขวัญ คือให้จัดไข่เป็ด หรือไข่ไก่ต้มสุกแล้ว ๑ ฟอง ข้าวสุก ๑ ปั้น เทียน ๒ เล่ม รูป ๒ ดอก และดอกไม้เหล่านี้บรรจุ ในกรวยใบตองกรวยหนึ่ง ด้วยผูกข้อมือทบสามรวม ๔ เส้น ของเหล่านี้จัดบรรจุในถ้องข้าว (ภาชนะใส่ข้าวสุก) เสื้อหรือผ้าห่มของคนเจ็บตัว ๑ หรือผืน ๑ เทียนขนาดยาววัดเท่ารอบศีรษะ คนเจ็บ ๑ เล่ม เทียนขนาดยาวแต่ไหล่ถึงสะดือคนเจ็บ ๑ เล่ม เทียนขนาดยาววัดแขนแค่ศอก ๑ เล่ม เทียนเหล่านี้พร้อมด้วยดอกไม้และถ้องข้าวที่บรรจุของซึ่งกล่าวมาแล้ว เอาใส่ลงในพานนำไป ถวายพระสงฆ์ บอกชื่อคนเจ็บและอาการไข้หนักให้พระท่านทราบ พระจะรับของไว้ เวลา กลางคืนก่อนเข้าจำวัดพระสวดมนต์ ก็จะได้สวดขวัญให้ พร้อมกับจุดเทียนที่วัดขนาดตัวคนเจ็บ ๓ เล่ม

^๖พระราชพรหมยาน, รวมคำสอนธรรมปฏิบัติ, (วัดท่าซุง, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔), หน้า ๒๘๐.

ทำอย่างนี้มีกำหนด ๓ วัน ๗ วัน เข้าภาพจึงไปวัด พระจะบอกถึงอาการไข้วจะหายหรือไม่หาย ให้ทราบ จะบอกอย่างไรก็ตาม ต้องนำกลองข้าวหรือเสื่อผ้าของคนเจ็บกลับมา นำเสื่อหรือผ้านั้น ให้คนเจ็บถือไว้แล้วเอาไข้วและก้อนข้าวคอกไม้รูปเทียนวางลงบนเสื่อหรือผ้าที่คนเจ็บถือไว้ได้ สักครู่หนึ่ง จึงเอาออกจากมือคนเจ็บ เอาไข้วไปทุบเปลือกให้แตก แล้วแกะดูว่าเนื้อในของไข้วยังคอกอยู่ หรือว่าบอบแตกสลายอย่างไรหรือไม่ เป็นการเสี่ยงทาย ถ้าไข้วยังคอกอยู่ ไข้วนั้นจะหาย ถ้าเป็นอย่างอื่น ก็แสดงว่าไข้วหนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ ห้ามไม่ให้บอกแก่เจ้าตัวคนเจ็บทราบ แต่จะหายหรือไม่หาย ก็ต้องเอาด้ายขวัญ ๔ เส้น ผูกข้อมือและข้อเท้า เป็นการผูกขวัญไว้ ต่อไปเมื่อเสี่ยงทายด้วยไข้ว เห็นว่าอาการหนัก ผู้ป่วยมีอาการไม่สู้ดีนักต้องทำพิธีค้ำตันโพธิ์ และพิธีดวงข้าว เป็นการต่ออายุไว้

พิธีค้ำตันโพธิ์ ให้จัดหาไม้ขนาดเล็กมีง่ามยาวได้ศอกหนึ่งของคนเจ็บมีทางมะพร้าวยาวเท่าศอกหนึ่งของคนเจ็บเหมือนกัน เอาไม้โสนมาจักผ่ายาว ๑ องคุลี และตัดเป็นรูปขนมเปียกปูน เสียบลงที่ปลายทางมะพร้าวเสียบนอน ๑ อัน ตั้ง ๑ อัน ไม้นี้เรียกว่าช่อ ทำธงด้วยกระดาษสีรูปสามเหลี่ยมเสียบบนก้านมะพร้าวยาวศอกหนึ่ง ๑ ของคนเจ็บ ช่อและธงนี้ มีจำนวนเกินกว่าอายุคนเจ็บ ๑ ปี เอาข้าวสาร ๑ ทะนาน เทใส่ลงในถาด มีเครื่องถวายพระเช่นหมากพลูดามสมควร แล้วนำของเหล่านี้ไปวางไว้ในมณฑลด้วยสายสิญจน์ซึ่งจัดทำข้างตันโพธิ์ นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มาสวดมนต์ตามกำลังวัน สวดเสร็จแล้วเอาไม้ง่ามค้ำตันโพธิ์ ไม้ช่อและธงพิงไปที่ตันโพธิ์ ส่วนข้าวสารเอากลับบ้าน ไปหุงให้คนเจ็บกิน ถ้าทำพิธีนี้แล้วคนเจ็บยังไม่กระเดื่องขึ้น ต้องทำพิธีซ้ำ เรียกว่าพิธีต่ออายุด้วยดวงข้าวคราวนี้ไม่มีไม้ค้ำตันโพธิ์ มีแต่ไม้ช่อและธงอย่างละพันอัน ข้าวสารที่จะเอาไปเข้าพิธีต้องให้คนไข้วดวง ถ้าดวงไม่ไหว ก็ต้องช่วยดวง เครื่องดวงนั้นทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ยาวเท่าช่วงนิ้วกลางของคนไข้ว เอาเครื่องดวงใส่ถาดไปกับข้าวสาร ของเหล่านี้นำไปเข้าพิธี มณฑลและนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป สวดให้เหมือนกัน สวดจบครั้งหนึ่งพระสงฆ์จะเอากระบอกเครื่องดวงดวงข้าวในถาดย้ายมาเทไว้ในอีกถาดหนึ่ง เป็นจำนวน ๑๐ กระบอก แล้วพระสงฆ์สวดอีกครั้งหนึ่ง สวดจบแล้ว ดวงข้าวใส่ถาดใหม่อีกถาดหนึ่ง ถ้าข้าวซึ่งดวงครั้งที่ ๒ ยังอยู่บริบูรณ์ครบ ๑๐ กระบอกให้ทราบว่าคนเจ็บนั้นจะไม่ตาย ถ้าขาดแม้แต่ครั้งกระบอก ก็แสดงว่าไม่รอด ถ้าเป็นเช่นนี้ก็นิมนต์พระมาสวดโพชฌงค์ เข้ารูปพิธีที่กล่าวมาแต่ต้น ในการทำพิธีที่กล่าวมานี้มีการปล่อยนกลปล่อยสัตว์ด้วย ซึ่งตามคติทางกรุงเทพฯบางรายก็เคยทำ คือไปคอดักซื้อนกลาหรือสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า นำเอามาปล่อยเป็นการไถ่อายุ^๑

^๑เสถียร โกเศศ, ประเพณีเนื่องในการตาย, (กรุงเทพฯมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

ปริศนาธรรม เป็นการสอนให้ให้คนเรานั้นรู้ว่า ยามมีชีวิตอยู่ให้รู้จักการ

๑. ให้ทาน หมายถึง การให้การเชื่อเพื่อแผ่เผื่อเจืองานแก่ผู้ที่กำลังได้รับความทุกข์
๒. การรักษาศีล หมายถึง การรักษากายวาจาให้ปกติ หรือรักษากายวาจาให้เรียบร้อย
๓. และเจริญภาวนา หมายถึง การอบรมจิตใจให้ห่างจากกิเลส และนิเวศทั้งหลาย อย่าลืมว่า ความบริสุทธิ์แห่งจิตนั้น ใครๆ จะซื้อเอาด้วยเงินตราหาได้ไม่และต้องทำเอง ไม่ใช่เมื่อใกล้ที่จะตายแล้วให้ญาติพี่น้องพาพระมาต่อชะตาชีวิต หรือซื้อชีวิตให้^๕

ชาวอำเภอคลองขลุงมีความเชื่อกับโลกหน้าว่ามีจริง ถ้าใครทำกรรมดีในชาตินี้ตายไปแล้ว ชาติหน้าจะได้ขึ้นสวรรค์ ใครทำกรรมชั่วไว้ตายไปจะตกนรก เมื่อเกิดความเจ็บป่วยไม่มีวิธีการรักษาให้ผู้ป่วยหายได้ **พระครูวาปีวิโรภาส** กล่าวถึงความเชื่อต่อพิธีกรรมต่ออายุให้กับผู้ป่วยที่ใกล้ตาย คือ พิธีคำโพธิ์และสวดเรียกขวัญ เพราะเชื่อว่าเมื่อทำพิธีนี้แล้วจะทำให้ผู้ป่วยหายจากการเจ็บป่วยเร็วขึ้น จากการศึกษาพบว่า ผู้ป่วยที่ได้ทำพิธีคำโพธิ์และสวดเรียกขวัญแล้วจะทำให้มีกำลังใจในการต่อสู้กับโรคร้ายที่ตนประสบอยู่ ซึ่งส่งผลต่อจิตใจของผู้ป่วยได้มากบางคนถึงกับหายจากอาการป่วยเป็นที่น่าอัศจรรย์^๖

๔.๔.๒ รูปเทียนในมือศพหรือบอกหนทาง

เมื่อคนเจ็บหนักใกล้จะตายเต็มที่ ต้องจัดดอกไม้รูปเทียนบรรจุกรวยใบตอง ให้ผู้ตายพนมมือถือไว้ สำหรับบูชาระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยหรือมีเจตนาเพื่อนำไปบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ดาวดึงส์

มีนิยายเกี่ยวกับเรื่องกรวยดอกไม้รูปเทียนเรื่องหนึ่ง ว่าพรานป่วยหนักจนจะตาย เห็นเป็นสัตว์ต่างๆ ซึ่งตนไปล่าฆ่าชีวิตมาแล้วมากต่อมาก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ก็ให้หวาดสะดุ้งต่ออกุศลกรรมซึ่งได้ทำไว้ ได้บอกเรื่องแก่ภิกษุรูปนั้นจึงจัดดอกไม้รูปเทียนใส่ไว้ในมือพรานผู้เป็นบิดา บอกให้ตั้งจิตเพ่งดูดอกไม้รูปเทียนนั้น เป็นเครื่องระลึกบูชาพระรัตนตรัย เมื่อพรานผู้ป่วยหนักได้ทำตามภิกษุผู้บุตรแนะนำก็บังเกิดปิติเลื่อมใส มีใจผ่องแผ้วเป็นกุศล ครั้นดับจิตแล้วก็ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะฉะนั้นคนภายหลังจึงทำเป็นประเพณีสืบกันมา บางทีก็เติมพิธีเชิญพระพุทธรูปมาตั้งไว้ ผู้ป่วยหนักจะได้เห็น และระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นอารมณ์ เรื่องจัดกรวยดอกไม้รูปเทียนให้คนกำลังจะตายถือพนมไว้

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๖สัมภาษณ์ **พระครูวาปีวิโรภาส**, เจ้าอาวาสวัดมุจลินท์, ตำบลวังไทร ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

อีกอย่าง คือเมื่อผู้ป่วยกำลังจะสิ้นใจ ผู้ที่อยู่ใกล้จะตะโกนบอกใกล้ ๆ หูว่า อรหิ ๆ ให้ผู้ป่วยได้ยิน เป็นเครื่องช่วยเตือนสติให้ระลึกถึงพระศาสนาครั้งสุดท้ายจะได้เป็นเนื่อนานบุญติดตัวไปโลกหน้า เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจแล้วให้จุดเทียนไว้ข้างศพบางครั้งอาจต้องใช้เทียนี่ฝั่งหนึ่งกับภาพหนึ่ง มีไส้ ๗ เส้น กล่าวกันว่า ถ้าเทียนที่จุดตามไว้หมดเมื่อใดก็เป็นเครื่องหมายว่าตายแน่เอาศพเข้าโลงได้ (การบอก อรหิ เห็นจะย่อมาจาก พระอรหัง สัมมา สัมพุทโธ ซึ่งจะบอกในเวลาถูกละหุก เช่นนั้นไม่ทันและกำลังใจก็ไม่สู้ดีด้วยจึงได้ย่อลงเหลือแต่ **อรหิ** ซึ่งบางทีก็เหลือแต่คำว่า พุทโธ คำเดียว ถ้าผู้ป่วยจนใกล้ที่จะตายหรือเห็นว่าไม่มีทางรอดแล้วจนจะตายสามารถว่าไปได้ด้วยก็ยิ่งดี เพื่อใช้บอกหนทางด้วยคำว่า จิ.เจ.ร.นิ ซึ่งเป็นหัวใจสังคหะ ย่อมาจาก จิต เจตสิก รูป นิพพาน

มีคติที่ถือกันอยู่อย่างหนึ่งในอำเภอกลองขลุง คือ ยาที่ใช้รักษาโรคของคนที่จะตายจะต้องเททิ้งให้หมด (อันนี้เป็นในสมัยที่การแพทย์ยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน) เพราะยาเหล่านั้นถูกผีทับแล้วใช้ไม่ได้ ผู้เป็นหมอมารักษาถ้าเห็นคนไข้กำลังสิ้นใจ ก็จัดแจงรีบเอากล้ามยาออกไปเสียบนอกชายคาเรือน เพราะกลัวว่ายาในกล่อมจะถูกผีทับใช้ไม่ได้ บางหมู่บ้านถือจนกระทั่งเลขยันต์คาถาซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์นับถือ ก็ต้องเอาออกไปถ้าเอาออกไปทัน ถือว่าถูกผีทับเสื่อมหมด ต้องเอาไปถวายวัด เลขยันต์คาถานั้นจึงจะไม่เสื่อม หรือมิฉะนั้นต้องนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญปลุกเสกเสียใหม่จึงจะกลับขลังอย่างเดิม ที่ถือกันอย่างนี้คล้ายกับคติของชาวอินเดียซึ่งถือว่าอะไร ๆ ที่มีอยู่ในเรือนของคนตาย เป็นมลทินใช้ไม่ได้ทั้งนั้นต้องนำเอาไปทิ้งเสีย หรือไมเช่นนั้นถ้าเป็นของที่ทิ้งไม่ได้ก็ต้องแก้ไขด้วยทำพิธีชำระมลทินตามลัทธิเสียก่อน จึงจะนำไปใช้สอยได้ต่อไป ว่าถึงประเพณีของอำเภอกลองขลุง เสื้อผ้าของผู้ตาย ถ้าไม่จำเป็นก็มักจะให้ทานคนยากจน ส่วนบ้านเรือนก็ชำระล้างทำความสะอาด เมื่อเสร็จการปลงศพแล้วก็ต้องมีการทำบุญสวดมนต์เย็น เพื่อให้เป็นสวัสดิ์มงคลหรือถ้าทำได้ ก็เรือเรือนเอาไปปลูกถวายวัดเอาบุญกันอีกชั้นหนึ่ง^{๑๑}

ปริศนาธรรม เป็นการสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้มีพระรัตนตรัย ทั้ง ๓ คือ

๑. พระพุทธ มีพระพุทธเจ้าเป็นพระบรมศาสดา ตรัสรู้ได้โดยพระองค์เอง

๒. พระธรรม อันเป็นคำสั่งสอนที่ไม่เก่า ไม่ล้าสมัยใช้ได้คืออยู่เสมอ

๓. และพระสงฆ์ ผู้ซึ่งสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

ผู้ใดปฏิบัติตามศาสนธรรมในการดำเนินชีวิตได้ดังนี้แล้ว และปฏิบัติในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะผู้ที่ตายแล้ว ไม่สามารถปฏิบัติได้ ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จงหมั่นใส่ใจใน

^{๑๑}ดูพัฒนา อนุตตจารย์, **ปริศนาปริญาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๔๘.

๑. ทาน เพื่อขัดเกลาความโลภ
๒. ศีล เพื่อขัดเกลาความโกรธ
๓. และเจริญจิตภาวนา เพื่อขัดเกลาความหลง

หากหมั่นปฏิบัติทั้งสามสิ่งนี้อยู่เนือง ๆ ด้วยสติกำลังและเพียรพร้อมไปด้วยปัญญาแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ได้รับแต่สิ่งที่ดีมีดวงจิตที่สะอาด สว่าง สงบ แล้วบังเกิดเป็นบุญเป็นกุศลติดตามตนไปได้ในทีทุกสถานในกาลทุกเมื่อ แม้จะจากโลกนี้ไปแล้วก็ตาม^{๑๑}

ชาวอำเภอคลองขลุงเมื่อรู้ล่วงหน้าว่าผู้ป่วยใกล้สิ้นใจ จะมีวิธีบอกหนทางกับผู้ป่วย **หลวงพ่อพระครูตันตวิจิตรธรรม** กล่าวถึงวิธีบอกหนทางจะทำให้ผู้ป่วยเมื่อตายไปแล้วจะได้ไปเข้าเฝ้าพระจุฬามณีบนสวรรค์ ให้ผู้ป่วยระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ระลึกถึงบุญกุศลที่ได้เคยทำมาหรือไม่ก็นำเอาพระพุทธรูปมาตั้งไว้ข้างๆ ที่นอนให้ดู เพื่อให้ผู้ตายได้พันทุกข์ทรมาน และตายจากไปด้วยอาการสงบ^{๑๒}

๔.๔.๓ การอาบน้ำศพ

เป็นประเพณีที่ได้ประพฤติปฏิบัติกัน โดยทั่วไป เป็นพิธีที่จะต้องทำในขั้นต้นให้แก่ผู้ตาย คืออาบน้ำศพ ได้แก่อาบน้ำชำระศพให้สะอาดนับว่าเป็นแบบแผนที่น่าสรรเสริญส่วนหนึ่ง กับยังเป็น การแสดงถึงความกตัญญูกตเวทิตะของลูกหลานอย่างน่าปลื้มใจ การอาบน้ำศพนั้นถ้าจะทำตามแบบแผนของโบราณที่นับถือสืบกันมากก็ต้องต้มน้ำด้วยหม้อดิน เก็บเอาใบไม้สด จะเป็นใบไม้ อะไรก็ได้ต้มลงไปด้วยและหาก่อนเส้า ๓ ก้อนมาเตรียมไว้ เมื่อน้ำเดือดแล้วยกหม้อวางลงบนก้อนเส้านั้น การอาบน้ำศพต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นฟอกด้วยส้อมมะกรูดชะล้างให้สะอาดหมดจด ตาขมิ้นชันสดกับผิวมะกรูดมาขัดสีอีกทีให้ทั่วร่างกาย ถ้าเป็นศพผู้ใหญ่ที่นับถือก็มักเอาผ้าขาวสีเหลืองขนาดเท่าผ้าเช็ดหน้าอย่างใหญ่ ซับที่ผ้าเท้าผู้ตายถอนเอารอยผ้าเท้า บางทีก็ซับถอดเอารอยผ้ามือและหน้าด้วย สำหรับแจกลูกหลาน เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึกกราบไหว้บูชา การอาบน้ำศพ เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของพิธีทำศพ ก่อนที่จะนำศพลงโลง ชาวคลองขลุงซึ่งเป็นผู้ นับถือพระพุทธศาสนา ก็มีการอาบน้ำศพให้สะอาดเหมือนกัน โดยการใช้น้ำฝนที่สะอาด โรยด้วย ดอกไม้หอม บางสถานที่ก็ใช้น้ำอบไทยผสมเพื่อเกิดความหอม พร้อมทั้งนั้นก็ทาแป้งแต่งตัวให้ สวยงามเพราะมีความเชื่อว่า เมื่อผู้ตายไปเกิดชาติใด รูปร่างก็จะสวยงาม สบายเพราะจะนำศพ

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๘.

^{๑๒}สัมภาษณ์ **พระครูตันตวิจิตรธรรม**, เจ้าอาวาสวัดสันตวันาราม, ตำบลท่ามะเขือ ๒ เมษายน ๒๕๕๐.

ไปวางในที่อันสมควร จับมือข้างหนึ่งยื่นออกมายังหมอนใบเล็กที่รองรับ จัดพานหรือขันใบโตเพื่อรองรับน้ำ ลูกหลานของผู้ตายจะทำหน้าที่ตักน้ำที่เตรียมไว้ โดยใช้ขันใบเล็ก ๆ ตักน้ำส่งให้กับผู้ที่มารคน้ำศพ โดยเทน้ำรดลงมือของผู้ตาย กล่าวคำไว้อาลัย ขอขมาต่อผู้ตาย เช่น ขอโหสิกรรม และขอให้ไปสู่สุคติ ไปสู่ภพภูมิที่ดี

พิจารณาเรื่องอาบน้ำศพ น่าจะเป็นประเพณีมีมาแต่โบราณนานจึงใช้หม้อดินต้มน้ำ ที่ว่าเอาใบอะไรต่ออะไรต้มไปด้วยนั้น แต่ก่อนเห็นจะเป็นใบที่มีจำกัด เช่น ใบหนาด เป็นต้น ซึ่งถือว่าฝึกลัว จะเป็นปีศาจความด้วยก็ได้ หรือจะเป็นใบสั้มป่อยหรือใบมะขามอย่างประเพณีของภาคอีสาน ก่อนเส้าสำหรับรองหม้อก็เป็นอย่างโบราณมาก ที่ใช้สั้มมะกรูดล้าง ก็เท่ากับใช้แทนสบู่ ซึ่งในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีสบู่ ส่วนขมิ้นที่ใช้ขัดสีทาตัว อธิบายปริศนาธรรมว่าทำตามคติที่ว่า ปลอดภัยมาทำอย่างใด ตายก็ทำอย่างนั้น เคี้ยวนี้เด็กคลอคมานใหม่ ๆ ไม่ได้ใช้ขมิ้นทาตัวแล้ว เวลาตายจะไม่จำเป็นใช้ขมิ้นทา สงสัยว่าประเพณีทาขมิ้นทั่วทั้งตัวจะเป็น คำคนโบราณ มนุษย์ชอบเอาดินแดงทาตัวเมื่อศึกดำบรรพนั้น ด้วยเห็นว่าโลหิตเป็นกำลังของมนุษย์ ถ้าโลหิตตกก็อ่อนกำลัง ถ้าโลหิตตกไม่หยุดก็เลยตาย พิจารณาเห็นว่าโลหิตผัดกับน้ำอื่น ด้วยสีแดง จึงเชื่อว่าสีแดงอาจทำให้เกิดกำลัง จึงเอาดินแดงทาตัวเหมือนทาบารุงกำลัง อีกอย่างของการอาบน้ำ คือ จะได้เป็นการเตือนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้หมั่นสร้างบุญกุศลเอาไว้ด้วยการเอาศีล สมาธิ ปัญญา มาเป็นเครื่องอาบ กาย วาจา ใจ ให้สะอาด อยู่เสมอ เพื่อเมื่อเวลาตายจะได้หอมกุดงามความดีได้โดยไม่ต้องอาบน้ำศพหรือพวกพรหมณ์เมื่อจะเข้าพิธี ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดจึงจะเข้าพิธีถ้าเราคิดว่ามีเคราะห์ร้าย เราก็รดน้ำมนต์เพื่อดึงจัญไร และโรคภัยให้ปลดปล่อยไป เมื่อเราได้รดอาบแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่น นับว่าเป็นสิริมงคลด้วยอย่างหนึ่ง ขณะยังเป็นอยู่ มนุษย์ยังต้องอาบน้ำชำระกายให้บริสุทธิ์ ในเมื่อจะทำการสำคัญใด ๆ ก็ไฉนเล่าที่ผู้ตายไป เข้าใจกันว่าต้องไปสู่โลกอื่นจะไปร้ายคืออย่างไรก็ทราบได้ยาก นับว่าเป็นตอนสำคัญที่สุดของคนเมื่อตายไป จะไม่ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดหรือ

เรื่องเอาผ้าขาวดอกรอยรูปฝ่าเท้าผู้ตายไว้เป็นที่ระลึก เข้าใจว่าความประสงค์เดิมคงจะมีมากกว่านั้น จะถือว่าเป็นของขลังอย่างผ้าประเจียดก็เป็นได้^{๑๑}

ปริศนาธรรม สอนให้เราเห็นว่าคนเรานั้นจะต้องเอา ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นน้ำอาบ กาย วาจา และใจ ให้สะอาด แต่ผู้ที่ตายแล้วไม่สามารถที่จะอาบเองได้ ต้องให้ผู้อื่นอาบให้ การอาบน้ำคือการเอาศีล สมาธิ และปัญญา มาเป็นตัวอาบแทนน้ำและต้องทำต้องปฏิบัติในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่^{๑๒}

^{๑๑}ธีรพันธ์ โท, การตายและพิธีการทำบุญศพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

การอาบน้ำศพ **นายสุจินต์ กัญยาวงค์** กล่าวว่า จะอาบน้ำศพเฉพาะศพที่ตายปกติเท่านั้น และจะไม่อาบน้ำศพให้แก่ศพที่ตายโหง เพราะถือว่าเป็นการตายที่ไม่ดี ถ้ามีการอาบน้ำศพนั้นก็เพื่อชำระล้างศพให้สะอาด และเป็นการสอนให้คนเป็นใช้น้ำ คือ สิด สมาริ ปัญญา ชำระล้าง กาย วาจา ใจ หรือ ผู้ตายจะได้ไปสู่โลกใหม่ร่างกายจะต้องสะอาดเพื่อเตรียมตัวไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๔๕}

๔.๔.๔ การนุ่งผ้าให้ศพและรดน้ำศพ

ต่อไปถึงตอนนุ่งผ้าแต่งตัวศพ ศพของผู้ตายเมื่อทำความสะอาดดีแล้ว เมื่อจะมัดตราสัง จะจัดการดังนี้

นุ่งผ้าและสวมเสื้อ สมัยเมื่อประมาณ ๒๐ ปีที่ผ่านมา มีการนุ่งผ้ากลับทาง คือ เอาข้างหน้าไปไว้ทางด้านหลัง ที่ทำดังนี้หมายความว่า เป็นการนุ่งผ้าให้กับศพ โดยใช้ผ้าขาว แต่ในปัจจุบันนี้ ใช้เสื้อผ้าที่ญาติของผู้ตายคิดว่าเมื่อสวมใส่แล้วทำให้ศพดูดีที่สุด หรือ เป็นชุดที่ผู้ตายชอบสวมใส่มากที่สุด

รวมความ เรื่องการแต่งตัวให้ศพหรือนุ่งผ้าให้ศพ แต่งตัวให้สมฐานะของผู้ตายเป็นประเพณีที่มีมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ตายไปจำเป็นต้องแต่งตัวอย่างดีให้สมฐานะแก่ที่ไปสู่โลกหน้า ซึ่งในครั้งนั้นคงไม่แพงมากเหมือนกับทุกวันนี้ มนุษย์ภายหลังรับเอาประเพณีความคิดนี้สืบต่อ ๆ มา ก็ดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับความจริงตามกาลสมัยเช่นการแต่งศพในปัจจุบัน ก็ใช้เครื่องแต่งตัวตามชั้นยศของผู้นั้น

อันที่จริงการรดน้ำศพตอนนี้ เห็นจะเนื่องมาจากการอาบน้ำศพครั้งแรกนั่นเอง แต่เป็นเวลากลุลงทุกบอกรักกันไม่ทัน จึงได้เลื่อนมาอาบน้ำศพกันในตอนนี้ก็หนึ่ง ซึ่งเป็นการอาบน้ำหรือพุดให้ตรงหยอดครมมือผู้ตายพอเป็นพิธี ผิดกับตอนแรก ซึ่งอาบชำระล้างจริงๆ ที่ใช้วิธีหยอดน้ำลงในมือผู้ตาย แล้วเรียกว่าอาบน้ำศพ เพื่อให้ผิดกับรดน้ำแต่งงานก็เห็นจะเนื่องด้วยมาอาบน้ำเมื่อภายหลังแต่งตัวแล้ว จึงทำขยับย่อลงเพียงแต่ทำเป็นสังเขปที่ควรแก่เหตุ สมมติว่าได้อาบน้ำให้แล้ว ประเพณีอาบน้ำศพในกรุงเทพฯ จะเป็นเรื่องเชิฐุแจกหรือ คนมีหน้ามีตามาอาบน้ำศพ เป็นการขอมมาศพกลาย ๆ ผนวกเข้ากับเรื่องมีหน้ามีตามาเป็นเกียรติยศ หรืออะไรทำนองนั้น ถ้าว่าถึงประเพณีในอำเภอคลองขลุง การอาบน้ำศพ เป็นเรื่องลูกหลานและคนในบ้านทำความสะอาดให้แก่ศพเท่านั้น ไม่ได้เชิญใครต่อใครซึ่งบางครั้งก็ไม่มีจักกับผู้ตาย คิดว่าเรื่องการอาบน้ำศพเป็น

^{๔๕} ส. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหากษัตริย์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๑๑), หน้า ๒๘๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ **นายสุจินต์ กัญยาวงค์**, กำนันตำบลวังไทร, ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

เรื่องของคนในครอบครัวเท่านั้น แต่หากผู้ตายเป็นข้าราชการอาจมีผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมรณรงค์ให้แก่ผู้ตายบ้าง การนุ่งผ้าให้ศพ หมายถึง ธรรมดาคนเราเมื่อมีกิเลสยังไม่หมดก็จะเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่มีวันจบสิ้นการแต่งศพให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย เป็นการแสดงท่าทีที่อยู่ในสภาพเรียบร้อย คือ การรักษาศีล ปฏิบัติธรรม รักษากาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์ จึงจะหนีพ้นจากความทุกข์ได้^{๑๖}

ปริศนาธรรม การนุ่งผ้าให้ศพ หมายถึง ธรรมดาคนเราเมื่อมีกิเลสยังไม่หมดก็จะเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่มีวันจบสิ้นการแต่งศพให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย เป็นการแสดงท่าทีที่อยู่ในสภาพเรียบร้อย คือ การรักษาศีล ปฏิบัติธรรม รักษากาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์ จึงจะหนีพ้นจากความทุกข์ได้

ปริศนาธรรมอีกอย่าง คือ การรดน้ำศพ ให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เร่งขวนขวายสร้างบุญกุศลและหมั่นสร้างสมคุณงามความดีเอาไว้ เพราะ โชคดียังมีโอกาสทำได้อีก ส่วนคนที่ตายนั้นหมดโอกาสที่จะทำ ทรัพย์สินที่แสวงหามาได้ก็ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ ดังนั้นที่รุดมือเมื่อญาติมิตรรุดราดไปก็ไม่สามารถนำไปได้ เป็นการแบมือสั่งลาเป็นครั้งสุดท้าย^{๑๗}

การแต่งตัวศพ **นายสนิท พร้อมไทยสงค์** กล่าวว่า การนุ่งห่มให้กับผู้ตายจะนุ่งเสื้อผ้าใหม่ให้กับผู้ตายหรือชุดที่ผู้ตายชอบสวมใส่มากที่สุดแต่ต้องทำตามที่กำหนดขึ้น สาเหตุที่ต้องทำตามนี้เพราะว่าผีจะใช้ของที่ดีไม่ได้^{๑๘}

๔.๔.๕ การหิวหมให้ศพหรือแต่งตัวศพ

การหิวหมให้ศพ บางท่านก็หิวอย่างธรรมดาเหมือนคนเป็น บางท่านก็หิวเพียง ๓ ครั้งเท่านั้น อีกบางพื้นที่ก็ว่าต้องหิวหมกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่ง หิวไปข้างหลังอีกซีกหนึ่ง อธิบายว่าที่หิวสลับกันคนละครั้งนั้น แสดงให้รู้ว่าหิวสำหรับคนตายครั้งหนึ่ง และหิวสำหรับคนเกิดอีกครั้งหนึ่ง หิวแล้วต้องหักหิวออกเป็น ๒ ท่อน ขว้างทิ้งหรือทิ้งลงใน โถง เพื่อไม่ให้คนนำเอาหิวนั้นมาใช้ได้อีก ในอำเภอคลองขลุง เมื่อ ประมาณ ๑๐ – ๒๐ ปีก่อนหน้านี้ เคยเห็นพิธีกรรมอย่างนี้อยู่บ่อย แต่ปัจจุบันนี้ได้กลายมาเป็นประเพณีที่เห็นกันอยู่แทบทุกภาคของประเทศไทย คือหิวหมศพเป็นแบบธรรมดา คือแต่งตัวให้ศพและหิวหมศพอย่างคนเป็นหิวกัน อาจเป็นความเข้าใจของญาติ

^{๑๖} สุภาพวัฒน์ อนุพันธ์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔๑.

^{๑๗} ธีรวัฒน์, **การตายและพิธีการทำบุญศพ**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ **นายสนิท พร้อมไทยสงค์**, นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลวังไทร, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

พี่น้องของคนตายว่าต้องทำให้ศพดูดีที่สุด เพื่อเมื่อไปเกิดในภพใดภูมิใดจะได้มีรูปร่างดีที่สุดในภพนั้นภูมินั้น^{๕๕}

ปริศนาธรรม การหวิมนี้ ไม่ได้ทำไปเพื่อความสวยงามแต่อย่างใด แต่หวิไปเพื่อให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่พิจารณาดูให้มองเห็นว่า ชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืน มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปในที่สุด การที่คนหวิกกล่าวเป็นภาษาบาลี ข้างล่างนั้นมีความหมายว่า มวลสังขารของมนุษย์ ที่เกิดมาในโลกนี้เมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกนี้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ เรียกว่า ไตรลักษณ์ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ประจำทุกนามรูป คือ

๑. อนิจจัง เปลี่ยนสภาพอยู่ทุกขณะ ไม่ยั่งยืนคงทนถาวร
๒. ทุกขัง เจ็บปวดบีบคั้นด้วยเวทนา โรคร้าย ความเจ็บใจ
๓. อนัตตา อยู่เหนืออำนาจการควบคุม ไม่ใช่ของเราของเรา

แม้แต่หวิกก็ยังมีหวิกเป็นท่อนๆ ใช้การอะไรไม่ได้ทิ้งลงไปในโลก ทั้งนี้ย่อมหมายถึงการเกิดกับการตายเป็นของคู่กัน เมื่อมีเกิดแล้วก็ย่อมมีตายเป็นของคู่กัน เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏด้วยอำนาจแห่งกิเลสและกรรมวิบาก กล่าวคือสภาวะสัตว์ทั้งหลายที่ยังอยู่ในโลกนี้ตามธรรมดาควงจิตย่อมเกลือกกลิ้งด้วยกิเลส ทำให้ควงจิตเศร้าหมอง และเป็นเหตุตั้งให้สัตว์ลงสู่ทางแห่งหายนะหาความสุขความเจริญไม่ได้ อุปมาเสมือนหนึ่งกับกระเบื้องบดทองเที่ยวไปในป่ารกชัฏ หาได้แจ้งในรูกษชาติและลลาชาติอันรกรุงรังซึ่งเกิดขึ้นในแนวไพรนั้นไม่

อนึ่ง ตัณหา มานะ และทิฏฐิ เป็นปัจจัยธรรมนำสัตว์ให้เนิ่นช้า โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นอุปกรณอันแรงกล้าที่นำสัตว์ให้กระทำความทั้งดีและชั่ว ซึ่งปรากฏเป็น กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม และเป็นไปโดย กายทวาร วจีทวาร และมโนทวาร อันจะกลับกลายเป็นวิบากกรรมที่จะส่งผลให้ในภายภาคหน้า ถ้าเป็นผลดี ก็คือความสุข และตรงกันข้ามก็คือความทุกข์ หมุนเวียนกันไปไม่มีที่สิ้นสุด ตราบใดที่ยังมี กิเลส กรรม วิบาก สัตว์และชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายก็เช่นกัน ย่อมมีวันหักแตกสลายลงเช่นเดียวกัน^{๕๖}

^{๕๕}รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธุ, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้ง, ๒๕๓๖), หน้า ๕๓.

^{๕๖}สุภพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๔๒.

การหิวผมให้ศพ **ทนายบุญมี พราหมณ์มุนย์** กล่าวถึงความเชื่อเรื่องการหิวผมเพื่อความสวยงามของผู้ตาย ส่วนเรื่องการหักหัวทิ้งหลังจากหิวให้ผู้ตายเพื่อป้องกันไม่ให้คนเป็นใช้ของร่วมกับคนตายได้ และคนตายสามารถนำหัวที่หักไปใช้ในโลภหน้าได้^{๖๐}

๔.๔.๖ การนำเงินใส่ปากศพ

สมัยก่อนใช้เงินเหรียญใส่ในปากศพหรือของมีค่า เช่น แหวนทองผูกเชือกให้มี หางยาวใส่ในปากศพ แล้วนำหางเชือกออกมานอกปากศพ จะทำไม่ให้แหวนตกไปในลำคอผู้ตาย เวลาจะเผาก็จะดึงเชือกนำแหวนหรือของมีค่าเอามาเก็บไว้เป็นที่ระลึก ปัจจุบันใช้เหรียญใส่ลงในปากศพ การนำเงินใส่ไปในปากศพนั้น หรือเอาเงินพดด้วงหรือเงินเหรียญบาทหนึ่งหรือจะเป็นเหรียญสองสิ่งไม่กำหนด ห่อผ้าขาวผูกเชือกไว้หางยาว หย่อนลงไปปากศพ ให้เชือกห้อยออกมานอกปาก ถ้าไม่ผูกเชือก จะห่อให้โตพอไม่ให้เลื่อนลึกลงไปในลำคอก็ได้ เพราะเวลาจะเผาจะได้เอาออกมาได้ และเก็บไว้เป็นที่ระลึกเป็นเครื่องราง หรือจะอย่างไรไม่ทราบชัด แต่เดิยวนี้ทองคำหายากจะใช้ของไม่ค่อยมีราคา เช่นเหรียญห้าบาทหรือเหรียญสิบบาท บรรจุแทนก็ได้ ประเพณีในอำเภอคลองขลุงก็ทำเช่นเดียวกัน

ต้นเหตุของการเอาเงินใส่ปากศพ คือกล่าวว่าการเอาเงินหรือของบรรจุไว้ในปากศพ ก็เพื่อผู้ตายจะได้เอาทรัพย์ติดตัวไปใช้สอยในเมืองผี อธิบายนี้ฟังดูก็เข้าที่ แต่ทำไมให้ไปใช้แต่แค่เพียงบาทเดียวสู้ของเงินไม่ได้ เมาเงินกระดาษส่งไปให้ได้มาก ๆ บางชาติอธิบายเรื่องเอาเงินใส่ปากศพว่าให้เป็นค่าจ้างผีซึ่งเป็นผู้พาผู้ตายไปส่งในเมืองผี

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เอาเงินใส่ปาก เพื่อเป็นทางพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ที่สะสมไว้แม้มากสักเท่าไร ตายแล้วก็เอาไปด้วยไม่ได้เขาขอมควักเอาออกเสีย จะเอาไปได้ก็แต่กรรมที่ได้ทำไว้ ซึ่งขอมติดตามไปคล้ายเงาตามตน และจะส่งผลให้ได้รับทุกข์หรือสุข ก็ตามควรแก่กำลังของกรรมอันตนได้กระทำไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้น คนเราก็คงมาอย่าได้ลุ่มหลงอยู่ด้วยทรัพย์สมบัติ และทะเยอทะยานชวนชวยหาทรัพย์มาแต่ในทางไม่สุจริต เพราะทรัพย์เหล่านี้ ตายไปแล้วก็เอาไปไม่ได้ ด้วยเป็นทรัพย์ภายนอก ควรบำเพ็ญชวนชวยหาแต่ทรัพย์ภายใน คือ อริยทรัพย์นี้แหละจะเป็นสิ่งที่ติดตามตัวไปได้ในปรโลก อธิบายอย่างที่สองนี้ เป็นอธิบายชนิดปริศนาธรรม

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เงินใส่ปากศพ เพื่อให้เป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อที่จะนำศพไปเผา แปลกตรงที่เมื่อจะให้เงินค่าจ้างทำไมจึงมัดไว้ในปากผี อาจเพราะสะดวกแก่การค้นหา ถ้าเอาไว้ที่

^{๖๐} สัมภาษณ์ **ทนายบุญมี พราหมณ์มุนย์**, ทายกวัดสันติวนาราม, ตำบลท่ามะเขือ ๓ เมษายน ๒๕๕๐.

อื่น ๆ จะหมกมุ่นอยู่กับศพหาพบได้ยาก แปลกอีกอย่าง ถ้าจะให้ค้างกันตามธรรมดาจะไม่สะดวกกว่าหรือว่าถ้าเจ้าภาพจะสัญญาให้ค้างภายหลัง โดยไม่ใส่เงินไว้ในปากศพก่อน น่ากลัวสัปเหร่อจะไม่ยอมทำในเวลามืดศพเพราะเกรงเจ้าภาพจะเกิดบิดพลิ้วภายหลัง โดยสมัยนั้น เงินเป็นของมีค่ามากบางคนอาจจะหาได้ถึงบาทหนึ่งก็ทั้งยาก จึงจำเป็นต้องมีใส่ปากศพไว้ให้เสร็จทีเดียวยอธินายอย่างนี้ฟังยากสักหน่อย กลายเป็นเรื่องสัปเหร่อและเจ้าภาพศพในสมัยนั้นมีศีลธรรมน้อยเต็มที ถึงกับไม่มีความเชื่อถือไว้ใจกันแล้วจะบิดพลิ้วกัน

เรื่องเอาเงินใส่ปากศพของชาติต่าง ๆ ดูเป็นเรื่องให้เงินไปเป็นค่าใช้จ่ายข้ามฟากไปเมืองผีมากกว่าอย่างอื่นจึงไม่อธิบายเพิ่มเติม^{๒๒}

ปริศนาธรรม เพื่อเป็นทางพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์สมบัติที่ผู้ตายสะสมไว้ แม้จะมากสักเพียงใด ครั้นตายแล้วก็ทิ้งหรือถูกไฟเผาจนหมด เอาใส่ปากเท่าไรบาทเดียวก็ยังเอาไปไม่ได้ ต้องตกเป็นของคนอื่นไป เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่อย่าลุ่มหลงในทรัพย์สมบัติและชวนขวยหาทรัพย์ในทางไม่สุจริต เพราะเมื่อตายไปทรัพย์เหล่านี้ก็เอาไปไม่ได้ สิ่งที่จะติดตามตัวไปได้คือ บุญกับบาปที่จะติดตามตัวไป^{๒๓}

การนำเงินใส่ปากศพ **ทายกพรหม เรือศรีจันทร์** กล่าวถึงคติความเชื่อว่าการนำเงินใส่ปากศพ หรือบางครั้งนำเงินมามัดใส่มือของผู้ตาย จะช่วยให้ผู้ตายนำไปใช้ในโลกลงหน้า เมื่อพิจารณาจะพบสังฆธรรมว่า ทรัพย์สมบัติมากมายก็ไม่สามารถนำไปได้มีเพียงแต่บุญกับบาปและกรรมที่สร้างไว้เท่านั้นที่จะติดตามตัวไปในชาตินี้และชาติต่อไป^{๒๔}

๔.๔.๗ ปิดหน้าศพ

พิธีศพตอนต่อไป ก็คือ เอาขี้ผึ้งหนาประมาณครึ่งนิ้วกว้างยาวขนาดหน้าของศพ แผลปิดหน้าดังปิดด้วยหน้ากาก บางทีก็ปิดเฉพาะที่ตาและปาก นับว่าเพื่อป้องกันอุจาดตา ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ใช้ทองคำแผ่นเป็นหน้ากากปิดหน้า หรือมิฉะนั้นก็ใช้ปิดด้วยทองคำเปลวบนขี้ผึ้งอีกที่ซึ่งคงจะย่อมาจากปิดด้วยแผ่นทองคำ ตามฐานะของเจ้าภาพ พิธีที่ทำเหล่านี้ทำกันบ้างแต่บางหมู่บ้าน ไม่สู้จะ

^{๒๒}รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**, อ่างแก้ว, หน้า ๕๓.

^{๒๓}สุขวัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๔๒.

^{๒๔}สัมภาษณ์ **ทายกพรหม เรือศรีจันทร์**, ทายกวัดสันติวนาราม, ตำบลท่ามะเขือ ๔ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๒๕}เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗.

ทำกันทั่วไป กล่าวว่ทำเช่นนี้เพื่อกันอุจาดน้ากลัว เพราะศพบางราย ตาปลิ้นลิ้นแลบ ทองปิดหน้าศพนั้นเมื่อเผาศพแล้ว มักเอาไปสร้างพระพุทธรูป

ชาวคลองขลุงใช้ขี้ผึ้งปิดตาและปากศพเหมือนกัน อธิบายเหตุว่ ปิดตาเพื่อป้องกันไม่ให้คนตายได้เห็นความเป็นไปอันไม่บริสุทธิ์ในโลกนี้อีก เพราะต่อไปจะได้เห็นแต่โลกสวรรค์อันรุ่งเรืองเท่านั้น ที่ปิดปากก็เพื่อไม่ให้ลิ้นได้ลิ้มรสใด ๆ ในโลกนี้ต่อไป ควรจะใช้ล้ิมสรรเสริญพระบารมีพระพุทธรเจ้าบนสวรรค์ เท่านั้น^{๒๔}

ปริศนาธรรม อย่างของเราอธิบายว่ ตากับปากเป็นช่องทางอกุศล ตาเห็นรูปทำให้เกิดกำหนัดยินดี หลงรักหลงช้ง เป็นเหตุให้เกิดโลภ โกรธหลง ส่วนปากก็พูดปล่อลวงส่อเสียดยุยงให้พูดหยาบคายค่าแข่งและบ่นเพื่อเจ้อจ้งปิดมันเสียบ อย่าให้ออกุศลกรรมเหล่านี้เข้ามาทางตาทางปากได้^{๒๕}

การปิดหน้าศพ **พระครูอุดมจริก** กล่าวถึงคติความเชื่อต่อขี้ผึ้งที่ปิดหน้าศพนำมาเก็บไว้บูชาเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตนเอง อีกอย่างก็เพื่อป้องกันการอุจาดหน้ากลัวของผู้ตาย และมีคาถาสะกดศีลดังนี้

พุทธรักษา	ธรรมะรักษา	สังฆะรักษา
พุทธรักษา	ธรรมะรักษา	สังฆะรักษา
ศีลเพชลา	มรณะสูญหาย	

(ว่า ๓ ครั้ง)

คาถาบทนี้หมายความว่า ให้พระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ ปกป้องรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในผ้าที่นำมาบูชาให้รอดพ้นจากภูตผีปีศาจ

และมีอีกสาเหตุหนึ่งคือ เพื่อป้องกันอกุศลกรรมเข้าทางปากตาที่เป็นเหตุให้เกิดความโลภ โกรธ หลง ของผู้ตาย^{๒๖}

๔.๔.๘ การตราสังคห

เมื่อแต่งตัวศพตามพิธีเสร็จแล้ว ถึงตอนมัดศพเรียกว่ ตราส้ง ก่อนตราส้งบางศพมีถุงผ้าขาวสวมศีรษะและสวมมือสวมเท้าทั้งสองข้างแล้วให้ถือกรวยดอกไม้รูปเทียน เครื่องตราส้งใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้นขนาด ๓ หุน เพื่อให้เหนียวคิงไม้ขาด ยาวต่อกันตั้ง ๓ - ๔ เจ็ด ทำเป็นห่วงคล้องคอก่อน เคนคาถาว่ ปุตุโศ คีว (สิ่ว ก็มี) หมายความว่า ห่วงลูกผูกคอ รัคริงตริงหัวใจเรา อยู่เสมอ รัคคองเป็นห่วงที่หนึ่ง บางแห่งว่มัดหัวแม่เท้าก่อน ไม่เข้ากับคาถาที่ขึ้นต้นว่ ปุตุโศ คีว

^{๒๔}ธีรานันโท, การตายและพิธีการทำบุญศพ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒.

^{๒๕}สัมภาษณ์ พระครูอุดมจริก, เจ้าคณะตำบลคลองขลุง, ๖ เมษายน ๒๕๕๐.

เวลามัดว่าคธารัดประคตอก แล้วเอาเชือกโยงมากลางตัว ทำห้วงตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือแล้วรวบรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก เดินคธาว่า ธน หตุเด ความหมายว่า ห่วงทรัพย์กุศลและอกุศลเป็นเงาตามตัวของผู้นั้น เพื่อพิจารณาเป็นกรรมฐานใจส่วนเรา แล้วว่าคธารัดประคตเอวนับว่าเป็นห้วงที่สอง แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกแม่เท้าทั้งสองแล้วรวบรัดผูกข้อแม่เท้าทั้งสองให้ติดกัน เดินคธาว่า ภริยา ปาเท ความหมายว่า ห่วงภรรยาผูกติด นับว่าเป็นห้วงที่สาม (ถ้าเป็นศพผู้หญิงสำหรับห้วงที่สาม คงใช้คธาว่า ภริยา ปาเท เหมือนกัน)

คธาตราสังนี้ควรสังเกตว่า ห่วงบุตรเอาไว้คั่น ห่วงทรัพย์เอาไว้กลาง และห่วงเมียเอาไว้ปลาย เป็นเรื่องแสดงความคิดของบุคคลสมัยหนึ่งแต่จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง บางครั้งจึงย้ายที่ของคธาเป็น ปตุโต คิว ธน ปาเท ภริยา หตุเด ดังในโคลง โลกนิติ ว่า

มีบุตรห้วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคล	ห่วงไว้
ภรรยาชิงบ่วงปอ	ริงรัด มีอนา
สามบ่วงใครพันได้	จึงพันสงสาร

ที่มัดมือว่าห่วงภรรยา บางคำอธิบายว่า เมียเปรียบเหมือนเชือกอันผูกจะสลัดซัดเสียเมื่อใดก็ได้ไม่สู้ยากนักอธิบายอย่างนี้ไม่สู้เข้าที่ ถ้าจะอธิบายว่าเมียเป็นเหมือนบาทบริจาริกาผู้บำเรอเท้า ดูเหมือนจะดีกว่าเพราะเข้าเรื่องกันได้^{๒๔}

ปริศนาธรรม อธิบายเหตุตราสังชนิดว่า ห่วงทั้งสามนี้ ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห้วงทุกข์แห่งสังสารวัฏไม่ให้หลุดพ้นไปได้ ต่อเมื่อได้ตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ได้

สอบถามผู้มีความรู้ในพิธีของหลวง ก็อธิบายว่าค้ายที่ใช้มัดต้องทำเป็นตะกรุดเบ็ด และว่าคธา ธน ปาเท ไม่ใช่ ภริยา ปาเท แล้วจึงสวมที่หัวแม่เท้า มัดแล้วโยงมามัดข้อศอก และมัดศอกแล้ววกกลับมามัดที่หัตถ์ให้พนม ประเพณีภาคอีสานและอำเภอคลองขลุง ก็ตราสังเป็น ๓ เปลาะเหมือนกัน เห็นจะเป็นประเพณีที่ทำกันทั้งประเทศ

ปริศนาธรรม อธิบายอย่างหลังที่ว่าผูกมัด ๕ เปลาะ เพื่อเตือนสติให้รู้ว่าเครื่องกางกั้นสัตว์โลก ให้เวียนว่ายอยู่ในห้วงทุกข์ ก็เพราะ

^{๒๔} ส. ธรรมกถึก, ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๐.

นิเวศน์ ๕ ได้แก่

๑. กามฉันทะ หลงรักใคร่มีวเมาในกามารมณ
๒. พยาบาท อาฆาตมาดร้าย ของเวร
๓. ถีนมิตฺตะ ท้อแท้ หดหู่ใจ และซึมเศร้า
๔. อุทฺธจฺจกุกฺกจจะ ใจฟุ้งซ่านและหงุดหงิด
๕. วิจิกิฉณา ลังเลสงสัย ตกลงใจไม่ได้

หรือ ชั้น ๕ ได้แก่

๑. รูปฉันท
๒. เวทนาฉันท
๓. สัญญาฉันท
๔. สังขารฉันท
๕. วิญญาณฉันท

ทั้ง ๕ นี้ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ยั่งยืน ไม่เป็นของของเรา ควบคุมไม่ได้ เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา^{๒๘}

การมัตตราสังคพ (คอยศพ) คติธรรมความเชื่อที่ชาวอำเภอคลองขลุงมีต่อการมัตตราสังคพ นายแทน นิลรัตนานนท์ กล่าวว่า เพื่อให้ผู้ตายได้หลุดพ้นจากห้วงทุกข์ อันเกิดจากห้วงทั้งสาม คือ ห้วงบุตร ห้วงภรรยาสามี และห้วงทรัพย์สมบัติ ถ้าผู้ตายสามารถตัดจากห้วงทั้งสามนี้ได้ จึงจะพ้นทุกข์^{๒๙}

๔.๔.๕ เครื่องสักการะในมือศพ

กรวยดอกไม้รูปเทียนนี้ใช้ดอกไม้ดอกหนึ่ง เทียนเล่มหนึ่งใส่ในกรวยใบตอง บางแห่งก็มีหมากพลูด้วย ให้ศพนมมือถือไว้ ว่าสำหรับนำขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นกรวยดอกไม้รูปเทียนรายเดียวกับที่จัดใส่มือศพขณะที่ยายใหม่ ๆ ถ้าจัดทำมาแต่แรกก็ใช้กรวยรายนั่นเอง ประเพณีนี้เห็นจะทำกันทั่วไปจึงมีทั้งพิธีของหลวงและทางภาคอีสาน ซึ่งก็ใช้กรวยมีเมี่ยงด้วย และการที่ศพต้องมีกรวยดอกไม้รูปเทียน ก็ว่าสำหรับไปไหว้บูชาพระธาตุเขสแก้วจุฬามณี ประเพณีของอำเภอคลองขลุงในตำบลท่ามะเขือ, ตำบลวังบัว, ตำบลท่าพุทรา จะจัดกรวยดอกไม้รูปเทียนในขณะที่คนกำลังจะสิ้นใจ สำหรับเป็นหนทางให้ผู้ตายจะนำไปบูชาพระธาตุ

^{๒๘} สุขพัฒน์ อนนทจักรย์, **ปริศนาปรัญชาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๔๓.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายแทน นิลรัตนานนท์, ทายกวัดถนนงาม, ตำบลคลองขลุง ๘ เมษายน ๒๕๕๐.

เทศแก้วจุฬามณีเหมือนกัน ประเพณีไทยถือ นอกจากมีดอกไม้ธูปเทียนยังมีเรือทำด้วยขี้ผึ้งใส่ไว้ในมือศพด้วยว่าสำหรับผู้ตายใช้เป็ยานพาหนะคือทำเป็นเรือข้ามห้วงแห่งสังสารวัฏไป และให้ได้ไปกราบสักการะพระจุฬามณีบนสวรรค์^{๑๑}

พระจุฬามณีเจดีย์ มีเรื่องใน ปฐมสมโพธิ ว่าเมื่อแรกพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงตัดพระเศวตแล้วโยนขึ้นไปลอยบนอากาศ พระอินทร์รับเอาไปใส่ผอบเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ เพราะฉะนั้นพระจุฬามณีเจดีย์จะต้องสร้างขึ้นไว้ก่อนพระอินทร์ได้พระเศวตไป ถ้าพระเจดีย์นี้สร้างไว้ก่อนแล้ว จะสร้างไว้ให้เป็นที่ระลึกแก่ใครหรือสำหรับพระพุทธองค์ก่อน ๆ พระเจดีย์องค์นี้ตามรูปที่เขียนไว้เป็นทาสีเขียว มีเทวดาเหาะมาบูชากันเป็นกลุ่ม ๆ และมีพระศรีอาริยเทวโพธิสัตว์เสด็จมาไหว้ด้วย ทำไมจึงจำเพาะเจาะจงไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ พระเจดีย์อื่น ๆ มิถยมไป แม้ไหว้จะไม่ได้ผลเสมอกันหรือ ท่านผู้รู้สันนิษฐานว่าที่ไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็เพื่อจะได้ไหว้พระศรีอาริยเทวโพธิสัตว์ด้วย หนังสือเรื่อง พระมาลัย ซึ่งกล่าวถึงพระมาลัยขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็แต่งขึ้นเพื่อจะสรรเสริญคุณพระศรีอาริยเทวโพธิสัตว์คนจะได้ทะเยอทะยานอยากพบพระศรีอาริย์บ้าง^{๑๒}

ปริศนาธรรม เพื่อให้ผู้ตายได้ถือไปนมัสการบูชาพระเจี๊วแก้วบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๓}

การนำกรวยใส่มือผู้ตาย คติความเชื่อจากการนำกรวยใส่มือศพ พระครูวชิรธรรมโชติกล่าวว่าเพื่อให้ผู้ตายได้นำไปบูชาพระเจี๊วแก้วบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเพื่อจะได้ใช้บูชาพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป^{๑๔}

๔.๔.๑๐ การเบิกโลงและการนำศพลงโลง

โลงที่บรรจุศพนั้น เมื่อซื้อมาแล้ว ถ้าพร้อมจะเป็นผู้ทำพิธีเบิกโลง สำหรับในอำเภอคลองขลุงจะเป็นผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ทำพิธีกรรมนี้ คือ เอาไม้ไผ่มาเรียกโดยขนาดนิ้วก้อยยาวประมาณ ๒ นิ้ว ผ่าข้างหนึ่งไว้สำหรับค้ำปากโลง ผ่าอีกทางหนึ่งไว้สำหรับค้ำสายสิญจน์เพื่อโยงไปให้พระสงฆ์ได้บังสกุล โลงที่บรรจุศพนั้นเมื่อทำพิธีเบิกโลงเสร็จแล้วมีสิ่งประกอบที่น่าสนใจใส่ก่อนนำศพลงโลงซึ่งอาจมีไม่มากนักในภาคกลางนี้ เพราะดังได้กล่าวถึงคนที่มาอาศัยอยู่ใน ๓ ตำบลในอำเภอคลองขลุง ได้แก่ ตำบลท่ามะเขือ, ตำบลวังบัว, ตำบลท่าพุทรา ซึ่งมี

^{๑๑} สุขพัฒน์ อนนทจรรย์, **ปริศนาปริญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔๘.

^{๑๒} พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย, **มหาวารวรรค**, เล่ม ๕, ภาค ๑.

^{๑๓} สุขพัฒน์ อนนทจรรย์, **ปริศนาปริญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔๒.

^{๑๔} สัมภาษณ์ **พระครูวชิรธรรมโชติ**, ที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลคลองเจริญ, ๘ เมษายน

หลายชาติพันธุ์ที่น่าสนใจได้แก่ ลาวคั้ง (ลาวค้าง) คนที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนพื้นที่ดั้งเดิม และคนที่มาจากทางภาคเหนือ สิ่งที่น่าสนใจชาวบ้านนำลงใส่ใน โลงศพก่อนที่จะนำศพใส่ลงไปมี ดังนี้

ก. ใบตองตานี ๓ ยอด เมื่อเบิกโลงเสร็จแล้วจะนำใบตองตานีอย่างงามไม่ให้ใบแตกและตัดอย่างไม่วิหุรวม ๓ ยอด มาปูไว้ในโลง การปูใบตองนี้ ได้ความว่าปูเพื่อรองรับน้ำเหลืองไม่ให้ไหลตกลงไปก้นโลงได้ง่าย แต่การใช้ยอดใบตองจำกัดเพียง ๓ ยอดนั้นพบหลักฐานจากปากคำของพระมหาเถระในอำเภอคลองขลุง กล่าวว่าเป็นคตินิยมคือให้ผู้อยู่ทราบว่าจะถึงแม้ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่จะมีความโลภ ความโกรธ ความหลงมากเพียงไร ที่ายที่สุดต้องมานอนทับสิ่งเหล่านี้อยู่ในโลงแคบ ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ บอกเป็นนัยว่า ยามมีชีวิตอยู่ถึงจะมั่งมีรวยล้นฟ้าขนาดไหนก็จะหนีไม่พ้น ๓ ภพ นี้ไปได้ คือ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ ทั้ง ๓ ภพภูมิจึงไปได้อย่างแน่นอน

ข. หนามพุทรา ในเรื่องนี้มีเพียง ๓ ตำบลเท่านั้นในอำเภอคลองขลุงที่นำใบตองและหนามพุทรามารองโลง คือ ตำบลท่ามะเขือ, ตำบลท่าพุทรา และตำบลวังบัว เพราะเป็นตำบลที่มีคนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาอยู่มากที่สุดใน ๓ ตำบลนี้ โดยปราชญ์ชาวบ้านผู้มีอาวุโสและมีประสบการณ์ ของบ้านท่ามะเขือกล่าวว่า การที่นำหนามพุทรารองก้นโลงเพื่อเป็นคตินิยมให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่เห็นและมีความเข้าใจในสังขารของชีวิตว่า ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นคนมั่งมีนอนห้องแอร์อย่างคึกคักอย่างหนานุ่มรองรับมียศมีอำนาจวาสนามากมายขนาดไหนก็ตาม ต่อเมื่อตายแล้ว แม้แต่มีหนามพุทรารองอยู่ก็ยังนอนทับไปโดยไม่อนาทรร้อนใจแต่ประการใด อีกอย่างหนึ่ง คือ หนามพุทราจะเข้าไปแทงเนื้อศพให้เป็นรู และเมื่อศพขึ้นอืดพองตัวน้ำเหลืองจะได้ไหลตามรูหนามลงไปยังใบตอง เพื่อกันไม่ให้ศพแตกแยะเนื่องจากการขึ้นอืดเต็มทีนั่นเอง เมื่อยกศพลงในโลงปิดฝาผนึกเสร็จแล้ว เอาบันได ๓ ชั้น หรือ ๔ ชั้นวางลงบนหลังโลง^๕

ปริศนาธรรม ว่าสัตว์โลกต้องเวียนว่ายอยู่ในภพทั้งสาม คือใน

๑. กามภพ
๒. รูปภพ
๓. และอรูปภพ

ต่อเมื่อได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขีด ได้บรรลुพระอมตธรรมแล้วเท่ากับเป็นบันไดขั้นที่ ๔ จึงจะข้ามพ้นโลกทั้งสามไปได้ หรืออธิบายเป็นปริศนาธรรมได้อีก คือ เป็นอริยสัจ ๔ ก็ได้ เช่น เปรียบเท่ากับพระอมตธรรมหรือพระอริยสัจ ๔ ขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

^๕ สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๔๕.

ปริศนาธรรม อีกอย่าง คือ มนุษย์ทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ขามที่ยังมีชีวิตอยู่ต่าง กอบโกยหาทรัพย์สมบัติเอาไว้มากมาย แ่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่เมื่อตายลง ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นก็ไม่สามารถนำติดตัวไปได้แม้แต่อย่างเดียว คงมีแต่บุญและบาปเท่านั้นที่จะ ติดตามตัวไปได้ นอกนั้นก็งอนงอนที่นอนอย่างดีห้องคิเคอร์คอนดิชั่น แต่เมื่อตายลง ทั้งที่มีหนามรอง อยู่ใต้ตัวก็ยังนอนได้หน้าตาเฉยไม่อาทรร้อนใจอะไรเลย^{๖๖}

การเบิกโรงศพ **นายชม พิธิ์ก** พุทธถึงคติความเชื่อเรื่องการเบิกโรงศพ ก่อนที่บรรจศพลง ไปต้องทำพิธีเบิกโรงก่อนเพื่อไม่ให้ศพออกมารบกวนญาติหรือแขกที่มาร่วมงาน ด้วยคาถา เป็น ภาษาบาลีว่า สีหามะรังง นะรังคันโต สีเพทะนาระ หมายความว่า เมื่อปลงศพลงไปในโลงแล้ว อย่าให้มารบกวนลูกหลานหรือผู้ที่อยู่ข้างหลัง ส่วนเครื่องเช่นไห้วเป็นของคนที่ยานามาใช้ใหม่ ไม่ได้ จะทำให้คนตายกลับมาทวงถามในภายหลัง^{๖๗}

๔.๔.๑๑ บันได ๓ ขั้นหรือ ๔ ขั้น

เมื่อจัดการเรื่องตราสังศพเสร็จแล้ว ยกศพใส่หีบปิดฝาผนึกเสร็จแล้วจึงเอาบันได ๓ ขั้น วาง บนหลังหีบศพ บันไดนี้ทำด้วยไม้ไผ่ซี่กเล็ก ๆ ขนาดไม้ดับจากก็ได้ ให้กว้างยาวเท่ากับปากหีบศพ บันได ๓ ขั้นนี้ เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ต้องท่องเที่ยวหมุนเวียนอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ นี้ ต่อเมื่อใดได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขั้นได้บรรลุมรรคธรรมแล้ว จึงจะข้าม จากโลกทั้ง ๓ นี้ไปได้แต่มาสมัยนี้ไม่ค่อยจะใช้กันเสียแล้วบางแห่งก็ใส่ไว้ที่ปากหีบข้างใน^{๖๘}

ปริศนาธรรม หมายถึง สัตว์โลกทั้งหลายต้องท่องเที่ยวหมุนเวียนด้วยผลแห่งบุญและบาป ที่แต่ละคนได้ทำเอาไว้ เรียกว่า ภพ มี ๓ อย่าง คือ

๑. กามภพ ได้แก่ ภพที่เป็นกามาวจร โลกเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ผู้เสพกาม เช่น มนุษย์ เทวดาบางพวก เป็นต้น
๒. รูปภพ ได้แก่ พรหมมีรูป ๑๖ ชั้น ตั้งแต่พรหมปริสัชชะถึงชั้นอกนิฏฐะ
๓. อรูปภพ ได้แก่ พรหมไม่มีรูป ๔ ชั้น ตั้งแต่ชั้นอากาศานัญญาตนะถึงชั้นเนว สัตถุญานาสัตถุญาตนะ^{๖๙}

^{๖๖} ส. ธรรมกถึก, **ประเพณีไทยฉบับพระมหากษัตริย์**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๓.

^{๖๗} สัมภาษณ์ **นายชม พิธิ์ก**, ไวยาวังกร วัดคฤหบดีสงฆ์ ท่าพุทรา, ๑๐ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๖๘} มจพัสตร, หมอหลวง, อาจารย์ทอง, **พิธีมงคลต่าง ๆ และประเพณีโบราณไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยาคาร ๒๕๑๓), หน้า ๓๓๒.

^{๖๙} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปริศนาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔๕.

ปุ่นผู้มี พราหมณ์มนุษย์ ปราชญ์ชาวบ้านบ้านท่ามะเจือกกล่าวถึงบันได ๓ ชั้นไว้ว่า บันได ๓ ชั้น หมายถึง พระไตรลักษณ์ คือ

๑. อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน
๒. ทุกขัง ความเป็นทุกข์ ทนไม่ได้เพราะกองสังขาร
๓. อนัตตา ความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนไม่ใช่ของของเรา

ผู้ใดพิจารณาพร้อมเข้ามาใส่ตัวได้ ถอนความยึดมั่นถือมั่นในตนเสียได้ ก็จะเป็นทางเดินไปสู่คุณธรรมเบื้องสูงต่อไป^{๔๐}

๔.๕.๑๒ ตั้งศพบและการหันหัวศพบไปทางทิศตะวันตก

เมื่อบรรจุกุศลในโลงเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพบไว้ที่บ้าน เพื่อบำเพ็ญการกุศลก่อนก็ดี จะไปตั้งที่วัดหรือจะไปบรรจุ ไปฝังหรือเผาที่ตักต้องหันหัวโลงไปทางทิศตะวันตกเสมอไป

เรื่องห้ามไม่ให้หันอนเอาหัวไปทางตะวันตก ดูเหมือนจะรู้กันทุกคนไม่ใช่แต่เรื่องศพบ ถึงคนเป็นก็ถือ จะปรากฏว่าที่นอนไม่ว่าบ้านใดเรือนใดที่จะหันหัวนอนไปทางตะวันตกนั้นหายาก ดูเหมือนจะสืบเป็นประเพณีรู้กันทั่วไป เพราะสิ่งใดที่ไม่ดีไม่เป็นมงคล ถึงจะไม่สู้เชื่อก็ยังไม่หายหวาด ไม่ทำศึกว่า เป็นเรื่องแก้ไม่ค่อยไหว ชื่อและลักษณะของทิศก็ชวนจะให้ไม่สบายใจ เพราะเป็นทิศตะวันตก มีแต่ตกถ้ำเดียว และเป็นที่ดวงตะวันจมหายไปในขอบฟ้า ดันเหตุที่ห้ามไม่ให้เอาหัวนอนไปตะวันตกว่ามาจากเรื่องพระอินศวร (อิศวร) ใช้ให้พระเพชฌกูศกรรม (พระวิศวกรรม) ไปหาศัรษะมนุษย์หรือสัตว์ที่นอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก มาต่อหัวพระจินตจินาย (พระพิณเณศ พระวินายก) ซึ่งถูกพระอังคาร โกรธตัดหัวไปทิ้งเสียในแม่น้ำเหตูเพราะพระอิศวรไม่เชิญพระอังคารไปร่วมในพิธีตัดจุกของพระจินตจินาย พระเพชฌกูศกรรมไปหามนุษย์ที่นอนเอาหัวไปทางตะวันตกไม่พบ พบก็แต่ช้าง ๒ ตัว นอนหันหัวไปทางทิศนั้นจึงได้ตัดหัวช้างนำมาต่อให้พระจินตจินาย เพราะด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงได้ถือ ไม่กล้านอนเอาหัวไปทางตะวันตก

นอกจากทิศตะวันตก ยังทิศได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งห้ามไม่ให้หันอนหันศีรษะไป เรื่องก็เห็นจะเกิดจากคติของอินเดีย ที่ว่าพระยายมเป็นโลกบาลประจำทิศนั้น ขึ้นชื่อว่าพระยายม ใคร ๆ ก็กลัว เพราะเป็นนายผี มีหน้าที่มาคร่าเอามนุษย์และสัตว์ที่ถึงกำหนดตายไปสู่ยมโลก ซึ่งเป็นโลกที่ใคร ๆ ไม่สมัครไป แท้จริงทิศใด พวกอินเดียภาคใต้ถือว่าเป็นทิศหัวนอน (ตรงข้ามกับแขกฮินดูซึ่งถือทิศเหนือ) ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ก็ยังใช้เรียกทิศใต้ว่าหัวนอน คู่กับทิศเหนือซึ่งเป็นทิศตีน

^{๔๐} สัมภาษณ์ ทายกปุ่นผู้มี พราหมณ์มนุษย์, ทายกวัดสันติวนาราม, ตำบลท่ามะเขือ ๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นอน ไทยโยภาคอีสานและปักได้ก็ยั้งถือสืบกันอยู่ เพราะฉะนั้นเรื่องทศิได้ว่าไม่ควรหันหัวนอนไป น่าจะเป็นของเกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง^{๑๑}

ปริศนาธรรม ให้มองเห็นว่า คนตายก็เหมือนกับพระอาทิตย์ตกลงไปแล้ว ย่อมไม่ย้อนกลับมาขึ้นทางทิศตะวันตกอีกครั้งในวันเดียวกัน หรือไม่เคยมีพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันตก จะขึ้นทางทิศตะวันออกในวันใหม่เท่านั้น ร่างกายคนเราก็เหมือนกัน เมื่อตายไปแล้วจะไม่มีวันฟื้น กลับขึ้นมาในร่างเดิมได้อีกต้องไปเกิดใหม่ในภพหน้าเหมือนกับพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก^{๑๒}

การตั้งศพ **นายบุญธรรม ปรีชา** พูดถึงคติความเชื่อ เมื่อบรรจุศพลงในโลงแล้ว ต้องหันศีรษะของคนตายไปทิศตะวันตกเสมอ เพราะถ้าเปรียบกับผู้ตายเมื่อตายแล้วจะไม่ฟื้นมาร่างเดิมแต่จะไปเกิดใหม่ ในร่างใหม่ ภพใหม่ ถ้าไม่หันศีรษะของศพไปทิศตะวันตกจะทำให้ผู้ตายกลับมาหลอกหลอน การตั้งศพในปัจจุบันชาวอำเภอคลองขลุงจะตั้งศพไว้ที่บ้านของผู้ตายเองเพราะสะดวกต่อการทำพิธีเกี่ยวกับศพได้คล่องทั้งญาติและผู้ที่มีมาร่วมงาน^{๑๓}

๔.๔.๑๓ ความตะเกียงปลายเท้าศพ

ศพยังอยู่ในบ้านเรือน จะเอาเข้าโลงแล้วหรือยังก็ตาม ให้ตามไฟศพวางไว้ทางปลายเท้า ไฟนั้นใช้จุดด้วยน้ำมันมะพร้าวใส่ในกะลามะพร้าวมีเนื้อพร้อมซีกหนึ่ง ใช้นมไม้ทองหลางร้อยด้วยด้ายดิบเป็นไส้ บางครั้งก็ใส่เกลือด้วย มีภาษาบรรพบุรุษว่าเปลือกรองรับตะเกียงกะลามะพร้าวอีกที่บางตำรายังแถมหม้อใส่น้ำ ๓ หม้อ ไม้ฟาก ๓ อัน ตั้งและวางไว้ด้วย ปัจจุบันใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดหรือเทียนใหญ่จุดไว้

เหตุที่ตามไฟศพ อธิบายชนิดปริศนาธรรมที่ว่า มนุษย์นั้นเดิมทีมี ๔ จำพวก คือ

พวกหนึ่ง มาสว่างไปสว่าง หมายความว่า เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ชื่อว่าสว่าง มีความเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา ได้รักษาศีลเจริญภาวนาปฏิบัติตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปสว่าง

พวกที่สอง มาสว่างไปมืด คือ เกิดมาพบพระพุทธศาสนา แต่ไม่เลื่อมใสปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนา จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปมืด

พวกที่สาม มามืดไปสว่าง คือ คนที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นพวกมิถิฉาทิฐิ ภายหลังมานับถือพระพุทธศาสนา บำเพ็ญทานศีล ภาวนา จึงได้ชื่อว่ามามืดไปสว่าง

^{๑๑}เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๖๐.

^{๑๒}สุขพัฒน์ อนนทจรรย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔๘.

^{๑๓}สัมภาษณ์ **นายบุญธรรม ปรีชา**, ทายกวัดคฤหบดีสงฆ์, ตำบลท่าพุทรา ๑๑ เมษายน

พวกที่สี่ มามีคไปมีค ได้แก่ พวกที่เกิดมาจนวันตายไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่ามามีคไปมีค

ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ อธิบายอย่างปริศนาธรรมอีก ว่าเป็นเครื่องเตือนสติคนเป็น ให้พาทางไปแต่ทางสว่าง คืออุตสาหะประกอบกุศลบำเพ็ญบุญ การบรรจุข้าวเปลือกไว้ในภาชนะนั้น แสดงว่า ใครหว่านข้าวกล้าลงในนา ข้าวกล้าย่อมจะงอกขึ้นเป็นต้นข้าว ส่งผลให้ควรแก่พันธุ์ข้าว และพื้นที่นานั้น ๆ จะไม่กลายเป็นหญ้าได้ นี่ฉันใด ถ้าทำบุญไว้บุญจะส่งผลให้ ที่จะกลายเป็นบาปไม่มี นี่ฉันนั้น

อธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ คือเมื่อยังมีชีวิตอยู่ธาตุทั้ง ๔ ยังมีอยู่พร้อม ครั้นธาตุทั้ง ๔ ก็แยกกันไป จึงจุดไฟตามไว้ให้เห็นเป็นพยาน น้ำมันในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์คณบุญกุศลที่บุคคลก่อสร้าง

ผู้รู้อธิบายว่า จุดไว้แทนไฟธาตุของผู้ตาย บ้างก็ว่า จุดไฟเพื่อให้วิญญาณไปสู่ที่สว่าง ถ้าไม่ตามไฟไว้จุดรูปเทียนไหว้พระก็มี แต่ทำไมจึงต้องไปวางไว้ที่ปลายเท้าศพ

ถ้าเหตุผลที่ตามไฟศพ เป็นเรื่องปริศนาธรรมดังกล่าวมาข้างต้นมีเพียงสอนคนเป็นให้รู้ว่า คนที่ตายไป มีไปมีคไปสว่าง หรือมามีคมาสว่างหรือเพื่อให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ที่สว่างทำไมจึงต้องตามไฟหน้าศพ ในชั้นเดิมเห็นจะเกิดจากหวาดกลัวก่อน ทำเพราะความมืดเข้ามาช่วยให้กลัว จะเห็นผีก็คิดอนมิต มองไม่เห็นอะไรนั่นเอง จำเป็นต้องจุดไฟให้สว่าง ไฟในชั้นต้นคงจะสุมเป็นกองขึ้นไว้ แล้วจึงมาถึงขั้นได้น้ำมันจนมาเป็นไฟฟ้า ที่การตามไฟหน้าศพโดยปกติไม่ผู้ใช้ได้จุด ก็เพราะต้องกังวลเขี่ยได้กันอยู่เสมอ ไม่เป็นความสะดวกเลย การตามไฟหน้าศพ ออกจะทำได้ประเพณีอยู่มากชาติ เช่นจีนจุดตะเกียงตามไฟไว้บนโต๊ะ ว่าเพื่อให้ผีกลับเข้ามาสู่ร่างได้เพราะหนทางจากนรกมาถึงเมืองมนุษย์มีคณิก หรือใช้เทียนสองเล่มและรูปจุดก็ได้^{๔๔}

ปริศนาธรรม ว่าเป็นเครื่องเตือนสติคนเป็น ให้พาทางไปแต่ทางสว่าง คืออุตสาหะประกอบกุศลบำเพ็ญบุญสร้างทานบารมี รักษาศีล และเจริญจิตภาวนา การบรรจุข้าวเปลือกไว้ในภาชนะนั้นแสดงว่า ใครหว่านข้าวกล้าลงในนา ข้าวกล้าย่อมจะงอกขึ้นเป็นต้นข้าว ส่งผลให้ควรแก่พันธุ์ข้าวและพื้นที่นานั้น ๆ จะไม่กลายเป็นหญ้าได้ นี่ฉันใด ถ้าทำบุญไว้บุญจะส่งผลให้ได้บุญที่จะกลายเป็นบาปนั้นไม่มี^{๔๕}

การตามไฟหน้าศพ คติความเชื่อเรื่องการตามไฟหน้าศพของชาวอำเภอคลองขลุง **พระปลัดทิม เขมจารี** เชื่อว่าการตามไฟหน้าศพจะช่วยวิญญาณของผู้ตายไปสู่ที่สว่าง และเปรียบ

^{๔๔}ธีรานุ โท, การตายและพิธีการทำบุญศพ, อ่างแล้ว, หน้า ๓๐.

^{๔๕}เสถียร โกเศศ, ประเพณีเนื่องในการตาย, อ่างแล้ว, หน้า ๖๕.

การจุดไฟคือ ธาตุไฟของผู้ตาย จะทำให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่ความสว่างไม่ให้ไปมีคมามีค สำหรับอุปกรณ์ในการจุดไฟในอดีตนิยมใช้กะลามะพร้าว แต่ถ้าหาไม่ได้หรือต้องการความสะดวกในปัจจุบันจะใช้เทียนใหญ่จุดไว้เล่มเดียว^{๔๖}

๔.๔.๑๔ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ควรจัดเตรียมการดังนี้

๑. ชั้นสำหรับตั้งหีบศพ
๒. ดอกไม้ประดับตามชั้น
๓. เครื่องบูชาศพ เช่น กระจ่างรูป, รูปเทียน, ไม้ขีด
๔. เครื่องที่จะให้ศพบูชาพระ เช่น ชุดเครื่องทองน้อย มีพุ่ม ๓, เทียน ๑, รูป ๑
๕. รูปถ่ายของผู้ตาย
๖. เครื่องแบบเต็มยศ หรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของผู้ตาย
๗. ชุดกรวดน้ำ
๘. โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูปและเครื่องสักการะ
๙. เครื่องสักการะในการสวดพระอภิธรรม
๑๐. อาสนสงฆ์
๑๑. เครื่องดื่มและของรับรองพระและแขก
๑๒. อาหารคาวหวานสำหรับเลี้ยงแขกในงาน
๑๓. ไทยธรรม, ผ้าบังสุกุล, อาหารคาวหวานสำหรับศพ วันละ ๓ เวลา
๑๔. นิมนต์พระสวดพระอภิธรรม ๔ รูป
๑๕. เชิญแขก ญาติมิตรมาร่วมพิธี^{๔๗}

ปริศนาธรรม เป็นการจัดพิธีกรรมตามประเพณี มีความเชื่อว่าหากทำอย่างถูกต้องตามหลักพิธีกรรมทางศาสนาและหลักความเชื่อตามท้องถิ่นแล้ว จะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่คติภพภูมิที่ดี และทำให้ญาติพี่น้องของผู้ตายที่ยังมีชีวิตอยู่คลายความวิตกกังวลหรือความคลางแคลงใจไปได้ส่วนหนึ่งว่า ได้ทำในสิ่งที่ถูกต้องให้แก่ผู้ตายแล้ว^{๔๘}

การตั้งศพบำเพ็ญกุศล **พระครูนันทวิโรดม** พูดถึงคติความเชื่อเรื่องการจัดศพบำเพ็ญกุศลว่า ผู้ที่มีชีวิตอยู่จะมาช่วยงานผู้ตายและจะมาเป็นเพื่อนญาติผู้ตาย ญาติหรือผู้ที่มาร่วมงานจะนำเงิน

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระปลัดทิม เขมจาโร, รองเจ้าคณะตำบลวังแฉม, ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๔๗} ศ.สุเมธ เมธาวิทยากุล, **สังกัปปิธีกรรม**, (สงขล : เกมส์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๐.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

ข้าวมาร่วมช่วยกันในงานศพ และเพื่อไม่ให้ตนเองเหงาและเกิดความกลัวต่อวิญญาณของผู้ตายจึงมีการละเล่น ดังในอดีตจะมีการร้องรำ และการเล่านิทาน มีการพนัน แต่ปัจจุบันการร้องรำทำเพลงหายไปแต่การเล่นพนันยังคงรูปแบบไว้เหมือนเดิม และมีสิ่งเข้ามาทดแทนคือ วีดีโอ ทั้งนี้มีจุดประสงค์ เพื่อจะได้อยู่เฝ้าศพและเป็นเพื่อนเจ้าภาพ หรือจะเป็นข้ออ้างสำหรับ คนที่มีชีวิตอยู่หรือไม่ที่จะได้เล่นการพนันอย่างสบายใจ^{๔๔}

๔.๔.๑๕ พระสวดพระอภิธรรมหน้าศพ

ในระหว่างที่ตั้งศพอยู่ จะเก็บเอาไว้ ๓ วัน หรือ ๕ วัน อยู่ที่ฐานของเจ้าภาพ ต่อจากนั้นก็ตั้งเครื่องบูชา มี ตู้พระธรรม อาสน์สงฆ์สำหรับพระสวด ๔ รูป โดยเริ่มสวดตั้งแต่ ๒๐.๐๐ น. สำหรับอำเภอคลองขลุง การสวดจะสวด ๑ จบก็ได้ ๓ จบก็ได้ตามใจเจ้าภาพ ก่อนพระจะสวด เจ้าภาพจะต้องจุดรูปเทียนหรือจะเป็นแขกผู้มีเกียรติที่ญาติผู้ตายให้ความเคารพนับถือก็ได้ อาจเป็นผู้บังคับบัญชาของผู้ตายในกรณีที่ผู้ตายรับราชการ โดยจุดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยที่โต๊ะหมู่บูชา แล้วจุดรูปเทียนบูชาพระธรรม และจุดรูปเคารพศพด้วย เสร็จแล้วมรรคนายกนำเข้าสู่พิธีการรับศีล อาราธนาธรรม พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรม แต่ปัจจุบันจะมีการแสดงธรรม ๑ กัณฑ์ ก่อนตามมติของคณะสงฆ์ และจะสวดเพียงจบเดียวแล้วเจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ การสวดพระอภิธรรมนี้ ก็เพื่อจะให้เป็นกุศลแก่ผู้ศดับรับฟัง การสวดเพียงจบเดียวนี้นับว่าสะดวกดีแก่ทั้งพระและเจ้าภาพเพราะไม่เสียเวลามากทั้งพระและเจ้าภาพ ทั้งในส่วนของการที่มาจากทางไกลจะได้ไม่ต้องกลับบ้านดึกนัก การสวดในอำเภอคลองขลุงนั้นแบ่งออกเป็นสองแบบ คือในตำบลท่าพุทรา, ตำบลหัวถนน, ตำบลคลองเจริญ นิยมสวดเป็นทำนอง สหกันย์ ส่วนตำบลอื่น ๆ นั้นสวดแบบธรรมดา พอรุ่งเช้าเจ้าภาพถวายมตกภัต (ภัตเพื่อผู้ตาย) พร้อมปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วย^{๔๕}

ปริศนาธรรม การสวดพระอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็น สำหรับจะได้พิจารณาในมรณานุสติก็มีภูฐาน และเพื่อสอนคนไม่ให้ประมาท เพราะคนตายไปแล้วฟังไม่รู้เรื่อง แต่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ฟังรู้ แต่อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ต้องอธิบายให้ญาติโยมให้เข้าใจได้ว่าการฟังสวดพระอภิธรรมได้ประโยชน์อย่างไร คือเป็นกรรมล้วนไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือสถานที่เป็นกรรมชั้นสูง

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูหนันทวจิโรดม, เจ้าคณะตำบลแม่ลาด, ๒๗ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๔๕} รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี, อ่างแก้ว, หน้า ๕๖.

ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโปรดพระพุทธมารดา ขณะประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนค่าน้ำนม ถ้าฟังด้วยศรัทธาย่อมได้บุญ ถ้าฟังด้วยปัญญาได้กุศล คือความฉลาด^{๕๐}

การสวดศพ **นายมะยม คิเลศ** พูดถึงคติความเชื่อการสวดศพ เพื่อให้พระสงฆ์มาชี้หนทางให้แก่ผู้ตายและให้บุญกับผู้ตายและญาติ สอนให้รู้จักทำบุญกุศลเสียในเวลาที่มีชีวิตอยู่ หรืออีกประการหนึ่งคือ พระสงฆ์มาสวดเพื่อต้องการสอนให้คนเป็นได้รู้จักการเจริญมรณัสติกัมมัฏฐาน และไม่ให้เจ็บเหงา และเป็นการเผ่าศพได้ในอีกทางหนึ่ง เมื่อถึงเวลารับศีลรับพรจะเคาะ โลงศพของผู้ตายให้มารับพรเพราะยังระลึกถึงว่าผู้ตายยังรู้สึกเหมือนคนที่ยังมีชีวิตอยู่^{๕๑}

๔.๔.๑๖ การเลี้ยงศพ (เครื่องเซ่นศพ)

ระหว่างนับแต่วันตาย ต้องจัดหาน้ำใส่สำรับมาตั้งไว้ข้าง โลงวันละเวลา คือเช้าและเย็น เป็นการเซ่นศพ เวลาจะเซ่นให้เคาะ โลง ๓ ครั้ง บอกศพให้รับประทานอาหาร ถ้าผู้ตายเป็นปู่ ก็บอก ว่า ปู่กินข้าว บอกดังนี้ทุกครั้งไป ตั้งอาหารเช่นตลอดเวลาจนถึงเวลาเปลี่ยนอาหารใหม่ จึงยกอาหารเก่ากลับ บางแห่งทำอาหารเซ่นถึง ๗ วัน ประเพณีในอำเภอลองของลุงก็ทำอย่างเดียวกัน ผู้ตายจะได้กินหรือไม่ได้กินเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เราอดนึกไม่ได้ว่าถ้าเราไม่เซ่น ผู้ตายจะอดอยากใจพะวงเป็นห่วงอยู่อย่างนี้ บางทีลืมเซ่นไหว้ นึกขึ้นมาได้เกิดวิตกกังวลกับนอนไม่หลับ และมักจะฝันเห็นผู้ตายมาหาบอกว่าอดอยากเต็มที ทำให้เราใจไม่สบาย นี่ก็เป็นเพราะใจเรารู้สึกว่าทำอะไรบกพร่องไป จึงเป็นการสมควรที่จะมีการเซ่นเครื่องเซ่นเป็นการเคารพ^{๕๒}

ปริศนาธรรม หมายถึง คนตายไปแล้วไม่อาจฟื้นขึ้นมาได้อีก และไม่สามารถนำเอาอะไรติดตัวไปได้ แม้แต่ข้าวปลาอาหารที่จัดหามาให้อยู่ตรงหน้าก็ไม่มีปัญญาลุกขึ้นมากินได้ หรือทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ที่หามาได้ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่สามารถใช้ได้ มีแต่บาปกับบุญเท่านั้นที่ติดตามตัวไปได้^{๕๓}

การเลี้ยงศพ (เครื่องเซ่นศพ) นายฟุ้ง ปานสุค พูดถึงคติความเชื่อเรื่องการเลี้ยงศพคือ เมื่อตายไปการกินอยู่ก็จะเหมือนตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ และเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะเหมือนที่ยังมีชีวิตอยู่ และเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะลุกขึ้นมากินอาหาร การเรียกผู้ตายมากินอาหารต้องเคาะ โลงศพ ๓ ครั้ง เชื่อว่าเป็นการปลุกให้ผู้ตายมากินอาหารที่เตรียมไว้^{๕๔}

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๕๑} สัมภาษณ์ **นายมะยม คิเลศ**, ทายกวัดจันทาราม, ตำบลวังแถม ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๕๒} สุขพัฒน์ อนนทจักรย์, **ปริศนาปริศนาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๕๐.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๔} สัมภาษณ์ **นายฟุ้ง ปานสุค**, กำนันตำบลวังแถม, ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

๔.๔.๑๓ เคาะโลงศพให้รับศีล หมายความว่า เวลาเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์จะให้ศีลก่อนทำพิธี ญาติมิตรจะเคาะโลงศพผู้ตายให้ลุกขึ้นมารับศีลฟังธรรม^{๕๖}

ปริศนาธรรม เป็นการเคาะล้อเลียนคนเวลาถึงงานศพ ทั้งนี้ก็เพราะมีการเล่นการพนัน คัมสุรา ร้องรำทำเพลงต่าง ๆ นานา ทั้งเป็นผู้ที่ประมาทมัวเมาในชีวิต รับศีลก็รับแต่ไม่เต็มปากไม่เคยรักษา ฟังธรรมก็ฟังแต่พอเป็นพิธีเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “มือถือสาก ปากถือศีล” และเป็นกุสโลบายอย่างหนึ่งคือเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่หากมีโอกาสที่จะได้รับศีล ให้รับเสีย เพราะหากตายแล้ว ถึงแม้จะเคาะโลงให้ลุกขึ้นมารับก็ลุกขึ้นมารับไม่ได้^{๕๗}

การเคาะโลงศพ **หลวงพ่อกวญจธรรมโชติ** ได้กล่าวถึงไว้ว่า เป็นเครื่องเตือนสติคนเป็นว่า ขามที่ยังมีชีวิตอยู่ควรดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรม รู้จักเข้าวัดปฏิบัติธรรม ฟังธรรมตามกาล เพราะเป็นโอกาสเดียวที่จะได้รับศีลเอง ฟังเทศน์ฟังธรรมเอง มิเช่นนั้นแล้วก็จะต้องให้คนอื่นมาเคาะโลงบอกให้รับศีล ฟังธรรม ฟังพระสวดพระอภิธรรม ซึ่งคนที่นอนอยู่ในโลงไม่มีทางที่จะรู้เรื่องใดได้เลย^{๕๘}

๔.๔.๑๔ เครื่องที่ต้องใช้ในการปลงศพ

การปลงศพนั้น ถ้าสะดวกที่บ้านก็มักทำที่บ้านก่อน และชักศพไปวัด มีเทศน์อาานิสงส์หน้าศพแล้วก็ฌาปนกิจหรือเผาเลย ถ้าไม่สะดวกที่บ้านก็นำศพไปจัดการที่วัดที่เดียวเสร็จเลย และเพื่อความเรียบร้อยสิ่งของที่เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียม ซึ่งส่วนมากเจ้าภาพจะมาขอคำชี้แนะจากพระผู้รู้ในวัดก่อนว่าจะต้องจัดเตรียมอะไรบ้าง สิ่งของที่เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมไว้ใช้ในการปลงศพ มี

๑. เครื่องกัณฑ์เทศน์ มี ไตร ดอกไม้ ธูปเทียน พุ่มเงิน หรือสิ่งของที่ญาติของผู้ตายมีศรัทธาที่จะทำอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ
๒. เครื่องสามหาบ มี หม้อ เครื่องครัว พริก กะปิ หอม กระเทียม
๓. มะพร้าว ๑ ลูก กะเทาะเปลือกออกให้หมด ปลอกให้ขาวสำหรับล้างหน้าศพเมื่อเวลาก่อนเผา
๔. ของแจก ส่วนมากเป็นหนังสือ ของชำร่วยที่นิยม คือ ผ้าเช็ดหน้า มีดตัดเล็บ เครื่องเปิดน้ำอัดลม ยาหม่อง พิมเสน ฯลฯ
๕. เงินทังทาน ใช้เงินห่อด้วยกระดาษสี เป็นเหรียญบาท หรือเหรียญ ๕ บาท ตามแต่ฐานะของเจ้าภาพ

^{๕๖} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๒.

^{๕๘} สัมภาษณ์ **พระครูวชิรธรรมโชติ**, ที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลคลองเจริญ, ๘ เมษายน ๒๕๕๐.

๖. ผ้าสบงผ้าไตรสำหรับทอดผ้าบังสุกุลกับผ้ามหาบังสุกุล เมื่อพระมาติกาเสร็จแล้ว
๗. พระสวดหน้าไฟ ๔ รูป^{๕๕}

ปริศนาธรรม หมายความว่า การทำตามประเพณี คือญาติพี่น้องมีสัมมาทิฐินับถือ พระพุทธศาสนา มีการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา มีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ว่าเมื่อทำสิ่งที่ถูกต้องให้แก่ผู้ตายแล้ว จะส่งผลดีแก่ดวงวิญญาณของผู้ตายให้มีความสุขในภพภูมิที่ดี^{๖๐}

๔.๔.๑๕ นำศพออกจากบ้าน

เมื่อจะนำศพลงจากเรือนนำไปวัดนิยมปฏิบัติดังนี้ คือ

ก. ไม่ห้ามศพลอดชื้อ แต่ก่อนมาถึงกันว่า เมื่อผู้ป่วยได้นอนตายอยู่ในห้องใด ก็ตั้งศพบำเพ็ญกุศลห้องนั้นตลอดไป ไม่ย้ายศพจากห้องที่ตายไปไว้ห้องอื่นเหมือนอย่างที่ทำกันในปัจจุบันนี้ และเมื่อยกออกจากห้องไปก็ไม่ห้ามลอดชื้อออกทางประตูอีกห้องหนึ่ง บางบ้านที่เป็นเรือนฝาลูกปะกน ถึงกับเปิดฝาออกกะเบาะหนึ่ง เพื่อยกศพออกทางนั้นมาหาระเบียงหามลงนอกชาน แล้วลงบันไดเรือนไป ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะชื้อเตี้ย เกรงว่า เมื่อหามศพลอดมา ศีรษะของผู้หามศพอาจไปโดนชื้ออาจเกิดอันตรายได้ เขาจึงได้ห้ามเอาไว้

ข. การชักฟาก ๓ ชี่ ดีหม้อน้ำ ๓ ใบ คือ เมื่อสมัยโบราณใช้ไม้ไผ่ผ่าทำเป็นฟาก ๓ ชี่ สำหรับปูพื้นเรือนและทำฝาเมื่อยกศพออกจากเรือน ต้องชักฟาก ๓ ชี่ ดีหม้อน้ำ ๓ ใบ^{๖๑}

ปริศนาธรรม ได้แก่ ไตรลักษณ์ ๓ ประการ ซึ่งประจำอยู่ที่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่อยู่ในอำนาจ เมื่อความตายมาเยือนก็ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้จำต้องละสังขารทิ้งร่างไว้เหมือนกับเรือนที่ว่างเปล่า อีกนัยหนึ่ง เพื่อลวงไม่ให้วิญญาณผู้ตายจำบ้านได้^{๖๒}

การเคลื่อนศพออกจากบ้าน **นายสุข ทิมทรัพย์** กล่าวถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับการเคลื่อนศพออกจากเรือน ญาติจะต้องขอขมาต่อผู้ตาย และต้องทำบันไดหลอกผู้ตายให้สับสนเพราะผู้ตายจะกลับมาจากเดิมไม่ได้เพราะเป็นทางสี่ใช้เดินทาง เมื่อศพพ้นออกจากเรือนก็จะต้องคว่ำภาชนะที่ใส่น้ำ ได้แก่ ถัง หม้อ คุ โองน้ำ กว่าทิ้งให้หมดหรือบางบ้านก็จะทุบให้หม้อแตก แล้วหักไม้ที่ตีทิ้งเชื่อว่าน้ำที่ใช้ในงานศพมีมลทินเป็นเสนียดจัญไร ในการจุดประทัดหรือพลุชาวอำเภอคลองขลุงเชื่อว่า

^{๕๕}ธีรานันท์, การตายและพิธีการทำบุญศพ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘.

^{๖๐}สุขพัฒน์ อนนทจารย์, ปริศนาปรัชญาธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๒.

^{๖๑}แปลก สนธิรักษ์, พิธีกรรมและประเพณี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๘.

^{๖๒}สุขพัฒน์ อนนทจารย์, ปริศนาปรัชญาธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๓.

เสียงของประทัดและพลจะทำให้เทวดาเปิดประตูรับวิญญาณของผู้ตายสู่สวรรค์ และเป็นการหลอกให้ผู้ตายสับสนหาทางกลับบ้านไม่ถูก^{๖๓}

๔.๔.๒๐ ประตูป่า

ก่อนศพจะออกจากประตูบ้านไป ต้องทำประตูป่า คือเอากิ่งไม้สดสองกิ่งผูกที่ประตู “ไม้มะยม” รวบยอดให้เป็นคูกาเพื่อสพลอดออก หรือจะใช้แต่กิ่งไม้ขนาดเล็ก ๆ ผูกหรือเสียบปักไว้สองข้างประตูก็ได้ เมื่อยกศพออกไปแล้ว ก็ถอนกิ่งไม้เสีย หรือรื้อถอนเอาวางไว้บนโรงด้วย ที่ทำประตูป่ากล่าวไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับบ้านได้ เพราะเมื่อผีออกไปมีประตูป่าเป็นที่สังเกต ครั้นกลับมาบ้าน ไม่เห็นประตูป่าซึ่งเคยสังเกตไว้ ก็จะหลงทางเข้าไปในเรือนไม้ถูก ประตูป่านั้นเห็นจะเป็นประตูไปสู่ป่าช้าแน่ กล่าวอย่างปริศนาธรรม ก็ว่า ผู้ไปแล้วไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะกลับมาพบญาติมิตรได้อีก เป็นปริศนาเพื่อให้คนอยู่ภายหลังได้ปลงธรรมสังเวช เป็นจิตภาวนาบรรเทาเสียซึ่งโลภะ โทสะ โมหะ จะได้ก่อสร้างการบุญกุศลต่อไปเป็นเรื่องอธิบายเข้าหาหลักธรรม ได้ทราบวาปีธิของหลวงไม่มีทำประตูป่า

คนไทยซึ่งมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ทำประตูป่า แต่พอศพเคลื่อนไป เขาจะเอาใบมะเขือเทศชนิดมีหนามผูกที่บันได หรือจะใช้ใบอะไรก็ได้แต่ต้องมีหนามและจะต้องผูกไว้ ๗ วัน จึงจะเอาออกได้ ที่ใช้ใบมะเขือเพราะหาง่าย ด้วยมักมีปลูกไว้จุ่มปลาร้าอยู่ใกล้ ๆ บ้านแล้ว ประเพณีของไทยอีสานที่เล่ามานี้ต้องใช้ใบไม้มีหนาม เห็นได้ว่ามีความมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกัน แต่ของเขาป้องกันไม่ให้ผีเข้ามา ขึ้นเข้ามาก็คิดหนาม เพราะผีกลัวหนาม ประเพณีอำเภอคลองขลุง นอกจากทำประตูป่า ยังเอาไม้ไผ่ซัดเป็นเฉลว จะกี่อันผู้รู้ไม่แน่ใจ ปักเอาไว้ตรงเขตบ้าน เมื่อหามศพผ่านบ้านใครก็ต้องเอาเฉลวปักให้เขาทุกที่ไป ประเพณีไทยลือเมื่อมีคนตาย ต้องทำเฉลวห้อยแขวนไว้ที่ประตูบ้าน แขวงไว้ตลอดไปจนกว่าเฉลวนั้นจะผุพังไปเอง ปักหรือแขวนเฉลวทำไมก็ไม่ทราบทราบแต่ว่าเฉลวนั้นใช้ปักปากหม้อยาเรียกเป็นฉลิวก็มี ถ้าไม่ใช้เฉลวปัก ก็ต้องลงคุณพระนโมพุทธาเย ว่าป้องกันพธูธรรมาลักเอาห้วยาไปเสีย ทำให้ฤทธิยาหมด หรือเฉลวที่ปักไว้จะเป็นเครื่องป้องกันผีด้วยกระมัง เท่ากับเป็นรั้วกัน โดยสมมติ ทำนองเดียวกับรั้วราชวัติ เรื่องเอาใบไม้มีหนามทำประตูป่าของอำเภอคลองขลุง ได้ความต่อไปว่าจะใช้กิ่งไม้อะไร ๆ ที่มีหนามก็ได้และไม้อีกอย่างที่นิยมคือกิ่งไม้มะยม ถ้าเป็นเรื่องจะป้องกันผีกลับมา ใช้ใบหนาดเห็นจะดี เพราะถือว่าผีกลัวมัน แต่ทำไมผีจึงกลัว สอบถามก็ไม่ได้ความ ทราบเพียงว่ามีนิยายเก่าเรื่องอินทนิลพระโขนง ซึ่งออกลูกตายไปเป็นผีคู่ใดติดตามผัว ผัวหนีเข้าคางขนาด อินทนิลตามเข้าไปไม่ได้ ร้องรำพันว่า ผัวเข้าคางขนาด เมียจะขาดใจตาย ดังนี้ นอกจากใบหนาด ยังมีใบสาบแรังสาบกาที่ผีกลัวเพราะใช้ปนเข้ากับ

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายสุข ทิมทรัพย์, ทายกวัดพรหมประคิษฐ์, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๐.

ใบหนาดและสิ่งอื่น ๆ บรรจุเป็นหมอนปิ่น อิงขับไล่ผีในพิธีตรุษของหลวง ใบสาบแรงสาบกาฝักกล้วยก็พอจะเอาได้เพราะกลิ่นของมันเหม็นเต็มที แต่ใบหนาดไม่เหม็นเช่นนั้น ถึงจะเหม็นก็เป็นอย่างกลิ่นการบูร หรือฝักไม่ชอบกลิ่นเช่นนี้ด้วย เพราะได้ทราบว่า ตัวแมลงไม่เข้าไปใกล้ใบหนาด ส่ามะหาอะไรกับผีจะไม่กลัว ยังมีสิ่งที่ฝักกล้วยอีกอย่างหนึ่ง คือ คางคกตายซาก ถ้าใครนอนเจ็บอยู่เพราะถูกผีปอบเข้าสิง ให้เอาคางคกตายซากไปไว้ใต้ที่นอน ผีปอบทนไม่ไหว ต้องออกและหนีไปไม่ทราบว่าเป็นเพราะอะไรผีปอบจึงกลัว

เรื่องทีกล่าวกันว่าไม่ให้ฝักกลับมาเวะเวียนที่บ้าน ดูจะเป็นความคิดที่ฟุ้งกันมาก โดยเห็นว่าซึ่งผีสมควรจะไปอยู่ ก็คือโลกของผีไม่ใช่ที่ซึ่งคนเป็นอยู่ ในเรื่องมีความคิดเช่นนี้ ต้องเป็นชาติที่อยู่เป็นหลักแหล่ง แล้วจะย้ายหรือละทิ้งบ้านไปไม่สะดวก ไม่เหมือนชาติซึ่งไม่อยู่เป็นที่ ถ้ามีคนใดในพวกตายก็ต้องละทิ้งไปหาที่อยู่ใหม่ ส่วนศพและสิ่งของผู้ตายซึ่งไม่สู้มีอะไรนักก็ทิ้งไปด้วย แม้มนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านแล้วเช่นพวกกะเหรี่ยง บางครั้งก็ละทิ้งบ้านช่องอพยพกันไปหาที่อยู่ใหม่ แต่บ้านเรือนที่ละทิ้งไป เป็นชนิดสร้างง่าย ๆ ไม่มีความเคียดร้อนอะไร ถ้าเป็นชาติที่เจริญมีบ้านเรือนปลูกสร้างอย่างถาวร บางทีก็ยังคงละทิ้งไปถ้าเห็นว่ามีผีดู ปลดปล่อยให้เรือนรกร้างและผุพังไปเอง^{๖๔}

ปริศนาธรรม หมายความว่า ประตูป่าคือประตูป่าช้า เมื่อได้เข้าไปแล้วไม่สามารถกำหนดได้ว่าเมื่อไรจะได้กลับมาพบญาติพี่น้องอีก เพื่อให้คนที่อยู่ข้างหลังได้มีสติไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้เร่งสร้างแต่ความดี บรรเทาเสียซึ่งความโลภ ความโกรธ และความหลง จะได้ก่อสร้างทางบุญทางกุศลที่จะนำคนให้มีความสุข

อีกนัยหนึ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้ฝักกลับมาบ้านได้อีก เข้าบ้านไม่ถูกเพราะประตูป่าได้ถูกรื้อไปแล้ว^{๖๕}

เรื่องประตูป่า นายขุบ แก้วมณี กล่าวว่า ทำขึ้นเพื่อไม่ให้ดวงวิญญาณของผู้ตายจำบ้านได้ เพราะหากจำได้อาจมากวนลูกหลานจนนอนไม่ได้ และใบไม้ที่นำมาทำประตูป่าต้องเป็นใบไม้ที่มีหนาม เพราะจะทำให้ผีไม่กล้าที่จะเข้าไปในบ้านเป็นการกันให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไม่ต้องห่วงหน้าพะวงหลังแล้วรีบไปสุดไปเกิดโดยเร็ว^{๖๖}

^{๖๔} ศ. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๘๖.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๔.

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายขุบ แก้วมณี, ทายกวัดพรหมประดิษฐ์, ตำบลแม่ลาด ๒๕ เมษายน

๔.๔.๒๑ การบวชน้ำศพหรือบวชงูศพ หมายถึง เป็นการบวชที่แท้จริง เพราะเป็นการบวชที่เกิดจากความสลดสังเวชใจ เกิดความเบื่อหน่ายต่อโลกีย์วิสัย พิจารณาถึงความ เกิด แก่ เจ็บ และตาย ทุกชีวิตต้องเป็นอย่างนี้ การออกบวชเป็นการบรรลุสู่ความไม่ตายเป็นทางสู่มรรควิมุติ กล่าวคือ พระนิพพาน คือไม่กลับมาเกิดใหม่อีกต่อไป

บวชงูศพ หมายถึง การบวชตามประเพณี เมื่อมีงานบำเพ็ญกุศลศพก็จะมี การบวชเพื่องูศพไปเผา จะนิยมบวชลูกหลานเพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสู่สวรรค์^{๖๓}

ปริศนาธรรม เป็นการสอนคนให้รู้ว่า สีเหลืองแห่งผ้ากาสาบวชที่งูศพนำหน้าอยู่นั้น คือสัญลักษณ์แห่งผู้ละความ โลก ความโกรธ ความหลง มีศีลบริสุทธิ์ มีจิตบริสุทธิ์ ไม่มีเวรมีภัยกับใคร เพราะท่านได้เดินตามทางแห่งมรรค ๘ อยู่ที่ไหนก็ร่มเย็นเป็นสุข พวกเราที่มีร่างเป็นอย่างฆราวาสจะมีจิตเป็นพระอย่างนั้นได้ไหม ถ้าทำได้ก็จะไม่มีใครงู สามารถเดินทางได้เองอย่างถูกต้อง ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาว่านั่นคือทางแห่งความดี

อีกนัยหนึ่ง การบวชงูเวลาพ่อแม่ตายแล้วนั้นมีอานิสงส์น้อยมากแต่ถ้าบวชงู ขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ จะมีอานิสงส์มากทั้งผู้บวชเองและทั้งพ่อและแม่^{๖๔}

นายสุข ทิมทรัพย์ ทายกวัดพรหมประคิษฐ์กล่าวว่า เมื่อลูกบวชเข้ามาอยู่ในวัดก็ขอมที่จะชักจูงให้พ่อแม่เข้าวัดด้วยท่านจึงได้มีโอกาสเข้าวัดรักษาศีลฟังเทศน์ฟังธรรม และเจริญจิตภาวนาตามลูกไปด้วยซึ่งเป็นการจูงทางอ้อม พ่อแม่ก็จะได้มีสัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ ปฏิบัติชอบตามหลักการทางศาสนา ผู้บวชเองก็จะได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาคือทดแทนพระคุณท่าน อานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่คือการได้มีโอกาสกำจัดกิเลสเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๖๕}

๔.๔.๒๒ โปรยข้าวตอก

เวลาหามศพไปตามทาง จัดให้มีคนโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปตลอดทาง เป็นปริศนาธรรมว่าข้าวตอกไม่งอกอีกฉันใด ผู้ที่ตายไปแล้วก็ฉันนั้น พิธีของหลวงก็มี ประเพณีอำเภอคลองขลุงมีหม้อบรรจุข้าวตอกโปรยไปตามทางเหมือนกัน แต่ผู้รู้ชี้แจงว่า พวกผีที่มากอยรับจะวนอยู่แต่เรื่องเก็บข้าวตอกกิน จะได้ไม่นั่งทับโลง ทำให้โลงหนักหามลำบาก ชาวอำเภอลับแลก็มีโปรยข้าวตอกทางเชิงใหม่เวลาเอาศพออกจากบ้านมีโปรยสดางค์^{๖๖}

^{๖๓} สุขพัฒน์ อนนทร์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๑.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๒.

^{๖๕} สัมภาษณ์ **นายสุข ทิมทรัพย์**, ทายกวัดพรหมประคิษฐ์, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๖๖} เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๑.

ปริศนาธรรม คนตายก็เหมือนข้าวตอก นำมาเพาะปลูกเป็นพันธุ์อีกไม่ได้ และข้าวตอกก็มี สีสันเหมือนกันกับกระดูก ที่มีอยู่ทั่วไปบนแผ่นดินทั่วโลกนี้ กล่าวคือทุกตารางนิ้วบนพื้นโลกนี้จะมีคนตายใส่ทุกที่ เพราะกระดูกก็คือธาตุดินที่ทับถมกันเป็นเวลานานก็เปลเปลี่ยนเป็นดิน^{๑๖}

เวลาหามศพไปตามทาง จัดให้มีคนโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปตลอดทาง เป็นปริศนาธรรมว่า ข้าวตอกไม่ออกอีกฉันใด ผู้ที่ตายไปแล้วก็ฉันนั้น ในการโปรยข้าวตอกจะมีหม้อบรรจุข้าวตอกโปรย ไปตามทางเหมือนกัน **นายนิเวศ พุทธธาย** ชี้แจงว่า พวกผีที่มาคอยรับจะวุ่นอยู่แต่เรื่องเก็บข้าวตอก กิน จะได้ไม่นั่งทับ โลง ทำให้โลงหนักหามลำบาก ชาวอำเภอลับแลก็มีโปรยข้าวตอก ทางเชิงใหม่ เวลาเอาศพออกจากบ้านมีโปรยสดางค์^{๑๗}

๔.๔.๒๓ เวียนรอบจิตกาธาร ๓ รอบ

เรื่องขกศพเวียนเชิงตะกอน เป็นการนำศพเวียนรอบเมรุ ๓ รอบ และเวียนไปทางซ้ายมือ เรียกว่า อุตตราวัฏ ก่อนที่จะนำศพขึ้นวางบนจิตกาธาร^{๑๘}

ปริศนาธรรม ว่าสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ เป็นการเตือนสติ ผู้ที่ยัง ไม่ตายให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบุญกุศลเพื่อหนีจากการเวียนว้ายตายเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ จะได้นำตน ไปสู่พระนิพพาน บางท่านว่าที่เวียน ๓ รอบ ได้แก่ พระไตรลักษณ์ คือ

- ก. อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังขาร
- ข. ทุกขัง เป็นทุกข์ทนไม่ได้กับความเปลี่ยนแปลงของสังขาร
- ค. อนตตา เกิดมาก็เป็นทุกข์ มีความปรวนแปร ในที่สุดก็ตาย จะเอาอะไร ไปก็ไม่ได้ เป็นของว่างเปล่าทั้งนั้น

การเวียนรอบมืออยู่ ๒ อย่าง อย่างที่หนึ่งเวียนขวาเกี่ยวกับงานมงคล อีกอย่างหนึ่งเวียนซ้าย เกี่ยวกับงานอัปมงคล^{๑๙}

การเวียนรอบจิตกาธาร ๓ รอบ **นายบุญ ดินธา** ได้ให้เหตุผลว่า คนเราต้องเวียนว้ายตาย เกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ นี้ คือ

^{๑๖}สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๔.

^{๑๗}สัมภายณ์ **นายนิเวศ พุทธธาย**, กำนันตำบลคลองสมบูรณ, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

^{๑๘}ศ. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๖.

^{๑๙}เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๒.

๑. กามภพ
๒. รูปภพ
๓. อรูปภพ

ไม่มีหนทางที่จะหลุดพ้นไปได้ หากยังมีชีวิตอยู่ก็ควรที่จะหมั่นสั่งสมบุญกุศลไว้ให้มาก เพื่อที่จะพาตนเองให้ข้ามพ้นสังสารวัฏนี้ไปให้ได้^{๑๕}

๔.๔.๒๔ เอาโองการะแทกเจิงตะกอน

หมายความว่า เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้ว ก่อนที่จะยกวางบนจิตกาธาน ให้เอาโองการะแทกที่เมรุก่อน ๓ ครั้งเช่นกัน^{๑๖}

ปริศนาธรรม นัยที่ ๑ กระทบ ๓ ครั้ง ได้แก่ ไตรลักษณ์ คือ

๑. อนิจจัง ความไม่เที่ยง
๒. ทุกขัง ความเจ็บปวดทรมาน
๓. อนัตตา ความไม่ใช่ของเรา

นัยที่ ๒ การกระทบ หมายถึง การดำเนินชีวิตของคนเราได้รับการกระทบกระทั่งอยู่ตลอดเวลา ได้รับการกระทบตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวันตาย เพื่อสอนให้ผู้อยู่ข้างหลังที่ยังมีชีวิตอยู่ได้มองเห็นความเป็นจริงที่ว่า เราจะต้องถูกกระทบกระทั่งเป็นธรรมดา หากยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้^{๑๗}

การนำโองสพกระทบจิตกาธาน ๓ ครั้ง คิดความเชื่อเรื่องการนำโองสพกระทบจิตกาธาน **พระครูวิชรธรรมสาร** กล่าวว่า การนำโองสพกระทบจิตกาธานนั้นเป็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนา หมายถึง การห้ามโลภะ โทสะ และโมหะ เพื่อเตือนคนที่มีชีวิตอยู่ให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง อีกเหตุผลหนึ่งคือ เป็นปริศนาธรรมว่า ชีวิตของคนเรานั้นต้องถูกกระทบกระทั่งจากโลกธรรม ๘ ประการอยู่เสมอ อันมี

๑. การมีลาภ
๒. เสื่อมลาภ
๓. มียศ
๔. เสื่อมยศ
๕. มีสุข

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายบุญ อินตา, ทายกวิศวะจิราราม, ตำบลวังบัว ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

^{๑๖} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๕๖.

^{๑๗} เสถียรโกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแก้ว, หน้า ๑๑๒.

๖. มีทุกข์
๗. มีสรรเสริญ
๘. มีนิทาน

ต้องทนโลกธรรมแปดประการนี้ให้ได้ แล้วปฏิบัติธรรม สังสมบุญกุศลเอาไว้ให้มากจึงจะสามารถพาตนให้หลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้ได้^{๑๘}

๔.๔.๒๕ มะพร้าวล้างหน้าศพ

เมื่อถึงเวลาจะเผาศพ เอามะพร้าวผลหนึ่ง กะเทาะเปลือกเตรียมไว้ ต่อยเอาน้ำรดล้างหน้าศพในโลง เมื่อมะพร้าวนี้ถือกันว่า ถ้าใครได้กินจะแก่นอนกัดฟันได้

มะพร้าวนั้นว่าในคติของอินเดียในมัธยมประเทศ ถือว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่าศรีผล หรือผลไม้ที่มีสิริ มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ มักมีไว้ที่แท่นบูชา และให้แก่หญิงที่มีต้องการจะมีบุตร เมื่อจะทำพิธีใด ๆ ก็ดูเหมือนขาดมะพร้าวไม่ได้ ว่าเฉพาะมะพร้าวเกี่ยวกับงานศพพวกพราหมณ์บางแห่ง เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าที่เผา วางพักศพลงบนแท่นพักศพก่อด้วยอิฐ เรียกว่าแท่นวิศรรม เอามะพร้าว ๔ ผล ซึ่งผูกติดมากับที่หามศพ ต่อยให้แตกเสร็จแล้วจึงยกศพไปเผา อีกอย่างหนึ่ง ตามคติของชาวฮินดู ว่าเวลาโยคีจะตายไป วิญญาณหรืออาตมันจะออกทางขม่อม เมื่อโยคีคนใดจะตายเขามักยกเอาไปไว้ในที่โปร่ง ๆ เพื่อให้อาตมันออกไปได้สะดวก เวลาเผาศพ ชาวฮินดูฝ่ายเหนือจะทุบหรือเอาไม้กระทุ้งกะโหลกศพให้แตก ในขณะที่ไฟไหม้ศพจวนจะมอดแล้ว เพื่อให้อาตมันออกไป^{๑๙}

ปริศนาธรรม หมายถึงน้ำมะพร้าวมีเครื่องห่อหุ้มหลายชั้น เป็นของสะอาดผิดกับน้ำธรรมดาซึ่งขุนระคนไปด้วยเปือกตมเปรียบด้วยกิเลสราคะที่ดองสันดานอยู่ที่น้ำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็หมายความว่าเอาสิ่งสะอาดจริง ๆ ล้างสิ่งโสโครกเท่ากับเอากุศลกรรมล้างอกุศลกรรมฉนั้น^{๒๐}

การล้างหน้าศพ **นายบุญ อินสา** พูดถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับการล้างหน้าศพนั้น จะทำให้ผู้ตายมีดวงวิญญาณที่สะอาดบริสุทธิ์ เหมือนน้ำมะพร้าวที่นำมาล้างหน้า ที่แตกต่างกับน้ำทั่ว ๆ ไป เพราะน้ำมะพร้าวมีหลายชั้นห่อหุ้มน้ำเอาไว้ ทำให้สะอาดบริสุทธิ์ถึงได้นำมาล้างหน้าเปรียบกับการล้างกิเลส ราคะที่อยู่ในจิตใจของผู้ตายให้หมดไป แต่จะหมดไปได้โดยแท้จริงได้นั้นผู้ตาย

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูวิชรธรรมสาร, เจ้าคณะตำบลหัวถนน, ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

^{๑๙} ส. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๘.

^{๒๐} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๘.

จะต้องสร้างคุณงามความดีเสียตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่ใช่ให้เขาเอาน้ำมะพร้าวมาล้างกิเลส รากะ
คั้นหาออกไปให้ได้^{๔๐}

๔.๔.๒๖ การทิ้งเบ็ย ๓๒ เบ็ย

เป็นเครื่องชี้ให้เห็นในทางธรรมบัญญัติว่า การทิ้งเบ็ย ๓๒ เบ็ย นั้น คือ อาการ ๓๒ ของ
มนุษย์ การตายการแตกสลายของร่างกาย ไม่มีใครสามารถนำสังขารร่างกายติดตามไปในปรโลกได้
แม้แต่คนเดียว ต้องทิ้งสิ่งทั้งปวงไว้ในโลกนี้เรื่องทิ้งเบ็ยเป็นจำนวน ๓๓ เบ็ย ให้ตากลียายกลา มีคติถือ
กันว่าให้เป็นค่าจ้างเผา เพราะตากลียายกลา บางทีว่าชื่อตากลียายกลา (เห็นจะเป็นสองคน ผัวเมีย)
เป็นเจ้าของป่าช้า จึงต้องขออนุญาตซื้อที่สำหรับฝังหรือเผาเสียก่อน ถ้าไม่ซื้อที่ ไปเผาที่อื่น ๆ สุด
แล้วแต่จะเหมาะ ผิดจะไม่มีที่อยู่เที่ยวรบกวนหลอกหลอนได้ หรือไม่เช่นนั้น ผิดผู้ตายจะถูกเจ้าของป่า
ช้าเบียดเบียนไม่มีความสุข ตากลียายกลาเป็นใคร ในหนังสือ ธรรมบท กล่าวว่ายายกลีเป็นหญิง
ลับหรือมีหน้าที่เฝ้าป่าช้า สัมผัสกับเรื่องข้างต้นที่ว่า เป็นตากลี ส่วนตากลาไม่กล่าวถึง คงปรากฏว่า
แกมีแต่ลูกหญิงชายอาศัยอยู่ด้วย ในกระท่อมในป่าช้าเท่านั้น มีอาชีพทางรับจ้างเผาศพ ใครให้
ค่าจ้างแก่ แกก็จัดเผาให้ ในลัทธิฮินดู กาลีเป็นชื่อของพระอูมา เมื่ออวตารมาเป็นภูตครุฑชื่อกาลี
ในหนังสือของอินเดีย กล่าวถึงป่าที่ไร ก็มีศาลพระกาลีด้วยทุกที่ ส่วนพระอิศวรเทพสวามีนางอูมา
ก็มีภาคส่วนที่ลงมาอยู่คลุกเคล้ากับผีในป่าช้า จึงได้ชื่อว่าพระภูตศวร ผู้เป็นใหญ่ในพวกภูตผีเรื่อง
ตากลียายกลาจะมีเค้ามาจากนี้ แต่จะเลือนแตกต่างออกไป เรื่องจึงไม่ตรงทีเดียว

เรื่องโยงเบ็ยให้ ๓๓ เบ็ย อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่าเป็นเรื่องแสดงคุณบิดา ๒๐ เบ็ย มารดา
๑๒ เบ็ย การซื้อเด็กคลอดออกใหม่ ๆ จากแม่ซื้อ ก็ใช้จำนวน ๓๓ เบ็ยเหมือนกัน เด็กที่ฟันยังไม่
ขึ้นเมื่อตายไปแล้วก็ต้องใส่เบ็ย ๓๓ เบ็ยลงไปในหีบศพด้วย จะว่าจำนวน ๓๓ เบ็ยเป็นคุณพ่อ
๒๐ คุณแม่ ๑๒ ก็ยังคิดไม่เห็น เพราะเกินไป ๑ เบ็ย และทำไมจึงแบ่งคุณพ่อคุณแม่ไม่เท่ากัน พ่อ
บางคนดูเหมือนจะมีคุณน้อยกว่าแม่เสียอีก บางท่านว่า ใช้โยนเบ็ย ๕๐ เบ็ยก็มี (เข้าเรื่องกับ ๕๐
เบ็ยเป็นเงินปลีกโสฬสหนึ่ง) บางท่านว่า ๓๒ เบ็ยให้เข้าอาการ ๓๒ ของคน (มีเกสา โลมา จนถึง
มตุถลุงค์ รวมได้แก่ธาตุดินเป็นคุณพ่อ ๒๐ ตั้งแต่ ปิตุคฺ จนถึงมุตคฺได้แก่ธาตุน้ำรวม ๑๒ ได้แก่คุณ
แม่) ว่ารังแต่จะทับถมแผ่นดิน ควรเป็นที่สังเวชสลดใจ ประเพณีของหลวงเอาเบ็ยจั้น ๓๓ เบ็ยไป
วางไว้ที่ฐานเผา ประเพณีฮินดูเอาน้ำแม่ น้ำคงคาพรมที่ซึ่งจะให้เป็นที่เผาศพเสียก่อน แล้วทิ้งเบ็ย
ทองแดงไปอันหนึ่งว่าให้เป็นค่าเช่าที่เหมือนกัน พวกปะหาเรียแคว้นลิจิมมีโยนเบ็ยทองแดงลง

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายบุญ สิบตา, ทายกวัดวชิราราม, ตำบลวังบัว ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

ตรงที่ซึ่งจะขุดเป็นหลุมฝังศพ ว่าเป็นที่ค่าซื้อที่ ชาวทมิฬเอาข้าวสาร มะพร้าวตัดเป็นชิ้น ๆ และเบียร์ ทองแดงทิ้งลงไปทีศพอ ปล่อยให้พวกปาริยะ (ตรงกับจันทาลในสันสกฤต) แย่งกันเก็บเอาไปแล้วจึงจะนำศพลงฝังหรือเผามีเรื่องเล่ากันว่า ถ้าลืมทิ้งเบียร์เป็นค่าที่ ผีจะมาเข้าฝันร้องทุกข์ว่าไม่มีที่อยู่เข้าฝันอย่างนี้ทุกคืน ต้องเอาเบียร์ไปโยนทิ้งเป็นค่าซื้อที่ เรื่องจึงได้สงบไปไม่ฝันอีก อีกเรื่องหนึ่งว่าหญิงนับถือลัทธิอิสลามตายไป ตกกลางคืนผีหญิงคนนั้นมาเข้าฝันญาติว่าอยู่ไม่ได้ เขาทุบตีไม่หยุดว่าเป็นผีแหก มาอยู่กับผีไทยไม่ได้ต้องทำบุญทอดผ้าป่าอุทิศไปให้เขา (คือผีไทย) จึงจะยอมให้อยู่ญาติต้องทำตามที่ฝันไป เรื่องจึงได้สงบ

มานึกดูถึงการเผาศพสมัยโบราณ หรือตามท้องถื่นในชนบททุกวันนี้ไม่มีป่าช้าโดยเฉพาะ อยู่กับวัด ใครจะเผาศพ ก็ต้องไปจัดที่หาที่เผาเอง ในทุ่งในป่าที่อยู่ห่างไกล ส่วนสัปเหร่อก็ไม่ได้รับจ้างเป็นประจำ ต้องเที่ยวหาผู้ที่เคยทำจากคนในหมู่บ้านวนให้มาช่วยเท่านั้น แต่การเผาในป่าในทุ่ง ความกลัวเจ้าป่าเจ้าทุ่งซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของที่ ก็ต้องมี จึงต้องขอซื้อที่สำหรับเผา การโยนเบียร์ ได้รับความว่าเขาโยนทิ้งไว้ตรงที่ซึ่งจะใช้เป็นเชิงตะกอนที่เผา เป็นเงินอัฐหนึ่งหรือ ไพหนึ่งแล้วแต่ศรัทธาเด็กเลี้ยงควายซึ่งคอยจ้องอยู่แล้ว ก็มาเก็บเอาไป^{๑๒}

ปริศนาธรรม เบียร์ ๓๒ ได้แก่ อากาศ ๓๒ เช่น ผม ขน กระดู กเล็บ ฟัน เอ็น ลำไส้ เป็นต้น คนเราเกิดมาแล้วก็ต้องตายแล้วสังขารทั้งหลายย่อมจะกลับคืนสู่สภาพเดิมของธาตุธรรมชาติ ร่างกายที่ประกอบด้วยอากาศทั้ง ๓๒ ประการนี้ ย่อมจะต้องทับถมแผ่นดิน ไม่มีใครที่จะหลีกเลี่ยงพ้นไปได้^{๑๓}

เรื่องการทิ้งเบียร์ ๓๒ เบียร์ **นายทุม ขุนณรงค์** พุคถึงคติความเชื่อเรื่องการทิ้งเบียร์ว่า เป็นการซื้อที่ให้แก่ผู้ตายและให้เป็นค่าจ้างเผาศพแก่ผู้คุมป่าช้า และเป็นปริศนาธรรมให้ผู้ที่มีชีวิตอยู่ให้รีบทำบุญกุศล ทำความดีไว้ให้มาก ผลกรรมดีจะส่งผลไปถึงโลกหน้า ไม่ต้องให้คนอื่นทำแทนให้^{๑๔}

๔.๔.๒๗ ดอกไม้จันทน์รูปเทียนเผาศพและการเผาศพ

พิธีเผาศพในอำเภอคลองขลุง ใช้รูปดอกไม้ เทียนเล่มจุด และมีดอกไม้จันทน์ช่อหนึ่งควบไปด้วย ไปวางไว้บนพานที่วางอยู่บน โลงศพ เพื่อขอขมาลาโทษ การขอขมาลาโทษนี้ควรให้มีพร้อมทั้งดอกไม้จันทน์และรูปเทียนด้วย จึงจะเข้าหลักของการเคารพและขมาลาโทษ แต่ดอกไม้ที่ควบกับ

^{๑๒} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๘.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ **นายทุม ขุนณรงค์**, ทายกวัดฉัตราราม, ตำบลวังบัว ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

รูปเทียนทำไม้จึงใช้ไม้จันทน์ บางครั้งเราจะได้แบบอย่างมาจากอินเดีย การเผาศพของอินเดีย ใช้
 ท่อนจันทน์ปนกับพื้นไม้ชนิดอื่น ได้ความจากชาวอินเดียผู้หนึ่งอธิบายว่า ไม้จันทน์เป็นของแพง
 ใครจะใช้ไม้จันทน์ล้วนเผาศพ ก็คงมีแต่คนมั่งมี ชรรมนิยมชาวบ้าน ใช้พื้นไม้สามัญเผา เป็นแต่
 เพิ่มไม้จันทน์ ๒ - ๓ ท่อนบ้างเท่านั้น

ก่อนจุดไฟประชุมเพลิงมีการอ่านประวัติตามสมควรเสร็จแล้วจึงมีการทอดผ้ามหาบังสุกุล
 จากนั้นจะจุดไฟการจุดไฟนิยมให้ประธานฝ่ายฆราวาสจุดไฟก่อนแล้วประธานฝ่ายสงฆ์วาง
 ดอกไม้จันทน์โดยไม่ต้องจุดตามต่อมา จากนั้นผู้ที่มาร่วมประชุมเพลิงจะขึ้นวางดอกไม้จันทน์
 ตามลำดับ

ท่านผู้ใหญ่เมตตาอธิบายให้ฟังว่า การเผาศพเป็นแน่จะต้องมีรูปเทียนดอกไม้กับพื้น รูป
 เทียนดอกไม้สำหรับขมาศพและห้ามนำไฟไปต่อกันในการจุดไฟ เพราะจะเป็นการนำความ
 เดือดร้อนความทุกข์ต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด^{๕๕}

ปริศนาธรรม นัยที่ ๑ ไฟเป็นของร้อน หมายถึงไฟในใจ คือไฟกิเลส มีสภาพเผาผลาญ
 สันดานให้ร้อน เป็นบาปเป็นอกุศล มี ๓ อย่าง คือ

๑. ราก็คติ ไฟคือราคะ
๒. โทสัคติ ไฟคือโทสะ
๓. โมหัคติ ไฟคือโมหะ

เมื่อไฟทั้ง ๓ เกิดกับบุคคลใดก็ควรระงับให้ได้ และไม่เอาไฟทั้ง ๓ นี้ไปติดต่อให้กระพือ
 ลูกกลมไปหาบุคคลอื่น ดังการไม่ให้จุดไฟต่อกัน

นัยที่ ๒ การวางดอกไม้จันทน์ โดยปกติพฤติกรรมของคนเราจะไหลลงไปสู่ที่ต่ำ
 ประพฤติแต่อกุศลกรรมเป็นบาปเป็นกรรมจึงส่งผลให้คนมีกลิ่นเหม็น กล่าวคือมีชื่อเสียงในทาง
 ไม่ดีขจรกระจายไปทั่วสารทิศ คุณธรรมที่จะระงับได้ คือ ศีล หมายถึงความประพฤติเรียบร้อยทั้ง
 ๓ ทาง จะเป็นเครื่องควบคุมกายและวาจาไม่ให้ประพฤติชั่ว เปรียบเหมือนกลิ่นไม้จันทน์มีกลิ่น
 หอมขจัดกลิ่นไม่ดีของศพได้ฉะนั้น^{๕๖}

^{๕๕} ศ. ธรรมกถึก, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๘.

^{๕๖} สุขพัฒนา อนุตตจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๖๑.

การเผาศพ **นายบรรณา เขม้นเขตการณ์** พุทธถึงคิดความเชื่อเกี่ยวกับการเผาศพของชาว อำเภอกลองขลุง จะให้พระสงฆ์เป็นผู้จุดเผาก่อนญาติของผู้ตาย และผู้ที่มาร่วมงาน เนื่องจากชาว อำเภอกลองขลุงเชื่อว่าพระสงฆ์จะได้นำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่ความสุข สู่สวรรค์ การเผาศพ นั้นญาติของผู้ตายจะทำนาจากควันไฟของกองฟอนที่กำลังเผาไหม้ศพอยู่นั้น ว่าผู้ตายจะได้ขึ้น สวรรค์หรือว่าตกนรก จากควันไฟที่ลอยสูงขึ้น ไม่ได้ถูกลมพัดอยู่รอบๆ บริเวณที่เผา ญาติเชื่อว่า กลุ่มควันนั้นจะทำให้ผู้ตายจะไปไหนระหว่างสวรรค์หรือนรก^{๔๗}

๔.๔.๒๘ การชักฟืน ๓ คุ้น กล่าวกันว่า การชักฟืน ๓ คุ้นนั้น เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่า วิญญาณของศพออกจากร่างไปเกิดแล้วเป็นอันเสร็จกิจของญาติมิตร ญาติมิตรจึงกลับบ้านได้^{๔๘}

ปริศนาธรรม กล่าวกันว่า ฟืน ๓ คุ้นนั้นได้แก่ ไฟ ๓ กองที่เผาสัตว์ให้เราร้อนอยู่ในวัฏ ทุกข์ไม่รู้สร่าง ต่อเมื่อใดดับไฟ ๓ กองนี้ได้ ความทุกข์จึงระงับไป ไฟ ๓ กองนี้ ได้แก่

๑. รากคคิ ไฟคือราคะ
๒. โทสคคิ ไฟคือโทสะ
๓. โมหคคิ ไฟคือโมหะ^{๔๙}

นายทุม ขุนณรงค์ ทายกวัดฉวีราราม กล่าวว่า เมื่อไฟทั้ง ๓ เกิดกับบุคคลใดก็ควรระงับ ให้ได้ และไม่เอาไฟทั้ง ๓ นี้ไปติดต่อให้กระพือลุกลามไปหาบุคคลอื่น ผู้ที่หนาไปด้วยกิเลส เพียงแต่จะรู้ว่าตนถูกเพลิงเผาอยู่เสมอเช่นนี้ก็ยากเสียแล้ว ความมืด ความไม่รู้ ทำให้คนนิยมโผเข้า หากองเพลิงจุดลงเมลงเม่าโผเข้าหากองเพลิงจะนั้น^{๕๐}

๔.๔.๒๙ ข้อห้ามวันเผา

การเผาศพ ห้ามวันข้างขึ้นเผาอยู่ข้างแรมเผาดี เป็นอัมภมฺกฺลเรียกผีเผาคน ต้องเผาข้างขึ้นเผา คี่ข้างแรมเผาอยู่ เรียกว่าคนเผาผี เพราะแรมคำหนึ่งก็เท่ากับวันที่ ๑๖ ของเดือน กลายเป็นวันคู่ไป ส่วนวันแรม ๒ คำก็เท่ากับวันที่ ๑๗ ของเดือน กลายเป็นวันที่ไป เพราะฉะนั้นการเผาในวันคู่ในวันข้างแรม จึงเท่ากับเป็นวันที่เหมือนกัน ที่ให้เผาแต่วันคี่ อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า ความตาย

^{๔๗} สัมภาษณ์ **นายบรรณา เขม้นเขตการณ์**, ทายกวัดอุเบกขาราม, ตำบลหัวถนน ๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

^{๔๘} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๖๑.

^{๔๙} ส. ธรรมกถึก, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๘.

^{๕๐} สัมภาษณ์ **นายทุม ขุนณรงค์**, ทายกวัดฉวีราราม, ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

เป็นของเฉพาะตัว จะเอาไปให้ผู้อื่นตายแทนไม่ได้ เพราะฉะนั้นวันเผาจึงต้องเป็นวันดี นอกจากนี้ยังห้ามเผาในวันสุกข์เป็นชนิดที่ฝรั่งเรียกว่า คือสิ่งใดมีลักษณะคล้ายคลึงกันสิ่งนั้นก็เป็ผลเหมือนกัน เช่นทำเสนห้ายาแผดป่นรอยให้เป็ตุ๊กตากอกกัน ถ้าทำรูปกอกกัน โดยอุปเท่ห์ตามที่วางกำหนดไว้ก็จะมีผลเหมือนกัน ก็วันสุกข์ชื่อบอกว่สุข ถึงจะมีคำแปลต่างกัน แต่เสียงเหมือนกัน แต่เสียงเหมือนกัน ก็ขึ้นชื่อว่าสุขอยู่นั่นเอง ถือกันว่เป็นวันดี การเผาผีถือเป็เรื่องไม่เป็มงคล ถ้าเผาในวันสุกข์ ก็จะถูกลากให้ความสุขได้รับอิทธิพลของความไม่เป็มงคล ทำให้กลายเป็นทุกข์ไปได้ จึงห้ามเผา บางทีมีคติถือว่เผาผีวันสุกข์ให้ทุกข์แก่ญาติ วันสุกข์ถือกันนัก บางคนถึงกับไม่ยอมเผาเป็แต่ขมาศพเท่านั้นที่เคยมี ส่วนวันพฤหัสบดี ถือว่เป็นวันครุไม่ควรให้อัปมงคลเข้ามาเก็อกกลัวในวันนั้น ถ้าใครตายวันเสาร์ห้ามเผาในวันอังคาร เพราะถือว่เป็นวันกล้าในคติโหราศาสตร์ ถ้าเผาวันนั้นผีจะดุ ห้ามเผาวันพระ เห็นจะคิดไปถึงสัตว์ที่หากว่จะมีในศพ ก็ไม่ต้องเสียชีวิตไปในวันพระ นึกวิตกว่ ห้ามเพิ่มขึ้นทุกที เช่นห้ามเผาวันคู่ในข้างขึ้น เผาวันคี่ในข้างแรม ต่างว่ในระยะเจ็ดวัน วันแรกเป็แรมค่ำ ๑ เป็วันจันทร์ ก็เผาได้แต่วันอังคาร วันพฤหัสบดี วันสุกข์ และวันอาทิตย์ ถ้าวันสุกข์ วันพฤหัสบดีห้ามเผาด้วย ก็คงเหลือแต่วันอังคารและวันเสาร์สองวันเท่านั้นที่เผาผีได้ เผอิญศพนั้นตายวันเสาร์ก็ต้องตัดวันอังคารออกเสียอีกวันหนึ่ง คงเหลือแต่วันอาทิตย์วันเดียว ใน ๗ วัน ถ้าห้ามกันขุบขิบอย่างนี้ขึ้นทุกทีแล้วจะไม่มีวันเผาศพได้ แต่เปล่า เดียวนี้ออกจะไม่มีใครคอยถือไปแข่งกันเผาวันอาทิตย์เพราะเป็วันหยุดงาน จะได้มีญาติมิตรไปช่วยกันพริกพร้อม อันที่จริงเผาวันอะไรก็ได้ทั้งนั้น ขอให้สะดวกก็แล้วกัน^{๑๐}

๔.๔.๓๐ การแปรรูปเก็บอัฐิ

การแปรรูปเก็บอัฐิ ที่ทำกันในอำเภอคลองขลุง ทิ้งไว้ ๑ คืน จึงไปเก็บ ปล่อยให้ไฟมอด แล้วจึงไปเก็บอัฐิได้ แต่ทางกรุงเทพฯ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะศพอื่นอาจมาเผา ประเพณีจึงได้เลื่อนมาข่นวันให้เร็วเข้า ก่อนแปรรูป ให้ตรวจดูที่กองฟอนเสียก่อน ว่จะมีรูปรอยอะไรปรากฏอยู่บ้าง ถือกันว่ บางครั้งก็จะพบเป็รอยตีนเด็กบ้างรอยตีนสัตว์บ้าง อยู่บนกองถ่านนั้น รอยตีนเหล่านั้นว่เป็เครื่องหมายคติกำเนิดของผู้ตาย ตรวจดูแล้วจึงทำการแปรรูป

การแปรรูป คือ เอาอัฐิในกองฟอนมาเรียงเป็รูปคน บางแห่งก็เอาเรียงไว้บนแผ่นกระดาษ โดยเก็บส่วนของกระดาษเข้าลำดับของรูปเท่าที่ทำได้ และให้หันหัวของรูปไปทางตะวันตก สมมติว่ตาย แล้วนิมนต์พระภิกษุมายังสกุลผู้ตาย เสร็จแล้วเกล็ยลรูปทำเป็รูปใหม่ ให้หันหัวไปทาง

^{๑๐}ศ.ธรรมภักดี, ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู, อ้างแล้ว, หน้า ๓๐๐.

ตะวันออก สมมติว่าเกิด และเอาเงินเหรียญวางไว้บนอัฐิด้วย บางรายใช้ดอกไม้เงินทองโปรยและ
ประพรมด้วยของหอมบนอัฐิอีกที แล้วนิมนต์พระภิกษุบังสุกุลเป็นเสร็จ แล้วเก็บอัฐิและถ่านเข้าไป
ไว้ในที่อันควร ส่วนเงินมักตั้งไว้เป็นสมบัติของสัปเหร่อผู้ทำ ถ้าโปรยด้วยดอกไม้เงินทองลูกหลาน
จะเก็บเอาไปรักษาไว้ ถือว่าเป็นอัฐิเงินอัฐิทอง เป็นของดีมีสิริมงคล ส่วนอัฐินั้นเลือกเก็บอัฐิศีรษะ
แขน ขา และตัว อย่างละน้อย จะเอาไปเก็บรักษาใส่โกศไว้บ้าง ส่วนอัฐิอื่นนั้นรวมทั้งเถ้าถ่าน
ช่วยกันเก็บรวบรวมไว้ก่อน แล้วก็เอาไปบรรจุไว้ในเจดีย์หรือ ณ ที่ใดต่อไปในวันหลัง แล้วแต่
เห็นสมควร ประเพณีฮินดู ในวันที่ ๓ จากวันเผา จะไปเก็บอัฐิใส่หม้อว่ามนต์ด้วย ส่วนเถ้าถ่าน
เกลี่ยทำเป็นรูปคน นูชาด้วยสิ่งของที่เอามาแล้วกอบใส่หม้อเอาไป โยนทิ้งในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ มี
แม่น้ำคงคาเป็นต้น บางแห่งเจ้าภาพเอาทองโปรยลงในกองอัฐิ แล้วสัปเหร่อรวบรวมอัฐิผสมกับดิน
ปั้นเป็นก้อนนำไปทิ้ง ในแม่น้ำคงคาเหมือนกันทอง ที่โปรยจะร่อยเป็นค่าจ้างสัปเหร่อ ทางฮ้อม
สำหรับเอาอัฐิไปทิ้งในแม่น้ำคงคา พวกทมิฬเมื่อเผาศพแล้ว รุ่งขึ้นเก็บอัฐิใส่หม้อ แต่ต้องล้างอัฐิด้วยน้ำ
มะกรูด น้ำนม และน้ำทำให้สะอาดเสียก่อนแล้วนำหม้อบรรจุอัฐิ ไปทิ้งกลางแม่น้ำ ซึ่งสมมติว่าเป็น
แม่น้ำคงคา ทิ้งแล้วต้องข้ามปาก จะหันหน้ากลับมาดูไม่ได้ ถ้าอยู่ดอนก็ทิ้งลงในแม่น้ำซึ่งออกทะเล
เวลาทิ้งมีคนตรีประโคมบางที่ก็มีการเดินรำเป็นพิเศษด้วย ประเพณีพม่า เมื่อเผาแล้วรอนครบ ๓
วัน จึงเก็บอัฐิไปทิ้งทะเล^{๑๖}

ปริศนาธรรม การแปรรูป หมายถึง อนัตตา คือสิ่งที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่คน ไม่ใช่ของของเราทุก
เป็นอนัตตา จิตใจก็เป็นอนัตตา ล้วนแปรสภาพจากอย่างหนึ่งมาเป็นอีกอย่างหนึ่งเรื่อยไปไม่มี
ตัวตนและของตนเป็นเราเป็นเขาโดยแท้จริง^{๑๗}

คติความเชื่อเกี่ยวกับการแปรรูป **พระอริการเลิศ สุวณฺโณ** กล่าวว่า ก่อนแปรรูปให้ตรวจดูที่
กองฟอนเสียก่อนว่าจะมีรูปรอยอะไรปรากฏอยู่บ้าง บางครั้งก็จะพบเป็นรอยตีนเด็กบ้างรอยตีนสัตว์
บ้าง อยู่บนกองถ่านนั้น รอยตีนเหล่านั้นว่าเป็นเครื่องหมายคติกำเนิดของผู้ตาย ตรวจดูแล้วจึงทำ
การแปรรูป คือ เอาอัฐิในกองฟอนมาเรียงเป็นรูปคน บางแห่งก็เอาเรียงไว้บนแผ่นกระดาน โดยเก็บ
ส่วนของกระดานเข้าลำดับของรูปเท่าที่ทำได้ และให้หันหัวของรูปไปทางตะวันตก สมมติว่าตาย
แล้วนิมนต์พระภิกษุมายังสุกุลผู้ตาย เสร็จแล้วเกลี่ยลรูปทำเป็นรูปใหม่ ให้หันหัวไปทาง
ตะวันออก สมมติว่าเกิด และเอาเงินเหรียญวางไว้บนอัฐิด้วย บางรายใช้ดอกไม้เงินทองโปรยและ

^{๑๖}เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๖.

^{๑๗}สุพัฒน์ อนนท์จารย, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๖๓.

ประพรหมด้วยของหอมบนอัฐิอีกที แล้วนิมนต์พระภิกษุบังสุกุลเป็น เสร็จแล้วเก็บอัฐิและถ่านถ้ำไปไว้ในที่อันควร^๔

๔.๔.๓๑ เดินตามหาบ

เมื่อเผาศพแล้ว รุ่งเช้าจัดข้าวของถวายพระรวมสามหาบ ของในหาบมีหม้อแกง เชิงกราน (จะเปลี่ยนเป็นอั้งโล่ก็ได้ถ้าหากเชิงกรานในสมัยนี้ได้ยาก) ในหม้อบรรจุข้าวสาร พริก หอม กระเทียม กะปิ และสิ่งอื่น ๆ อีกตามใจ ล้วนเป็นเครื่องเสบียงกรังทั้งนั้น ใส่อยู่ในสาแหรกข้างหนึ่ง สาแหรกอีกข้างหนึ่งบรรจุอาหารคาวหวาน ซึ่งล้วนเป็นของสดทำเสร็จแล้ว ทำดังนี้ทั้งสามหาบ แต่สาแหรกและคานพันผ้าขาวหรือมิฉะนั้นทาดินสอพอง จัดให้ลูกหลานหรือญาติ ๓ คน เป็นผู้หาบ คนละหาบ และยังมีคนถือผ้าไตรเดินนำหน้าอีกหาบละคน ให้เดินเวียนรอบกองฟอนทางซ้ายคนละ ๓ รอบ เวลาเดินร้องกู่ว่า วู้ ๆ คนละ ๓ ครั้ง คนอื่นก็ขานกู่รับ แล้วนำหาบไปถวายพระ คือเอาไปตั้งเรียงไว้ที่อาสน์สงฆ์เจ้าภาพเอาผ้าไตรไปทอดที่กองฟอน นิมนต์พระสงฆ์ ๓ รูปชักบังสุกุล เสร็จแล้วถวายของในหาบ พระสงฆ์สวดคายสาส์นพี เจ้าภาพก็กรวดน้ำอุทิศให้แก่ผู้ตายเป็นเสร็จพิธี

เรื่องเดินสามหาบนี้ ตามลักษณะที่จะจัดทำ ดูเป็นประเพณีที่เก่าอยู่ถ้ำลองกลับไปนึกถึงสมัยโบราณ การเผาศพก็ต้องไปทำกันในป่านอกกำแพงเมือง เทียบได้ด้วยธรรมเนียมของฝรั่งครั้งโบราณ มีฝังศพตามทุ่งนาป่าละเมาะนอกกำแพงเมืองเหมือนกัน จนเมื่อคริสต์ศาสนาแพร่หลายแล้ว จึงได้ฝังศพภายในกำแพงเมืองได้ ก็การไปทำศพนอกเมืองนั้น ได้รับความจากท่านผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เป็นสถานที่พระสงฆ์ถือโอกาสออกไปปลงอสุขาวบ้านเลขนำของไปทำบุญถวายพระสงฆ์ในที่เช่นนั้นด้วย ที่ต้องกู่ก็เพื่อให้รู้ว่าอยู่ที่ไหน เพราะเป็นทางป่ามองไม่ค่อยเห็นกัน การเดินสามหาบเวียนซ้ายเชิงตะกอนเป็นการเวียนเพื่อเคารพ ที่ถูกนำจะเวียนขวา ในพระราชนิพนธ์ทละครเรื่อง อิเหนา ตอนอิเหนามางานพระศพพระอัยกา ก็กล่าวถึงทักษิณพระศพไว้หลายแห่งเป็นพยานอยู่ ท่านผู้ใหญ่เมตตา เล่าให้ฟังว่า การเวียนศพนั้นเป็นเวียนเพื่อเคารพ ต้องเวียนขวาแต่การเวียนสามหาบนั้นทำผิดด้วยความหลง ความจริงนั้นจัดของไปทำบุญเพื่อการรวมอังคาร ซึ่งเผาศพในป่าช้าฝังเสียในที่อันควร เป็นการเดินจากบ้าน เข้าป่าช้าลัดเลาะไปเท่านั้น จะเห็นได้จากกรณีที่เดินเวียน

^๔ สัมภาษณ์ พระอธิการเลิศ สุวณฺโณ, เจ้าอาวาสวัดนิคมธรรมาราม, ตำบลวังยาง ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

กันอยู่บัดนี้ มีผู้เรียกด้วย นั้นหมายความว่า ผู้เรียกกันเพื่อไม่ให้หลงกันไป โดยที่ละเมาะพุ่มไม้ในป่า
ซ้าจะบังตาเสีย จึงจัดเป็นให้เดินเวียน เขาเวียนซ้ายขึ้นเป็นหลัก^{๕๔}

ปริศนาธรรม ว่าการเดินทางเวียนรอบกองฟอน ๓ รอบ เปรียบด้วยสัตว์ทั้งหลายเมื่อสิ้นลม
ตายไปแล้วก็ต้องไปเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ ที่ผู้
เรียกว่า วัฏ ๓ หน แสดงว่าไม่รู้ว่าผู้ตายไปเกิดในภพไหนจึงได้ผู้เรียก เพื่อให้รู้ว่าได้ทำกุศลอุทิศ
ส่วนบุญไปให้แล้ว^{๕๖}

การเดินทางสามรอบ **นายสนั่น เรียงไรสงค์** กล่าวว่า เป็นการเดินมาเก็บอัฐิ โดยการเวียนซ้าย
๓ รอบเช่นเดียวกันกับการเดินรอบจิตกาธาน แสดงให้รู้ว่าญาติพี่น้องตามมาเพื่อเรียกดวงวิญญาณ
ให้กลับไปพร้อมกับอัฐิ เพื่อที่จะได้ทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้หากว่าดวงวิญญาณยังไม่ไป
จุด ที่ผู้เรียก วัฏ ๓ สามครั้งนั้น เป็นการเรียกเตือนเตือนว่ามีสัตว์ร้ายมาคอยอยู่ในบริเวณที่จะเก็บอัฐิ
(กรณีนี้เป็นในสมัยก่อนที่ยังไม่มีเมรุถาวรเหมือนปัจจุบัน การเผาศพยังต้องใช้ป่าซึ่งรกชัฏเกรงว่า
อาจมีสัตว์ร้ายมาข่มข่อนอยู่)^{๕๗}

๔.๔.๓๒ การเรียกดวงวิญญาณ

ก่อนที่จะมีการทำบุญ ๗ วัน หากคนตายนั้นตายโดยไม่ปกติ คือ ถูกฆ่าตาย ถูกรถชนตาย
ตกน้ำตาย เป็นต้น ญาติพี่น้องก็จะทำพิธีเชิญดวงวิญญาณเพื่อที่ในวันรุ่งขึ้นทำบุญ ๗ วัน ดวง
วิญญาณของผู้ตายจะได้มารับเอาส่วนบุญส่วนกุศล การเชิญหรือเรียกดวงวิญญาณนี้ ชาวอำเภอ
คลองขลุงทำกันทุกตำบล มีความเชื่อว่าหากไม่ทำแล้ว ดวงวิญญาณก็จะไม่ได้ไปผูกไปเกิด ต้องอยู่
ตรงจุดที่ทำกาลละ (จุดที่ตาย) กลายเป็นวิญญาณร่อนเร่พเนจร ไม่มีที่สถิต

พิธีการเชิญดวงวิญญาณ มีการเตรียมกระบะซึ่งทำด้วยกาบกล้วย แบ่งเป็นช่อง ๆ ให้ได้ ๘
ช่อง อันหมายถึงได้กับทิศทั้ง ๘ ภายในบรรจุ ข้าวปลาอาหาร ขนม และข้าวนั้นต้องเป็นข้าวขาว
ข้าวดำด้วย พร้อมกันนั้นขนมจะต้องเป็นขนมคำขนมแดงด้วย มีหมากพดู นูหรือพร้อม เมื่อได้ของ
ครบ ต้องไปนิมนต์พระมหาเถระผู้มีความรู้ในการทำพิธีเชิญดวงวิญญาณ พร้อมพระอีก ๓ รูป
รวมเป็น ๔ รูป เมื่อไปถึงจุดที่คนตาย จัดแจงโยงด้ายสายสิญจน์เป็น ๔ ทิศ พร้อมวางกล่อง
กาบกล้วยที่บรรจุสิ่งทีกล่าวข้างต้นไว้บริเวณที่คนตายได้เคยนอนตาย ปูเสื่อสาตอาสนะให้พระคุณเจ้า
นั่งทำพิธี เมื่อทำพิธีเสร็จพระผู้ทำพิธีจะทำสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นเครื่องหมายว่า ณ บริเวณนี้เคยมี

^{๕๔} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๔๖๕.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๖.

^{๕๗} สัมภาษณ์ **นายสนั่น เรียงไรสงค์**, อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๕, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

คนตายมาก่อน บัดนี้ได้เชิญดวงวิญญาณของผู้ตายไปรับส่วนบุญส่วนกุศลเรียบร้อยแล้ว โดยใช้ผ้าแดงผูกกับต้นไม้ใกล้บริเวณที่คนตายมากที่สุด หากไม่มีต้นไม้อาจใช้ศาลพระภูมิเล็ก ๆ ที่สร้างขึ้นเองวางไว้บริเวณนั้นพอเป็นเครื่องหมายให้รู้^{๘๘}

ปริศนาธรรม หมายถึงการปฏิบัติตามคำสั่งสอนตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และพ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือตามกฎระเบียบของสังคม ให้รับทำตามเพื่อประโยชน์สุขของตัวเอง และเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทิตาต่อผู้มีพระคุณ ในกรณีนี้เพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปผูกไปเกิดหรือไปสู่ภพภูมิที่ดี ไม่ต้องมาร้อนรุ่มเนजरเป็นดวงวิญญาณที่ไม่มีที่ไปที่ดี^{๘๙}

๔.๔.๓๓ ทำบุญ ๗ วัน

การทำบุญ ๗ วัน มีมูลเหตุตามการสันนิษฐานของคนโบราณว่า “ใน ๓ วัน ๗ วัน ขอให้ไปผูกไปเกิด” เป็นคติอยู่ คือ ผู้ตายยังไม่ได้ไปผูกไปเกิด ยังคงวนเวียนอยู่ในคราบของ “สัมภเวสี” หมายถึงดวงวิญญาณที่ยังคงต้องลอยไม่มีหลักแหล่งแสวงหาที่เกิดอยู่ ญาติพี่น้องจึงทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้ หากผู้ตายยังมีคติที่จะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ดีได้ ด้วยบุญที่ญาติพี่น้องทำอุทิศไปให้ สำหรับญาติพี่น้องก็จะได้หมดความห่วงหาอาลัยอาวรณ์ การทำบุญ ๗ วัน เป็นประเพณีที่ชาวพุทธนิยมทำกันทุกภาค นอกจากจะมีการสวดมนต์และถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์แล้ว มีการอาราธนาพระภิกษุแสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ ด้วย เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว จะมีการบรรจุอัฐิของผู้ตายไว้ในเจดีย์ที่จัดเตรียมไว้ และการทำบุญอุทิศในการทำบุญ ๗ วันนั้น เจ้าภาพจะต้องนำเอาอัฐิของผู้ตายให้พระสงฆ์ที่มาทำพิธีสวดพระพุทธรูปได้ทำพิธีพิจารณาอัฐิ โดยใช้ค้ายสายสิญจน์โยงจากอัฐิ และในขณะที่เดียวกันขณะทำพิธีสวดพระพุทธรูปนั้น พระสงฆ์ก็จะจับสายสิญจน์ที่โยงมาจากพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ด้านขวาสุดของพระสงฆ์^{๙๐}

ปริศนาธรรม หมายถึงความถึง ตาย ๓ วัน ทำสายสิญจน์เป็น ๓ เกลียว ทำบุญ ๗ วัน กวันสายสิญจน์เป็น ๗ เส้น และ ๘ เส้น ที่โยงจากอัฐิ และพระพุทธรูป

เกลียวเข้ากัน ๓ เส้น หมายถึง สามัญญลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. อนิจจัง ความไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทนถาวร
๒. ทุกขัง ความเจ็บปวดกาย ความคับแค้นใจ
๓. ความไม่อยู่ในอำนาจ ผืนความปรารถนา

^{๘๘} ปุณฺณมิตฺติ พราหมณ์มฺนุษย์, **ปราชญ์ชาวบ้าน**, ๖๘๘ หมู่ที่ ๒ ต.ท่ามะเขือ อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร, ๒๕๕๐.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๙๐} ส. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหाराชครู**, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕๓.

เกลียวเข้ากัน ๗ เส้น หมายถึง อนุสัย ๗ คือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ไม่ปรากฏอาการ แต่เมื่อมีอารมณ์มาขั้วจะเกิดอาการขึ้นทันที ได้แก่

๑. กามราคะ ความกำหนัดยินดีในกาม
๒. ปฏิฆะ ความขัดเคือง ความขัดใจ ความหงุดหงิด
๓. ทิฐิ ความเห็นผิด
๔. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย
๕. มานะ ความอวดคือ ถือดี
๖. ภวราคะ ความอยากในภพ หรือความอยากเป็น
๗. อวิชชา ความไม่รู้จริง ความโง่เขลา

เกลียวเข้ากัน ๘ เส้น หมายถึง โลกุตรธรรม ๘ หรือธรรมเหนือโลก ผู้ที่จะเข้าถึงได้ คือผู้ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือทางสายกลาง ไม่ตั้งหรือไม่หย่อนเกินไป ก็จะได้ถึงความพ้นทุกข์อย่างแน่นอน คือ

๑. มรรค ๘
๒. ผล ๔
๓. นิพพาน ๑^{๐๐}

คติความเชื่อเรื่องการทำบุญ ๗ วัน **พระอธิการประสิทธิ์ ปตุโต** กล่าวว่า ก่อนที่จะมีการทำบุญ ๗ วัน หากคนตายนั้นตายโดยไม่ปกติ คือ ถูกฆ่าตาย ถูกรถชนตาย ตกน้ำตาย เป็นต้นญาติพี่น้องก็จะทำพิธีเชิญดวงวิญญาณเพื่อที่ในวันรุ่งขึ้นทำบุญ ๗ วัน ดวงวิญญาณของผู้ตายจะได้มารับเอาส่วนบุญส่วนกุศล การทำบุญ ๗ วันนี้ ทำกันทุกภาค เพื่อให้คลายหายกังวลใจว่าผู้ตายที่เป็นญาติของเราจะได้มารับส่วนบุญส่วนกุศล เพื่อที่จะได้ไปสู่ภพภูมิที่ดี^{๑๐๒}

๔.๔.๓๔ ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน

การทำบุญ ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วันนั้น เป็นการทำบุญภายในเฉพาะบุตรหลาน พี่น้องใกล้ชิดซัดเท่านั้น อาจเชิญแขกที่มีความสนิทสนมบ้าง มีการเจริญพระพุทธรูป ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์เช่นเดียวกับการทำบุญ ๗ วัน แต่ในอำเภอคลองขลุงนั้น ตามที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ตอนต้นว่ามีคนที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเข้ามามีอิทธิพลในการประกอบพิธีกรรมอย่างมาก ดังนั้นในการทำบุญ ๑๐๐ วัน ทุกตำบลในอำเภอคลองขลุงจะจัดการทำบุญ

^{๑๐๑} สุขพัฒน์ อนนทจารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๖๒.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ **พระอธิการประสิทธิ์ ปตุโต**, เจ้าอาวาสวัดหนองปรือ, ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

เหมือนกัน คือ การทำบุญใหญ่ เรียกว่า “การทำบุญแจกข้าว หรือการทำบุญรวมญาติ” เป็นการ
ทำบุญที่แม้ว่าญาติพี่น้องจะอยู่ห่างไกลแค่ไหนก็ต้องกลับมาทำบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับที่เป็นญาติที่
พี่น้อง หากใครไม่กลับมาหรือไม่มาร่วมทำบุญในวันนี้ก็จะได้รับการติฉินนินทาว่าเป็นคนไม่รู้จัก
บุญคุณคน^{๑๑๓}

ปริศนาธรรม มีความเชื่อว่า ถ้าหากเรมาย้อนนึกถึงพระคุณในการเลี้ยงดูของบุพการีผู้มี
พระคุณที่ได้ตายจากพวกเราไป เช่น บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย คนเหล่านี้ได้เลี้ยงดูเรามาชั่วอายุ
ของท่าน สมมติว่าท่านเลี้ยงเรามา ๒๐ ปี แต่หากเมื่อท่านตายจากเราไปแล้วเราทำบุญอุทิศ
ส่วนกุศลให้ท่านเพียง ๓ - ๔ ปี เรามาลองหลับตานึกว่าควาคภาพดู ว่าบุญคุณที่เราต้องทดแทนนั้น
เพียงพอแก่ผู้มีพระคุณเหล่านี้หรือไม่ เพราะฉะนั้นการที่เราทำบุญอุทิศให้ในคราวครบ ๕๐ - ๑๐๐
วัน หรือการทำบุญครบรอบวันตายของท่านเหล่านี้จึงเป็นการสมควรเป็นอย่างยิ่งทีเดียว และยังเป็น
เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูได้ดีเป็นอย่างมากทีเดียว^{๑๑๔}

๔.๕.๓๕ การบรรจุอัฐิ

เมื่อแปรรูปและบังสุกุลเสร็จแล้ว อัฐิที่เหลือจากการเก็บใส่โกศ ซึ่งได้รวบรวมใส่ห่อผ้า
ขาวไว้ นั้น เจ้าภาพเลือกอัฐิที่สมควรเก็บเอาไว้ใส่ลงไปในโกศ เจ้าภาพบางรายซื้อเจดีย์มาบรรจุไว้ที่
วัด บางรายบรรจุไว้ในเจดีย์หรือพระปรารักษ์ ซึ่งภายในองค์เจดีย์หรือพระปรารักษ์นั้นได้ทำช่องไว้
สำหรับใส่อัฐิ บางวัดทำที่สำหรับบรรจุอัฐิไว้ตามผนังกำแพงวัด ระเบียงของวิหาร หรือผนังรอบ
พระอุโบสถก็มี^{๑๑๕}

ปริศนาธรรม เป็นกุศโลบายในการรักษาคุณธรรมและผดุงคุณธรรมของบุพการีเอาไว้
อย่างแนบคายโดยการเก็บอัฐิ และการรักษาไว้เป็นหน้าที่ของบุตรหลานที่จะพึงกระทำช่วยกันเก็บ
รักษาเอาไว้เพื่อสักการบูชาในวันสำคัญ เช่น วันครบรอบวันตาย, วันประเพณีสงกรานต์, ประเพณี
วันสารทไทย เป็นต้น และยังเป็น การแสดงออกถึงความกตัญญูทวดเวทีได้ดีอีกทางหนึ่งด้วย^{๑๑๖}

คติความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บอัฐิ **นายนิเวศ พุทธธาย** กล่าวว่าพระภิกษุจะทำพิธีเก็บอัฐิ
ส่วนที่สำคัญในร่างกายนมนุษย์ไว้ให้ญาติของผู้ตาย เพื่อว่าผู้ตายได้ไปเกิดในโลกใหม่มีรูปร่าง
สวยงามสมบูรณ์ หลังจากบังสุกุลเสร็จเศษกระดูกก็จะเก็บใส่โกศหรืออุปกรณ์ที่นำมาใส่นั่นกลับไป
ไว้ที่บ้านส่วนหนึ่งและที่วัดอีกส่วนหนึ่ง ส่วนที่เก็บไว้บ้านเชื่อว่าผู้ตายจะได้ปกป้องรักษาให้ผู้ที่มีชีวิต

^{๑๑๓} ส. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๔.

^{๑๑๔} เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเนื่องในการตาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๖.

^{๑๑๕} สุขวัฒน์ อนนท์จารย์, **ปริศนาปรัชญาธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๖๔.

^{๑๑๖} ส. ธรรมภักดี, **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๕.

อยู่มีความสุขปลอดภัยจากอันตรายได้ ส่วนที่เก็บไว้ที่วัดเชื่อว่าผู้ตายจะได้รับการอุทิศส่วนกุศล และให้ผู้ตายได้อยู่ใกล้กับพระจะได้ไปเกิดใหม่และทำให้วิญญาณบริสุทธิ์^{๑๑๖}

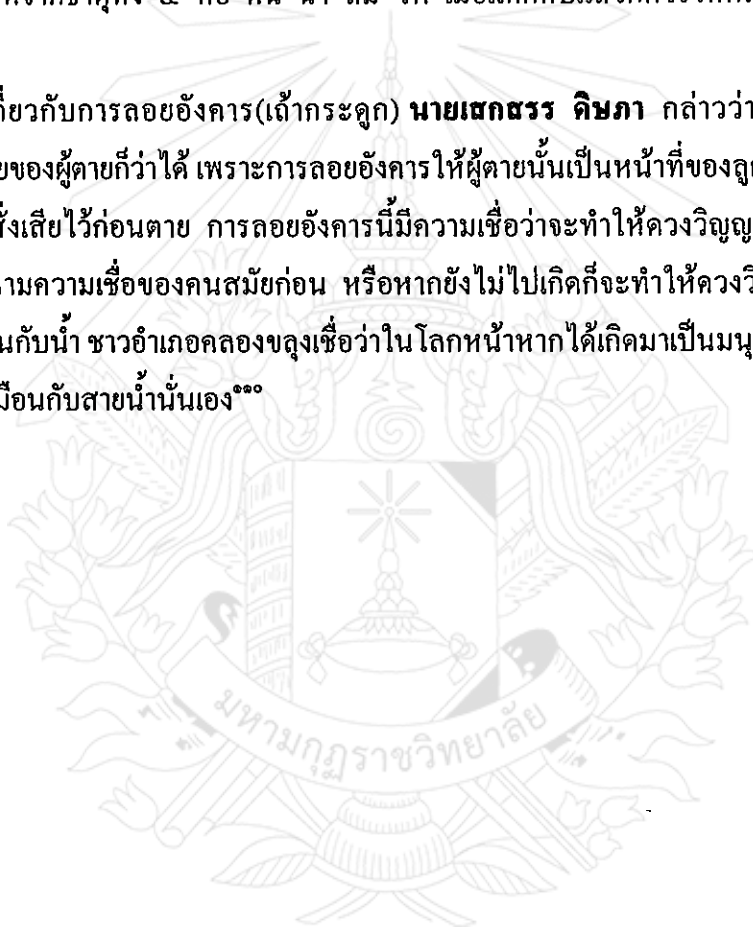
๔.๕.๓๖ การลอยอังคาร

การลอยอังคาร คือ การนำอัฐิส่วนที่เหลือจากการบรรจุในเจดีย์แล้ว คือเป็นส่วนองเ้ากระดูกของผู้ตาย โดยการห่อใส่ผ้าขาวไปลอยในแม่น้ำหรือทะเล ญาติพี่น้องจะจัดการด้วยตัวเอง

โดยต้องจุดธูปเทียนบอกกล่าวต่อดวงวิญญาณของผู้ตายก่อนที่จะลอยอังคาร^{๑๑๗}

ปริศนาธรรม มีความเชื่อว่าจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายอยู่เย็นเป็นสุข อีกนัยหนึ่งคือความเชื่อที่ว่า คนเราเกิดจากรธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อแตกดับแล้วก็ควรให้กลับไปสู่สภาพเดิม^{๑๑๘}

คติความเชื่อเกี่ยวกับการลอยอังคาร(เ้ากระดูก) **นายเสกสรร คิชภา** กล่าวว่าว่าเป็นพิธีกรรมขั้นตอนสุดท้ายของผู้ตายก็ว่าได้ เพราะการลอยอังคารให้ผู้ตายนั้นเป็นหน้าที่ของลูกหลานที่ต้องทำหรือผู้ตายได้สั่งเสียไว้ก่อนตาย การลอยอังคารนี้มีความเชื่อว่าจะทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปเกิดเร็วขึ้นตามความเชื่อของคนสมัยก่อน หรือหากยังไม่ไปเกิดก็จะทำให้ดวงวิญญาณนั้นอยู่เย็นเป็นสุขเหมือนกับน้ำ ชาวอำเภอคลองขลุงเชื่อว่าใน โลกหน้าหาก ได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีกก็จะมีจิตใจที่เชือกเย็นเหมือนกับสายน้ำนั้นเอง^{๑๑๙}

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ **นายนิเวศ พุทธสาย**, กำนันตำบลคลองสมบูรณ์, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

^{๑๑๗} รศ.สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**, อ่างแล้ว หน้า ๕๕.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ **นายเสกสรร คิชภา**, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔ ตำบลคลองสมบูรณ์, ๒๐

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ : ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ พิธีกรรมงานศพทั่วไป ประกอบคำบอกเล่าจากพระมหาเถระ และปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า

๕.๑.๑ พิธีกรรมงานศพทั่วไป ได้แก่

๕.๑.๑.๑ พิธีเตรียมการให้กับผู้ป่วยใกล้ตาย ทางญาติผู้ตายจะคอยเตือนให้ผู้ป่วยภาวนาว่า อะระหัง อะระหัง อะระหัง หรือ พุชโร พุชโร พุชโร เพื่อบอกทางไปสู่ที่ดี และนำดอกไม้รูปเทียนใส่ในมือให้ขณะที่ยกขึ้น

๕.๑.๑.๒ พิธีปฏิบัติให้กับศพก่อนสวดพระอภิธรรม ทางญาติผู้ตายจะมีการอาบน้ำศพ นุ่งผ้าให้ศพ การรดน้ำศพด้วยน้ำหอม บรรจุเงินเข้าปากศพ เป็นต้น

๕.๑.๑.๓ พิธีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และผู้ตาย โดยเจ้าภาพงานศพจะนิมนต์พระภิกษุมาสวดพระอภิธรรม ๔ รูป และนิมนต์พระภิกษุ ๔ รูป หรือ ๕ รูป มาฉันมคกัถ (อาหารสำหรับผู้ตาย) แล้วบังสุกุลของทุกเช้า จนครบกำหนด

๕.๑.๑.๔ การบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน ได้แก่ การทำบุญกุศลเพิ่มให้แก่ผู้ตายครบ ๗ วัน เรียกว่า สัตตมวาร ครบ ๕๐ วันเรียกว่า ปัญญาสมวาร และครบ ๑๐๐ วัน เรียกว่า สตมวาร

๕.๑.๒ ปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ ได้แก่

๕.๑.๒.๑ คติธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายที่เราจัดให้ผู้ตาย เพื่อแสดงความกตัญญู และปรารถนาให้ผู้ตายได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสัมปรายภพ รวมทั้งเป็นเครื่องเตือนสติตนเองให้เกิดปัญญา เช่น การมาเผาศพ เป็นต้น

๕.๑.๒.๒ อุปมาชีวิต ตามคติพระพุทธศาสนาซึ่งสะท้อนชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย ล้วนอยู่ในกฎแห่งกรรม ได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ทุกสิ่งล้วนอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เป็นต้น

๕.๑.๒.๓ การปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือ ตามกฎระเบียบของสังคม ได้แก่ การทำบุญครบ ๗ วัน ครบ ๕๐ วัน และครบ ๑๐๐ วัน เพื่อแสดงความกตัญญูแก่ผู้ที่ตายไปแล้ว

๕.๑.๓ พิธีกรรมงานศพและประเพณีจากพิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ได้แก่

๕.๑.๓.๑ พิธีกรรมเตรียมการให้กับผู้ป่วยใกล้ตาย ประเพณีในอำเภอคลองขลุง จะทำพิธีเรียกขวัญเป็นเบื้องต้น ผู้ป่วยมีอาการไม่สู้ดีก็ทำพิธีคำตันโพธิ์และพิธีดวงข้าว เป็นการต่ออายุไว้ ประเพณีในเรื่องนี้เป็นการสอนให้คนเรารู้ว่ายามมีชีวิตอยู่ให้รู้จักการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยพิธีกรรมดังกล่าวส่งผลต่อจิตใจของผู้ป่วยบางรายถึงกับหายจากอาการป่วยอย่างน่าอัศจรรย์

๕.๑.๓.๒ พิธีปฏิบัติให้กับศพก่อนสวดพระอภิธรรม ได้แก่ การเอากรวยดอกไม้ รูปเทียนให้คนกำลังจะตายถือไว้ โดยประเพณีนี้เพื่อให้จิตเพ่งดูดอกไม้รูปเทียนนั้นเป็นเครื่องระลึกบูชาพระรัตนตรัย และถ้ายารักษาโรคของคนที่จะตายเป็นต้องเท็จให้หมด เพราะเชื่อว่า ยาเหล่านั้นถูกผีทับแล้วใช้ไม่ได้ จากนั้นญาติผู้ตายจะทำพิธีอาบน้ำศพ นุ่งผ้าให้ศพ หวีผมให้ศพ การนำเงินใส่ปากศพ การใช้ขี้ผึ้งปิดตาและปากศพ การมัดตราสังศพ ยกศพใส่หีบปิดฝาฉนิ๊ก แล้วจึงเอาบันได 3 ขั้นวางบนหลังหีบศพ ประเพณีโดยสรุปเรื่องนี้ ได้แก่ การระลึกถึงบุญกุศลที่ได้เคยทำมา และเพื่อเตือนสติคนเป็นให้เร่งสร้างความดีเพื่อยังมีชีวิตอยู่ เนื่องจากชีวิตนั้น เป็นสิ่งไม่จีรังยั่งยืน มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด

๕.๑.๓.๓ พิธีตั้งศพบำเพ็ญกุศล ได้แก่ การสวดพระอภิธรรมหน้าศพ การเลี้ยงศพ การเคาะโลงศพ เบื้องต้น โดยสรุปประเพณีในเรื่องนี้เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติคนเป็นให้พิจารณาอาการที่เกิดขึ้นทั้งหลายทั้งปวง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และเป็นกุศโลบายสอนคนเป็นให้ประพฤติปฏิบัติสิ่งที่ดีงามก่อนที่ชีวิตสิ้นสุดลง

๕.๑.๓.๔ พิธีปลงศพ ได้แก่ การนำศพออกจากบ้านโดยไม่หามศพลอดช่อคว่ำภาชนะที่ใส่น้ำ การทำประดู่ป่าโดยใช้ใบไม้ที่มีหนาม การบวชหน้าศพ การโปรยข้าวดอก การเวียนรอบจิตกาธาน ๓ รอบ การเอาโลงกระแทกเชิงตะกอน ๓ ครั้ง การเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ การทิ้งเบี้ย ๓๒ เบี้ย และการเผาศพ โดยสรุปประเพณีจากพิธีกรรมดังกล่าว คือ การเตือนสติคนที่มีชีวิตอยู่ให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง เนื่องจากชีวิตคนเรานั้นต้อง

สัมผัสโลกธรรม ๘ ประการอยู่เสมอ อันมีการมีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสุข มีทุกข์ มีสรรเสริญ และมีนิทา เป็นต้น

๕.๑.๔ คุณค่าที่ได้จากปริศนาธรรมในงานศพ โดยสรุปพบว่า

๕.๑.๔.๑ คุณค่าต่อผู้ตาย เพื่อเป็นแบบอย่างให้คนเป็นมีสติพิจารณาอาการเป็นไปของชีวิตในโลกมนุษย์ ไม่มีสิ่งใดเป็นของตัวเราเลย นอกจากการรู้เท่าทันอารมณ์และหมั่นปฏิบัติธรรม เพื่อลดกิเลสทั้งหลาย นำมาซึ่งความสงบสุขของชีวิตอย่างแท้จริง เช่น การรดน้ำศพสอนให้รู้ว่า เมื่อมีชีวิตอยู่ไม่ควรประมาท หมั่นสร้างบุญกุศล เพราะโชคดียังมีโอกาส ส่วนคนที่ตายนั้นหมดโอกาสที่จะทำ ทรัพย์สินที่หามาได้ก็ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ ดังนั้นที่รดมือก็ไม่สามารถนำไปได้ เป็นการแบมือส่งลาเป็นครั้งสุดท้าย เป็นต้น

๕.๑.๔.๒ คุณค่าของคนเป็น เพื่อเป็นข้อคิด หลักปฏิบัติเกี่ยวกับการตายให้เข้าใจถึงพิธีกรรมในงานศพ ปรัชญาของชีวิต และสืบสานประเพณี สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของชาวอำเภอคลองขลุง ได้สะท้อนให้เห็นถึงอดีตและปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม จากการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์พิธีกรรมงานศพของชาวอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องปริศนาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดทำโครงการต่าง ๆ ดังนี้

๕.๒.๑.๑ จัดทำโครงการอบรมเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนในการจัดงานศพ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมของชาวอำเภอคลองขลุงกับชาวบ้านในท้องถิ่นอื่น ๆ ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

๕.๒.๑.๒ จัดทำโครงการอบรมพระภิกษุ ครู ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อหาข้อมูลสำคัญในการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการจัดพิธีกรรมงานศพของชาวอำเภอคลองขลุงเพื่อเปรียบเทียบกับอำเภออื่นในจังหวัดกำแพงเพชร

๕.๒.๑.๓ จัดทำโครงการอบรมเจ้าอาวาสให้มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมและปริศนาธรรมเพื่ออนุรักษ์พิธีกรรมงานศพในอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ให้มีระเบียบแบบแผนที่แน่นอนและมั่นคงในรูปแบบเดิมต่อไปชั่วกาลนาน

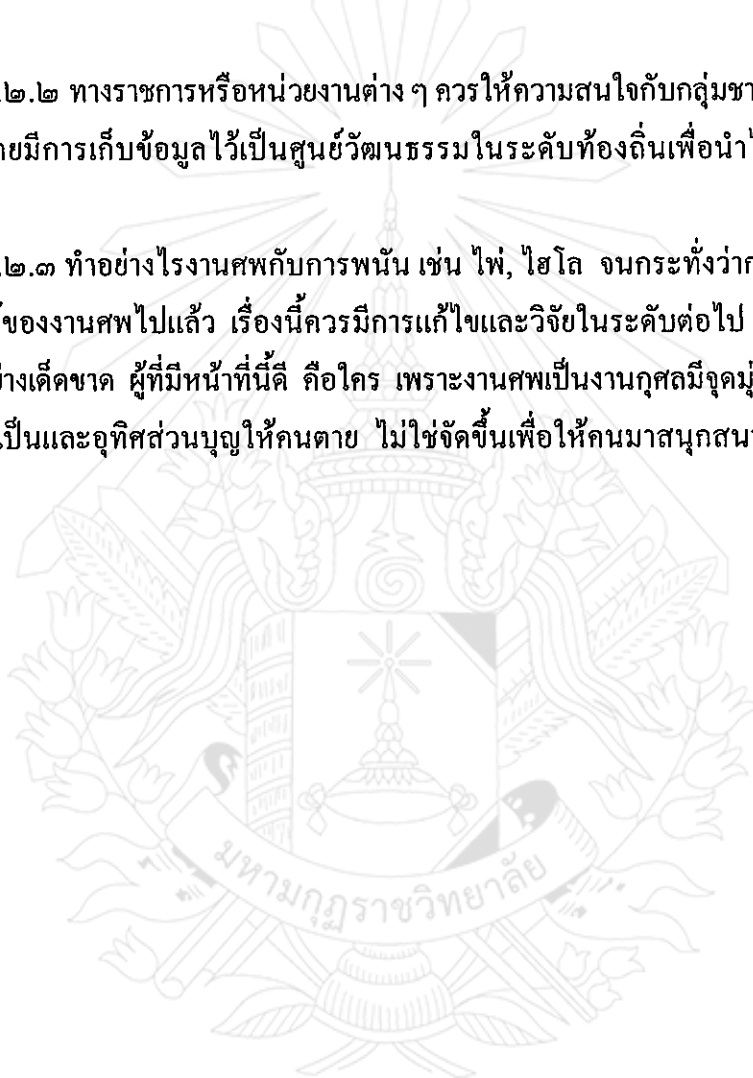
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การศึกษาเรื่องปรีชาธรรมจากพิธีกรรมงานศพ ยังมีเรื่องที่ควรศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ อยู่อีกมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนะหัวข้อเพื่อการวิจัย ไว้ดังนี้

๕.๒.๒.๑ ทำอย่างไรการจัดงานศพ ถึงจะมีการจัดงานศพอย่างประหยัด อย่าย่ำแย่ความมีหน้ามีตา เพราะไม่มีคุณค่าควรแก่การที่จะต้องเดือดร้อนเพราะเป็นหนี้เป็นสินไปอีกนาน

๕.๒.๒.๒ ทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ ควรให้ความสนใจกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอำเภอคลองขลุง โดยมีการเก็บข้อมูลไว้เป็นศูนย์วัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นเพื่อนำไปวิจัยในระดับต่อไป

๕.๒.๒.๓ ทำอย่างไรงานศพกับการพนัน เช่น ไพ่, ไฮโล จนกระทั่งว่าการเล่นการพนันเป็นเอกลักษณ์ของงานศพไปแล้ว เรื่องนี้ควรมีการแก้ไขและวิจัยในระดับต่อไป ไม่ควรให้มีการเล่นการพนันอย่างเด็ดขาด ผู้ที่มีหน้าที่นี้ดี คือใคร เพราะงานศพเป็นงานกุศลมีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมจิตใจของคนเป็นและอุทิศส่วนบุญให้คนตาย ไม่ใช่จัดขึ้นเพื่อให้คนมาสนุกสนานหรือมหาประโชนส่วนตัว

บรรณานุกรม

1) หนังสือทั่วไป

การศาสนา, กรม. **ศาสนาอิสลามสอนอะไร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... **ศาสนาซิกข์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

..... **ศาสนาคาทอลิกสอนอะไร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

..... **หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. นนทบุรี : สหพรการพิมพ์, ๒๕๒๓.

..... **มุสลิมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒.

..... **คริสต์จริยธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. **คู่มือ-คูใจ ศาสนพิธี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕.

คุณ โทจันทร์. **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

..... **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไอเอส พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗.

จ. เปรี๊ยะ. **ประเพณีมงคลไทยอีสาน**. กรุงเทพฯ : อำนวยพรินติ้ง, พ.ศ. ๒๕๓๗.

ชวลิต สุสุวรรณ, สุชิราภรณ์ บริสุทธิ. **ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๔.

ชวลิต ชัยครุฑ. **“ประเพณีดั้งเดิมเกี่ยวกับการตาย”** คำ. ๓(๖) : ๗๑-๗๖ ; ตุลาคม, ๒๕๒๖.

ธีรานันท์. **การตายและพิธีการทำบุญศพ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๓.

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. **วรรคตเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๕.

บุญมี แทนแก้ว, ผศ. **พระสงฆ์**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

..... **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : ไอเอส พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๗.

บุรินทร์ คำทองแก้ว. **พิธีการศพ**. กรุงเทพฯ : มณฑลการพิมพ์, ๒๕๓๗.

ประชิด สฤณะพัฒน์, ผศ. **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.

ปราณี วงษ์เทศ. **พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

แปลก สมนิธิรักษ์. **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **คัมภักซ์ทางใจเนื่องในงานศพ.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). **อยู่สบายตายก็เป็นสุข.** พิมพ์ครั้งที่ ๓๐ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาธีรราชมั่งคณาจารย์, สมเด็จพระสังฆราช. **บทพระธรรมเทศนา-บทความ-โอวาท อายุวัฒนมงคล ๘๐ ปี.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๘.

เมฆพัสดร, หมอหลวง, อาจารย์ทอง. **พิธีมงคลต่างๆ และประเพณีโบราณไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนการพิมพ์, ๒๕๑๓.

วิจิตรวาทการ, หลวง. **ศาสนาสากล.** กรุงเทพฯ : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๖.

วิจิตรธรรมโกศล, พระครู. **รวมปาฐกถาธรรมยอดฮิต.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๗.

ศรัทธา สันติ. **เทียนดับแสง พิธีการและธรรมเนียมปฏิบัติกับผู้ตาย.** กรุงเทพฯ : อำนวยการสำนักพิมพ์, ๒๕๔๕.

ส.ธรรมภักดี. **ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑.

เสาวนีย์ จิตต์หมวก. **วัฒนธรรมอิสลาม.** กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๔.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ, รศ. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.

เสถียร โกเศศ. **ประเพณีเนื่องในการตาย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕.

สุขพัฒน์, พระมหา, ดร. **ปริศนาปรัชญาธรรม.** กรุงเทพฯ : ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๔๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุเมธ เมธาวิทยาคุณ, รศ. **พิธีกรรมไทย.** สงขลา : เกมการพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____ **ตั้งกัณฑ์พิธีกรรม.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สุพัตรา สุภาพ, รศ. **ตั้งคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

อนันต์ ยูสานนท์, พ.ด.ท. **คู่มือการตาย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๑๕.

อนุ เนินหาด, พ.ด.ท. **พระสงฆ์ ปู่จ่าน ป้าเถี่ยว และตับหล่อ.** เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๖.

2) สัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ **พระครูสันติวิจิตรธรรม**. เจ้าอาวาสวัดสันติวนาราม รองเจ้าคณะอำเภอคลองขลุง - ปางศิลาทอง ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **ทายกบุญมี พราหมณ์มุนษย์**. ทายกวัดสันติวนาราม ๖๘๘ ม.๒ ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๓ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **ทายกพรหม เวีศรีจันทร์**. ทายกวัดสันติวนาราม. ๕๘๔ ม.๒ ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๔ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระครูอุคมวิริกิจ**. เจ้าคณะตำบลคลองขลุง วัดถนนงาม ตำบลคลองขลุง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๖ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายพีระทัศน์ พิธิ์ก**. กำนันตำบลคลองขลุง. ๕๑๗ ม.๑ ตำบลคลองขลุง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๗ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายแทน นิลรัตนานนท์**. ทายกวัดถนนงาม. ๘๑๒ ม.๑ ตำบลคลองขลุง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๘ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระครูวิจิตรธรรมโชติ**. ที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลคลองเจริญ. วัดคลองเจริญราษฎร์บำรุง ตำบลคลองเจริญ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๙ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายบุญธรรม ปรีชา**. ทายกวัดกุหลาบคีสังข์ ๗๐ ม.๑ ตำบลท่าพุทรา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๐ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายชม พิธิ์ก**. ทายกวัดกุหลาบคีสังข์. ๖๐/๑ ม.๑ ตำบลท่าพุทรา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๑ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระปลัดกิม เขมจาร์**. รองเจ้าคณะตำบลวังแฉม วัดจันทาราม ตำบลวังแฉม อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายฟุ้ง ปานสุด**. กำนันตำบลวังแฉม ๔๒/๑ ม.๑ ตำบลวังแฉม อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายมะยม คีเลิศ**. ทายกวัดจันทาราม. ๑๒๓/๑ ม.๑ ตำบลวังแฉม อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระครูนันทาวโรดม**. เจ้าคณะตำบลแม่ลาด. วัดพรหมประดิษฐ์ ตำบลแม่ลาด อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๗ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายสุข พิมพ์ทรัพย์**. ทายกวัดพรหมประดิษฐ์ ๖๑/๑ ม.๑ ตำบลแม่ลาด อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๘ เมษายน ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายหุบ แก้วมณี**. ทายกวัดพรหมประดิษฐ์ ๗๕ ม.๑ ตำบลแม่ลาด อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๙ เมษายน ๒๕๕๐.

- สัมภาษณ์ **พระอธิการเดี่ยว ฉาวธมฺโม**. เจ้าอาวาสวัดฉวีราราม. ตำบลวังบัว อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายบุญ ดินตา**. ทายกวัดฉวีราราม ๔๒ ม.๕ ตำบลวังบัว อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายทุม ขุนณรงค์**. ทายกวัดฉวีราราม ๑๘๒/๓ ม.๕ ตำบลวังบัว อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระครูวิจิตรธรรมสาร**. เจ้าอาวาสวัดอุเบกขาราม เจ้าคณะตำบลหัวถนน.ตำบลหัวถนน อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายวรรณมา เขม้นเขตการณ์**. ทายกวัดอุเบกขาราม ๔/๑ ม.๒ ตำบลหัวถนน อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายเฉลิม ภูมิอ่อน**. ทายกวัดอุเบกขาราม ๓๘/๒ ม.๒ ตำบลหัวถนน อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระอธิการเลิศ สุวณฺโณ**. เจ้าอาวาสวัดนิคมธรรมาราม. ตำบลวังยาง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายสนั่น วิญญูไธสง**. อดีตผู้ใหญ่บ้าน ๑๕๐/๑ ม.๕ ตำบลวังยาง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายโตคา จิวไธสง**. ผู้ใหญ่บ้าน .๑๐ ม.๗ ตำบลวังยาง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระครูวาปีวิโรภาส**. เจ้าอาวาสวัดมุจลินท์. เจ้าคณะตำบลตำบลวังไทร อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายสุจินต์ กัญยาวงค์**. กำนันตำบลวังไทร ๑๕๕ ม.๑๒ ตำบลวังไทร อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายสนิท พร้อมไทยสงค์**. นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลวังไทร ๑๔/๑ ม.๖ ตำบลวังไทร อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **พระอธิการประสิทธิ์ ปสุโต**. เจ้าอาวาสวัดหนองปรือ ตำบลคลองสมบูรณ์ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายนิเวศ พุทธธาย**. กำนันตำบลคลองสมบูรณ์ ๑๕๐/๑ ม.๕ ตำบลคลองสมบูรณ์ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- สัมภาษณ์ **นายเสกสรร ดิษภา**. ผู้ใหญ่บ้าน ๕๕ ม.๑ ตำบลคลองสมบูรณ์ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

3) วิทยานิพนธ์

จตุพร ไชยทองศรี. “การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อผีปูดภาคอีสานและความเชื่อผีตาขยภาคใต้”. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.

พรพรหม ชลรัตน์. “อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช”. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	พระสมุห์มงคล เกสโร (คิมาก)
วันเดือนปีเกิด	วันอังคารที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ปีระกา
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดสันติวนาราม เลขที่ ๓๔๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ๖๒๑๒๐ โทร. ๐๘๑ - ๙๘๖๔๘๘๐
การศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๑๔	จบประถมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านมาบแก อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๕๑๘	จบมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๕๒๑	จบประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปก.ศ.) วิทยาลัยครูนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๕๔๗	จบปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อุปสมบท	
พ.ศ. ๒๕๓๘	อุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดสันติวนาราม ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
ตำแหน่ง/สถานที่ทำงานปัจจุบัน	
พ.ศ. ๒๕๔๖	เลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอคลองขลุง – ปางศิลาทอง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
พ.ศ. ๒๕๔๗- ปัจจุบัน	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสันติวนาราม ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร